

TĚŠÍNSKO

ročník 59 • 2016 • číslo 2

ČLÁNKY A STUDIE

- 1 **Životní osudy „soldáta“ Jana Němčického z Němčic**
Ke klientelským vztahům a kariérním strategiím nižší šlechty v předbělohorském období II. část
Jan Saheb
- 21 **Osobnosti těšínského dějepisectví II**
Eleazar Tilisch
Janusz Spyra
- 37 **Mons. Otto Furch**
Významná osobnost římskokatolické církve na Těšínsku ve 20. století
David Pindur
- 51 **Ropice a její proměny v 19. a v první polovině 20. století**
Ludmila Hůrková – Klára Mezihoráková

MATERIÁLY

- 63 **Narození v obcích Darkov, Ráj a Staré Město v 19. století**
Marek Laryš
- 77 **Příspěvek k poznání vertebratofauny údolí Černé Ostravice**
Jana Glombová – Kateřina Janová

ROZMANITOSTI

- 89 Zajímavé invazní druhy na Těšínsku | Zlatobýl kanadský (*Solidago canadensis*) | *Daniela Podstawková*
- 92 Gymnázium v Jablunkově | Epizoda z dějin českého středního školství na Těšínsku | *Ilona Pavelková*
- 96 K výstavbě nové Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře | *Břetislav Boháč*
- 103 Diakonické a vzdělávací centrum Vladislava Santariuse s Muzeem protestantismu v Českém Těšíně | *Anna Macurová*
- 105 Pamětní síň v Tyře | *Eva Haltofová*
- 107 K loňskému výročí 60 let existence folklorního souboru Slezan | *Monika Kupková*
- 109 Na návštěvě u Ledy Pešatové | *Karel Bogar*
- 113 Za předním historikem hospodářských dějin | Milan Myška (1933–2016) | *Radek Lipovskí*

Z NOVÉ LITERATURY (nejen) O TĚŠÍNSKU

- 117 Acrocephalus (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 29/2014
- 118 Dudała, Halina (ed.): Clerus decanatus Plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691–1756. Edycja źródłowa
- 121 Bogus, Marzena: Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowanie prawne i zawodowe
- 123 Majer, Petr: Na perutích RAF. Plukovník in memoriam Antonín Velebnovský
- 124 Martinek, Libor: Identita v literatuře Těšínska. Monografie
- 125 Poklady muzeí a galerie Moravskoslezského kraje

Životní osudy „soldáta“ Jana Němčického z Němčic

Ke klientelským vztahům a kariérním strategiím
nižší šlechty v předbělohorském období

II. část

Jan Saheb

V předchozím čísle tohoto periodika jsme pátrali po původu a mládí Jana Němčického z Němčic a sledovali jsme rovněž první etapu jeho kariéry.¹ Připomeňme, že po desetiletí stráveném převážně ve vojenských službách v Uhrách, byl Němčický roku 1588 zásluhou přízně svého patrona Fridricha staršího ze Žerotína povýšen do rytířského stavu. V Žerotínově blízkosti se Němčický pohyboval i v následujícím období, avšak před polovinou 90. let 16. století se schylovalo k jeho dočasnému odchodu z uherského bojiště.

„Rytířským člověkem“ ve službách biskupa, hejtmana i stavů (1595–1605)

Pevné klientelské pouto s Fridrichem starším ze Žerotína se ukázalo jako zcela zásadní faktor dalšího směřování Jana Němčického z Němčic rovněž na konci roku 1594. Poté, co se rozhodl opustit uherské bojiště, skýtala pro Němčického adekvátní zdroj obživy především služba v patrimoniálním aparátu některého z větších dominií. Jelikož Fridrich starší ze Žerotína nemohl v danou chvíli svému klientovi tuto možnost nabídnout přímo v rámci správy vlastních panství, dopomohl mu přímluvou a doporučením k výnosnému místu úředníka jednoho z tzv. mensálních panství olomouckého biskupství.² Součástí přijetí do biskupských služeb bylo složení příslušné přísahy, po níž mohl biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic počátkem ledna 1595 oznámit poddaným, že [...] *urozeného vладыky Jana Němčického z Němčic za ouředníka panství našeho modřického a za[t]čanského, znajíc hodnost osoby jeho k tomu bejti, [jsme] přijali a nařídili [...]. Kroměřížský hejtman Filip starší Boryňský z Roztropic, biskupův hofmistr Lukáš Dembinský z Dembíně a vyškovský úředník Jan Staroveský ze Staré Vsi měli následně [...] dotčeného Jana Němčického za ouředníka týhož panství naše[ho] vyhlásiti a dosaditi [...].*³ Nespornou předností Jana Němčického z Němčic při převzetí správy modřického a žatčanského statku⁴ byla znalost tamních poměrů. Vždyť jeho rodová majetková základna (tvrz a dvůr v Šaraticích a svobodný mlýn ve Zbýšově) se nacházela v bezprostředním sousedství tohoto mensálního statku.⁵

V pozici úředníka jednoho z biskupských mensálních statků stanul Jan Němčický z Němčic na nejvyšším stupni přímé patrimoniální správy. Jeho postavení vůči podřízenému personálu (důchodnímu písaři aj.) i poddaným odpovídaly statusu faktického zástupce vrchnosti, od čehož se odvíjela rozsáhlá škála pravomocí.⁶ Především se jednalo o delegovanou výkonnou jurisdikci, tedy nezávislé řízení a rozhodování v méně závažných záležitostech lokálního významu. Ostatně, určitou míru samostatnosti od úředníka očekával sám biskup Stanislav Pavlovský, který se v roce 1589 vyjádřil, že [...] *od toho ouředníky na statcích našich máme, když by co takového, buď lidí neb jiných věcí k správě jejich náležitých se dotejkalo, aby oni to spokojovali a bez našeho zaneprázdnování spravovali [...].*⁷ Konkrétní kompetence úředníka vymezovala vrchností vydaná instrukce. Ukládala mu dohled nad hospodářstvím, nižšími složkami patrimoniální správy a jejich prostřednictvím nad poddanými na venkově i v poddanských městech a městečkách atp.⁸

Hned jeden z prvních úkolů, kterým byl Němčický při správě svěřeného statku pověřen, se týkal řešení hraničního sporu [...] *mezi námi [biskupem] a velebným knězem*

Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic, rytina z r. 1597, Vědecká knihovna v Olomouci

Ambrožem [Telecenem], opate[m] zábrdovským, z strany poddaných jeho zbejšovských a vejtržnosti, kterež sou se tíž lidé na gruntech našich při rybníce oujezdským dopustili [...].⁹ Vzhledem k vazbám vůči zábrdovickému klášteru, na jehož gruntech Němčický držel své rodové nemovitosti, pro něj kauza představovala jistě velmi choulostivou záležitost. Němčický tedy hned na počátku svého působení v biskupských službách dostal možnost deklarovat svou loajalitu vůči novému zaměstnavateli, přičemž, jak se zdá, v této zkoušce obstál. V dalším průběhu své dráhy patrimoniálního úředníka se Jan Němčický z Němčic potýkal především s každodenními záležitostmi, mezi nimiž se tu a tam vyskytly některé výjimečné úkoly.¹⁰ Dohled nad hospodářstvím panství, jehož specifikum tkvělo ve správě zdejší rybníční sítě, přimělo Němčického nepochybně k nutnosti bližšího seznámení se s touto problematikou, naopak při pravidelných dodávkách viktualií pro biskupovu tabuli¹¹ a správě

poddaných¹² si jistě vystačil se svými dosavadními znalostmi.

Němčický se v roli patrimoniálního úředníka brzy etabloval a během svého působení v biskupských službách se projevoval jako rozhodný a loajální ochránce vrchnostenských zájmů. V polovině června 1595 dokonce musel biskup Pavlovský mírnit jeho přičinlivost, neboť na poddaných z městečka Šlapanice a vsi Újezdu vyžadoval dosud nebývalé robotní povinnosti [...] *I nechtíce my [tj. biskup] to[m]u, aby lidé poddaní naši v jaké takové roboty mimo možnost jich, kteréž by se ji[m], jakž zprávu dávají, při rolích dvorských našich mimo jiná léta přidávaly a zvětšovaly, potahování bejti měli [...] protožť poroučíme, že v tom toho prostředku hledati a užívati budeš, aby tíž lidé nemožnými a prve nebejvalými oračkami na záhubu živností jejich potahování a obtěžování nebyli [...].¹³ V srpnu téhož roku biskup Jana Němčického z Němčic usměrňoval s ohledem na neoprávněné vybírání peněžitých pokut. V případě provinění poddaných totiž vrchnost kvůli eliminování případné úředníkovy defraudace preferovala raději potrestání formou pracovního úkonu. Pavlovský tedy Němčickému poručil: [...] *jestli žes ty [...] za to jaké peníze vzal, [...] je bez prodlení zase navrátíš a napotom chudé lidi, poddané naše, takovými pokutami peněžitejmi, nad čímž my žádného oblíbení nemáme, obtěžovati nebudeš [...].¹⁴**

Nástupem do biskupských služeb v lednu 1595 se Jan Němčický z Němčic ocitl vůči Stanislavu Pavlovskému v zaměstnaneckém poměru, zároveň však nadále setrval v klientelských vazbách na svého patrona. Tato okolnost se ukázala jako velmi ožehavá a Němčický se při správě panství opakovaně ocitl v nezáviděníhodné situaci. Modřický a žatčanský statek se totiž nacházel v přímém sousedství držav Fridricha staršího ze Žerotína, jehož zájmy se často křížily s těmi, které měl ve prospěch biskupa hájit Němčický. Nutno dodat, že Němčický v těchto situacích zachoval loajalitu svému zaměstnavateli. Zjevně se však snažil o co nejmenší řešení drobných i závažnějších třenic, týkajících se povětšinou záležitostí hrází a struh rybníků v Žatčanech.¹⁵ Dohled nad rybníční sítí na žatčanském a modřickém statku

ostatně patřila mezi velmi frekventovaná témata vzájemné komunikace Jana Němčického z Němčic a jeho zaměstnavatele.¹⁶ V srpnu 1595 jej kupříkladu biskup nabádal, aby nechal opravit nevyhovující strouhy vedoucí vodu do rybníka v Újezdě, přičemž dodal: [...] *hled', jak v to[m], tak i v jině[m] tobě od nás svěřeném tak hospodařiti a dobré naše obmejšliti, abycho[m]t z čeho děkovati měli [...]*.¹⁷

Během svého působení v patrimoniální správě ovšem musel Jan Němčický z Němčic řešit rovněž některé záležitosti mimořádné povahy. Jednou z nejzávažnějších bylo jistě vyšetřování fatálního požáru městečka Modřic, k němuž došlo okolo poloviny června 1595.¹⁸ Nevyhnul se ani sporům s důchodním písařem Štěpánem Frýdeckým, který snad s ohledem na Němčického ne zkušenost v oblasti správy panství překračoval své pravomoci, totiž [...] *že by on [tj. Štěpán Frýdecký] některé věci sá[m] o své újmě nenáležitě předsebráti a osobu i ouřad jeho [tj. Jana Němčického] sobě zlehčovati měl [...]*.¹⁹ Za zmínku jistě stojí některé úkoly, jimiž biskup Jana Němčického z Němčic pověřil mimo bezprostřední rámec jeho patrimoniální jurisdikce. Dočasně tak kupříkladu vykonával poručnickou správu nad majetkem sirotka po předchozím úředníkovi žatčanského a modřického statku, Baltazaru Šelendorfovi z Hornsbergu.²⁰ V květnu 1595 Stanislav Pavlovský dokonce Němčického zmocnil, aby byl místo něho kmotrem při křtu syna vladky Vojtěcha Pavláta z Olšan [...] *tebe k tomu nařizujeme, abys na jmenovaný den k němu do Židlochovic sjel a na místě našem tomu dětátku jeho kmotrem byl a při tom křtění místo naše držel [...]*.²¹ V uvedeném biskupově rozhodnutí lze spatřovat nejen pragmatismus (vzdálenost a zaneprázdnění důležitějšími úkoly), ale současně také důkaz skutečně nadkonfesijního soužití tehdejší šlechtické společnosti.²² Byť křest a jeho platnost byl jednou ze společných věroučných pravd katolíků, luteránů i jednoty bratrské. Nelze totiž předpokládat, že by nekatolíka Němčického přiměla služba v patrimoniálním aparátu olomouckého biskupství automaticky ke konverzi.

Dlouholeté vojenské zkušenosti Jana Němčického z Němčic navíc přiměly biskupa, aby jej v říjnu 1595 pověřil vyšetřením *neřádův, škod a outiskův*, které na biskupském panství Mírov-Svitavy a v jeho okolí páchali žoldnéři českých stavů.²³ Do záležitosti se následně vložil rovněž moravský zemský hejtman Fridrich starší ze Žerotína, z jehož příkazu měl Němčický ve spolupráci s českými a moravskými stavovskými vojenskými komisaři dohlédnout na řádné vyplacení žoldu ještě před abdikováním (tj. rozpuštěním) pluku.²⁴ Biskup dokonce Němčickému nařídil, aby v případě nutnosti zajistil ochranu poddaných za přispění mírovské posádky a „domobrany“: [...] *panu Hanušovi [tj. Hanuš Pavlovský z Pavlovic, úředník panství Mírov-Svitavy] tebe sme poručili, aby[s] lidi z panství mírovské[h]o nahotově jměl a jestliže by rejtaři nějaké takové další škody a vejtržnosti, jak se slyšeti dali, se dopouštěli, kdyby od Svitavských oznámeno bylo, jim pomoc přislal [...]*.²⁵ Ve Svitavách se Němčický zdržel až do konce listopadu 1595.²⁶ Opětovný bezprostřední kontakt s vojenskými záležitostmi, které mu byly po celý život zjevně velmi blízké, jej nakonec přiměl po jediném roce k odchodu z patrimoniálních služeb olomouckého biskupství. Tato etapa kariéry Jana Němčického z Němčic tak zůstala, navzdory původním předpokladům, pouhým intermezem.²⁷

Od roku 1596 Němčický působil opět ve službách svého patrona, Fridricha staršího ze Žerotína, jenž ho jakožto zemský hejtman pověřoval vojenskými záležitostmi moravských stavů.²⁸ Situaci nahrávaly hned dva faktory. Žerotín byl moravskými stavy i panovníkem opět pověřen vrchním velením nad stavovským žoldnéřským kontingentem, a současně dohledem nad průchodem cizích vojsk Moravou i dalšími úkoly vojenského rázu souvisejících s probíhající válkou s Turky. Zároveň se postupně zhoršoval jeho zdravotní stav, trpěl záchvaty dny a dušností.²⁹ Žerotín tak stále častěji (nezřídka na naléhání panovníka) pověřoval těmito úkoly své příbuzné a přátele, ale také služebníky (klienty). Nepochybně přitom preferoval ty z nich, kteří pod jeho velením získali v předchozích letech vojenské zkušenosti.³⁰ Právě tyto okolnosti tedy otevřely Němčickému široké pole působnosti, přičemž

Pečeť Jana Němčického z Němčic, r. 1601, Moravský zemský archiv v Brně

jeho individualizovaná služba Žerotínovi nabývala stále více dimenze služby ve prospěch země a moravských stavů jako celku. V říjnu 1596 se kupříkladu Němčický společně s Karlem starším ze Žerotína podílel na jmenování hejtmánů moravského žoldnéřského pluku a zajišťoval přerozdělení žoldu ze zemských peněz.³¹ V polovině následujícího měsíce pak z rozkazu svého patrona vyjednával o moravských vojenských záležitostech v Praze (snad s českými stavy či panovníkem).³² Dne 27. listopadu 1596 pak Karel starší ze Žerotína oznamoval Janu Němčickému z Němčic, že v případě, že by nakonec sešlo z tažení jízdního žoldnéřského vojska do Uher, ale [...] vy s *pěším lidem do Uher přece se obrátíte, chci vám jej* [koně jménem

Bořita] *rád dáti i v jiném všelijakém mně možném přátelství se propůjčiti* [...].³³

Němčický se skutečně během roku 1597 s pěším žoldnéřským kontingentem moravských stavů vypravil na uherské bojiště. Opět se do Uher odebral rovněž během následující válečné kampaně v roce 1598, [...] *majíc na sobě vzáctný krýgsmanský ouřady, ano i vlasti tyto upřímně a věrně sloužíc* [...].³⁴ Na počátku roku 1597 totiž Rudolf II. zemskému hejtmanu Fridrichovi staršímu ze Žerotína dovolil, aby směl ustanovit svého služebníka Jana Němčického z Němčic do čela moravského pěšího kontingentu [...] *psaní Vaší císařské mi[l]o[s]ti, kterýmž mne o urozeného vladyku Jana Němčického, abych jej sobě poručeného maje, ouřadem poctivý[m] a užitečným přede všemi jinejmi v[e] věcech válečných fedoval, milostivě poroučeti ráčíte* [...].³⁵ Avšak později panovník pověřil dohledem nad verbováním vojska (a tím zároveň jmenováním jeho velitelů) své vlastní komisaře.³⁶ Teprve po Žerotínově osobní urgenci a jím iniciovaných přímlovách olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského císař v březnu 1597 potvrdil své původní rozhodnutí. Němčický tak ve druhé polovině března 1597 stanul na vrcholu své vojenské kariéry.³⁷ Intervence obou nejvyšších představitelů moravské stavovské obce ve prospěch Němčického nepochybně souvisely s ryze zistnými důvody. Jak Žerotín, tak Pavlovský si tímto hodlali především zajistit ochranu vlastních statků před delším pobytem žoldnéřů. Ostatně, rozsáhlé jurisdikce nad vojenskými záležitostmi umožnily Janu Němčickému z Němčic uchránit i jeho vlastní statky. Koneckonců o tom výstižně svědčí slova Šimona Farkaše, opata zábrdovického kláštera (na jehož gruntech držel Němčický majetky). Opat se počátkem července 1597 v souvislosti s Němčickým vyjádřil, že [...] *poddaným našim klášterským na zkázu žádnou nebyl, nýbrž v těchto nynějších časích válečných vedle možnosti své je chránil a zastával* [...].³⁸

Když před polovinou roku 1598 opustil pozemský svět Němčického dlouholetý protektor, Fridrich starší ze Žerotína († 31. května 1598), stál již Němčický pevně „na vlastních nohou“ a přinejmenším ve vojenských kruzích na rodné Moravě se těšil náležitému uznání.³⁹ Vzhledem ke svému společenskému původu sice nemohl pomýšlet na průnik do nejvyšších pater vojenských struktur, avšak v dalších letech trvajícího konfliktu s osmanskou říší byl nadále pevnou součástí vojenství moravských stavů. Přinejmenším v letech 1601–1602 stál v čele moravského žoldnéřského pěšího kontingentu, s nímž operoval v Dolních Uhrách a v blízkosti moravských hranic.⁴⁰ Na počátku prosince 1602 dokonce císař Rudolf II. za Němčického intervenoval u místodržícího úřadu zemského hejtmanství Markrabství

moravského, Jana staršího Bruntálského z Vrbna. Žádal jej, aby Němčickému neměl za zlé, že pro velké zaneprázdnění odmítl přijmout kromě stávající ještě další vojenskou funkci: [...] *aby[s] tu nelibost, kterou si proti němu, že jest podle obrhejtmanst[ví] druhého hejtmanství k sobě přijíti se zdálil, předsevzal, mimo sebe pustil [...]*.⁴¹

Vojenská služba a častá jednání s čelnými představiteli moravské stavovské obce mezi jednotlivými válečnými kampaněmi zapříčinily, že Jan Němčický z Němčic pobýval skutečně jen zřídka na svých statcích. Do pozadí tak musely být nevyhnutelně odsouvány mnohé Němčického osobní záležitosti, jichž se ani v zastoupení nemohla zhostit jeho žena Hedvika. Počátkem prosince 1604 se kupříkladu zdvořile omlouval olomouckému biskupovi Františku z Ditrichštejna, přičemž uvedl, že [...] *souce já pro pilný a důležitý příčiny od jeho [mil]lo[s]ti pana hejtmána mark[rabství] tohoto obeslán a tam u jeho mil[los]ti za některej čas při jeho mil[los]ti zuostati musíce [...]*. Kardinál jej tehdy jménem císaře vyzýval k urovnání blíže nespecifikovaných záležitostí (zřejmě finančních transakcí) s příslušníky rodu Katarýnů z Kataru.⁴² V poslední fázi tzv. patnáctileté války, během povstání Štěpána Bočkaje v Uhrách (1604–1606), se Němčický nadále exponoval ve vojenských službách moravských stavů [...] *sloužice [...] týmž pánům Moravanům v[e] správách válečných po ty léta i nyní pojminulého roku [1605] před Skalici platně [...]*.⁴³ V průběhu bojů v Uhrách navázal bližší kontakt s těšínským knížetem Adamem Václavem, do jehož služeb v následujícím roce vstoupil a své další osudy tak spojil s tímto hornoslezským knížectvím.⁴⁴

Ještě v době, kdy Jan Němčický z Němčic zastával funkci úředníka statku Modřice a Žatčany, pobýval velmi často na svém svobodném dvoře v sousedních Šaraticích a zajížděl nepochybně také do Zbýšova ke kontrole provozu tamního mlýna. Šaratická tvrz však dlouhodobě nemohla poskytnout dostatečný komfort bydlení, ani neplnila nároky na patřičnou osobní a rodovou sebereprezentaci. Němčický tedy po vzoru velké části příslušníků rytířského stavu hledal vhodnou alternativu v podobě zakoupení reprezentativního šenkovního domu v některé z okolních poddanských městských destinací rezidenčního typu.⁴⁵ Svou pozornost nakonec zaměřil na Slavkov, rezidenční město Oldřicha z Kounic. Dne 25. srpna 1595 zde Jan Němčický z Němčic figuroval jako jeden ze svědků při svatbě Matouše Tynkového a Kateřiny, dcery urozené Anny Kralické z Kralic. Nejen u této příležitosti se ve městě setkával s celou řadou příslušníků vladyckých rodů a mezi jinými navázal kontakt s rodinou Jiříka Zuba z Myšlečovic.⁴⁶ Po jeho smrti koupil 7. listopadu 1596 Němčický od vdovy Kateřiny Vesecké z Vesyc dům [...] *vedle domu urozeného pana Gedeona z Volešničky z jedné a podle domu Jiříka Finka, kloboučníka, ležící z[e] strany druhé, s loukou na Křenovsku a což v témž domě hřebíkem přibito neb zamazáno jest [...]*, a to za sumu 600 zlatých. Němčický přitom celou částku složil v hotových penězích, což svědčí o jeho solventnosti. Prakticky zároveň se zápisem této transakce do slavkovské gruntovní knihy Němčický daroval tuto nemovitost své ženě Hedvice Rodovské z Hustiřan, a to [...] *se vším k němu příslušenstvím tak, jakž jej koupil [...]* i se všemi svršky a nadbytky, klenoty a což by se koliv v něm našlo a najíti mohlo [...]. Vymínil si však, že v případě jejího úmrtí zdědí nemovitost on sám.⁴⁷ Dodatek kupní smlouvy ukazuje krom jiného na pravděpodobnou bezdětnost Němčického manželství.

Od července 1597 do července 1599 usiloval Jan Němčický z Němčic o potvrzení svých dosavadních svobod při emfyteutické držbě svobodného mlýna ve Zbýšově na gruntech premonstrátského kláštera v Zábrdovicích. Nejprve si 3. července 1597 nechal vystavit příslušnou listinu, schválenou konventem a signovanou tamním opatem Šimonem Farkašem, jejíž znění následně (10. července 1598) nechal vidimovat purkmistrem a radou města Slavkova. Snad s ohledem na zostrující se konfesionalizaci a možné zpochybnění dosavadních svobod požádal Němčický v květnu následujícího roku na zemském sněmu v Olomouci hejtmána Markrabství moravského, Jáchyma Haugvice z Biskupic, o intervenci u císaře Rudolfa II. kvůli vydání konfirmační listiny. Vzhledem k věrným službám, které Němčický v posledních letech

Moravský zemský hejtman Jáchym Haugvic z Biskupic, rytina v díle Bartoloměje Paprockého z Hlohov: Zrcadlo slavného Markrabství moravského. Olomouc 1593

transakcí i nyní Němčický složil v hotovosti celou kupní sumu, totiž 2 300 moravských zlatých.⁴⁹ Zároveň se neváhal obrátit na císaře, který 24. května 1600 vydal *slovutnému Janovi Němčickému z Němčic na Svánově a mlejně svobodným zbyšovským* tzv. mocný list na držbu jeho statků, aniž by musely být zapsány do zemských desk.⁵⁰ Ze Svojanova následně Němčický učinil své rezidenční sídlo a 7. března 1601 zde signoval a opatřil vlastní pečeti listinu přistoupení k moravskému zemskému landfrýdu.⁵¹ Svojanovský statek v následujícím roce rozšířil o sousední ves Žipotín, kterou 17. července 1601 zakoupil za 750 kop českých grošů od Ladislava Veleny ze Žerotína.⁵²

Němčický se ve druhé polovině 90. let 16. století pohyboval nejčastěji v Uhrách a na Moravě. Zde pobýval přirozeně v okruhu svých statků⁵³ a v průběhu roku 1595 bychom jej zastihli rovněž v prostředí držav olomouckého biskupství. Kromě (pasivní) účasti na jednáních zemských sněmů, případně soudů, v Brně a Olomouci,⁵⁴ byly časté Němčického pobyty v rezidenčním městě jeho patrona. Ačkoliv nemáme jakékoliv písemné doklady o tom, že by Jan Němčický z Němčic v Židlochovicích a jejich bezprostředním okolí vlastnil nemovitost,⁵⁵ lze se právem domnívat, že si v městečku pronajímal dům, anebo se dlouhodoběji ubytoval v některém ze zdejších hostinců. Kromě předpokládaných styků s Fridrichem starším ze Žerotína, ale i šlechtou tvořící jeho klientelskou síť, se Němčický v Židlochovicích samozřejmě oddával radovánkám každodenního života. Popudlivější povaha i drsnější návyky, evidentně získané dlouhodobým působením ve vojenském prostředí, v kombinaci s nezřízeným požíváním alkoholu zapříčinily, že Němčického židlochovické pobyty spolehlivě dokládá hned několik pŕuhonů.

Počátkem března 1596 se Jan Němčický z Němčic zodpovídal před zemskými soudci ze svého přečinu: [...] *že ožera se, pacholka jednoho či dva Vilíma Milka pobil a těžce zranil v Židlochovicích* [...]. Fridrich starší ze Žerotína jej musel, byť jistě nerad, *vzítí na závazek* a propustil jej teprve poté, co se Němčický s Milkem srovnal a *barvíři za hojení těch raněných zaplatil*.⁵⁶ Téhož roku (1596) Němčický, pravděpodobně opět v Židlochovicích, napadl Zikmunda Barského z Baště: [...] *přijeda do té hospody, kdež Barský v ležení*⁵⁷ *byl a k jiným*

moravským stavům prokazoval, Haugvic skutečně v této záležitosti na panovníka naléhal s odůvodněním, že [...] *o jeho [tj. Němčického] ctném a šlechetném chování a platných službách dobrou vědomost mám* [...]. Jelikož klášterní zboží podléhalo jurisdikci královské komory, neváhal se Němčický zároveň se stejnou žádostí obrátit rovněž na podkomořího Markrabství moravského Zikmunda z Ditrichštejna. Panovník teprve na základě hejtmanových přímluv a po ujištění podkomořího, [...] *že to k žádné škodě komory V[áši] c[ísařské] m[ílosti] není, nýbrž tudy duóchody klášterský zlepšeny* [...], vydal 3. července 1599 příslušnou konfirmační listinu.⁴⁸

Dne 7. dubna následujícího roku Němčický rozhojnil svůj pozemkový majetek, když od rukojmích za zadluženého Mikuláše Stoše z Kounic koupil statek Svojanov na panství Moravská Třebová.

Podobně jako v případě všech svých

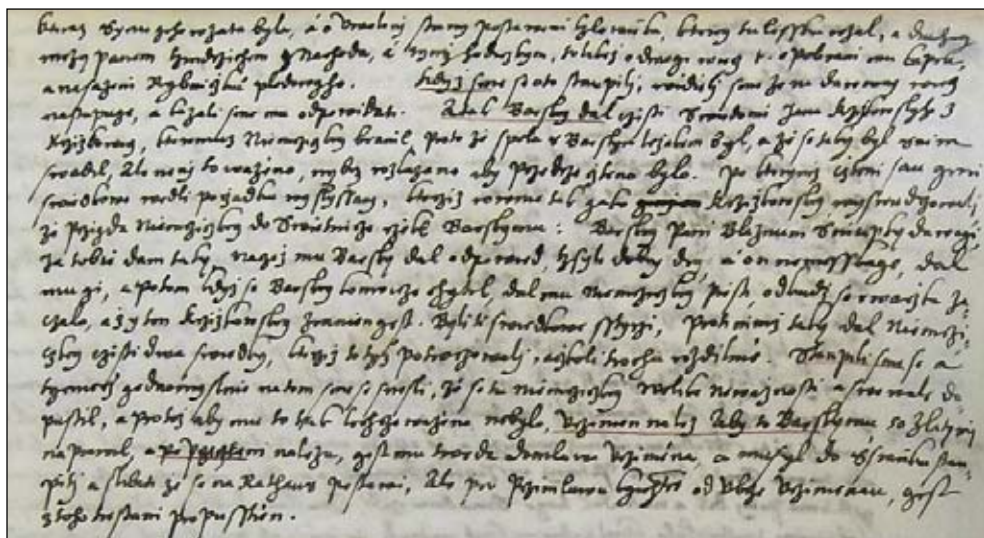
ležákům, kteří tu byli, jest mu bez příčiny dal šňupku a poté baňku [...]. Ze svědecké výpovědi Jana Křížkovského z Křížkovic, učiněné před zemskými soudci v Brně teprve v březnu 1598, zřejmě s ohledem na Němčického nepřítomnost v zemi během konání předešlých zemských soudů, vyplývají další podrobnosti uvedeného incidentu. Křížkovský, jenž byl společně se Zikmundem Barským v téže hospodě v ležení, uvedl: [...] přijda Němčický do světnice, řekl Barskému: Barský, páni bláznům šňupky dávají, já tobě dám také. Načež mu Barský dal odpověď: jsi-li dobrý, dej. A on nemeškaje, dal mu ji a potom, když se Barský konvice chytil, dal mu Němčický pěstí, odkudž se rvačka začala [...]. Při ní Němčický zranil nejen Barského, ale také Křížkovského, což dosvědčili další čtyři svědkové. Zemský soud pod tíhou svědeckých výpovědí proto nemohl rozhodnout jinak, než že [...] se tu Němčický veliké neváznosti a svévule dopustil, a protož aby mu to tak lehce váženo nebylo, učiněn nález, aby Barskému 50 zlatými napravil a po přečtení nálezu jest mu tvrdá domluva učiněna [...]. Od pobytu v městském vězení jej zachránily pouze jeho služby, které prokazoval zemi ve vojenských záležitostech a mocná přímluva stavů nejvyššímu zemskému sudímu a zanedlouho zemskému hejtmanovi Jáchymu Haugvicovi z Biskupic.⁵⁸ Němčického patron, Fridrich starší ze Žerotína, jemuž v době konání soudu zbývaly poslední týdny života, již tentokrát za svého nezrotného chráněnce neorodoval.

Hornoslezský epilog (1605–1613/14)

Na konci května 1598, když ze scény předbělohorské stavovské společnosti na Moravě odešel zemský hejtman Fridrich starší ze Žerotína († 31. května 1598), byl Jan Němčický z Němčic konfrontován s novou, dosud pro něj neznámou realitou. Situaci navíc 2. června téhož roku umocnila takřka souběžná smrt i druhého z jeho dřívějších mocných protektorů, olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského.⁵⁹ S ohledem na velmi blízké a intenzivní vazby na svého patrona Němčický jistě upřímně želel jeho skonu, avšak zároveň si byl nepochybně velmi dobře vědom, že se tímto před ním otevřela nová etapa jeho života. Etapa bez Žerotínovy protekce, v níž se měl Němčický vlastními silami definitivně etablovat ve strukturách stavovské společnosti a reprezentativně posílit svou šlechtickou identitu. Jeho „žerotínské dědictví“ přitom nebylo rozhodně zanedbatelné. Vždyť do dalších let své kariéry si Němčický odnášel nejen příslušnost k moravskému rytířskému stavu a konsolidovanou

Listina ze 7. března 1601, kterou Jan Němčický z Němčic přistupuje k moravskému zemskému landfrýdu, Moravský zemský archiv v Brně

Text půhonu vůči Janu Němčickému z r. 1596 vlastnoručně opsaný Karlem starším ze Žerotína, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

hospodářskou základnu, ale především rozsáhlou síť společenských kontaktů, osobních vazeb a významných konexí. Přízeň jeho zesnulého ochránce jej navíc během posledních dvou let vynesla na nejvyšší příčky vojenských struktur moravských stavů, kde se velmi úspěšně etabloval, jak jsme ostatně podrobněji zmínili již v předchozím textu. Lze tedy konstatovat, že přelom 16. a 17. století prožíval Němčický jakožto zralý muž mezi 40–45 lety věku na vrcholu své kariéry. Jeho nízký původ mu ovšem reálně nedovoloval zakotvit ve vyšších patrech striktně stavovskey hierarchizované společnosti. Můžeme se tedy právem domnívat, že i ve spojitosti s věkem nyní Němčický ve svém sociálním prostoru upřednostňoval spíše vertikálně nepříliš diferencované vztahy tzv. „dobrého přátelství“, než aby cíleně (dobrovolně) navázal novou klientelskou, a tedy výrazně podřízenou, vazbu.⁶⁰

S blížícím se závěrem hospodářsky neobyčejně vyčerpávající války v Uhrách si však Němčický musel stále naléhavěji uvědomovat reálnou hrozbu konce svých služeb ve prospěch moravských stavů. Chmury v něm jistě vzbuzovalo také vědomí, že jen stěží v takovém případě na Moravě nalezne možnost dalšího adekvátně výnosného uplatnění (byť i nyní musel náležitou finanční odměnu častokrát na stavech zpětně vymáhat).⁶¹ Němčického pozici ve správě vojenských záležitostí moravských stavů zároveň začal stále intenzivněji komplikovat nástup netolerantních katolíků do nejvyšších zemských úřadů na sklonku 16. století. Příslušníci tohoto mocenského seskupení se na prahu 17. století navíc již stačili dostatečně zorientovat ve spleťtých vztazích uprostřed stavovské obce a ve všech ohledech preferovali své souvěrce.⁶² Uvedené okolnosti tedy Němčického přiměly postupně rezignovat na vidinu dlouhodobějšího udržení si stávajících vojenských funkcí, aniž by se opět neuchýlil pod „mocnou ochranu“ některého z nekatolických panských rodů. Avšak realizace takového kroku obnášela nejen vyvinutí nemalého úsilí, ale vyžadovala rovněž patřičné konexe a značnou časoprostorovou flexibilitu. A právě tu si Němčický s ohledem na osobní přítomnost v Uhrách nyní nemohl dovolit. Souběh těchto determinant nakonec předznamenal odchod Jana Němčického z Němčic ze scény stavovského dění na Moravě a jeho následnou výhradní orientaci na prostor Horního Slezska.

Pravděpodobně již během válečné kampaně roku 1603 se Němčický na uherském bojišti osobně setkal s těšínským knížetem Adamem Václavem. Ten v čele pěšího pluku slezských

stavů operoval v rámci armády generála Heřmana Russworma v okolí Vácu a Ostřihomi. Ve stejném prostoru byly dislokovány rovněž pěší oddíly moravských stavů, jimž velel s vysokou pravděpodobností Jan Němčický z Němčic.⁶³ Osobnost těšínského Piastovce se z Němčického pohledu možného navázání klientelských vazeb přirozeně jevila jako jedna z nejvhodnějších variant. Příslušnost Adama Václava ke starobylému knížecímu rodu mu totiž mohla v následujících letech garantovat minimálně stejnou míru záštity, jaké se mu v minulosti dostávalo v osobnostech Žerotína či Pavlovského. S výhledem na uzavření míru v nepokojných Uhrách navíc skýtala přítomnost v okruhu těšínského knížete slibnou alternativu dalšího rozvoje Němčického osobní kariéry. Jistě nezanedbatelným faktorem, který umožnil navázání bližších klientelských vazeb mezi oběma aktéry, byla kromě společných intenzivních válečných prožitků rovněž jejich konfesní příslušnost k nekatolickému táboru.⁶⁴

Němčického rozhodnutí opustit rodnou Moravu a vydat se za knížetem Adamem Václavem na Těšínsko zrálo nepochybně nejpozději v první polovině roku 1604. Lze tak alespoň usuzovat z jeho majetkových transakcí. Neznámo kdy, ale jistě před červnem 1604, prodal svoji tvrz a dvůr v Šaraticích i svobodný mlýn ve Zbýšově vladkovi Petru Katarýnovi z Kataru.⁶⁵ Osobu prodávajícího i kupce přitom mohla pojit možná příslušnost k dřívějšímu klientelskému okruhu zesnulého Fridricha staršího ze Žerotína. Příbuzný Petra Katarýna, Pavel (snad jeho otec či bratr), totiž figuroval často mezi Žerotínovými spolurukojmími.⁶⁶ Dne 24. června 1604 pak Petr Katarýn z Kataru koupil za 1 000 moravských zlatých od Němčického manželky, Hedviky Rodovské z Hustířan, dům ve Slavkově.⁶⁷ Jediným majetkem, který si Němčický a jeho manželka na Moravě nadále ponechali, byl statek Svojanov se vsí Žipotín.

Nejspíše během poloviny září 1605 se Jan Němčický z Němčic odebral z uherského bojiště v okolí Skalice společně s doprovodem knížete Adama Václava do rezidenčního města Těšína. Během následujících týdnů zde zřejmě definitivně vykristalizoval Němčického přechod do jeho služeb.⁶⁸ Není zřejmé, kde se koncem roku 1605 v Těšíně zdržoval, zda přímo v knížecí rezidenci, anebo si pronajal bydlení v některém z měšťanských domů ve městě. Kontinuitu jeho těšínského pobytu přerušil předpokládaný pobyt ve Svojanově, spojený s vyřizováním prodeje tohoto statku.⁶⁹ Na pevnou půdu, podloženou písemnými prameny, se tedy můžeme vrátit teprve k 29. dubnu 1606, kdy Němčický od knížete za sumu 3 400 tolarů zakoupil statek Řepiště [...] v Knížectví a gbítě Je[ho] kní[žecí] mi[llo]s[ti] těšínským příležitím s podacím farním, s[e] sídlem, štěpnicemi, zahradami, s folvarkem, s lidmi osedlými i neosedlými, s lesy, s hájmi, chrašinami, rybníky, rybníčky, rybníštěmi, s řekami, vodami tekucími i netekoucími, s mlýnem, mlýništěmi, s lukami, rolemi oranými i neoranými a s osetím všelijakým a se všemi užitky malými i velkými, kterými se koli jmény jmenují, aneb jmenované býti mohou, s tím a všelijakým právem a se všemi svobodami podle obdarování Jich mi[llo]stí knížat těšínských, předkův J[eho] k[nížecí] m[ilosti] slavných a spasitedlný[ch] paměti i jiných listův [...].⁷⁰ Němčický ihned knížeti v hotovosti složil sumu 2 600 tolarů a zbylou částku 800 tolarů se zavázal splatit formou tzv. vejrunkových splátek.⁷¹ Buďto krátce před zakoupením Řepiště, anebo zanedlouho poté, nejpozději však před polovinou roku 1606, odprodal Jan Němčický z Němčic i zbytek svého pozemkového vlastnictví na Moravě, totiž statek Svojanov. Ačkoliv o této transakci nemáme jakoukoliv písemnou zmínku, lze se při tomto tvrzení opřít o slova těšínského knížete Adama Václava z počátku srpna téhož roku, adresovaná císaři Rudolfovi II. Kníže se tehdy v souvislosti s Němčickým vyjádřil: [...] kterýžto Němčický, vyprodávaje se před tím z Markrabství moravského, do knížectví mého se na statku pozemským, jej ukoupíc, osadil [...].⁷² Přechod na Těšínsko Němčickému jistě usnadnil fakt, že již dříve se zde ve stavovských strukturách etablovali jeho švagři Jan a Adam Rodovští z Hustířan, kteří zde získali statek Horní Žukov. Adam Rodovský z Hustířan navíc již v roce 1602 zastával úřad komorníka a v roce 1616 maršálka knížecího dvora.⁷³

Otisk sekretní pečeti a vlastnoruční podpis Jana Némčického z Némčic z r. 1606, Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie

Z blíže neznámého důvodu si 1. května 1606 nechal Jan Némčický z Némčic knížetem Adamem Václavem znovu stvrdit držbu Řepiště. Piastovec tentokrát k dotýčenému listu nejenže nechal přivěsit vlastní knížecí pečeť, ale *rukú naší vlastní v nim se podepsavše* potvrdil jeho platnost. Kníže se přitom o Némčickém vyjádřil jakožto *nám vzvláště věrném milém*, což lze interpretovat nejen jako obvyklé topoi, ale zároveň i explicitní vyjádření nepochybně se prohlubující vzájemné osobní vazby obou zainteresovaných.⁷⁴ Pouhé čtyři dny poté, 5. května 1606, Adam Václav potvrdil převod vlastnických práv ke statku Řepiště na Némčického manželku, Hedviku Rodovskou z Hustřířan. Z diplomatického hlediska je jistě velmi zajímavé, že kníže celý dokument napsal vlastní rukou: *pro lepší toho jistotu sekret svůj vlastní sem*

k tomu listu přitiskl a svú rukú toto psal. Rozhodnutí Némčického odevzdat nedávno nabytou državu na Těšínsku do rukou manželky přitom zřejmě souviselo s obnovením po odprodeji jejího domu ve Slavkově.⁷⁵

Předáním správy řepištěského statku do rukou manželky Hedviky se Némčickému rozvázaly ruce k možnosti doprovázet svého patrona cestou na Apeninský poloostrov, kam se kníže Adam Václav se svou suitou vydal hned v následujících dnech.⁷⁶ Ačkoliv přítomnost Jana Némčického z Némčic v knížecím doprovodu lze pouze vytušit, ve prospěch této domněnky hovoří jednak jeho dřívější zkušenost s cestou do Itálie (v roce 1587), a také fakt, že na Těšínsku dosud nezastával žádný veřejný úřad. Mohl se tak z Těšínska bez větších komplikací vzdálit. Cílem cesty knížete Adama Václava a jeho doprovodu bylo zřejmě „věčné město“. Zde patrně Piastovec zastupoval zájmy Habsburků při jednáních s papežem Pavlem V. ohledně připravovaného uzavření mírových dohod s osmanskou říší a pozdějším sedmihradským knížetem Štěpánem Bočkajem. Italská legace trvala přibližně čtvrt roku, neboť již na počátku srpna 1606 se kníže nacházel prokazatelně opět v Těšíně.⁷⁷

Zřejmě krátce po návratu z Itálie svěřil Adam Václav do rukou Jana Némčického z Némčic výkon správy komorních statků. Némčický tedy nadále v písemnostech vystupuje jakožto *rada a regent Jeho knížecí mi[llo]s[ti] a hejtman na Těšíně*. Zatímco o jurisdikci úřadu regenta Těšínského knížectví příliš nevíme (zřejmě se jednalo o pozici se širší působností),⁷⁸ v dikci hejtmána těšínské knížecí komory byl primárně dohled nad správou knížecích příjmů.⁷⁹ O doslova raketovém vzestupu Némčického v rámci struktur stavovské společnosti na Těšínsku svědčí fakt, že coby knížecí rádce, regent Těšínského knížectví a hejtman knížecí komory figuroval na žebříčku správních úřadů těsně pod vrcholem, hned za kancléřem.⁸⁰ Při správě komorních statků Némčický nepochybně plně zhodnotil své zkušenosti z krátkého intermezza v patrimoniálních službách olomouckého biskupství. Vzestup némčického kariéry na Těšínsku se ovšem vlivem nepříznivých okolností brzy ukázal jako dočasný (oba úřady zastával pouze v letech 1606–1607).⁸¹ V řadách „domácí“ těšínské šlechty totiž vzbuzoval nově se zakoupivší Némčický přinejmenším závist a ambicióznějším jedincům byl jakožto hejtman těšínské knížecí komory, resp. regent Těšínského knížectví doslova solí v očích. Pád Jana Némčického z Némčic nakonec zapříčinil nastalý hraniční a státoprávní spor o západní

hranice statku Řepiště, ležícího při hranicích s Moravou.⁸² Častá nepřítomnost Němčického na Těšínsku kvůli cestám do Prahy, kde spor projednávala česká dvorská kancelář, vedla nakonec koncem dubna 1607 k jeho sesazení z úřadu hejtmana těšínské knížecí komory. Na pádu Němčického se podepsali výraznou měrou jeho konkurenti z řad těšínské šlechty, kteří vůči němu před knížetem vznesli mnohá obvinění. Situace nakonec využil Jiřík Borek z Rostropic, jehož Adam Václav jmenoval novým hejtmanem těšínské knížecí komory.⁸³ Němčický, jenž nadále zůstal regentem Těšínského knížectví, později celý komplot glosoval slovy: [...] *na zprávu nějakých zlých lidí se protiva mně tak nemilostivě, obzvláště sejmouce V[aše] k[nížecí] m[ilost] ouřad můj ze mně a na pana Borka jej vložíc [...] to k rozsouzení spravedlivému a svatému pánu Bohu má-li mne to protivenství za mý Bohdā věrný a upřímný služby, kteréž sem já V[aší] k[nížecí] m[ilosti] činil, potkati, podávám [...]*.⁸⁴

Koncem dubna 1607 Jan Němčický z Němčic, zjevně unavený a znechucený neustálými průtahy státoprávního sporu, očekával navzdory svému nedávnému sesazení z úřadu hejtmana těšínské knížecí komory, že jej kníže v této záležitosti zastoupí. Adam Václav se skutečně za přítomnosti Adama Rodovského z Hustířan, kancléře Kašpara staršího Rudzkého z Rudz a maršálka Jana Beldta z Arresu v této věci zaručil svou osobní intervencí před císařem a stavy Markrabství moravského. Avšak, jak vyplývá z dalšího vývoje událostí, Piastovec nakonec pod nátlakem panovníka na aktivní protekci Němčického rezignoval.⁸⁵ Jan Němčický z Němčic tak zůstal osamocen a na půdě české dvorské kanceláře v Praze se z porušení zemského landfrýdu musel hájit sám. Nejenže protahující se soudní spor s sebou nesl značná finanční vydání na pobyt v „caput regni“, ale pochopitelně si žádal také časté cesty mimo knížectví (nejen do Prahy, ale i do Polska kvůli zajištění dobrozdání atp.).

Nastalou situaci opět hbitě využili Němčického konkurenti z řad těšínské šlechty a obvinili jej ze zanedbávání povinností regenta a ze svévolného opuštění knížectví. Ačkoliv se nyní Němčický cítil být knížetem oklamán, velmi dobře si uvědomoval, že odchod z úřadu regenta Těšínského knížectví by znamenal výrazné snížení jeho dosavadních příjmů. Dne 22. listopadu 1607 tedy adresoval z polské Seveře knížeti obsáhlý list. V něm se rázně vymezil vůči nařčením a svou nepřítomnost v knížectví zdůvodnil odmítavým postojem Adama Václava aktivně se zapojit na jeho straně do probíhajícího státoprávního sporu. Zároveň knížete ujistil o své trvající loajalitě a zájmu setrvat v úřadu regenta: [...] *poněvadž sem tak těžce od některých obyvatelů V[aší] k[nížecí] m[ilosti] na cti mé, čehož mně tak nechati nesluší a nenáleží, potutedlně nařčen jsem a takové nepřátely veliké pro službu V[aší] k[nížecí] m[ilosti]*

Stříbrný tříkrajcar knížete Adama Václava ražený v těšínské mincovně v r. 1607, průměr 22 mm, váha 1,79 g, Muzeum Těšínska

*Bohdá věrně učiněnou a konanou, mám [...] Neobmeškám netoliko přijeti a Va[ší] kni[žecí] mi[llo]s[ti] na službu hleděti, ale i to vše, z čehož tak nenáležitě nařčen sem, za pomoci Boží z[e] sebe směstí chci [...].*⁸⁶

Adam Václav, nepochybně ve snaze mírnit napětí uvnitř těšínské stavovské obce, nakonec ovšem popřál hlasu Němčického odpůrcům, čímž hvězda ústřední postavy tohoto příspěvku definitivně pohasla. Ačkoliv se v dalších letech Němčický nadále pohyboval v okruhu těšínského knížete, nezastával žádný úřad a figuroval jakožto řadový člen zdejší stavovské obce. Společně s manželkou Hedvikou Rodovskou z Hustířan se patrně zdržoval na statku v Řepištích, kde jakožto zahořklý stárnoucí muž bez větších ambicí postupně upadal v zapomnění.⁸⁷ Patrně okolo roku 1610 se zármutkem pochoval svou manželku⁸⁸ a 26. srpna 1613 jakožto bezdětný za přítomnosti svého švagra Adama Rodovského z Hustířan a dalších příslušníků těšínské šlechty prodal Řepiště se vším příslušenstvím Janovi mladšímu Skrbenskému z Hříště. Na svém sídle (tvrzi) v Řepištích však zůstal přinejmenším až do dubna následujícího roku, [...] *poněvadž sobě tež pan Němčický byt svobodný s čeládkú, koňmi i jiném dobytkem do svatého Jiří nejprv příštího vyměňuje, uvolil se pan Skrbenský jeho při tom zanechati [...].*⁸⁹ Kam směřovaly Němčického kroky v následujících letech, není známo. Naskytá se možnost dožití u některého z příbuzných na Těšínsku, anebo na Moravě, avšak bez opory v pramenech se v tomto ohledu nelze než pohybovat na poli hypotézy. Faktem naopak zůstává, že odprodejem Řepišt v roce 1613 se Jan Němčický z Němčic vytratil z písemných pramenů a ve věku okolo 53–58 let tak definitivně opustil jeviště dějin.

Závěrem

Prostřednictvím biografické skici jednoho z mnoha příslušníků rytířského stavu, Jana Němčického z Němčic, jsme se mj. pokusili přispět k poznání kariérních strategií této sociální vrstvy v prostředí předbělohorské společnosti českých zemí. Ačkoliv jsme byli nuceni s ohledem na torzovitost dochované pramenné základny rezignovat na bližší rozklíčování mnohých dílčích otázek, podařilo se nám snad v rámci možností předložit poměrně ucelenou biografii, která prohlubuje dosavadní stav poznání regionálních dějin. Na konkrétním příkladu se zároveň v plné míře prokázala nosnost zahraniční i českou historiografií formulované teze o principiálním významu klientelských vazeb při rozvoji osobních kariér většiny příslušníků nižší šlechty, potažmo měšťanstva.⁹⁰ Naopak stav dochování pramenné základny nám nedovolil zevrubněji analyzovat problematiku cíleného budování sítě druhotných vertikálních i horizontálních vazeb v prostředí nižší šlechty i měšťanstva, které byly nepochybně zrcadlovým odrazem primárních společenských vazeb této sociální vrstvy ve vztahu k vyšší šlechtě.

Včleněním životního příběhu Jana Němčického z Němčic do kontextu událostí doby, v níž žil a jeho interpretací na pozadí procesů podmiňujících proměnu společenského a náboženského ovzduší předbělohorské společnosti, jsme se pokusili poodhalit rovněž další dílčí nuance životního stylu nižší šlechty. Jako zásadní téma přitom vyvstává zejména úloha takřka permanentního válečného konfliktu s Turky během druhé poloviny 16. století a osobní účast na něm jakožto univerzální médium společenského vzestupu jednotlivce. Zůstává ovšem otázkou, zda byl Němčického případ ojedinělým, anebo naopak jej lze paušalizovat podobně, jak bychom to mohli učinit kupříkladu v souvislosti s třicetiletou válkou.⁹¹

Budeme-li tedy Němčického považovat za prototyp reprezentanta sociální kategorie zahrnující měšťanstvo a drobnou nižší šlechtu, lze z jeho účasti na konfliktu s osmanskou říší vyvodit přinejmenším jeden opodstatněný závěr. Navzdory patetické dikci dobové propagandy v duchu ideálu boje *zbožného válečníka proti úhlavnímu nepříteli všeho křesťanstva*⁹² totiž tkvěla motivace Němčickým reprezentované sociální kategorie k cestě na uherská bojiště zásadně v ekonomických, ale nepochybně také společenských aspektech. Na mysli máme

především vidinu možného osobního vzestupu podobnému tomu, který jsme měli možnost sledovat právě v souvislosti s Němčickým. Lapidárně řečeno tedy pragmatický přístup k účasti ve válce zcela zjevně převýšil motivace prosazované dobovou propagandou, s nimiž se mohla snáze ztotožnit spíše vyšší šlechta, případně příslušníci starožitných rytířských rodin. Pokud bychom problematiku nazírali dobovou dikcí, mohli bychom Němčickým reprezentovanou sociální kategorii ztotožnit s výrazem „soldát“, stojící v sémantickém významu slova téměř v opozici k označení „dobrý krýgsman“.⁹³

V pragmatickém nazírání na válku jako prostředku k vlastnímu obohacení a potažmo i případnému společenskému vzestupu Němčický (a s ním i celá výše vymezená sociální kategorie) souzní s názory o generaci mladšího válečníka, Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů (1575–1665). V myšlení tohoto šlechtice byla válka s osmanskou říší prosta patetického příděchu boje křesťanských rytířů proti muslimům. V Turcích spatřoval Hýzrle stejně jako Němčický regulérního nepřítele, nelišícího se od jakékoliv nepřátelské žoldnéřské armády. V plné míře se to projevilo kupříkladu při Němčického dobrovolné účasti v kampani proti vojskům polských stavů v letech 1587–1588. V kontrastu s těmito postoji stojí např. myšlenkové světy rytířů Pavla Korky z Korkyně (1522–1593) či Václava Budovce z Budova (1551–1621), rovněž účastníků mnoha protitureckých kampaní v Uhrách. Zatímco Korka se odmítl účastnit tažení proti protestantům v Říši s poukazem, že by *nerad proti křesťanům chtěl před sebe co bráti*, pro Budovce představovali Turci v souladu s dobovou propagandou skutečně *vylévače krve křesťanské nevinné*.⁹⁴ Domníváme se, že výše uvedené teze, o jejichž oprávněnosti v souvislosti s osudy Jana Němčického z Němčic snad není potřeba příliš pochybovat, lze alespoň částečně verifikovat. Máme za to, že Němčického myšlenkový svět se zásadněji nelišil od nazírání jeho současníků z řad nižší šlechty. Pojátkem jim byla analogická hospodářská situace, účast na klientelských vztazích i mnohé další faktory. Závěrem přesto konstatujeme, že skutečnou oprávněnost zde nastíněných tezí může podložit, či naopak korigovat, výhradně jen další analogický výzkum.⁹⁵

RESUMÉ

The Life Story of Soldier Jan Němčický of Němčice

On the Clientelism and Career Strategies of the Lower Aristocracy in the pre-1620 Period Part II

The second part of the biography of Jan Němčický from Němčice describes his life after 1595, when he was hired by the Olomouc bishopric to perform patrimonial services. After that, he again followed a military career, reaching his prime just before the end of the 16th century. Němčický held important military positions working for the Moravian estates of the realm and was actively involved in the military operations of the Long Turkish War in Hungary. At the same time, he purposefully expanded his family assets. After 1605, he moved to Těšín Silesia, taking a short-term post in the service of Duke Adam Václav. The study fully proved the relevance of the theory concerning the fundamental significance of client relations for the personal career development of the lower nobility and burghers. At the same time, the almost endless conflict with the Turks in the second half of the 16th century is proved essential as the universal route for social advancement for those personally involved. For the social class represented by Němčický, the motivation behind the involvement in the war against the Ottomans consisted primarily in economic and social aspects. By contrast, the idea of the Christian struggle against the Muslims, promoted by the contemporary propaganda, appealed more to the higher nobility and members of traditional knight dynasties.

KEYWORDS

lower nobility; 16–17th century; Moravia; Duchy of Těšín; Hungary; anti-Turkish wars; military; career strategy

AUTOR STUDIE

- PhDr. Jan Saheb, Ph.D.; Muzeum Těšínska; jan.saheb@muzeumct.cz

POZNÁMKY

- SAHEB, Jan: *Životní osudy „soldáta“ Jana Němčického z Němčic. Ke klientelským vztahům a kariérním strategiím nižší šlechty v předbělohorském období. I. část.* Těšínsko 59, 2016, č. 1, s. 1–30.
- Vzájemná fluktuace služebníků a příslušníků patrimoniálního aparátu panství Fridricha staršího ze Žerotína a olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského nebyla, jak se zdá, výjimečná. Na konci ledna 1594 kupříkladu propustil biskup Fridrichovi staršímu ze Žerotína na jeho žádost svého písaře Jiříka Rouckého. Viz ŠTĚPÁN, Jan: *Jiřík Roucký, písař pánů ze Žerotína.* Olomoucký archivní sborník 2, 2004, s. 112–114. K vývoji rozsahu mensálních statků olomouckého biskupství ve sledovaném období viz AL SAHEB, Jan: *Územní vývoj přímé majetkové držby olomouckých biskupů v letech 1553–1619.* Sborník archivních prací 62, 2012, č. 1, s. 3–40.
- Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, Olomouc), fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 110, sign. 32, fol. 6; ŠTĚPÁN, Jan: *Úředníci a personál na stolních panstvích olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století.* Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 70; Týž: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598.* Olomouc 2009, s. 195.
- Původně náležely biskupské statky Modřice, Chrlice a Žatčany pod správu vyškovského úředníka, avšak v průběhu 70. let 16. století došlo k jejich správní emancipaci. Společnou správou tohoto územního celku biskup pověřil samostatného úředníka sídlícího v Chrlicích. V polovině 80. let však spravoval Modřice a Žatčany opět společně s Vyškovem vyškovský úředník Pavel Nesylvský z Nesylova. Samostatnost si tak i nadále udržely pouze Chrlice, které se během dalšího vývoje etablovaly s konečnou platností v samostatné správní celek. Přestože na sklonku 16. století se staly nezávislými državami také statky Modřice a Žatčany, v průběhu 17. století byly opět po správní stránce sloučeny s Vyškovem. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 101, sign. 26, fol. 85; TAMTĚŽ, inv. č. 110, sign. 32, fol. 6, 27, 214; ŠTĚPÁN, J.: *Úředníci a personál, s. 66–69; AL SAHEB, Jan: Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství.* Ostrava 2011, s. 83.
- Modřický a Žatčanský statek byl tvořen městečky Modřice a Šlapanice a vesnicemi Chrlice, Holásky, Hostěrádky, Újezd, Žatčany, Želešice a díl Tuřan. Viz ZA Opava, Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále jen ŮŘAS), inv. č. 2228, sign. D II a 4/2; HOŠÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské.* Praha 2004², s. 218–220.
- Problematiku správní struktury mensálních a komorních statků olomouckého biskupství ve sledované etapě analyzují ŠTĚPÁN, J.: *Dvůr olomouckého biskupa, s. 178–187; AL SAHEB, J.: Hukvaldské panství, s. 63–69.*
- ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 102, sign. 27, fol. 78.
- Znění kodifikace, kterou se měl řídit Jan Němčický, se nedochovala, byť lze její existenci přinejmenším předpokládat. Z předbělohorského období se pro patrimoniální správu mensálních statků olomouckého biskupství dochovalo znění hospodářských instrukcí pro úředníky panství Vyškov (1563), Mírov-Svitavy (1570), Hukvaldy (1570) a Osoblaha (1580). Viz ZA Opava, Olomouc, fond ŮŘAS, inv. č. 2492, sign. G III a 4/2 f, fol. 2–7; TAMTĚŽ, fond AO, inv. č. 57, sign. P, pag. 225–246; TAMTĚŽ, inv. č. 57, sign. P, pag. 249–269; TAMTĚŽ, inv. č. 2377, sign. Temp 248, č. k. 533, fol. 1–11. Všechny uvedené instrukce se již dočkaly edičního zpřístupnění. Viz JIRÁSEK, Jiří: *Poddání na panství olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století.* Rozpravy Československé akademie věd 67, 1957, sešit 10, s. 77–81, 91–101; AL SAHEB, Jan: *Instrukce olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova pro hukvaldského úředníka z roku 1570.* Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 8, 2007, s. 7–27; Týž: *K patrimoniální správě panství Osoblaha-Keřtř ve 2. polovině 16. století.* Sborník bruntálského muzea 2008, s. 17–27.
- ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 6.
- Dne 30. ledna 1595 měl kupříkladu prošetřit pravděpodobně znásilnění, kterého se měl dopustit jeden z poddaných. Biskup mu v této souvislosti napsal: [...] *tak hanebný skutek od Jíry Zabloudila nad tím děvčátkem proveden jest, o tom neradi slyšíc, budeš věděti, jak dále se v tej věci podle ouřadu svého zachovati [...].* Viz TAMTĚŽ, fol. 27–28.
- Dne 9. dubna 1595 biskup Němčickému sděloval: [...] *Vědětiť dáváme, že [...] v[še] středu [16. dubna 1595] pak do Brna k sněmu sjeti miníme. Protož se chlebem, pivem a všelijakým[i] potřebami, aby nahotově bylo k příjezdu našemu do domu našeho v Brně, zachystáš [...].* Viz TAMTĚŽ, fol. 37. Další doklady dodávek viktualii převážně pro potřeby biskupské rezidence v Kroměříži, případně dobytka a koní, zajišťované Němčickým viz TAMTĚŽ, fol. 27–28, 98, 180–181, 233, 238–239.
- V mnoha případech se jednalo o dohled nad transakcemi nemovitostí, kdy Němčický jakožto

- úředník povoloval prodej gruntů. Pouze v některých složitějších případech byl o věci informován biskup, jehož následně rozhodnutí představovalo pro Němčického i zainteresované poddané normu. Viz TAMTÉŽ, fol. 64.
- 13 TAMTÉŽ, fol. 86–87.
- 14 TAMTÉŽ, fol. 145–146.
- 15 V polovině června 1595 Němčický informoval biskupa o stavbě hráze, kterou nechal na svých gruntech ke škodě biskupských statků postavit Fridrich starší ze Žerotína. Stanislav Pavlovský 17. června 1595 svého úředníka pověřil, aby nechal znovu přeměřit stavidla a v případě, že by se skutečně jednalo o věc, jež je na škodu biskupských statků, hodlal celou záležitost s Fridrichem starším ze Žerotína projednat osobně: [...] *Vyrozuměli sme z psaní tvého z strany splavu, který pan hejtm[an] zemský nedaleko rybníka za[t]čanského dělati dá, i kdybychom na ten čas k spatření téhož splavu koho tam vyslati měli, neuznáváme to[h]o za potřebu, než abys zatím to[li]jko ten splav neblížilo stavidla, jak široký budou, přiměřiti dal a nám tu míru odeslal, z kteréž se jaký odpad voda jmiti a jestli co na škodě naší by se, porozumíš, kteréž my potomně, uznajíc, že by co na škodu naší bylo, s pane[m] hejtm[anem] při našem soudu příští[m] v Olomouci shledání oustně rozmluviti chceme [...]. K narovnání sporných záležitostí ohledně žatčanského rybníka došlo mezi biskupem Stanislavem Pavlovským a Fridrichem starším ze Žerotína za účasti stavovské smírčí komise definitivně 16. září 1596. Tou dobou však již Jan Němčický z Němčic nebyl v biskupských službách. Viz TAMTÉŽ, fol. 91–92; TAMTÉŽ, fond ŮŘAS, inv. č. 2226, sign. D 2-D II b 76, pag. 408–413; TAMTÉŽ, fond AO, inv. č. 924, sign. D Ia 19; Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond F 306 – Velkostatek Chřlice, inv. č. 64; TAMTÉŽ, fond F 104 – Velkostatek Židlochovice, č. k. 371.*
- 16 Například již v lednu 1595 pověřil biskup Němčického dohledem nad stavbou hráze žatčanského rybníka: [...] *strany tej hrázi rybníka za[t]čanského, poněvadž tak velká zima jest a země zmrzlá tak, že spěšně dílo rybníkařuom jak by bejti mělo, neodchází, sami to seznáváme, že se nemuž[e] tak spěšně, jak by na to náleželo, dělati. Než když Bohdá tepleji bude, přičiň se k tomu, aby to dílo s pilností a bedlivostí konáno bylo tak, aby aspoň jedna ta hráz na místo spravena a dokončena byla [...].* Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 27–28.
- 17 Dohled nad rybníční sítí na svěřených statcích biskup s Němčickým konzultoval během druhé poloviny roku 1595 ještě několikrát. Viz TAMTÉŽ, fol. 145–146, 180–181, 224.
- 18 Za původce požáru byly původně označeny sestry modřického faráře, které u něj sloužily jako kuchařky. Dne 19. června 1595 však biskup nařídil Němčickému, aby byly obviněné ženy propuštěny z vězení, neboť jejich vina se neprokázala. Biskup následně poskytl pohořelým poddaným úlevy na obvyklých platech a dávkách i robotách a daroval jim rovněž stavební dříví k obnově městečka na vystavení fary, rathouzu a jiných obecních domuův. Nad obnovou městečka bedlivě dohlížel právě Němčický. Jelikož požáry zasáhly v tomto období více moravských měst a městeček, panovalo přesvědčení, že to mohlo být dílem žhářů, jež do země vysílali Turci ve snaze podlomit ekonomickou sílu Moravy a tím omezit bojeschopnost císařských zemí jako celku. Panovník v tomto duchu tedy 31. července 1595 vydal patent proti těmto žhářům, kteří měli být včas odhalováni a uvězněni. Viz TAMTÉŽ, fol. 91–93, 105; Archiv Národního muzea v Praze, fond Sbírka E – patenty, č. k. 1.
- 19 Stanislav Pavlovský 19. června 1595 nařídil svému kancléři, aby Němčického stížnost prošetřil: [...] *Iponěvadž slušné jest, aby jak týž ouředník něco říditi neb prodávati chce, písař toho přítomen byl, tak též písař bez vuolí a vědomí ouředníka nic takového před sebe bráti a jeho sobě jakž náležité nejní, zlehčovati nemá. Protož v tu i druhú věc nahlídněte a ji vyslyšte a mezi nimi na míře postavíte, jakž nepochybujeme, že budete věděti to podle náležitosti jak naříditi tak, aby ouředník ouředníkem a písař písařem zuostal a jeden každý povolání svého, ku kterému nařizen jest [...] hleděl [...].* Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 129–130.
- 20 TAMTÉŽ, fol. 214–215, 218.
- 21 Jan Němčický z Němčic měl zároveň k této příležitosti pořídit kmotřenci na biskupovy náklady odpovídající dar: [...] *Podle toho také prezent, totiž koupíc v Brně u některého zlatníka koflíček za 20 zlatých, pakli bys koflíku takového dostati nemohl, tehdy 12 dukátů z duóchoďův tam manželce jeho, jakožto paní kmotře naší již budoucí, s vínšováním, aby tenž synáček předně ke cti a chvále Božské, potomně též i k potěšení jich, rodičův vzrostl, oddáš [...].* Viz TAMTÉŽ, fol. 63–64.
- 22 WINKELBAUER, Thomas: *Überkonfessionelles Christentum in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts in Mähren und seinen Nachbarländern*. In: Jan, L. a kol. (edd.): *Dějiny Moravy a Matice moravská. Problémy a perspektivy. Sborník příspěvků z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. listopadu 1999 v Brně. Disputationes Moraviae 1*. Brno 2000, s. 131–146.
- 23 Dne 20. října 1595 informoval biskup zemského hejtmána, Fridricha staršího ze Žerotína, že do Svitav vyslal k vyjednávání s vojáků Jana Němčického z Němčic, který následně referoval, že [...] *páni komisaři z Čech z[e] strany záplaty s nimi sněsti nemohú, všemu a jakú zpurnú odpověď ti rejtari komisařuom dali a po[h]růžky, že ještě ty chudé lidi vypáliti chtějí [...].* Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 201–203.
- 24 Biskup v listu ze 20. října 1595 Janu Němčickému z Němčic *podle poručení našeho i pana hejtmána zemského* nařizoval, aby se ze Svitav nevracel dříve, než bude záležitost vyřešena a nebezpečí dalších výtržností ze strany žoldnéřů pomine: [...] *Kdež pokudž bys srozuměl, že by jim v krátce abdankováno a placeno bejti mělo, tehdy ještě za některý den, až by se jim platilo, tam se zdržíš a podle oustního oznámení naše[h]o k tomu se všelijak podle potřeby spolu s komisaři moravskými přičinili při komisařích a colmistřích českých se toho domluvíti a domáhati, aby tíž chudí lidi k záplatě svéj náležitě přijíti mohli a další škod[y] a outisky takové jim činěné nebyly, jich*

- ochraňovati náležitě budeš [...]. Dne 20. listopadu 1595 biskup Němčického sděloval, že podle informací jeho sekretáře Valentina Laubana již komisaři mají od českých stavů mandát k vyplacení žoldu. Viz TAMTÉŽ, fol. 204–205, 224.
- 25 Stanislav Pavlovský o Němčického zmocnění informoval svého bratra, úředníka panství Mírov-Svitavy, kterého zároveň nabádal, aby se před vojáky měl na pozor: [...] však v nebezpečnosti se sám mezi takový nevážné lidi nevydávajíc [...]. Viz TAMTÉŽ, fol. 204–206.
- 26 TAMTÉŽ, fol. 224.
- 27 Navzdory odchodu ze struktur patrimoniální správy statků olomouckého biskupství panoval mezi Němčickým jakožto dlouhodobým klientem Fridricha staršího ze Žerotína a biskupem Stanislavem Pavlovským korektní vertikální vztah. Dokumentuje to kupříkladu Němčického žádost o nákup některých viktualii z výnosů biskupských statků v lednu 1597. Biskup mu totiž – z lásky tej, kterou k vám naklonění jsme – žádané ryby a drůbež bezplatně daroval. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 111, sign. 34, fol. 19.
- 28 ZA Opava, fond Zukal Josef, inv. č. 202. K průběhu vojenských akcí a účasti moravských stavů na nich během let 1596–1598 viz KAMENÍČEK, František: *Zemské sněmy a sjezdy moravské II*. Brno 1902, s. 349–355.
- 29 Kupříkladu na brněnském sněmu v březnu 1596 se Fridrich starší ze Žerotína omlouval, že nebude moci [...] vedle pořádku a povinnosti své s námi [tj. stavy] ku pánům poslům [tj. poslům císaře Rudolfa II.] dojíti a jich přivítati, jakož pro nohu svou, tak také pro dušnost [...]. Zdravotní potíže se svému strýci snažil ulehčit rovněž Karel starší ze Žerotína, který mu mj. posílal první šťavu z bříz, v jejíž léčivé účinky se věřilo. Viz BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla staršího z Žerotína. Oddělení druhé: Listové psaní jazykem českým. Svazek první*. Brno 1870, s. 30, 123.
- 30 Kupříkladu v červenci 1596 nabádal císař Rudolf II. Fridricha staršího ze Žerotína, aby urychleně zajistil zmustrování jízdního i pěšího vojska moravských stavů a nemůže-li to sám pro nemoc vykonat, má tím pověřit vhodnou osobu. Viz LÍVA, Václav (ed.): *Regesta fondu militare II. (1590–1617)*. Praha 1938, s. 203.
- 31 Dne 26. října 1596 referoval Karel starší ze Žerotína svému strýci o způsobu jmenování hejtmanů, že [...] dosti jsem se s nimi nahádal a téměř půl noci s nimi strávil. Dal jim potom Němčický přede mnou hráti, kdo by při nejprvnějším mustrunku vyhlášen býti měl [...] ráče aspoň naříditi, aby vedle cedule této Němčický na tyto osoby, které k těm dvěma nebo třem praporcům naříditi musí, peníze dány byly [...]. Viz BRANDL, V. (ed.): *Spisy*, II/1, s. 170–171.
- 32 TAMTÉŽ, s. 177–178.
- 33 TAMTÉŽ, s. 180–181; DVORSKÝ, František (ed.): *Dopisy Karla st. z Žerotína 1591–1610*. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích 27. Praha 1904, s. 56, č. 166.
- 34 Těmito slovy se o účasti Jana Němčického z Němčic na výpravě do Uher vyjádřil v květnu 1599 tehdejší moravský zemský hejtman Jáchym Haugvic z Biskupic. Němčického účast na kampaních v Uhrách potvrzují mj. rovněž odklady některých starých půhonů, kterým před moravským zemským soudem čelil teprve v březnu 1598. Viz Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Morava – moravské spisy české kanceláře a české komory (dále jen Morava), inv. č. 4223; BRANDL, V. (ed.): *Spisy*, II/1, s. 180–181.
- 35 NA Praha, fond Morava, inv. č. 4044.
- 36 Fridrich starší ze Žerotína 12. března 1597 panovníkovi v této záležitosti sděloval: [...] ale poněvadž vedle milostivé žádosti vaší císařské milosti teď při tomto nynějším sněmu skrze komisaře na stavy vzložené verbování anebo přijímání lidu válečného vaší císařské milosti všecko v moc dáno jest, to sem vykonati a jemu k ni žádnému ouřadu z nahoře dotčenou příčinou dopomoci nemohl [...]. Viz TAMTÉŽ.
- 37 Fridrich starší ze Žerotína 12. března 1597 panovníka žádal: [...] Jsouc pak týž Jan Němčický toho velice žádost, aby vlastní sněmu sloužit a v[e] věcech válečných vždy víceji prospívati, i na potom, byla-li by v tom vůle Boží, se dále v poctivých povinnostech a ouřadech užiti dání mohl, mně za tuto přímělu k vaší císařské milosti, abyste jej poctivým ouřadem obmysliti ráčili, žádal. Pročež za dotčeným Janem Němčickým se k vaší císařské milosti poníženě přimlouvám, že jej pro jeho v takových potřebách pravě, ctně a chvalitebně chování ouřadem nejvyššího nad lidem pěším, a pakli již někomu dán jest, tehdy aspoň ouřadem nejvyššího lejteňambta, ač by v pravdě prvního pro jeho šlechtěné chování hoden byl, milostivě poděliti, pustiti poručiti ráče. Já o něm nic nepochybuji, že se v tej povinnosti, kteráž jemu tak od vaší císařské milosti svěřena a milostivě poručena bude, se věrně, upřímně a tak, jakž šlechtěnému člověku náleží, chovati, i tej milosti sobě od vaší císařské milosti prokázány vysoce uměti vážiti a po všecken čas ve vši poníženosti poddaně odsluhovati snažiti bude [...]. Ve stejném duchu se 13. března 1597 k panovníkovi za Němčického přimlouval rovněž olomoucký biskup Stanislav Pavlovský, přičemž se o něm vyjadřoval jakožto o člověku v[e] věcech válečných zběhlém a k tomu způsobném. Biskup se v této věci zároveň obracel na nejvyššího kancléře Království českého Jiřího Bořitu z Martinic. Zmínil přitom původní císařovo rozhodnutí: [...] A přitom oznamujeme, že předešle j[eho] m[ilost] c[ísařská], pán náš všech nejmilostivější urozeně[h]o vladýku Jana Němčického z Němčic panu hejtmanovi Markrabství tohoto moravského, aby pro jeho v službách jak j[eho] c[ísařské] m[ilosti] a slavného domu jeho, tak také stavů Mark[rabství] morav[ske]ho upřímně, věrně a šlechtěné chování v[e]jvepravě letoš[n]i do Uher protiv nepříteli místem a ouřadem poctivým a jemu užitečným, před jinými všemi jedrová, milostivě rekomendirovati ráčil. [...] A podle to[h]o i vaší milost[í] jeho, jakožto člověka v[e] válečných věcech bývalého a dobře zkušeného, jemuž málo rovných v zemi tejto se nachází, komendujeme. Prátelsky žádajice, že je[h]o sobě laskavě poručena jím[í]ti v tej příčině, aby od j[eho] m[ilosti] c[ísařské] jemu mimo jiné takový ouřad dopřán a konferován byl, kdež toho potřeba ukazovati bude

- [...]. Viz TAMTÉŽ; ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 111, sign. 34, fol. 46–47.
- 38 NA Praha, fond Morava, inv. č. 4223.
- 39 Smrt moravského zemského hejtmána velmi zasáhla rovněž jeho synovce Karla staršího ze Žerotína, který se v listu z 6. června 1598 Václavu Budovcovi z Budova o smrti svého strýce vyjádřil slovy: [...] *Nos interea promarchionem nostrum amisimus, cum solis octo diebus decubuisse. Haud dubie morte ipsius iacturam magnam haec provincia fecit, quam aliquando sentiet [...] Nos sine capite sumus, respublica sine rectore, nisi forte iam aliquem dederit imperator [...]*. Viz DVORSKÝ, F. (ed.): *Dopisy*, s. 81, č. 243; STIBOR, Jiří: *Z Žerotína*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada 10 (22), 2007, s. 113.
- 40 K bojovým akcím v Uhrách ve druhé polovině tzv. patnáctileté války viz ZINKEISEN, Johann Wilhelm: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa III*. Gotha 1855, s. 606 a násl.; FESSLER, Ignaz Aurelius – KLEIN, Ernst: *Geschichte von Ungarn IV. Band*. Leipzig 1877, s. 38 a násl.; KAMENÍČEK, František: *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605–1606*. Časopis Musea království českého 68, 1894, s. 88–106, 257–274, 378–397, 534–556; TÝŽ: *Zemské sněmy*, II, s. 357 a násl.; HEILE, Gerhard: *Der Feldzug gegen die Türken und die Eroberung Stuhlweissenburg's unter dem Erzherzog Matthias von Oesterreich im Jahre 1601*. Rostock 1901; VERESS, Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607) I, II*. Budapest 1909, 1913; KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983, s. 62–71; DANGL, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava 1986, s. 44 a násl.; MĚŠTÁNEK, Tomáš: *Poměry na Moravě na přelomu 16. a 17. století v období válek tureckých a povstání Štěpána Bočkaje*. Uherské Hradiště 1997, s. 55 a násl.; ŽITNÝ, Miroslav (ed.): *Korespondence Šťastného Václava Pětieského z Chýše a Egrberku z let 1600–1610*. Prameny k českým dějinám 16.–18. století – řada B, sv. VII/1. České Budějovice 2015, s. 32–37.
- 41 Panovník dále nařizoval, aby byly Němčickému uhrazeny veškeré výlohy, které musel v souvislosti s odmitnutím uvedeně vojenské funkce vynaložit: [...] *I poněvadž příčinu, za kterou toho k sobě přijíti nemohl, předkládá, za něho se k tobě přimlouvati ráčíme, že to, pokudž by možné bylo, mimo sebe pustíš a jemu na nějakou těžkost, aby z toho mu přijíti mohla, nastupovati nebudeš. Než k tomu se přičiníš, aby jemu outraty jeho, který pro to činil, vedle slušnosti nahrazeny byly [...]*. Viz NA Praha, fond Morava, inv. č. 4842.
- 42 Jan Němčický z Němčic se na Moravě zjevně zapojil do různých finančních transakcí, přičemž záležitost s rodinou Katarýnů z Kataru nebyla vyřešena ještě ani v dubnu 1606. Tehdy vládyka Jan Katarýn z Kataru opět žádal o ochranu panovníka v záležitosti jistého dlužního úpisu [...] *kerak by Jan Němčický z Němčic nějaký zápis s dobrou vůlí na nemalou sumu peněz jemu a bratru jeho náležející, o kterémž on [tj. Jan Katarýn z Kataru] nejsa toho času, když se ten zápis stal, v zemích těchto, dokonce žádné vědomosti nemá, sobě učiněný měl [...]*. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 488, sign. 14, č. k. 4, fol. 213; NA Praha, fond Morava, inv. č. 5435.
- 43 Tehdejší olomoucký biskup kardinál František z Ditrichštejna se o Němčickém 2. července 1605 zmiňoval jako o *nařízeném komisaři o pilné a důležité věci, na kterých vlasti této [...] velice mnoho záleží*. Omylem přitom uvedl nesprávně jeho křestní jméno „Václav“. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 488, sign. 14, č. k. 8; TAMTÉŽ, inv. č. 114, sign. 37, fol. 29.
- 44 K účasti těšínského knížete Adama Václava v této fázi patnáctileté války viz Jež, Radim: *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574–1617)*. In: Brňovjak, J. – Gojniczek, W. – Zářícký, A. (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku*. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek). Nobilitas in historia moderna, Tomus V. Katowice – Ostrava 2011, s. 151–157; TÝŽ: *Palatinovi Království uherského. Z korespondence těšínského knížete Adama Václava hraběti Jiřímu Thurzovi*. Terra Kiscusensis 5, 2013, s. 12–17.
- 45 K zakupování domů v rezidenčních poddanských městech a městečkách drobnou šlechtou a k funkci těchto destinací jakožto významných center politického a kulturního života v předbellohorském období viz BŮŽEK, Václav: *Nižší šlechta v poddanských rezidenčních městech předbellohorské doby*. In: Kokojanová, M. (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století) / Bürger, Adel und Klerus in den Residenzstädten der frühen Neuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Prostějov 1997, s. 186 a násl.
- 46 Mezi svatebními hosty dále figurovali příslušníci rytířského stavu Jindřich Medlovský, Zdeněk starší Bořita z Budče či Jan Ryšan z Lesa. Viz Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově (dále jen SOKA Vyškov, Slavkov), fond Archiv města Slavkov (dále jen AMS), inv. č. 132, fol. 193.
- 47 SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 112, fol. 506. Držbu domu ve Slavkově Janem Němčickým z Němčic, resp. jeho manželkou Hedvikou Rodovskou z Hustřan, dokládají rovněž pŕhony z let 1596–1599. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 759, fol. 67; PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 118. Ačkoliv majitelkou domu byla Němčicko manželka, v urbáři slavkovského panství z roku 1597 figuruje jakožto držitel nemovitosti, situované pravděpodobně na náměstí, Němčický. Jednalo se zřejmě o šenkovní dŕm, čemuž by odpovídala přibližně dvojnásobně vyšší výše odváděné dávky: [...] *pan Jan Němčický z domu o svatém Jiří 2 g[roš]e, o svatém Václavě tolikéž. Robotního [platu] z téhož domu o svatém Janě 8 a půl g[roš]e, o vánočních tolikéž [...]*. Umístění domu na slavkovském náměstí napovídá fakt, že na rozdíl od ostatních

- domů, uváděných v urbáři podle ulic, figuroval Němčický dům v první kategorii zapsaných, navíc bez bližšího označení ulice. Viz MZA Brno, fond G 436 – Rodinný archiv Kouniců Slavkov, inv. č. 1007, fol. 13.

NA Praha, fond Morava, inv. č. 4223.

[...] *panu Janu Němčickému a erbům jeho prodali a moci listu tohoto prodávají ves Dolní a Horní Svánov s pilou, s lidmi platnými i neplatnými, usedlými i neusedlými, sirotky obojího pohlaví přítomnými i zběhlými, s pivním šenkem, s dvorem, poplužím, s lesy, s lukami [...] za sumu dva tisíce tři sta zlatých [...] kteroužto sumu nadepsaný pan Němčický jim i na místě jiných pánův rukojmí pohotově zcela a zouplna jest spravil a odvedl [...]].* Transakce byla vzhledem k obdržení mocnému listu zapsána do desk zemských teprve v roce 1604. Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 113, fol. 48; MATĚJEK, František (ed.): *Moravské zemské desky III. Kraj olomoucký (1567–1642)*. Praha 1953, s. 383. Ladislav Hosák omylem ztotožnil Němčickým koupený statek Svojanov se stejnojmenným zbožím na panství Bouzov. Usuzujeme tak vzhledem k získání sousední vsi Žipotín (na panství Moravská Třebová) v následujícím roce. Viz Hosák, L.: *Historický místopis*, s. 550, 556.

NA Praha, fond Registra, inv. č. 89, fol. 179.

MZA Brno, fond A 1 – Stavovské listiny, inv. č. 911. Jednalo se o text moravského zemského landfrýdu z 15. ledna 1579, jehož znění se stalo závaznou normou a bylo včleněno do textu moravského zemského zřízení, vydaného tiskem v roce 1604, a to včetně předlohy priznávacího listu k landfrýdu. Viz JANIŠOVÁ, Jana (ed.): *Zřízení zemské Markrabství moravského z roku 1604*. Praha 2015, s. 297–306.

[...] *pan [Ladislav Velen] z Žerotína prodal a moci smlův této prodává a postupuje [...] ves Zejpotu, jinak Sejbrsdorf od panství třebovského s sedmi lidmi v tejš vsi usedlými, rolí oranou i neoranou, s loukami, pastvinami, pastvištiemi, s hony, s doly, s lesy, s háji, s chrastinami, s lvy, s čížbami, s mezezi, s hranicemi, s lidmi v tejš vsi Zejpotě platnejmi i neplatnejmi, s sirotky obojího pohlaví přítomnejmi i zběhlými, s koury, s vejci, užitky a požitky, kterými se kolí jmény jmenují [...] za sumu puol osma sta kop groší českých [...]].* Rovněž tuto kupní sumu vyplatil Jan Němčický z Němčic v hotových penězích: [...] *kteroužto sumu vejš jmenovaný pan Jan Němčický z počátku dotčenému panu z Žerotína cele a zouplna pohotově jest spravil, odvedl a zaplatil [...]].* Viz MZA Brno, fond A 3 – Stavovské rukopisy, inv. č. 113, fol. 29; MATĚJEK, F. (ed.): *Moravské zemské desky*, III, s. 365; Hosák, L.: *Historický místopis*, s. 549.

Jeden z jistě četných pobytů ve Slavkově dokládá jeho svědectví 4. července 1597 při prodeji domu vladky Gedeona z Volešničky a na Holubicích, sousedícího s jeho domem, a to Evě Krejštance z Krejštanu. Transakce se stala *při přítomnosti urozeného pana Jana Němčického*. Viz SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 110, fol. 203.

Němčický figuroval kupříkladu jako smluvčí (tj. prostředník) některých majetkových transakcí, uzavíraných před zemským soudem. Viz ROHLÍK, Miroslav (ed.): *Moravské zemské desky III. Kraj brněnský (1567–1641)*. Praha 1957, s. 377.

Jan Němčický z Němčic pravděpodobně nefiguroval mezi osedlými židlochovickému panství, neboť jej nezmiňuje urbář z roku 1590 ani jeho pozdější rektifikace z počátku 17. století a gruntovní knihy se z daného období nedochovaly. Viz MZA Brno, fond F 104 – Velkostatek Židlochovice, inv. č. 54; Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond Archiv města Židlochovice.

ZA Opava, Olomouc, fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov (dále jen RA Žerotínů Bludov), inv. č. 426 sign. VI-3867, č. k. 52, fol. 53; BRANDL, Vincenc (ed.): *Spisy Karla Staršího z Žerotína. Oddělení první: Žerotínovi zápisové o soudě panském. Svazek první*. Brno 1866, s. 78.

Institut tzv. „ležení“ souvisel s vymáháním dlužných pohledávek. V případě, že urozený dlužník nesplatil včas svoje dluhy, byli věřitelé oprávněni pohledávky vymáhat prostřednictvím „ležení“ v hospodářích na jeho statcích, a to na jeho účet. Tato praxe byla kodifikována ve všech moravských zemských zřízeních předbělohorského období. Viz ČÁDA, František (ed.): *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*. Historický archiv I. tř. České akademie, číslo 50. Praha 1937, s. 117–118; JANIŠ, Dalibor (ed.): *Práva a zřízení Markrabství moravského z roku 1545*. Praměny dějin moravských 9. Brno 2005, s. 153; JANIŠOVÁ, J. (ed.): *Zřízení zemské*, s. 377–379, 411–412.

ZA Opava, Olomouc, fond RA Žerotínů Bludov, inv. č. 426, sign. VI-3867, č. k. 52, fol. 101; BRANDL, V. (ed.): *Spisy*, I/1, s. 180–181.

Syntetizující profil této významné osobnosti na olomouckém biskupském stolci nejnověji viz PÁNEK, Jaroslav: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Duchovní kníže na prahu rekatolizace českých zemí*. In: Jakubec, O. (ed.): *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598)*. Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, s. 15–30.

Analýzu těchto vzájemných sociálních vztahů shrnul Bůžek, Václav: *„Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. Český časopis historický (dále jen ČČH) 100, 2002, č. 2, s. 229–264.

Počátkem srpna 1606 mu kupříkladu moravské stavy stále dlužily peníze za vojenské služby, které Němčický prokazoval v předchozím roce v rámci kampaně vůči oddílům vzbouřenců Štěpána Bočkaje v okolí uherské Skalice [...] *sloužice vje] správách rytířských [...] jakož pak i týmž pánům Moravanům v správách válečných po ty léta i nyní pojminulého roku [1605] před Skalicí platně, za což mu ještě nic dáno a zaplacené není [...]].* Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 488, sign. 14, č. k. 8.

V kontextu českých zemí viz BOROVÍČKA, Josef: *Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v letech 1597–1599*. ČČH 28, 1922, č. 3–4, s. 277–304; VOREL, Petr: *Velké dějiny země Koruny české VII. (1526–1618)*. Praha – Litomyšl 2005, s. 406–411. Konkrétní projevy tohoto vývoje na Moravě viz KNOZ, Tomáš: *Dietrichstein contra Žerotín. Osobní pře jako předzvěst obecného konfliktu*. Studie

- Comeniana et historica (dále jen SCeTH) 39, 2009, č. 81–82, s. 25–49.
- 63 Průběh válečných operací s přihlédnutím k účasti žoldnéřských oddílů moravských stavů viz KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy*, II, s. 359–361; MĚŠTÁNEK, T.: *Poměry na Moravě*, s. 60–61. K účasti těšínského knížete Adama Václava ve válečné kampani roku 1603 viz JEŽ, R.: *Kariéra konvertity*, s. 152.
- 64 Kníže Adam Václav však později (v roce 1609) konvertoval ke katolicismu, což mu nepochybně umožnilo progresivnější rozvoj jeho politické kariéry. Viz JEŽ, Radim: *Dvoji konverze v rodině posledních těšínských Piastovců. K motivacím změny konfese knížete Václava III. Adama (1524–1579) a Adama Václava (1574–1617)*. SCeTH 39, 2009, č. 81–82, s. 95–112; TÝŽ: *Kariéra konvertity*, s. 162–163.
- 65 Usuzujeme tak z pozdější kupní smlouvy z 24. června 1604, v níž je vladka Petr Katarýn z Kataru uváděn jakožto držitel svobodného mlýna ve Zbýšově. Viz SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 113, fol. 70.
- 66 ZA Opava, Olomouc, fond RA Žerotínů Bludov, inv. č. 390, kniha č. 17.
- 67 Transakce ovšem byla do gruntovní knihy zapsána až v lednu 1609 poté, co kupující obdržel od Hedviky Rodovské z Hustířan zápis svědčící o zaplacení kupní sumy. Viz SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 113, fol. 70.
- 68 Příjezd knížete do Těšína v září 1605 a jeho aktivity v následujících měsících a během první poloviny roku 1606 analyzuje JEŽ, R.: *Kariéra konvertity*, s. 155.
- 69 Dne 16. dubna 1606 navíc Janu Němčickému z Němčic nařizoval olomoucký biskup kardinál František z Ditrichštejna, aby se dostavil do Kroměříže k projednání blíže nespecifikované pozístlosti. Ačkoliv se na základě průzkumu dochovaných písemností lenního dvora v Kroměříži nejeví, že by Němčický figuroval mezi leníky olomouckého biskupství, je pravděpodobné, že se z Těšína do Kroměříže (snad coby svědek) ještě v průběhu dubna 1606 skutečně dostavil. Viz ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 115, sign. 38, fol. 63–64.
- 70 Krátce předtím získal kníže statek Řepiště od Jiřika, Jakuba a Václava, synů měšťana Matěje Kuchaře z Frydku. Viz Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen AP Cieszyn), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 79, pag. 129–132; HOSÁK, L.: *Historický místopis*, s. 908.
- 71 Praxi tzv. vejrunkových splátek přibližuje CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*. ČČH 99, 2001, č. 1, s. 64–65.
- 72 ZA Opava, Olomouc, fond AO, inv. č. 488, sign. 14, č. k. 8.
- 73 PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska 3*. K vydání připravil Karel Müller. Brno [1998], s. 992; NĚMEC, Emerich – ŠEFČÍK, Erich (edd.): *Listinář Těšínska VIII (1601–1614). Sbírká listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského*. Český Těšín 1981 (dále jen LT VIII), s. 21–22, č. 741; s. 22–23, č. 742; s. 50–52, č. 797; JEŽ, Radim: *Pompa nobilitatis. Hrabata z Hohenemsu a těšínská knížata v období manýrismu*. I. část. Těšínsko 56, 2013, č. 1, s. 11; GOJNICZEK, Waclaw: *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014, s. 60–61.
- 74 [...] *že jest nás poniženě prosil urozený a statečný nám vzvláště věrný milý Jan Němčický z Němčic, abychem jemu ves a zboží Řepiště v gbítě našim těšínským příležitosti, které jest od nás podle smlůvy trhovej ukúpil a hotovým penězi zaplatil, se vším a všelijakým tohož zboží příslušenstvím listem našim knížecím potvrditi ráčili. K jehožto ponižené prosbě naklonění jsouce tak činíme a jemu, nadepsanému Janovi Němčickému nahoře psaného zboží a vsi Řepiště tímto listem mocně potvrzujem. Takže výš psaný Jan Němčický s erby a budícími potomky svými tohož zboží a vsi Řepiště bude moci svobodně jmíti, držeti, užívati, dáti, prodati, zastaviti, zaměňiti, s ním učiniti i nechati jako s[e] svým vlastním dědictvím [...]. Viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 80, pag. 114–115.*
- 75 [...] *Že jest před nás předstúpil urozený a statečný nám zvláště věrný milý Jan Němčický z Němčic na Řepišti a podal nám v poniženosti list na papíře pod sekretem a vlastní ruky své podpisem, darujíc a odevzdávajíc urozenej povctivosti paní Hedvice Rodovské z Hustířan, manželce své vlastní, ves a zboží své Řepiště v gbítě a knížectví našim Těšínským příležitosti [...]. Němčický si přitom opět vymínil, že v případě její předčasné smrti bude jediným dědicem statku on sám, což svědčí o bezdětnosti jeho manželství, stejně jako knížecí dodatek: [...] chtěce tomu, aby [Hedvika Rodovská z Hustířan] při tom při všem jak se nahoře píše, i s dítkami svými, kteréž by jim pán Bůh spolu dáti ráčil, zachována byla [...]. Viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 80, pag. 116–118. Při zápisu majetkového převodu (5. ledna 1609) v souvislosti s prodejem domu ve Slavkově z 24. června 1604 je Hedvika Rodovská z Hustířan uváděna již na Řepišti. Viz SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 113, fol. 70. Dne 12. února 1607 nechal Jan Němčický z Němčic knížetem Adamem Václavem potvrdit výsady udělené dřívějším držitelům statku Řepiště knížaty Václavem III. Adamem a Fridrichem Kazimírem z let 1559, 1560 a 1567, týkající se robotních povinností a práva vařit a šenkovat v Řepištích vlastní pivo. Viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 80, pag. 136–142. Znění listiny z roku 1567 uvádí, byť v chybném přepisu, rovněž PAVLOK, Bohumil: *Józa Vochala o Řepištích*. In: Pavlok, B. (red.): *Lašská obec Řepiště*. Sborník k 700. výročí Řepiště 1970, s. 23–24.*
- 76 Zde tedy nutno korigovat informaci Radima Ježe, že kníže se na cestu vydal již v dubnu 1606. Viz JEŽ, R.: *Kariéra konvertity*, s. 155.
- 77 Okolnosti a průběh italského pobytu knížete Adama Václava podrobněji viz TAMTÉŽ, s. 155–157.
- 78 Jurisdikci úřadu regenta Těšínského knížectví poodhaluje zčásti pouze nepřiliš rozsáhlá zmínka v listu knížete Adama Václava Janu Němčickému z Němčic z 11. listopadu 1607. Viz NA Praha, fond Hejtmanství německých lén (dále jen HNL), inv. č. 1424, sign. L 92/4/13a, č. k. 550.
- 79 Ke správní struktuře Těšínského knížectví a úřadu hejtmána Těšínské komory viz GOJNICZEK, W.: *Urzędy*, s. 134–146.

- 80 Dne 21. října 1606 kupříkladu Němčický figuroval ve svědečné řadě listiny, kterou Adam Václav potvrdil kupní smlouvu mezi rukojmími statku pestřeckého a Janem Sejdorsdorfem: [...] a připsoli jsou uroze- nejch a statečných [...] Jana Němčického z Němčic a na Řepišti, regenta jeho knížecí mi[llo]stí a hejt- mana na Těšíně [...]. Viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 80, pag. 318.
- 81 V únoru 1607 figuroval Jan Němčický z Němčic ve svědečné řadě listiny, kterou kníže Adam Václav potvrdil kupní smlouvu na Horní Těrlicko Václavu Veselkovi, jenž statek zakoupil od Václava Ruseckého z Ejvaně [...] a při tom jsou byli urození a stateční rady naše věrní milí [...] Jan Němčický z Němčic a na Řepišti, hejtman a regent náš na Těšíně [...]. Během roku 1607 figuroval rovněž při potvrzení převodu fojství ve vsi Ohrazená aj. Viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 80, pag. 150; TAMTÉŽ, sign. 2319, fol. 145; LT VIII, s. 14, č. 729; GOJNICZEK, W.: *Urzędy*, s. 142, 298. Za ochotné kolegiální poskytnutí excerpt pramenů z těšínského archivu děkuji dr hab. Wacławu Gojnickovi.
- 82 Průběhu sporu s držitelem sousedního moravského panství Paskov, Hynkem Syrakovským z Pěrkova, hodlá autor této studie věnovat samostatné pojednání.
- 83 V listu z 22. listopadu 1607 Němčický připomínal knížeti: [...] Avšak milostivý kníže smejšlím, že v milostivé a laskavé paměti snášeti ráčíte, kterak léta tohoto 1607 při času svatého Jiřího, ráčili ste za žádostí můj sníženou mne z oúřadu hejtmanského propustiti a na pana Jiříka Borka, kterýž až podnes na též úřadu zůstává, jemu zámek Těšín s dítečkami va[ší] knížecí mi[llo]stí slavnými, i tudíž což tak vše v zámku va[ší] knížecí mi[llo]stí jest, s lidmi, s dvory, in suma se vším, což tak ku knížectví V[áš]i k[nížecí] přináleží, podle jeho pštoluňku, kterýž týž pan Borek od va[ší] knížecí mi[llo]stí i zpečetěný i rukou vlastní V[áš]i k[nížecí] milostí podepsanej má, vložiti [...]. Viz NA Praha, fond HNL, inv. č. 1424, sign. L 92/4/13a, č. k. 550.
- 84 TAMTÉŽ.
- 85 [...] Regentský úřad že při mně zůstával nic dýleji, nežli potud, pokudž byste mne v[e] věcech Syrakovskýho [Hynek Syrakovský z Pěrkova] tak, jakž sem s va[ší] knížecí mi[llo]stí na tom [...] tehdy, že já tejj služby své beze všeho dotazování prázen sem a bejti mám, zůstal [...] A poněvadž sem va[ší] knížecí mi[llo]stí o tom hned při času s[vatě]ho Bartoloměje tohoto 1607 léta, dne 8. septembris z Těšina do Prahy, poněvadž mně zastávati chtíti, aneb snad mocí podle námluvy jistý v[e] věcech Syrakovskýho neráčíte, tehdy podle tejj námluvy náležitě odpuštění od va[ší] knížecí mi[llo]stí sem sníženě vzal, prosíc, abyste takové služby mé za vděčně přijíti a mejm při tom milostivejm knížetem a pánem býti a i zůstati ráčili [...]. Viz TAMTÉŽ.
- 86 TAMTÉŽ.
- 87 Na konci roku 1608 figuruje ve svědečné řadě několika listin již pouze jako Jan Němčický z Němčic a na Řepišti. Viz LT VIII, s. 21–22, č. 741; s. 22–23, č. 742.
- 88 Ještě v lednu 1609 byla Hedvika Rodovská z Hustířan a na Řepišti prokazatelně mezi živými. Naopak koncem srpna 1613 již byla velmi pravděpodobně mrtvá, neboť o ní není zmínka při prodeji Řepišť Janu mladšímu Skrbenskému z Hřiště. Jako prodejce tohoto statku navíc figuruje Jan Němčický z Němčic, ačkoliv ji byl v dubnu 1606 statek darován. Viz SOKA Vyškov, Slavkov, fond AMS, inv. č. 113, fol. 70; LT VIII, s. 50–51, č. 797.
- 89 LT VIII, s. 50–51, č. 797.
- 90 MAĆZAK, Antoni – MÜLLER-LUCKNER, Elisabeth (edd.): *Klientelsysteme im Europa in der Frühen Neuzeit*. Schriften des Historischen Kollegs: Kolloquien 9. München 1988; MAĆZAK, Antoni: *Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej*. Wrocław 2003; BŮŽEK, V.: *Nižší šlechta*, s. 186–193.
- 91 Podíl na tomto globálním konfliktu 17. století totiž prokazatelně zajistil společenský vzestup celé řadě jednotlivců, a to nejen kondotierům typu Albrechta z Valdštejna. Jedním z mnoha příkladů byl vzestup původně prostého poddaného Petera Melandera, jehož účast ve třicetileté válce vynesla až do stavu říšských hrabat. Viz LEINS, Steffen: *Reichsgraf Peter Melander von Holzappel (1589–1648). Aufstieg eines Bauernsohns als Kriegsunternehmer, Diplomat und Herrschaftsorganisator*. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit 14, 2010, č. 2, s. 348–357.
- 92 Dobovou propagandou cíleně budovaný ideál křesťanského rytířství v boji proti Turkům analyzují BŮŽEK, Václav – CERMÁN, Ivo – SMÍŠEK, Rostislav: *Habsburkové a jejich obraz v raném novověku*. In: BŮŽEK, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Česká historie 22. Praha 2010, s. 162–181; BŮŽEK, Václav: *Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby*. In: Švaříčková Slabáková, R. – Kohoutová, J. – Pavlíčková, R. – Hutečka, J. a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012, s. 47–60. V souvislosti s konkrétním rodem rovněž ŽITNÝ, Miroslav: *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýs a Egrberku*. In: BŮŽEK, V. – Dibelka, J. (edd.): *Utváření identity ve vrstvách paměti*. Opera historica 15. České Budějovice 2011, s. 183.
- 93 Sémantickou analýzu obou dobových výrazů přináší ŽITNÝ, Miroslav: „Dobry kryksman“ – diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století. SCeTH 43, 2013, č. 89–90, s. 228–232.
- 94 KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Česká historie 19. Praha 2008, s. 206–207.
- 95 Zde možno poukázat na dílčí závěry analogicky orientovaného výzkumu v prostředí Horního Slezska. Viz SZELONG, Krzysztof: *Andreas Kochtitzki d. Ä. – Mäzen, Politiker, Soldat*. In: Harasimowicz, J. – Weber, M. (edd.): *Adel in Schlesien. Band 1. Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung*. Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa 36. München 2010, s. 363–392.

Osobnosti těšínského dějepisectví II

Eleazar Tilisch

Janusz Spyra

Zachariáš Starck sepsáním dokumentů nacházejících se v těšínském knížecím archivu vytvořil základní dokumentaci dějin tohoto slezského knížectví, nicméně prvním těšínským dějepiscem byl jeho o něco mladší kolega Eleazar Tilisch. Tilisch působil několik let jako sekretář na dvoře zdejších Piastovců a v té době vypracoval dílo s názvem *Krátký soupis, zpráva a výtah o rodu a původu knížat z Těšína a Velkého Hlohova [...]*,¹ které bylo vydáno v roce 1588 v saském Freibergu. Tilischovo stručné biografické heslo zpracoval již Leopold Jan Šeršník,² jenž čerpal mj. ze sbírky epigramů *Silesia togata* věnovaných slezským vzdělancům Johannem Heinricchem Casparem Cunradem, který jako jediný zaznamenal jeho životní data.³ Bezmála o 100 let později byl Gustavem Roethem publikován v Německém všeobecném biografickém slovníku nepřilíh obsáhlejší Tilischův životopis, na nějž dosud odkazují všichni badatelé věnující se osobě těšínského kronikáře.⁴ Bylo zapotřebí dalších 100 let, aby se historikové zaměřili podrobněji na osobnost tohoto dějepisce. Zabývala se jím např. Barbara Poloczkowa⁵ a v doktorské práci Barbara Włochowicz, která se však soustředila na vyličení osudů ostatních členů jeho rodiny, přičemž neznala jiné Tilischovy práce sepsané pro břežské Piastovce.⁶ Jednu z nich před nedávnem představila známá česká medievistka Marie Bláhová.⁷

Tilisch po sobě zanechal několik spisů a jeho život může být považován za typický příklad kariéry slezského humanisty žijícího na přelomu 16. a 17. století. Z takto orientované rodiny ostatně i pocházel. Narodil se 27. srpna⁸ 1560 v Jelení Hoře (p. Jelenia Góra) jako syn Baltazara († 1592) a Barbory, roz. Schilderové. Jeho otec byl protestantským duchovním, sloužil mj. coby pastor v dolnoslezském Strělíně (p. Strzelin). Eleazarův bratr Melichar (1554–1603) byl filozofem a posléze rektorem knížecího gymnázia v Břehu. Jiný z bratrů – Nathanael – byl superintendentem v Milíči a věnoval se též skládání veršů, za což si vysloužil titul „Kaiserlichen Gekrönten Poeten“ a povýšení do šlechtického stavu s přídomkem „von Tilenau“.⁹ Stejně jako celá řada tehdejších humanistů se i Tilischové později pokoušeli prokázat svůj původ mezi italskými rody.¹⁰

Z období dětství a mládí Eleazara Tilische mnoho nevíme; střední školu mohl absolvovat v rodném městě, kde vzniklo luterské gymnázium v roce 1566, ale mohl být vzděláván i pod dohledem svého otce. V roce 1579 byl imatrikulován na právnické fakultě univerzity v Lipsku.¹¹ Jak dlouho zde studoval, není známo, jisté však je, že nezískal titul doktora práv.¹² Po nějakém čase se objevil na těšínském dvoře, který za nezletilého knížete Adama Václava spravovala jeho matka Sidonie Kateřina, mladá vdova po knížeti Václavu III. Adamovi († 1579). Víme, že Tilisch zastával post knížecího sekretáře, avšak konkrétní údaje o výkonu této funkce nejsou známy. Osvícenští encyklopedisté Johann Heinrich Zedler a Christian Gottlieb Jöcher shodně napsali, že Tilisch byl v Těšíně hofmistrem [Hofmeister] a později knížecím rádcem a sekretářem,¹³ nicméně je nutné zvážit věrohodnost těchto informací. Knížecím rádcem zcela jistě nebyl. Otevírá se tím prostor spekulacím. Šeršník předpokládal, že Tilisch pobýval na těšínském dvoře šest let, ale není známo, odkud tento údaj čerpal. Přiklonil se k němu i historik Waclaw Gojniczek, kladoucí pobyt Tilische v Těšíně s největší pravděpodobností do let 1582–1588.¹⁴ Nejčastěji se setkáváme s tvrzením, že byl vychovatelem knížecích dětí, zvláště Adama Václava, avšak opět bez zjevné opory v pramenech. Ve starší

i novější literatuře se rovněž opakovaně konstatuje, že Tilisch pokračoval v třídění archivu započatém Zachariášem Starckem. Ale ani to není jisté.

Jediná věrohodná informace týkající se působení Eleazara Tilische v Těšíně pochází z úvodu k jeho kronice těšínských Piastovců, který signoval jako sekretář těšínského knížete v Těšíně 28. června 1588. Vydání kroniky pravděpodobně uzavíralo zdejší pobyt a spolupráci s těšínským dvorem. V roce 1586 se totiž Sidonie Kateřina podruhé vdala a následovala svého manžela Emericha Forgáče z Gýmeše do Uher (konkrétně do Trenčína), kníže Adam Václav pobýval od ledna 1587 na dvoře saského kurfiřta, jenž měl dohlédnout na jeho výchovu.¹⁵ Skutečnost, že Tilischovo dílo bylo vydáno v Sasku, může zdánlivě souviset s mladým těšínským Piastovcem, jemuž práci dedikoval. Krátce nato její autor našel uplatnění na dvoře břežských knížat, nejpozději od roku 1592 vystupuje jako sekretář knížete Jáchyma Fridricha († 1602).¹⁶ K dosažení této pozice mu jistě dopomohl jeho bratr Melichar, který byl od roku 1584 rektorem knížecího gymnázia v Břehu. Tilisch jako sekretář břežských knížat publikoval mj. pohřební kázání *Threnus Silesiae* (Vratislav 1594) věnované v téže roce zemřelé kněžně Žofii Břežské. V roce 1593 sepsal kroniku lehnicko-břežských Piastovců s názvem *Genealogie und Ankunfft der Hertzoge in Schlesien zur Lignitz und Brieg [...]*, kterou jim samozřejmě dedikoval. I po vydání na ní nadále pracoval.¹⁷ Na přelomu 16. a 17. století byl svázaný s Krnovskem a Opavskem, na počátku roku 1596 pracoval v Krnově,¹⁸ v březnu 1599 v Opavě. V tomto městě uzavřel v roce 1607 manželský svazek s Veronikou, vdovou po Floriánu Götzovi.¹⁹ Z příležitostného tisku Caspara Cunrada se dovídáme, že byl Tilisch v té době rádcem zemského hejtmána Opavského knížectví Jana Bruntálského z Vrbna.²⁰ Poslední léta svého života strávil v Břehu na dvoře knížete Jana Kristiána (1591–1639), přičemž nadále pracoval na kronice břežských Piastovců. Zde 6. srpna 1612 zemřel.²¹

Na základě výše uvedeného vidíme, že osudy Eleazara Tilische byly spjaté se dvory více či méně zámožných velmožů, jimž sloužil. Řada humanistů byla životně závislá na přízni svých mecenášů, a to mělo pochopitelně zásadní vliv na obsahovou náplň jejich tvorby. Sepisovali tak panegyriky, oslavné básně, poemty, pohřební kázání a svatební proslovy či rodové kroniky, resp. kroniky jednotlivých knížectví. Nás bude v tomto příspěvku nejvíce zajímat Tilischova kronika těšínských knížat, vydaná v roce 1588 Georgem Hoffmannem ve Freibergu, nevelké tiskárně činné v letech 1578–1630, jež produkovala pouze pár titulů ročně.²² Saský kurfiřt vydal v této tiskárně několik privilegií, což může poukazovat na to, že měl saský dvůr snad zájem na vydání prací Eleazara Tilische. Kronika byla vytištěna spolu s jeho jiným dílem, poetickou či spíše rétorickou apologií *Chvála německých knížat a šlechty*.²³ Přestože z hlediska obsahu a formy se jedná o různé literární útvary, byly zamýšleny jako jedno dílo,²⁴ a proto je nutné je analyzovat společně. V úvodu, dokončeném v Těšíně 28. června 1588, se autor obrací překvapivě nikoliv ke svému těšínskému patronovi, nýbrž ke knížatům, hejtmanům a obecně ke šlechtě Horního a Dolního Slezska. Vysvětluje, že jeho záměrem bylo ozřejmit původ knížecího a šlechtického stavu, a teprve následně přechází k popisu *des Fürstlichen Geschlechts des Hauses Teschen*, kterému několik let sloužil. V mnoha uherských, polských, českých a slezských kronikách, privilegiích, konfirmacích a písemných pramenech se mu totiž podařilo nalézt informace nezbytné k tomu, aby sepsal dějiny rodu těšínských knížat a sestavil jejich genealogii, již pak poníženež dedikoval Jeho knížecí milosti (jméno nezmiňuje). Po latinském verši *Vera Nobilitas* začíná vlastní obsah psaný německy ve verších. Uvozuje jej opět titul *Ein Lobspruch des deudschen [!] Fürsten und Adelstands*. Tematiku díla ohlašuje první sloka: *Es ist ein Sprichwort sehr gemein, / Welsch also laut im Deudschen Reim: / Da Adam rodt und Eva span / Wer war allda ein Edelman* (Když Eva předla a Adam ryl, kdo tehdy vlastně pánem byl?, resp. Když Eva předla a Adam ryl, kde tehdy jaký šlechtic byl?). Jedná se o frázi pocházející z doby povstání Wata Tylera v Anglii v roce 1381 připisovanou Johnu Ballovi,²⁵ která se vyskytuje v různých jazykových mutacích ve všech regionech

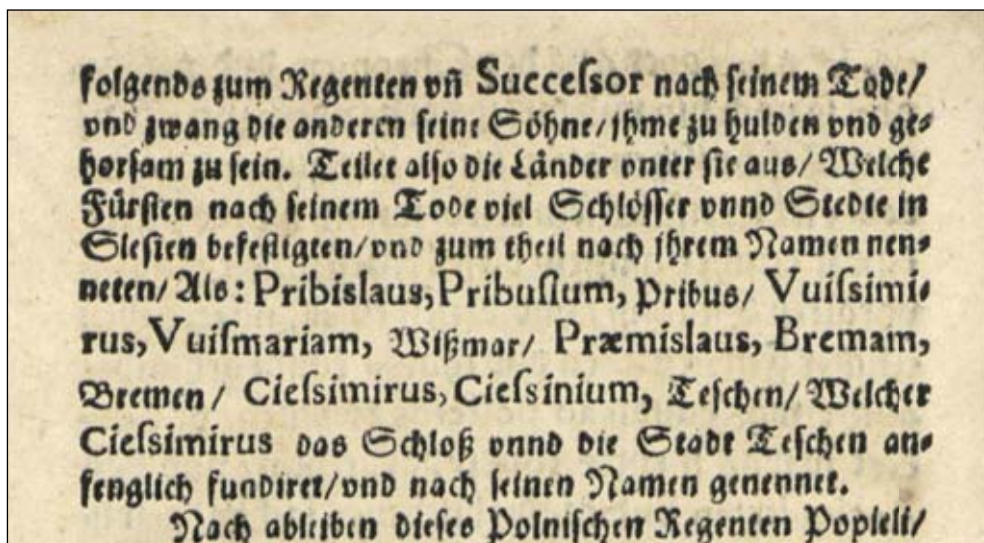

Bohatě zdobená renesanční fasáda brány zámku v Břehu z let 1550–1554, kde více než dvě desetiletí Eleazar Tilisch pracoval jako sekretář zdejších Piastovců a jejich dvorní historiograf. Kromě postav stavitele Jiřího II. (1523–1586) a jeho manželky Barbory Braniborské (1527–1595) se na fasádě nachází i galerie předků piastovského rodu – začíná chronologicky vlevo nahoře Piastem a jeho potomky Zemovítem, Leškem a Zemomyslem, o nichž se ve svém díle zmínil i Tilisch, foto Janusz Spyra

Evropy, ve společenstvích a historických okamžicích podrývajících existující feudální systém s poukazem, že v souladu s přirozenými zákony a základními principy křesťanství jsou si přece všichni lidé rovni.²⁶ Opět se začala v hojnější míře užívat v době německé selské války v polovině 20. let 16. století. Tilisch představuje základní podstatu fungování společenských stavů, a aby tento systém obhájil, vypomáhá si příklady ze starověkých dějin líčením příběhů o Alexandrovi Makedonském a Césarovi. Nepřekvapí, jakým způsobem vyzdvihuje roli šlechty, přisuzuje jí větší statečnost a obětavost (neboť velké říše vznikly díky válkám), ale i všelijaké jiné ctnosti. Neustálé odkazy na antické dějiny, zejména římské, poukazují rovněž na genezi prapůvodu šlechtických rodů. Podstatnou část dílka však tvoří analýza symboliky a tinktury šlechtických erbů, jejichž prostřednictvím popisuje ctnosti, kterými se měla knížata a šlechta honosit. Končí verši adresovanými opět šlechtě a blasonováním erbu těšínských Piastovců jak v němčině, tak posléze i v latině.

Popisovanou Tilischovu práci je nutno analyzovat rovněž z hlediska formálního,²⁷ optikou heraldiků a nikoliv pouze jazykovědců. Je zapotřebí zdůraznit, že i když Tilisch své dílo dedikuje slezským knížatům a šlechtě, neustále v něm zdůrazňuje příslušnost *unsere Vaterlandt Schlesien* k německé říši a k německé kultuře čili k prostředí a světu univerzální historie, jejímž neodmyslitelným zhmotněním je v jeho pojetí Svatá říše římská národa německého. Stejně jako většina tehdejších slezských humanistů považoval i Tilisch Slezsko za součást Německa, *unsere Deutschen Vaterlandt*. Jeho *Chvála německých knížat a šlechty* je mířena ke všem urozeným osobám.²⁸

Pro historiky je však více zajímavější druhá část tohoto tisku – kronika těšínských knížat.²⁹ V souladu s humanistickými zvyklostmi je její název dosti dlouhý, a to i kvůli nezbytné dedikaci knížeti Adamu Václavovi. Součástí titulu je opět poznámka o tom, že text sepsal na základě materiálů pocházejících z mnoha uherských, polských, českých a slezských kronik i jiných písemných pramenů; totéž zdůrazňuje dále v úvodu a závěru své práce. V úvodu poukazuje na skutečnost, že by bylo velice cenné a žádoucí popsat dějiny a vylíčit původ knížecích rodů z Lehnice, Břehu, Těšína a Minsterberku, jejichž potomci ve Slezsku nadále vládou svým dědičným doménám. Poněvadž však v již publikovaných latinských

Zápis v kronice Eleazara Tilische z r. 1588 o potomcích piastovského knížete Leška III. Mezi nimi je uveden i Těšimír, „který zámek a město Těšín původně založil a podle svého jména nazval“, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Dział Starych Druków

a německých kronikách bylo toto téma zpracováno, rozhodl se proto zaměřit svou pozornost pouze na přiblížení starodávného původu těšínských knížat a jejich hrdinských činů. Konstatuje, že to nebylo jednoduché rozhodnutí, neboť o jejich královském původu psal již Jáchym Cureus, byť další podrobnosti o nich neznal. Kvůli častým válkám a nepokojům bylo opomíjeno sepisování dějin knížectví nacházejícího se na hranicích Uher, Polska, Moravy a Slezska. Důležité události, zaznamenané na březové kůře či pergamentu, sice byly uloženy v kláštorech, avšak ve sklepeních podléhaly zkáze. Množství privilegií a cenných dokumentů se obrátilo v prach při požáru, který zachvátil zámek a město Těšín 3. dubna 1570.³⁰

S odkazem na Filipa Melanchtona³¹ Tilisch představuje v závěru své předsevezetí, aby *dieses Fürstlichen Hauses uralter Stamm und dessen Dignität neben etlicher Fürsten Leben und Thaten kund gemacht* (tohoto knížecího domu prastarý rod a hodnost, jakož i několika knížat, životy a činy ve známost vešly). Svým záměrem se tedy vůbec netají. Historický vývod začíná (v tisku bez zjevného typografického odlišení) od představení „prvního“ založení hradu a města Těšín, jehož počátky je nutné hledat v Polsku okolo roku 804, kdy zemřel kníže Lešek [Lescus] III., pozůstávající mnoho synů. Svým nástupcem jmenoval Popela [Popielum] (zvaného Pompilius), zbylí synové si rozdělili zemi a stali se zakladateli různých měst ve Slezsku, mj. Těšimír [Ciessimirus] Těšina [Teschen]. Následně autor krátce pojednává o Popelově synovi Popelovi II., nechvalně proslulém vládcí, jehož za kruté činy sežraly myši. Tilischem představené motivy vážící se k počátkům Polska jsou díky kronikáři Janu Długoszovi, jenž rozvinul tradici vyprávění sahající ke Gallu Anonymovi, obecně velice dobře známé. Nejdůležitějším zdrojem těchto informací se stala s dějinami Pomořanska zevrubně obeznámená tzv. Velkopolská kronika, v níž najdeme mj. i 20 jmenovitě uvedených synů Popela I., včetně Těšimíra.³² Długoszův výklad byl v 16. století v západoevropských zemích (pochopitelně i v Německu) všeobecně rozšířený, zpopularizovaly jej tištěná díla Matěje z Miechowa a Martina Kromera. Znal ho rovněž Cureus, který jeho obsah porovnal s údaji obsaženými ve franských kronikách, díky čemuž byl schopen tyto domnělé události zachytit v čase.³³

Tilisch tento legendární vývod potřeboval s ohledem na podobnost jména Těšimír a názvu města Těšín. Odkazoval se tak k etymologické metodě, vycházející z předpokladu bezprostřední závislosti názvu a předmětu podle něho pojmenovaného.³⁴ Tato metoda byla běžně užívaná již od dob Isidora ze Sevilly (560–636), často ji uplatňovali i humanisté. Tilisch ji použil bez zjevných rozpaků, třebaže se podle polských kronikářů popisované události týkaly Pomořanska a Meklenburska, neboť tam žili a vládli synové Popela I. (nás zajímající Těšimír v Holštýně). Někteří z autorů nelokalizovali místa kolonizačtějších aktivit mladších synů Popela I., jiní zase psali, že to bylo Slezsko. Kronikáři k jeho výkladu posloužil fakt, že ve většině tiscích byl název Holštýn (l. Holsatia) uváděn v podobě „Olsatia“. Za „Olsatiu“ Tilisch považoval „kraj nad Olzou“, což výrazně podpořilo jeho další argumentaci.³⁵

Představený fragment Tilischova díla, který je možné označit za „bájně dějiny Těšínského knížectví“, tvoří pouze malou část z celkového rozsahu, nicméně je velmi důležitý. Navzdory krkolomnému a i z dnešního pohledu zcela mylnému vývodu se stal Těšín jednou z nejstarších lokalit ve Slezsku, či dokonce v polských zemích, což posilovalo postavení těšínských Piastovců, jež mu vládli. Na rozdíl od jiných Piastovců a ostatních slezských knížat se stávali jistým způsobem „lepšími“.³⁶

Samotný historický výklad začíná v Tilischově kronice v momentě, kdy po Popelově kruté smrti dochází k výběru nového polského panovníka, jímž se v roce 870 stal z Boží vůle a s ohledem na charakterové vlastnosti rolník z Kruszwice jménem Piast – zakladatel polské královské dynastie. *Z kteréhožto rodu, jak dokládají nejstarší polští a jiní historiografové, odvozují svůj prapůvod a počátky svých rozrodů i všechna slezská knížata, včetně těšínských.* Po Piastovi vládli Zemovit [Semovitus], Lešek IV. a Zemomysl [Semomyslaus], po nich Měšek

[Mieslaus], jenž ačkoliv byl až do sedmi let slepý, dosáhl osvětlení, přijal křesťanství a po sňatku s českou kněžnou Doubravkou v roce 965 dovedl sarmatský lid ke slovu Božímu.³⁷ Následně Tilisch představuje krátký nástin dějin Polska od Měška I., éry Boleslavovců³⁸ až po dělení země mezi pět synů krále (!) Boleslava Křivoústého, což se prý událo v roce 1139. Jeho nejstarší syn Vladislav byl ostatními bratry vypuzen, avšak za přispění svého švagra, císaře Konráda, se vrátil zpět. Nakonec došlo i k rozdělení Slezska mezi tři syny Vladislava Vyhnance;³⁹ podle Tilische se tak stalo v roce 1155, přičemž Horní Slezsko (Ratiboř, Opolí, Těšín, Bytom, Opava a Nemodlín) obdržel Měšek I.

Osoba Měška I., nyní v historické literatuře zvaného Křivonohý († 1211), je pro Tilische zvláště důležitá, neboť jej jako prvního označuje za těšínského knížete, přestože byl ve skutečnosti knížetem opolsko-ratibořským (na sklonku života krakovským), jemuž podléhala rovněž těšínská kastelánie. Tilisch stručně píše i o vládě jeho syna Kazimíra I. († 1234) a jeho nástupce Měška II. († 1246), který se měl v roce 1241 účastnit bitvy s Tatary u Lehnice. Dědicem se stal jeho bratr Vladislav, kníže Opolí, Těšína, Ratiboře a Bytomi, jenž zemřel okolo roku 1272. Na tomto místě autor upozorňuje, že Vladislavova ovdovělá manželka Eufémie, sestra polského krále Přemysla, nechala v Těšíně postavit klášter, ve kterém jsou pohřbena těšínská knížata. Porodila dva syny – Jakuba, knížete ratibořského a vojvodu sandoměřského, a Vladislava, knížete opolského a těšínského, jenž byl v roce 1273 zvolen polským králem, ale korunu nepřijal. Ten měl syna Kazimíra, který se oženil s dcerou braniborského markraběte Oty, s níž měl tři potomky – Kazimíra, Jana, knížete osvětimského, a Violu. Tato pasáž je doplněna o obšírnější vylíčení bojů českého krále [Přemysla] Otakara s Uhry, do nichž údajně zasáhl i kníže Vladislav. S jeho dcerou, svým půvabem známou Violou, se v roce 1306 oženil český král Václav [III.], jenž však již v následujícím roce byl zavražděn a s náležitou královskou pompou pohřben.⁴⁰

Celý tento vývod, započatý již v předpiastovských dobách, je popisem raně středověkých dějin Polska a Slezska, který šířili všichni slezští dějepisci, mezi nimi mj. i Jáchym Cureus. Tilischovy znalosti této problematiky jsou dosti povrchní, byť zůstává faktem, že opolsko-ratibořská knížata vládla v tomto období také těšínské kastelánii a jsou zakladateli rodové linie těšínských Piastovců.⁴¹ Tilisch tyto vazby odvozuje výlučně ze skutečnosti užití názvu „Těšín“ v titulatuře opolsko-ratibořských knížat. V detailech se dopouští velkého množství chyb, když přejímá nepravdivé informace starších autorů,⁴² k nimž přidával i své. Například tvrdí, že Vladislav Opolsko-Ratibořský zemřel v roce 1272 (ve skutečnosti se tak stalo v roce 1281), kvůli čemuž musel později vystupujícího vládce s tímž jménem identifikovat za jinou osobu. Podobně si počínal i v případě několika dalších knížat z konce 13. století, jež v pramenech vystupovala se jménem Kazimír – ztotožnil je s vládci Těšínska.⁴³ Ve výsledku je jeho genealogický přehled těšínských knížat z přelomu 13. a 14. století zcela mylný, a v celém průběhu 13. století nezaznamenal ve své kronice nic, co by se týkalo Těšínského knížectví.⁴⁴

Tilischova první zpráva o Těšínském knížectví – ostatně poměrně obsáhlá – se týká složení holdu českému králi v roce 1327 těšínským knížetem Kazimírem a dalšími hornoslezskými vládci.⁴⁵ Český panovník Kazimírovi věnoval rovněž svou část Velkého Hlohova, aby tak mohl střežit hranici s Polskem. Kazimír měl dva syny – Přemysla a Zemovíta – a dceru, jež byla v roce 1346 provdána za lehnického knížete Václava.⁴⁶ Kronikou těšínských knížat se dílo Eleazara Tilische stává až od líčení vlády knížete Přemysla, nestaršího syna svého předchůdce, který na knížecí stolec usedl v roce 1358. Kronikář nezmiňuje jeho působení na dvoře českých králů, ale několikrát cituje privilegia potvrzená Karlem IV. a Václavem IV. Mimo to píše o dokumentech týkajících se sporů probíhajících mezi Piastovci, Přemyslových územních zisků či o jeho účasti na tzv. „sjezdu králů“ v Krakově v roce 1363, jenž se uskutečnil při příležitosti čtvrtého sňatku císaře Karla Lucemburského s neteří polského krále Kazimíra Alžbětou Pomořanskou; neopomenul pochopitelně zmínit opulentní hostinu

pořádanou u krakovského kupce Wierzynka [Vernicus].⁴⁷ Poměrně málo se věnuje samotným dějinám knížectví – zmiňuje privilegium pro Těšín (z roku 1364) nebo prodej Polské a Německé Lutyně a fojstství v Polské Ostravě (1380).

Knížeti Přemyslovi, později označenému přízviskem Nošák, věnoval Tilisch ve své kronice mnoho prostoru – celkem 13 odstavců. Sklonek Nošákovy vlády pak popisuje podobně jako Zachariáš Starck s tvrzením, že v roce 1400 přijal ke spoluvládě své syny, ale žil ještě v roce 1407.⁴⁸ Nošákův nástupce Boleslav I. se dočkal téměř stejné pozornosti, která byla zpočátku soustředěna na popis vztahu s polskými králi, mj. na objasnění pomoci v konfliktu s křižáky v roce 1410 a 1414 či na přiblížení příbuzenských svazků.⁴⁹ Vyjmenovává rovněž důležitější události z dějin knížectví (např. rozdělení dědictví po předcích s bratrancem Kazimírem Osvětimským v roce 1414, nová privilegia pro Těšín z roku 1421, dohodu z téhož roku s ostatními knížaty řešící hraniční spory) či osobního života těšínského vládce, jenž se v roce 1422 oženil s kněžnou Žofií (Ofkou).

Následující období, kdy vládla kněžna Eufémie/Ofka (vdova po Boleslavu I., který podle Tilische zemřel v roce 1433) a její čtyři synové, je v kronice přiblíženo prostřednictvím 16 zmínek, avšak část z nich se týká Velkého Hlohova.⁵⁰ Autor do textu zařadil nejen základní informace o osudech jednotlivých členů knížecího rodu a rozbor materiálů k dělení domény mezi nimi (v letech 1442, 1445, 1447, 1452 a 1461), ale především o vztazích těšínských

Pergamenová listina sepsaná 7. září 1407 v Žárech, o které se podrobněji ve své práci zmiňuje Eleazar Tilisch. Týká se sporu Přemysla I. Nošáka a jeho syna Boleslava I. s knížetem Janem II. Opavsko-Ratibořským zvaným Železným o přináležitost bohumínské tvrže k Těšínsku, či Ratibořsku, o věno zesnulé Boleslavovy manželky Markéty Ratibořské, nové clo při Visle a Strumeni a solný sklad v Ratibořském knížectví. Smírčí komisi, jejíž členové nechali k listině přivést své pečeti, tvořili vysoce postavení hornoslezští šlechtici, Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszylinie

Piastovců se sousedními královskými dvory. Uvádí mj., že v roce 1447 byl Vladislav spolu se svým mladším bratrem Boleslavem přítomen korunovací Kazimíra Jagellonského polským králem, o sedm let později projížděla přes Těšín do Krakova se svým svatebním doprovodem 2 000 osob dcera římského krále Albrechta II. a Kazimírova snoubenka princezna Alžběta, a v roce 1465 kníže Přemysl II. držel při křtu v náručí Hedviku, dceru výše zmíněného polského královského páru.⁵¹

Výřez z mapy Slezska Martina Helwiga z r. 1561 (rozměry 575 × 730 mm, měřítko 1 : 540 000) se schematickým znázorněním měst a městeček Těšínského knížectví. Jižně orientovanou mapu zdobí 28 erbů slezských knížectví a jejich hlavních měst, zde v pravém horním rohu erb těšínských Piastovců, Muzeum Těšínska

Další etapa dějin Těšínského knížectví začíná – jak Tilisch zdůraznil – v roce 1474, kdy převzal vládu Přemyslův syn (správně synovec) Kazimír II. Ten knížectví spravoval více než 54 let, což je v kronice patřičně zohledněno největším počtem 36 událostí. V případě tohoto knížete se kronikář zmiňuje zejména o různých výsadách udělených českým králem Vladislavem Jagellonským, jemuž za to skládal písemné holdy, o jmenování do úřadu vrchního slezského hejtmána, resp. o doživotním postoupení Opavského knížectví. Nechybí informace o účasti na sjezdech slezských knížat, včetně neúspěšného atentátu na Kazimíra II. v Nise v roce 1497, či celá řada údajů o knížecím rodu – mj. o Hedvice, dceři jeho strýce Přemysla II., prostřednictvím níž se již po několikáté spřiznili těšíňští Piastovci s vládci Polska a Uher.⁵² V Tilischově díle pochopitelně najdeme i stručné údaje o předčasně zesnulých Kazimírových synech Fridrichovi a Václavovi a o uzavření zasnubní smlouvy s Janem z Pernštejna v roce 1528, podle níž měl být v budoucnu uzavřen sňatek jeho dcery Marie s vnukem těšínského knížete Václavem III. Adamem.

Podstatně méně se z kroniky dovídáme o vládě Václava Adama, jednotlivé zápisy obsahují výlučně životopisná data, týkající se jeho manželských svazků a potomků. Součástí této pasáže je rovněž krátký medailon nejstaršího syna Fridricha Kazimíra s poznámkou o brzkém skonu během cesty za císařem do Prahy.⁵³ Je mu záminkou k tomu, aby uvedl, že samotného Václava Adama císař často vysílal jako svého zástupce na jednání na polský královský dvůr, kde si knížete velmi vážili. Je to jediná zmínka o veřejných aktivitách tohoto Piastovce. Podrobněji se Tilisch vrací jen k pojednání o druhém sňatku se Sidonií Kateřinou v roce 1567, přičemž zdůrazňuje urozenost a vznešenost saské dynastie a s ní spřízněného rodu braniborských vládců. Uvádí denní data narození a úmrtí jejich dětí,⁵⁴ píše o narození knížete Adama Václava v roce 1574, na jehož vzdělání od počátku bedlivě dohlížela jeho matka, svěřujíc jej do péče preceptorů⁵⁵ s nadějí, že knížecí rod znovu povznese. V roce 1587 byl Sidonií Kateřinou poslán na dvůr saského kurfiřta Kristiána, jenž měl nadále dbát o jeho vzdělávání, aby v budoucnu mohl *ve štěstí a blahobytu* převzít vládu nad knížectvím. Po smrti jeho otce Václava III. Adama 30. října 1579 správu Těšínska převzala Sidonie Kateřina, jež se po poradě s polským králem Štěpánem [Báthorym] a saským kurfiřtem Augustem († 11. února 1586) – což Tilisch náležitě zdůraznil – provdala v roce 1586 za trenčínského župana Emericha Forgáče.

To je poslední informace zapsaná v kronice Eleazara Tilische. V doslovu autor potvrzuje, že učinil, co mohl, aby poukázal na zásluhy těšínských Piastovců, rodu, který jako drahokam ve Slezsku zazářil, ač by bezpochyby bylo dále o čem psát. Na závěr se obrací ke knížeti Adamu Václavovi s toužebným přáním o zachování ctností, což bylo nejen v těchto dobách stereotypním poukazem na ideály vládce a šlechtice, jež Tilisch již dříve popisoval v „Lobspruch“. I celá vlast a poddaní si musí vážit starodávné panující knížecí

Stylizovaná podobizna saského kurfiřta Kristiána I. (1560–1591), na jehož dvoře byl v letech 1587–1594 vychováván těšínský kníže Adam Václav, převzato z Krause, Bruno: *Die geschichtliche Entwicklung der Königl. Haupt- und Residenzstadt Dresden vom sorbischen (wendischen) Dorfe an bis zur jetzigen Großstadt. Dresden 1893*

dynastie, z níž on krátce přiblížil 32 pokolení těšínských knížat, spřízněných s císařskými a vládnoucími dynastiemi Německa, Uherska, Čech a Polska či s rody říšských kurfiřtů.

Po vlastním textu kroniky, který čítá 55 stran, následuje dvoustránkový „doslov“, několik dodatečných epigramů⁵⁶ a rodokmen těšínských knížat. Genealogický přehled začíná Piastem, kterého Eleazar Tilisch považuje za člena prvního pokolení, a pokračuje jeho dalšími potomky, přičemž Měšek I. Křivonohý, jeho syn a vnuk jsou uvedeni jako 12., 13. a 14. pokolení. Dotud je genealogie Piastů víceméně správná, pak se však začíná hemžit chybami, neboť jak již víme, knížeti Vladislavovi Tilisch připisuje neexistujícího syna Jakuba a dále Vladislava (uveden v 15. pokolení), za jehož syna považuje Kazimíra (16.) a za vnuka opět Kazimíra (17.). V rodokmenu tak uvádí tři fiktivní pokolení. Správnou posloupnost začíná až od dalšího Kazimíra, jenž v roce 1327 složil hold Janovi Lucemburskému, byť se pak i v ní vyskytuje celá řada chybných údajů.⁵⁷ U poslední generace těšínských Piastovců Tilisch v genealogickém přehledu zohlednil i nezletilé děti, posledním uvedeným je ve 25. pokolení Adam Václav.⁵⁸

Pojetí genealogického schématu, jež vyplývá z dříve učiněných vývodů textu, vede k několika závěrům. Nejdůležitější je to, že Tilisch přehled těšínských vládců začíná Měškem I. Křivonohým, po něm označuje všechny další příslušným pořadovým číslem, a mimo to do rodokmenu zahrnuje i dva neexistující vládcy se jmény Vladislav a Kazimír. V důsledku toho otec knížete Přemysla I. Nošáka (kterým byl ve skutečnosti Kazimír I.) je uveden jako Kazimír III., pozdější dlouholetý vrchní slezský hejtman pak jako Kazimír IV. (správně Kazimír II.) a jeho strýc Přemysl III. (správně Přemysl II.). Všechno to vede k přesvědčení, že historie Těšínského knížectví je rovnocenná s dějinami Opolsko-ratibořského knížectví.

Nabízí se tak otázka o věrohodnosti kroniky Eleazara Tilische. Z dnešního pohledu se jen hemží chybami, ale nemůžeme se tomu divit, neboť text v nejširší možné míře odráží znalosti doby, v níž autor žil. Zajímavější je otázka, z jakých zdrojů čerpal. Po podrobné analýze Tilischovy kroniky zjišťujeme, že jím uváděné „zmínky“ je možné rozdělit do dvou skupin – první tvoří různé politické události z prostředí „mocných tohoto světa“ čili války, sňatky, dohody atd., přičemž jejich výběr slouží jedinému cíli: ukázat, že k těmto „mocným“ náleží i těšínská knížata. Ke druhé skupině se řadí opisy spolu s registry právních dokumentů, tzn. všelijakých privilegií, dělení majetku, svatebních smluv, konfirmací atd. Není obtížné si domyslet, že to jsou opisy listin nacházejících se v zámekském archivu těšínských Piastovců, které sepsal Zachariáš Starck v roce 1580. Z více než 100 Starckových registů je jich v Tilischově kronice uvedeno 67, tedy většina.⁵⁹ Ba co více, Tilisch je opisoval ve většině případů doslovně. Tato fakta se shodují s tvrzením historika Gottlieba Biermanna a jiných starších autorů, že Tilisch „fast wortlich“ neboli takřka doslovně opsál Starckovu práci.⁶⁰ Převzal od něj i posloupnost panujících začínající od Kazimíra I. [III.] a mnohdy rovněž slovní obraty, jimiž je jeho předchůdce charakterizoval. To se týká i názvu jeho díla, přestože Starckovo jméno ani jednou nezmnínil.

Je tedy nutné konstatovat, že Eleazar Tilisch v maximální možné míře „využil“ práci svého předchůdce, to znamená, že přepsal vše, co se dalo. V dnešní době by byl jeho postup označen za plagiátorství, ale v 16. století nikoho takovýto způsob tvorby autorských textů nijak nezarážel. Kronikář musel vycházet z pramenů, a ty měly v psané podobě hodnotu autority a ne originality. Z pozice knížecího sekretáře měl zajisté možnost seznámit se s originály dokumentů zámekského archivu, v několika případech to autor zřetelně naznačuje.⁶¹ Pro sepsání kroniky tak učinit nemusel a všechno poukazuje na to, že tak ani komplexněji neučinil.⁶² Příkladem může být informace uvedená k roku 1450 o listu Zikmunda Lucemburského adresovaného knížeti Bolkovi s tím, že jeho syn Václav byl přijat ke dvoru císařovny Barbory. Tilisch konstatuje, že je to velmi nepravděpodobné, neboť Bolek zemřel v roce 1433, Zikmund o čtyři roky později a Barbora se posléze znovu provdala a odjela do

Výzev z rodokmenu zpracovaného Eleazarem Tilischem v „Kurtze Vorzeichnus“ z r. 1588 s přehledem nejstarších předků piastovského rodu počínaje legendárním Piastem, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Dział Starych Druków

Uher. Je třeba souhlasit se zápisem zmínky mezi léta 1426–1433, neboť se ve skutečnosti vztahuje k roku 1430 – stačilo však, aby Tilisch ověřil dataci uvedenou v originálu listu.⁶³ Neustále se ohání svou erudicí a využívá každou příležitost, aby ukázal, že coby autor ví pochopitelně mnohem více, než mohl umístit ve svém textu.⁶⁴

V tomto kontextu je nutné interpretovat Tilischovu zmínku o historických zápiscích na březové kůře. V minulosti byly události zaznamenávány na různých materiálech, listiny psané na březové kůře byly velmi populární, ale zprávy o jejím rozšíření ve Slezsku jsou sporadické.⁶⁵ Každopádně by byly těšínské středověké zápisy na tomto typu psacího materiálu senzačním objevem. Je však spíše pravděpodobné, že máme co do činění s autorovým mluvnickým obratem, který toužil o uznání u svých čtenářů, neboť i u starověkých historiografů (Herodianos, Cassius Dio) je možné nalézt zmínky o využívání březové kůry.

Tilisch sice kopíroval Starckovy zápisy a převzal jeho genealogické schéma těšínských knížat, nečinil tak ale v plné míře bez dalších změn. Text svého kolegy na několika místech upravuje, především doplňuje o informace nalezené v různých kronikách, jak sám zdůrazňuje. Jménem uvádí pouze Cureuse a jeho *Kroniku slezského národa* s náležitou poznámkou, že autor o Těšínských Piastovcích a jejich zemi nic neví.⁶⁶ Od Cureuse převzal údaje týkající se obecných dějin Slezska a sousedních zemí, včetně nejstarší historie Polska, díky čemuž mohl zasadit své pojednání o těšínských Piastovcích do širšího kontextu. Pouze jednou Tilisch uvádí jiné konkrétní jméno autora svého zdroje, kterým byl Johann Funck (1518–1566), jenž napsal uznávanou *Chronologii od stvoření světa*, vytištěnou poprvé v roce 1545 a později ještě v dalších šesti vydáních, mj. ve Wittenbergu v letech 1570 a 1578.⁶⁷ Jiná fakta, jež se nenachází ve Starckově práci, hovoří o účasti těšínských knížat ve válečných konfliktech, pobytech na dvorech sousedních států (zejména Polska) atd. Zjistit, odkud Tilisch údaje čerpal, je možné, ale ne nezbytné. Můžeme totiž předpokládat, že Tilisch procházel všechny kroniky, k nimž měl

přístup, a z nich vypisoval zmínky týkající se těšínských knížat, ze kterých následně sestavil své dílo. Soustředil se přitom na podání těch detailů, jež by mohly posílit prestiž těšínských Piastovců jako např. příbuzenské svazky s vládnoucími dynastiemi, zejména německými.

Podobně ostatně postupoval rovněž v dílech dedikovaných břežským knížatům, neboť si tak zajišťoval jejich přízeň. V *Genealogii a původu slezských knížat z Lehnice a Břehu*⁶⁸ dokončené v roce 1593 svého úmyslu dosáhl tvrzením, že lehnicko-břežská knížata váží svůj původ nejen s Piastem a dynastií polských vládců, nýbrž i s Karlem Velikým, a to prostřednictvím vévodů z Meranu, ze kterého pocházela sv. Hedvika, manželka Jindřicha Bradatého.⁶⁹ Toto pojednání dále rozvíjí v pozdějším, nedokončeném rukopisu s názvem *Historický popis genealogie a původu slezských knížat z Lehnice a Břehu* z roku 1610. V něm přímo píše, že jeho záměrem je prokázat *Wie dieselbe Auss dem Uhraltenn Stamme der Konige zur Pohlen, so woll auch vom Kayser Carolo Magno unndt Der Sanct Hedwig entsprossen undt Herkommen*, a své pojednání začíná emblematickým rozbořem erbu břežských knížat. Kromě enormní snahy demonstrovat příbuzenské svazky této piastovské linie autor zdůrazňuje „mučednickou“ smrt syna sv. Hedviky, knížete Jindřicha Pobožného, v bitvě u Lehnice.⁷⁰

Přesto, či snad právě proto, je obtížné považovat první kroniku těšínských knížat za dílo založené na důkladnější heuristice a kritické reflexi jejího autora, a to dokonce i v rámci srovnání standardu 16. století. Tilisch totiž doplnil Starckovu práci o dost náhodně sesbírané výpisky z různých kronik, za jeho vlastní vklad můžeme považovat nástin dějin regionu do konce 13. století a uvedení životopisných údajů vztahujících se k rodině Václava III. Adama. V rovině hypotézy můžeme uvažovat nad tím, jestli ke kronice těšínských Piastovců, jejíž kladné přijetí knížaty mohlo být značně nejisté, až později připojil *Chválu šlechtického stavu*, kterou dedikoval knížatům, pánům a slezské šlechtě s nadějí, že tím snadněji naleznou nového chlebodáře. Sám však byl se svou prací z roku 1588 spokojen. I proto se ji rozhodl zaslat s věnováním svému známému Franzi Vierlingovi (1538–1611), žákovi Filipa Melanchtona a dlouholetému rektorovi školy sv. Máří Magdalény ve Vratislavi.⁷¹

Z pohledu současného historika je však většina informací uváděných Tilischem málo věrohodná, povrchní, selektivní a plná chyb. Jeho dílo má dnes spíše hodnotu svědectví doby než zdroje informací.⁷² Přece jen jej můžeme, na rozdíl od spisu Zachariáše Starcka, označit termínem kronika, neboť materiál sesbíraný svým předchůdcem dokázal pojmout narativně a sestavit tak, aby co nejlépe přiblížil čtenáři 16. století sled dějinných událostí. Tilischovo dílo na ně působilo velmi intenzivně a dlouho, v podstatě až do 19. století. Znali jej a citovali nejvýznamnější slezští dějepisci (Gottfried Dederke, Friedrich Luca, Johannes Sinapius ad.) a především Jakub Schickfus. V roce 1729 byla kronika těšínských knížat vydána – bohužel s četnými chybami – ve známé edici slezských kronik připravené Friedrichem Wilhelmem Sommerem von Sommersbergem.⁷³ Nejdéle Tilischovo dílo působilo coby jistý vzor pojetí minulosti regionu, s nimž byla ztotožňována těšínská a opolsko-ratibořská knížata. Po několik staletí byl za prvního těšínského vládce považován Měšek I. († 1211), kvůli čemuž řada autorů pojímala minulost tak, jak by ve 13. století držitel této domény spravovali celou svou zemi z Těšína (např. tak to chápal Lambert Klonn).⁷⁴ Tímto způsobem byla rovněž rozšířena posloupnost všech vládců a knížat, kterou historiografie využívala až do poloviny 19. století.⁷⁵

Z polštiny přeložil Radim Jež

RESUMÉ

Personalities of Těšín Historiography II

Eleazar Tilisch

Eleazar Tilisch (1560–1612) was a typical Silesian humanist. Born into an educated family, his father was a Protestant clergyman, one brother (Melichar) was a headmaster of the Duke's lycee in Brzeg, and another brother a superintendent in Milicz. Eleazar studied law in Leipzig and subsequently (attested for 1582–1588 at least), he worked for the Piast duke's court in Těšín as a secretary to the duke, among others. In 1588, he published a booklet in Freiberg, Margravate of Meissen, titled "Kurtze Vorzeichnus, Bericht vnd Auszug, von dem Stamling vnd Ankunfft der Hertzoge zu Teschen vnd Groß Glogaw [...]". Essentially, this was the first chronicle of the dukes of Těšín, relying particularly on excerpts from the duchy archive taken down by Zacharias Starck. He copied them verbatim and complemented them with details taken from other chronicles. Alluding to the assumed antiquity of Těšín, the town the Piasts ruled from, he claimed the town was founded in the early 9th century, and identified its founder as Prince Cieszymir, known from the chronicle of Jan Długosz. He also extended the Těšín house of Piast to include the dukes of Opole-Ratibor, claiming the duchy was founded by Mieszko I, who had died in 1211. The claims made by Tilisch were largely accepted uncritically by subsequent generations.

KEYWORDS

humanistic literature, chronicles, duchy court, secretary, legends, historical memory, house of Těšín Piast, house of Legnica-Brzeg Piast

AUTOR STUDIE

- dr hab. Janusz Spyra, prof. AJD; Instytut Historii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie; j.spyra@ajd.czest.pl
- Text vznikl v rámci grantu Národního centra vědy v Krakově (Narodowe Centrum Nauki w Krakowie), reg. č. UMO-2011/01/B/HS3/02910.

POZNÁMKY

- 1 TILISCH, Eleazar: *Kurtze Vorzeichnus, Bericht und Auszug von dem Stamling und Ankunfft der Hertzoge zu Teschen und Groß Glogaw, was auch vor Alters etwan denckwürdiges, bey solchem Fürstlichem Geschlecht und Hause vorgelauffen. So viel man aus den Cronicken, Annalen, alten Privilegien, Confirmationen, Commissionen, Vortregen und brieflichen Uhrkunden finden und auffsuchen mögen, zusammen gezogen, und dem durchlauchten hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Adam Wentzeln, Hertzogen in Schlesien zu Teschen und Groß Glogaw unterthenig dediciret*. Freybergk 1588.
- 2 SCHERSCHNIK, Leopold Johann: *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*. Teschen 1810, s. 151–152. Na jiném místě (s. 72) uvádí, že Eleazarova neteř (dcera Melichara Tilische) byla matkou Kristiána Cunrada (též Kunrad, † 1671), pozdějšího dvorního lékaře kněžny Alžběty Lukrécie.
- 3 N. *Hirschbergae 27 August An. 1560, Clar. ed Genealogia PPr. Teschen, Bregae 6 Aug. an. 1612, aet 52* (cit. podle CUNRAD, Johann Heinrich Caspar: *Silesia togata, sive Silesiorum doctrina & virtutibus clarissimorum elogia*. Edidit Caspar Theophil. Schindlerus. Lignicii 1706, s. 308).
- 4 ROETHE, Gustav: *Eleazar Tilisch*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Achtunddreißigster Band. Thienemann–Tunicus. Leipzig 1894, s. 301–302. Jiné práce zmiňující Eleazara Tilische – např. MÖLLER, Klaus-Peter: *Oberschlesischen Autoren 1450–1620*. In: Kosellek, G. (ed.): *Oberschlesische Dichter und Gelehrte vom Humanismus bis zum Barock*. Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien 8. Bielefeld 2000, s. 542 – nic nového nepřináší.
- 5 POŁOCZKOWA, Barbara: *Najdawniejsze kroniky cieszyńskie*. Pamiętnik Cieszyński 7, 1993, s. 99–111, zde s. 99–104. Český překlad Tilischovy kroniky pořídil BENATZKY, Jindřich (ed.): *Nejstarší dějepis Těšínska*. Těšínsko 39, 1996, č. 2, s. 5–23.
- 6 WŁOCHOWICZ, Barbara: *Działalność piśmiennicza Eleazara Tilischa*. Doktorská práce. Katowice 2002, biogram Eleazara Tilische s. 113–123, překlad kroniky do polštiny s. 224–271.
- 7 Viz pozn. 69.
- 8 Toto datum narození je v literatuře obecně přijímáno podle údajů publikovaných Cunradem.

- Pouze Friedrich Albert Zimmermann uvádí 25. srpna, což může být správné datum s ohledem na to, že o dva dny později se konal křest. Pramenný zdroj potvrzující tuto skutečnost však schází. Viz ZIMMERMANN, Friedrich Albert: *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. Brieg 1783; podle WŁOCHOWICZ, B.: *Działalność piśmiennicza*, s. 113.
- 9 Proto je také Eleazar na mnoha místech uváděn jako „Tilesius von Tilenau“.
 - 10 Historii rodu podrobně popisuje WŁOCHOWICZ, B.: *Działalność piśmiennicza*, s. 64–112.
 - 11 ERLER, Georg (ed.): *Die Jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559–1809*. Bd. 1 (1559–1634). Leipzig 1909, s. 468.
 - 12 JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Bd. 4. Leipzig 1751, na s. 1199 uvedl, že byl Tilisch „geschicktes Rechts-Gelehrter“, ale není známo, jakým způsobem. Podle Jöcherova sdělení G. Roethe napsal, že byl Tilisch uznávaným právníkem.
 - 13 ZEDLER, Johann Heinrich: *Grosses vollständiges Universalexicon aller Wissenschaften und Künste*. Bd. 44. Leipzig – Halle 1745, s. 151–152.
 - 14 GOJNICZEK, Waław: *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014, s. 82–84. Hypoteticky mu připisuje autorství fragmentů register knížecí korespondence z let 1582–1584.
 - 15 Podrobněji JEŽ, Radim: *Uherská šlechta a slezští Piastovci na počátku raného novověku (rodové aliance ve věru politiky a osobní prestiže)*. In: Pindur, D. – Turóci, M. a kol.: *Šlachta na Kysuciach a jej susedia / Šlechta na Kysucích a její sousedé*. Čadca – Český Těšín – Žilina 2012, s. 113–144, zde s. 139–140.
 - 16 Dokládá to rukopis signovaný Eleazarem Tilischem v roce 1592 coby „Bregae secretarius“ (ŠÍPEK, Richard: *Jauerer Schlossbibliothek Otto des Jüngeren von Nostitz*. Disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2013, s. 184, Teil II., 2. Band, s. 113).
 - 17 SINAPIUS, Johannes: *Olsnographia oder Eigentliche Beschreibung des Oelsnischen Fürstenthums In Nieder-Schlesien, welche in zwey Haupt-Theilen, so wohl insgemein Dessen Nahmen, Situation, Regenten, Religions-Zustand, Regiments-Wesen und andere notable Sachen, Als auch insonderheit Die Städte und Weichbilder des Oelfnischen Fürstenthums mit Jhren Denckwürdigkeiten vorstellet*. Leipzig – Frankfurt 1707, cituje v úvodu (p. B5) rukopis *Genealogie und Ankunfft der Hertzoge in Schlesien zur Lignitz und Brieg, wie dieselbe aus dem Uhralten Stamme der Könige zu Pohlen so wohl auch vom Käyser Carolo Magno und der heiligen Hedwig ersprossen und herkommen, biß auff diese Zeit des 1595. Jahres und die anietzo lebende Fürstl. Personen vollzogen von E.T.* uchovaný v knížecí knihovně v Olešnici, který správně připisuje Tilischovi.
 - 18 Německé biogramy tvrdí, že v Krnově koupil dům, což ovšem nepotvrdila analýza krnovské městské knihy z let 1569–1633 (Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, fond Archiv města Krnov, inv. č. 37); možná, že nabytá nemovitost podléhala zemskému právu. S negativním zjištěním byla provedena sonda v materiálech Zemského archivu v Opavě, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava, inv. č. 48–57.
 - 19 Byla to Tilischova již druhá manželka. Jeho známé děti (tři dcery a syn Baltazar) pocházející v prvního manželství (viz WŁOCHOWICZ, B.: *Działalność piśmiennicza*, s. 95, 122–123).
 - 20 Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, fond Dział Starych Druków, sign. 558741.
 - 21 Tak uvádí Conrad. Za to EBERT, Johann Caspar: *Cervimontium literatum in quo viri quos dedit Hirschberga Silesiorum scriptis ac eruditione fulgentes breviter delineantur*. Centuria I. Vratislaviae 1726, na s. 90 píše „pridie Nonas Augusta“ čili 4. srpna.
 - 22 RADE, Reinhardt: *Geschichte des Freiburger Buchdrucks*. Mitteilungen des Freiburger Altertumsverein 30, 1893, s. 23–32.
 - 23 *Ein Lobspruch des Deutschen [!] Fürsten und Adelstands. Darinnen desselben Ankunfft und Vortpflanzung, Auch Erklerung Schilde, Helmen, Wappen, Feldern, und Farben. Mit anzeigung Alter Fürsilichen und Adlichen gebrauchte, Rechte, Gebärd und Vorhaltung grundlich beschrieben*. [...] von Eleasaro Tilisch, anjetzo Für. Gna. zu Teschen Secretario. Freybergk in Meissen bey Georg Hoffmann 1588.
 - 24 Dokládá to titulní list, na kterém se nachází oba názvy, či průběžné stránkování – *Lobspruch* obsahuje archy označené A–G (25 listů), *Kurtze Vorzeichnus* archy H–P.
 - 25 Byla rozšířena v mnoha různých verzích, např. *When Adam dalf, and Eve span, who was thanne a gentilman?*, jak uvádí Thomas Walsingham v *Historia Anglicana* (viz Freedman, Paul H.: *Images of the Medieval Peasant*. Stanford 1999, s. 60). V polském znění: *Gdy Ewa przędła, Adam ryl / gdzie wtedy jaśnie panicz był*.
 - 26 POTHES, Gerlinde: *England im Umbruch. Volksbewegungen an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte 28. Weimar 1983, s. 28.
 - 27 Podle názoru Gustava Roetheho lze hovořit o díle na pomezí „Wappendichter“ 16. století a slezskými dvorskými básněmi století následujícího. Porovnává ho s tvorbou Georga Ruxnera, autora díla *ThurnierBuch. Von Anfang, Ursachen, ursprung, und herkommen der Thurnier im heyligen Römischen Reich Teutscher Nation*, jež bylo poprvé vydáno v roce 1530.
 - 28 Jak píše v poslední sloce: *Diesen Lobspruch und kurtz Gettich / ha uch zu Ehren zugericht / Dem werden Fürst und Adelstandt / Im hochlöblichen Deudschenland / Gott mach denselben hoch und breit / Schütz ihm in alle Ewigkeit. Amen*. Po ní následuje latinská osmiverší *Vera nobilitas*.
 - 29 Viz pozn. 1.
 - 30 V úvodu byl omylem vytištěn rok „1520“. Na jiném místě (p. 02^v) autor uvádí správnou dataci „1570“.
 - 31 Který si, jak píše Tilisch, rovněž stěžuje, že spousta chvalitebných skutků Římanů a Němců nebylo jaksepatří zaznamenáno.

- 32 Se jménem Těšmír se setkáváme již dříve v Helmoldově Kronice Slovanů, sepsané v letech 1163–1172. Vystupuje zde na dvou místech coby slovanský velmož. Viz *Helmolda Kronika Słowian*. Tl. z łac. Józef Matuszewski, wstęp i koment. Jerzy Strzelczyk. Warszawa 1974, s. 329, 331.
- 33 Podrobněji SPYRA, Janusz: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Częstochowa 2015, s. 57–60.
- 34 POMIAN, Krzysztof: *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*. Warszawa 2009², s. 104.
- 35 Tomuto výkladu podlehl i POŁOCZKOWA, B.: *Najdawniejsze kroniki*, s. 110 (pozn. 6 vztahující se ke s. 101), jež odmítla interpretaci vydavatele polského překladu Dłogoszovy kroniky, v němž je název „Holzacja“ ztotožněn s Holštýnem, a naopak tvrdila, že v tomto slově je nutné spatřovat první zmínku názvu „Olza“.
- 36 Podrobněji SPYRA, J.: *Historiografia*, s. 54–58, 60–61.
- 37 Do té doby bylo celé Slezsko i Těšín pohanský: *wie auff dem Schloß Teschen noch ein alte gemawerte Kirche zu sehen, welchs ein Heidnisch Fanum gewesen* (také na těšínském zámku starý zděný kostel viděti lze, který byl kdysi pohanským obětístěm).
- 38 Chrabrěho, jehož korunoval osobně v Hnězdě roku 1005 císař Oto III., a Smělého, který po konfliktu s biskupem Stanislavem v Uhrách zemřel v melancholii, jak píše Johannes Funcius.
- 39 Podle Tilische pochází z této polské královské dynastie tři linie slezských knížat. Konrád však zemřel bez potomků a jeho zemi zabral wratislavský kníže Boleslav, což vyvolalo ozbrojený konflikt s Měškem. Ukončil jej polský král Kazimír (ve skutečnosti kníže Kazimír II. Spravedlivý), jenž Měškovi daroval Osvětim a okolí – území, které bylo od té doby po 274 let svázané s rodem těšínských Piastů.
- 40 Byl posledním z rodu českých knížat, jejichž dynastie má svůj počátek v roce 584. Vdova Viola se podruhé vdala za pána z Rožmberka a jejich syn Jindřich zahynul společně s králem Janem Slepým v bitvě s Francouzi v roce 1326. Pochopitelně se jedná o českého krále Jana Lucemburského, jenž zemřel, jak se předpokládá, v bitvě u Kresčaku v roce 1346.
- 41 K tomu však došlo později, obvykle se předpokládá, že se tak stalo okolo roku 1290, byť poslední dělení na část těšínskou a osvětimskou bylo dokonáno až po smrti Přemysla I. Nošáka.
- 42 Například Vladislav Opolsko-Ratibořský neměl syna jménem Jakub. Pod vlivem starších kronikářů Tilisch svázal s knížecí rodinou osobu sandoměřského kastelána Jakuba Raciborowice, jenž zemřel během bojů s Tatary na území Malopolska v březnu 1241.
- 43 Mimo jiné Kazimíra, jehož ženou byla dcera braniborského markraběte Oty, díky čemuž nalezl spříznění těšínských Piastůvů a Hohenzollernů.
- 44 Výjimkou je zmínka o založení dominikánského kláštera kněžnou Eufémií, kterou převzal z práce Zachariáše Starcka. Jelikož datace k roku 1255 byla v rozporu s termínem smrti knížete, k němuž se sám klonil, informaci přepsal (spolu s komentářem: *auch nunmehr das Wort Gottes nach der Augsp. Conf. lauter w. wie darinnen gepredigt wird*), avšak dataci vypustil.
- 45 Kronikář objasňuje, že knížata se takto rozhodla kvůli ohrožení ze strany Vladislava Lokýtky, jenž toužil po sjednocení Polska. Aby s polským vládcem neměli nic společného, pozměnili tinktury svých erbů. A tak těšínský erb již nenesl znak bílé orlice na červeném pozadí, ale zlatou na modrém.
- 46 Zdůrazňuje, že i když v době sňatku měla již 43 let, porodila manželovi čtyři syny a dceru. O Zemovitovi se mu dle jeho slov nepodařilo nic zajímavého nalézt, kromě toho, že spolu s bratrem přijali v roce 1385 hold od měšťanů Velkého Hlohova.
- 47 Ovšem mylně připisuje knížeti Přemyslovi pomoc Janu Lucemburskému při tažení na Krakov v roce 1343.
- 48 Za vydavatele dokumentu z roku 1404 považuje Nošákova syna Přemysla mladšího, jenž byl zavražděn v roce 1400, ale to však Tilisch nevěděl. Dokládá to, že neznal kroniku Jana Długosze, neboť by neopomenul zmínit krutou smrt, kterou Nošák vraha potrestal.
- 49 V roce 1424 byl Boleslav přítomen korunovaci druhého manželky krále Vladislava Jagelly, královny Žofie, o dva roky později se jeho syn Václav oženil s Eufémií, dcerou mazovského knížete Zemovíta.
- 50 Například toho, že jako svůj díl je po otci převzal kníže Vladislav. Další se věnují popisu jeho účasti v bojích v Dolním Slezsku či manželského svazku, který uzavřel v roce 1445 s Markétou z Cilli, jejíž matka byla dcerou Kazimíra Velkého, a Markétiny další sestry byly provdány za Vladislava Jagella a císaře Zikmunda, krále uherského.
- 51 Krátce se též zmiňuje o válkách, které Přemysl II. vedl se svými bratry a o intervenci krále Matyáše Korvína, jenž spor ukončil.
- 52 Tilisch se na tomto místě rozepisuje i o vynuceném odstoupení držby Hlohovského knížectví, což mu nebrání v tom, aby zevrubně přiblížil osudy Markéty z Cilli a domnělého těšínského knížete, kanovníka Přemysla, syna Václava I.
- 53 Proto bylo tělo Fridricha Kazimíra uloženo vedle ostatků jeho matky v Pardubicích.
- 54 Nejpodrobněji píše o Sidonii Marii narozené v roce 1572, jež byla v roce 1587 provdána za lehnického knížete Fridricha IV., avšak zemřela ještě v téže roce. Toto se stalo základem hypotézy, že Tilisch k ní měl velmi osobní vztah, např. jako její vychovatel, ale jedná se o zjednodušení – Sidonie Marie byla totiž jedna z mnoha dcer Václava III. Adama, která se dožila dospělosti.
- 55 Kdyby byl Tilisch jeho preceptorem, jistě by tuto skutečnost neopomenul uvést.
- 56 *Epigramma in Insignia Illustrissimorum Ducum Teschinensium in Silesia* (veršovaný latinský popis erbu těšínských knížat), *Hexastichon, in Insignia Illustrissimae et vetissimae familiae Ducum Saxoniae Inferioris, in Lawenburg a Das Fürstliche StammWappen der Herzoge zu Teschen*

- in Slesien (dva osmislabičné verše v němčině signované Eleazarem Tilischem). Celek uzavírá latinský verš signovaný M. Johannesem Langiusem z Hawelbergu. Celkem čítá Tilischovo dílo bez genealogického přehledu 62 stran.
- 57 Nebudeme je zde všechny uvádět, protože je jich mnoho. Kazimír, Tilischem uváděný v pořadí třetí (18.), byl údajně synem Kazimíra toho jména druhého (17.).
- 58 Jak si můžeme povšimnout, je nesoulad v kronikářově dřívějším tvrzení, že popsal 32 pokolení předků Adama Václava.
- 59 Pomíjí jednotlivá privilegia pro různé osoby, které by pro čtenáře neměly žádný význam.
- 60 BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1894², s. 192.
- 61 Například v pasáži, ve které píše, že vojevoda Spitko z Krakova (Spytko z Melsztyna) zastavil v roce 1396 Přemyslovi a Bolkovi Lublinec, dodává, *což se ještě dodnes dochovalo s pečeti obou stran*.
- 62 V několika případech přiložil *in extenso* úplné znění listin (s výjimkou svědeckých řad) – ale byly to pouze ty, které přepsal již Starck.
- 63 Správnou dataci uvádí i Starck, odkud ji Tilisch mylně opsál.
- 64 Například při zprávách o příčinách úmrtí v knížecí rodině zaměřuje pozornost i na úmrtí ve spřízněných rodech – u Wettinů či brežských Piastovců.
- 65 Například starší Trotzendorfovy životopisné medailony uvádí, že kvůli nedostatku papíru psal na březovou kůru (viz MEISTER, Richard: *Trotzendorf, eigentlich Valentin Friedland*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Achtunddreißigster Band. Thienemann–Tunicius. Leipzig 1894, s. 661–667).
- 66 CUREUS, Joachim: *Gentis Silesiae annales, complectes historiam de origine, praecipuorum eventuum, qui in Ecclesia & recitationem usque ad necem Ludovici, Hungariae & Bohemiae regis, acciderunt*. Wittenbergae 1571. Tilisch nejpravděpodobněji čerpal z německého překladu vydaného v roce 1585.
- 67 Úplný název: *Chronologia, hoc est, omnium temporum et annorum ab Initio Mundi, usque ad hunc praesentem a nato Christo annum M.D.LXI. computatio*. Z jeho díla převzal informaci o úmrtí polského krále Boleslava Smělého (na melancholii) v Uhrách.
- 68 *Genealogie und Ankunfft der Hertzoge in Schlesien zur Lignitz und Brieg, wie dieselbe aus dem Uhaltten Stamme der Könige zu Pohlen so wohl auch vom Käyser Carolo Magno und der heiligen Hedwig entsprossen und herkommen, vollnzen und in eine Tabelle gerichtet von Eleasaro Tylich, Fürstlich Briegische Secretario. Anno 1593*, rukopis uložen v: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, fond Kolekcja rękopisów Oddziału I, sign. 139.
- 69 BLÁHOVÁ, Marie: *Genealogie lehnických knížat, aneb jak viděla lehnická knížata sama sebe na konci 16. století*. In: Barciak, A. (ed.): *Ślązacy w oczach własnych i obcych*. Katowice – Zabrze 2010, s. 105–116 (pozn.: citace názvu příspěvku odpovídá znění ve sborníku). Autorka uvádí chybnou dataci rukopisu s vročením 1595.
- 70 *Historische Beschreibung der GENEALOGIE und Ankunfft der hochlöblichen Fürsten und Hertzogenn inn Schlesien, zur Liegnitz unndt Briegk, wie dieselbe aus dem Uhaltten Stamme der Könige zue Pohlen so wohl auch vom Käyser CAROLO MAGNO unndt der Sanct Hedwig entsprossen unndt herkommen. Biß auf diese Zeit des 1610 Jhares, und die an itzlebende Fürstentliche Personen volntzogen und zusammen getragen von Eleasaro Tilesio*. Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego (na Piasku), fond Oddział Rękopisów, sign. Hs B 1693.
- 71 Exemplář s věnováním se dochoval ve sbírkách Bavorské státní knihovny v Mnichově (Bayerische Staatsbibliothek München, fond Autographensammlung, sign. P.o. germ. 2103).
- 72 V současnosti mají pro historika význam pouze údaje o rodině Václava Adama (viz PANIC, Idzi: *Uzupełnienia do genealogii Piastów cieszyńskich*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 66, 2011, č. 3, s. 83–88).
- 73 SOMMER VON SOMMERSBERG, Friedrich Wilhelm (ed.): *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti quibus historia ab origine gentis ad obitum usque D. Imperatoris Rudolphi II. germaniae, hungariae, bohemiae quae regis potentissimi speciatim recensentur accedunt tabulae genealogicae serenissimae gentis Lotharingicae, quae ducatum Superioris Silesiae Tessinensem, celsissimae familiae Lichtensteinensis, quae ducatum Superioris Silesiae Oppaviensem et Carnoviensem, celsissimae familiae Lobkowitziae, quae ducatum Silesiae Inferioris Saganensem, et celsissimae familiae Auersbergicae, quae ducatum Silesiae Inferioris Monsterbergensem habet ex monumentis fide dignissimis*. Tomus 1. Leipzig 1729, s. 723–746. Sommerberg vypustil část Tilischova díla s pojednáním o rozvoji reformace ve Vratislavi a ve Slezsku po vystoupení Martina Luthera. Poukázal na to již L. J. Šeršík.
- 74 SPYRA, J.: *Historiografia*, s. 176–183.
- 75 Ještě autoři české syntézy středověkých dějin Slezska na základě starší literatury podvkrát zmínili těšínského knížete Kazimíra IV. Viz ČAPSKÝ, Martin – PRIX, Dalibor: *Slezsko v pozdním středověku (do roku 1490)*. In: Jirásek, Z. a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu I*. Od pravěku do roku 1490. Praha 2012, s. 261–429, zde s. 415.

Mons. Otto Furch

Významná osobnost římskokatolické církve
na Těšínsku ve 20. století

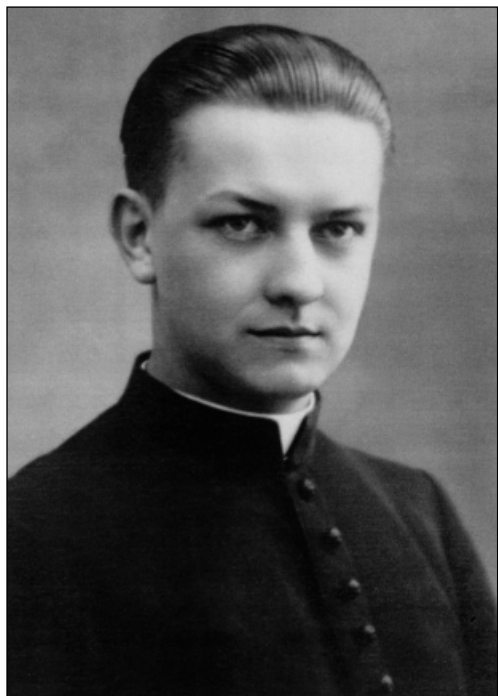
David Pindur

V neděli 12. června 2016 dopoledne byla v chrámu sv. Václava v Bašce, filiálním kostele Římskokatolické farnosti Skalice, sloužena mše u příležitosti 100. výročí narození významného frýdeckého rodáka Mons. Otty Furcha, jenž zde jako pomocný duchovní působil déle než 20 let. Po bohoslužbě byla slavnostně odhalena pamětní deska věnovaná této významné osobnosti církevního života českého Slezska, především pak Těšínska v letech 1945–1950.¹ Požehnal ji skalický farář Mgr. Radek Drobisz za asistence kancléře diecézní kurie a trvalého jáhna farnosti Skalice PhDr. Pavla Ramíka z Bašky. Akce, na níž bylo přítomno kromě místních farníků mnoho hostů, pamětníků a příbuzných zvěčnělého, byla součástí Dnů víry konaných u příležitosti 20. výročí ostravsko-opavské diecéze. Deska z leštěného černého mramoru byla zhotovena nákladem JUDr. Jaroslava Pospíchalů z Brna a již v pátek 29. dubna tohoto roku umístěna na zdi vpravo od hlavního vchodu kostela v Bašce.²

Pamětní deska věnovaná Mons. Ottu Furchovi na kostele v Bašce, 12. června 2016, foto David Pindur

Otto Furch, r. 1940, archiv Davida Pindura

Následující pojednání je pokusem o první podrobnější, nikoliv však vyčerpávající shrnutí základních životních mezníků slezského kněze, jenž byl nejen svědkem, nýbrž přímým aktérem založení a počátků apoštolské administratury v Českém Těšíně (1947–1977),³ a následně politickým vězněm 50. let. Stejně jako biografie jeho někdejšího spolužáka z vidnavského kněžského učiliště a semináře Mons. Miloslava Klisze, publikovaná v předchozím čísle časopisu Těšínsko,⁴ může posloužit k bližšímu poznání života římskokatolické církve a jejích představitelů na Těšínsku, resp. českém Slezsku ve 20. století.⁵ Poválečné Furchovy osudy a jeho nikoliv bezvýznamná pozice v církevní hierarchii se v neposlední řadě stávají cenným svědectvím o tehdejší snaze o vyřešení dlouhodobě komplikované církevní správy v tomto regionu.⁶

Otto Eustach Furch se narodil 20. června 1916 ve Frýdku⁷ jako nejmladší ze tří synů policisty Leopolda Furcha a jeho manželky

Anny, roz. Hermannové.⁸ Rodiče pocházeli z okolí Bílovce, otec z Ohrady (dnes součást Bílovce) a matka ze sousední Slatiny.⁹ Ottovi vštěpovali od útlého dětství základy víry, později začal ministrovat ve frýdeckých kostelech. Tehdejší atmosféra zdejších mariánských poutí a milieu poutního chrámu Navštívení Panny Marie chlapce výrazně ovlivnily a vedly k jeho celoživotní úctě k frýdecké madoně i nadšení pro toto místo.¹⁰ Dne 1. září 1922 nastoupil na chlapeckou obecnou školu ve Frýdku. Ve školním roce 1927/28 zahájil studium na Státním reálném gymnáziu v Místku. Odtud přestoupil v roce 1932 na Státní československé reformní reálné gymnázium v Českém Těšíně, kde byl jeho třídním učitelem Vojtěch Ochman, vyučující dějepisu a zeměpisu. Zde 12. června 1935 složil zkoušku dospělosti.¹¹ Po maturitě nastoupil 30. září 1935 na bohoslovecké učiliště a do semináře ve Vidnavě,¹² kde se na duchovní povolání v československé části vratislavské arcidiecéze připravovali bohoslovci tří národností – české, polské a německé.¹³ Provázelo ho rovněž *Testimonium morum*, které mu vystavil redemptorista P. František Jeřábek, jeho katecheta z českotěšínského gymnázia,¹⁴ v němž mj. stojí: *Otto Furch, abiturient zdejšího r. r. gymnázia je z rodiny známé ve Frýdku svým náboženským smýšlením, organizované ve straně lidové. Má dva bratry Ericha, zvěrolékaře ve Frýdku, a Leopolda. Poslední 3 roky bydlel v Čes. Těšíně, má dobrou pověst a plnil bez nucení své náboženské povinnosti. Navštěvoval se zájmem od VI. do VIII. tř. nepovinné náboženství. [...] Ke svému ideálu být knězem se bez obalu hlásil.*¹⁵ Ve Vidnavě poznal jediného Čecha ve zdejším pedagogickém sboru, svého krajana Mons. ThDr. Františka Onderka (1888–1962), dlouholetého vyučujícího pastorální teologie a katechetiky.¹⁶ Tehdy ještě netušili, nakolik se jejich životní dráhy sblíží. Furch byl ve Vidnavě členem *Mariánské družiny teologů* a stal se předsedou vidnavského *Kroužku českých bohoslovců* (od podzimu 1938 *Kroužek českých bohoslovců československé části arcidiecéze vratislavské v Olomouci*).¹⁷ Po Mnichovu 1938 a odstoupení Vidnavy nacistickému Německu odtud přešli čeští bohoslovci za dokončením studia do Olomouce.¹⁸ Furch přijal kněžské svěcení společně s dalšími 25 svěcenci 5. července

1940 z rukou světicího biskupa Mons. ThDr. Josefa Schinzela v olomoucké katedrále.¹⁹ Jeho primice ve Frýdku o dva dny později,²⁰ spojená s průvodem z rodného domu č. p. 642 v Zahradní ulici²¹ do poutního chrámu Navštívení Panny Marie, se v nelehkém období okupace stala významnou náboženskou i národní slavností. Byla součástí oslav 200. výročí od položení základního kamene tohoto kostela. Slavnostním kazatelem byl P. Jindřich Liška z učitelského ústavu ve Slezské Ostravě.²² Samotný Furch na své kněžské prvotiny později vzpomínal: *U mého rodného domku vítala mě slavobrána s nápisem „Dobrý pastýř dává v sázku svůj život za své ovce.“²³ Před domem se formoval průvod. Přišel jsem tam z domu s požehnáním rodičů na životní cestu a družičky – bylo jich 200 – mě obklopile věncem. Samy místo květin, jak bývá zvykem, měly palmové ratolesti a ta hlavní nesla na polštářku trnovou korunu. Bylo mi vše jasné – napodobenina Květné neděle – Kristova slavného vjezdu do Jeruzaléma – hosana a pak ukřížuj.²⁴*

Jelikož ve zbytku české části Těšínska, která náležela od roku 1939 k protektorátu Čechy a Morava, se pro novokněze nenašlo vhodné místo, byl k 1. srpnu 1940 ustanoven kooperátorem v německo-české farnosti Slavonín u Olomouce. V jejím čele stál farář německé národnosti Josef Pestl.²⁵ Furchovy pozice zde okupačními úřady oslabovaly, nakonec mu bylo ve slavonínské farnosti zakázáno vyučovat i kázat v českém jazyce.²⁶ Určitou úlevu mu poskytlo nové působíště v rodném kraji, neboť se k 1. září 1941 stal provizorem farnosti Janovice u Frýdku, kde zastupoval nemocného faráře Alexandra Brože.²⁷ Ani zde však nepobyl dlouho, již k 1. září 1942 byl jmenován jedním ze čtyř kooperátorů ve farnosti Slezská Ostrava, kde působil až do osvobození. Pastore v této farnosti čítající v té době zhruba 26 700 obyvatel, z toho více než 16 500 katolíků, byla velmi náročná.²⁸ Na Slezskou Ostravu později vzpomínal: *Nálety, bomby, denně nebezpečí smrti, často hlad bez kousku suchého chleba a sklenky vody. Ve vykradené světnici s vybitými okny s hromadou granátů a pancéřových pěstí odhozených německými vojáky a 50ti i 70ti lidmi prosícími o nějakou pomoc denně. I 30 pohřbů za den po náletu...²⁹*

Léta následující bezprostředně po druhé světové válce se nesla ve znamení Furchovy vysoké církevní kariéry, jejíž zmapování by si do budoucna zasluhovalo podrobné zpracování. Pro tuto chvíli se omezíme pouze na základní fakta. Z pověření moravskoostravské expozitury zemského národního výboru, především pak okresního národního výboru a místního národního výboru v Českém Těšíně,³⁰ kontaktoval záhy po osvobození svého někdejšího vidnavského pedagoga Onderka, pobývajících v rodných Bruzovicích.³¹ Společně navštívili 21. června 1945 na zámku Jánský Vrch v Javorníku vratislavského arcibiskupa, kardinála Adolfa Bertrama (1859–1945) za účelem vyřešení správy československých částí vratislavské arcidiecéze (Jesenicko a česká, resp. československá část Těšínska). Umírající Bertram tehdy rozhodl, že se Onderek stane zvláštním arcibiskupským pověřencem pro československou část vratislavské arcidiecéze a Furch jeho osobním tajemníkem.³² Sidlem úřadu zvláštního arcibiskupského pověřence (od 1. září 1945 generálního vikáře) se stal dům č. p. 22 v Masarykových sadech v Českém Těšíně sousedící s někdejší jezuitskou rezidencí a farním kostelem Nejsvětějšího srdce Ježíšova.³³ Listem papeže Pia XII. z 26. června 1947 bylo pak toto území vyňato z pravomoci vratislavských arcibiskupů a prohlášeno apoštolskou administraturou podřízenou přímo papeži.³⁴ Jak napsal její první sekretář Otto Furch: *tím bylo konečně dosaženo zarovnání církevních hranic s hranicemi státu a splnění dávných snah*

po osamostatnění. Pokračovalo však další jednání o zřízení samostatného slezského biskupství.³⁵ On sám byl v té době rovněž notářem církevního soudu.³⁶ Dosavadní generální vikář František Onderek byl jmenován apoštolským administrátorem (*Administrator Apostolicus ad nutum Sanctae Sedis*).³⁷ Tomuto kroku předcházela velkolepá náboženská událost. Rovněž ve farnostech Těšínska bylo možno zhlédnout v květnu 1947 za Onderkova doprovodu lebku sv. Vojtěcha u příležitosti její pouti po českých zemích v rámci 950. výročí světceva úmrtí. Svatovojtěšské oslavy vyvrcholily o víkend 23.–24. srpna v Praze za účasti Františka Onderka i Otty Furcha.³⁸ Pia XII. zde zastupoval papežský legát Raffaele Forni, jenž při té příležitosti jmenoval Furcha papežským domácím prelátem – monsignorem.³⁹ Na konci října téhož roku vykonal apoštolský administrátor Onderek ve Furchově doprovodu vizitaci ad limina u papeže Pia XII., která se uskutečnila v jeho letní rezidenci v Castel Gandolfo. Cestu domů absolvovali vlakem přes Švýcarsko.⁴⁰

Již od září roku 1945 byl Furch vyučujícím gymnázia v Českém Těšíně,⁴¹ zpočátku jako suplující profesor, s platností od 30. srpna 1949 byl pak jmenován definitivním státním profesorem a působil zde až do vynuceného propuštění k 30. září roku 1950.⁴² Například jen ve školním roce 1947/48 vyučoval 18 hodin náboženství týdně. Kromě něho zde římskokatolickému náboženství učil taktéž P. Bedřich Žyla (Žyła).⁴³ Jeden z Furchových někdejších studentů, trinecký rodák Theodor Bardas, ještě letos zavzpomínal: *Profesor Furch byl velmi pohledného vzhledu a v souvislosti s jeho vzděláním a znalostmi měl otevřenou dráhu v oboru své působnosti. Jeho znalost jazyků byla pozoruhodná. Pokud se pamatuji na profesuru monsignora Furcha, patřil pro skromné vystupování a přátelský vztah k žákům mezi velmi oblíbené učitele.*⁴⁴ Vedle nesporného jazykového nadání je nutno zmínit rovněž výtvarné vlohy Otty Furcha, jenž se stal mj. autorem dochovaného portrétu apoštolského administrátora Onderka.⁴⁵

Nezdolným přičiněním Onderka, Furcha a jejich spolupracovníků se podařilo stabilizovat církevní poměry v národnostně, konfesně i politicky komplikovaném regionu Jesenicka a českého Těšínska a úspěšně zde rozvíjet náboženský život ve všech směrech.⁴⁶ Tento trend se stal záhy po únoru 1948 nežádoucím a další vývoj směřoval k tragickému vyústění.⁴⁷ Apoštolská administratura v Českém Těšíně byla podřízena doзору přiděleného státního zmocněnce a jeho tajemníka. K 31. srpnu 1949 byl rozhodnutím ministerstva školství, věd a umění ustanoven státním zmocněncem prorežimní administrátor farnosti Orlová, benediktinský kněz Petr Adolf Unger.⁴⁸ Tou dobou rovněž na území spravovaném Apoštolskou administraturou v Českém Těšíně docházelo k zatýkání, odsouzení a uvěznění režimu nepohodlných duchovních, jmenujme např. Leopolda Biřka, Antonína Dudu, Arnošta Mališe či Josefa Nogola. Po krátkém věznění či internaci byli propuštěni kněží Jakub Gazurek, Karel Heger, Emil Kula, Emil Peter, Ludvík Sobek či Stanisław Wałoszek aj.⁴⁹ Jen výjimečně unikli duchovní perzekuci včasnou emigrací na Západ, což byl případ tehdejšího faráře v Uhelné a frýdeckého rodáka Antonína Bernáčka (1914–1998), kapitána československých jednotek ve Velké Británii v období světové války.⁵⁰ Samotný apoštolský administrátor Onderek byl obžalován a počátkem června 1949 souzen u krajského soudu v Ostravě v rámci procesu s protikomunistickou skupinou Tajného svazu obrození Evropy byl však osvobozen.⁵¹ Zvláštní kapitolu pak představuje průběh tzv. Akce K – likvidace klášterů a internace řeholníků do centralizačních klášterů a internačních táborů, která v noci ze 13. na 14. dubna 1950 ukončila úspěšnou činnost Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele – redemptoristů ve Frýdku (s provozem exercičního domu a nakladatelstvím a vydavatelstvím náboženské literatury) a na podzim téhož roku zasáhla do života řeholnic na území apoštolské administratury.⁵²

V souvislosti s výše uvedeným je zjevné, že s nástupem komunistické totality byla rovněž Furchova pozice na apoštolské administratuře chápána jako nežádoucí a byla cíleně oslabována. K jednomu z jeho prvních vážnějších osobních střetů s novým režimem došlo

Přivítání před udílením svátosti biřmování ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Michálkovicích, v popředí zleva apoštolský administrátor Mons. ThDr. František Onderek, jeho osobní tajemník a ceremoniář Mons. Otto Furch, ThDr. Josef Hruška, SDB, a michálkovický farář Václav Peter (zády), r. 1948, Archiv města Ostravy

v souvislosti s vyhlášením schizmatické státní Katolické akce.⁵³ Otto Furch v neděli 19. června 1949 přečetl pověstný pastýřský list *Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky* a následně ho v kázání komentoval ve prospěch jeho obsahu. Toto „provinění“ vůči lidově-demokratickému zřízení musel odčinit 25. června 1949 písemným dobrozdáním, že tak učinil *na přímý příkaz svých církevních nadřízených* a projevit patřičnou lítost a loajalitu vůči státu.⁵⁴ Ke kolizi mezi Furchem a českotěšínským okresním církevním tajemníkem Ladislavem Sojkou došlo v rámci Katolickou akcí inscenované „národní pouti“ na Velehrad konané 3. července 1950. Její součástí byla i celostátní konference „vlasteneckých kněží“ 4.–6. července. Furch na to později vzpomínal: *Když jsem mu řekl, že na takovou komunistickou pouť nepojedu, práskl do stolu a řekl: „Kola se točí a vy se dostanete pod ně!“ Řekl jsem: „Je dobře, že se kola točí – dnes se dostanu pod ně já a zítra vy“. A pak mé pronásledování začalo.*⁵⁵ K 1. říjnu 1950 byl na nátlak církevního tajemníka krajského národního výboru v Ostravě Aloise Macha přeložen z Českého Těšína do Frýdku jako kooperátor.⁵⁶ Suspendování však mělo znamenat jen dočasné řešení a připravit cestu k perzekuci jeho osoby. Dne 15. března 1951 byl Otto Furch ve svém působišti v rodném městě zatčen.⁵⁷ Tato skutečnost vyvolala mezi věřícími všeobecné pobouření. Petici za propuštění oblíbeného kněze podepsalo na 3 000 dělníků ze Železáren Stalingrad (pozdější Válcovny plechu).⁵⁸ Nejvyšším soudem v Praze byl 18. září 1951 nespravedlivě odsouzen na 11 let těžkého žaláře, zabavení veškerého majetku, ztráta občanských práv na pět let a pokutě ve výši 10 000 Kčs za údajnou velezradu a špionáž, ve skutečnosti za snahy o vznik samostatné diecéze v rámci českého Slezska.⁵⁹ Onderkův postoj ve věci nespravedlivého odsouzení jeho dlouholetého sekretáře a ceremoniáře byl přinejmenším obezřetný. V tajném kádrovém posudku na apoštolského administrátora Onderka sestaveném církevním oddělením KNV v Ostravě Státnímu úřadu pro věci církevní v Praze (podepsán Alois Mach) 4. května 1953 se mj. dozvídáme: *V době trestního řízení vedeného proti jeho bývalému zmocněnci faráři Ungrovi, jeho bývalému sekretáři prof. Furchovi a jiným jeho společníkům byl značně ustrašený, jelikož očekával,*

Otto Furch ve svém domě ve Starém Městě u Frýdku, 7. července 1990, archiv Davida Pindura

Plzni-Borech a na Mírově. Od roku 1953 byl umístěn v likvidačním táboře Vykmanov u Ostrova nad Ohří s pověstnou „Věží smrti“, kde si v důsledku tvrdé práce vážně poškodil zdraví. Tuto těžkou část svého života popsal následovně: *Souzen: 18. 9. 1951 Státní soud v Praze, předseda senátu JUDr. Počepický, prokurátor JUDr. Ježek, advokát ex officio JUDr. Jos. Puzman. Rozsudkem čj. 7 Ts I 35/51 odsouzen pro trestný čin velezrady podle §78/1c, 2a tr. zák. (za rozšiřování Pastýřských listů a snahy o zřízení slezského biskupství) a zločin vyzvědačství podle § 5/1 zák. č. 231/48 Sb (styk s Vatikánem). Vězněn: od 1. 2. 52 Plzeň-Bory (vězeň č. 3864) šití nosných řemenů, sysal, asi od 4. 52 do asi září 53 Mírov (vězeň č. 792) vatárna, krejčovna, pletení vložek do botů, nýtování metrů – nemoc: perforace ulcu dudoden, mastitida, asi od září 1953 do 17. 5. 1956 Trestní tábor „L“ Vykmanov – Jáchymovsko: Závod OTK – „Věž smrti“ radiometrie, skládka, drobilka, třásák, vagonování materiálu atd., všude nebezpečné radioaktivní prostředí bez ochranných prostředků, těžká práce (norma 6 tun), nedostatečné ošacení, nedostatečná strava, po směně na závodě 8 hod. trestní brigáda, 4 hodiny baráková služba, noční poplachy, nástupy, filcunky, při kterých bachaři rozházeli ubikace a rozšlapali jídlo, karantény atd., na závodě jsem pádem z transportéru utrpěl úraz nohou i rukou, ze zimy a nachlazení kloubový revmatismus a ztrátu hlasu a byl jsem třikrát operován na táborové ošetrovně. Pracoval jsem zde též jako laborant na zubárně a ošetřovatel na marodce. Odsud jsme se už neměli nikdy vrátit na svobodu. V soudních spisech jsem měl na přání MěNV ve Frýdku poznámku „Návrat nežádoucí“.⁶⁴ Na svobodu byl podmíněčně propuštěn v květnu 1956. Návrat ke starým rodičům do rodného města otevřel další trpké období jeho života poznamenané mj. zkouškou charakteru. Jelikož již nezískal státní souhlas k vykonávání kněžské služby, byl nucen složité hledat nové existenční podmínky. Někdejší Furchova spolupráce a přátelství s apoštolským administrátorem Onderkem, jenž*

*že ruka spravedlnosti dopadne i na něho a jistě si dovedl představit, že by byl právem odsouzen k vysokému trestu na svobodě. V této době byl značně skromný. Brzy mu však otrnulo a vplul znovu do původních reakčních kolejí. Okolnost, že byl mezi prvními ordináři připuštěn ke slibu věrnosti republice (což si nikterak nezasloužil), značně zvedla jeho sebevědomí. Od té doby se snažil využít každé příležitosti k získání jakýchkoliv výhod.⁶⁰ Dodejme, že apoštolský administrátor v Českém Těšíně složil slib věrnosti lidově-demokratické republice v roce 1950 a další pak následujícího roku.⁶¹ Otto Furch k tomu později napsal: *Podařilo se mi mou známostí s polic. ředitelem Kar. Bauerem v Č. Těšíně a polic. inspektorem Geffertem, kterému jsem pomohl dosáhnout maturitu, zachránit Dr. Fr. Onderka z obžaloby vlastizrady (povolení tajného sňatku americkému agentovi), zachránil jsem před vězením P. Emila a P. Františka Bijoka⁶² tím, že jsem vzal na sebe rozvoz pastýřských listů jimi.⁶³**

Odsouzený Mons. Otto Furch postupně prošel věznicemi v Praze-Pankráci, Kolíně,

byl i nadále pod stálou kontrolou Státní bezpečnosti, nebyly již nikdy obnoveny.⁶⁵ Otto Furch tedy až do odchodu do penze v roce 1978 pracoval manuálně v různých pozicích⁶⁶ u Pozemních staveb Ostrava.⁶⁷

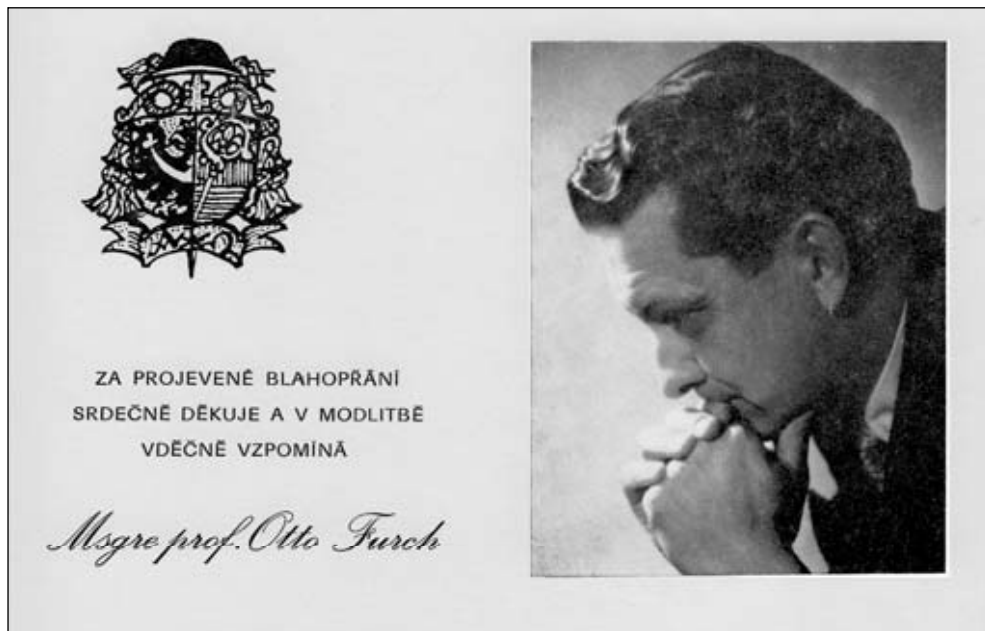
Jediným duchovním, který mu v té době nabídl pomocnou ruku, byl někdejší spolužák z vidnavského semináře, skalický farář Albín Szewieczek (1914–2000). Ve druhé polovině 60. let tedy Otto Furch navázal bližší kontakt s prostředím farnosti Skalice a na lepší časy mu konečně zasvitlo v souvislosti s událostmi pražského jara 1968. Otto Furch byl rozsudkem krajského soudu v Ostravě z 24. června 1969 plně rehabilitován.⁶⁸ Jeho snaha získat opět místo v duchovní správě narazila na prorožimního Antonína Veselého (1918–1983),⁶⁹ jenž stál po Onderkově úmrtí v čele apoštolské administratury v Českém Těšíně. Otto Furch na to později vzpomínal: *Ordinář Veselý mi řekl, že by musel některého faráře zabít, aby mi uvolnil místo.*⁷⁰ Osobně si tedy u krajského církevního tajemníka vyřídil povolení pro působení jako pomocný duchovní ve farnostech okresu Frýdek-Místek, jež mu však platilo pro celé území apoštolské administratury Český Těšín. K 29. květnu 1970 mu byl tento státní souhlas pozměněn pouze na výkon kněžské služby jako pomocný duchovní ve farnosti Skalice.⁷¹ Při svém hlavním zaměstnání u pozemních staveb tedy obětavě zdarma sloužil více než 20 let v této farnosti, především ve filiálním kostele sv. Václava v Bašce, kde již dříve vypomáhal. Působení v této farnosti v nelehkém období normalizace patřilo ke šťastnějšímu období jeho života. Vedlo k navázání celé řady kontaktů a přátelství, podílel se rovněž na zdejších kulturním a společenském dění, patřil mj. k podporovatelům Lašského smíšeného pěveckého sboru v Bašce⁷² či aktivním organizátorům oslav výročí 350. let od posvěcení farního kostela sv. Martina ve Skalici, konaných ve dnech 21.–23. října 1972.⁷³ V sobotu 17. února 1979 vedl Otto Furch ve Skalici církevní obřady při pohřbu legendárního slezského písmáka a vlastivědného pracovníka, raškovického rodáka a „slezského pravého chlopa“ Jaroslava Ludvíka Mikoláše (1889–1979)⁷⁴ ze skalického Záhoří. Nebylo to jednoduché, neboť pohřeb všeobecně populární a respektované osobnosti, celoživotního aktivního katolíka, pochopitelně budil pozornost státních bezpečnostních složek. Dcery zesnulého, Marie Mikolášová a Růžena Nogolová, Furchovi 7. března 1979 adresovaly děkovný dopis následujícího znění: *Důstojnosti! Prosíme Vás, abyste touto cestou přijal náš upřímný a srdečný dík za provedení církevního obřadu za zemřelého našeho otce J. Ludvíka Mikoláše za krásný a procítěný projev, jímž jste zhodnotil životní dílo zesnulého. Vaše vřelá slova uznání jeho lidského a buditelského úkolu, který si předsevzal, byla všemi přítomnými vnímána jako léčivé pohlazení bolestného údělu zesnulého, jemuž se nedostávalo na některých místech náležitého pochopení. Přijměte, prosíme, ještě jednou naše upřímné díky! Naše poděkování chtěli jsme zveřejnit také v okresním tisku, bohužel k jeho zveřejnění nedošlo.*⁷⁵

Tou dobou také došlo ke zrušení apoštolské administratury v Českém Těšíně, když rozhodnutím papeže Pavla VI. z 30. prosince 1977 bylo její území připojeno k olomoucké arcidiecézi.⁷⁶ Dne 3. června 1986 olomoucký biskup Josef Vrana udělil Ottu Furchovi titul arcibiskupský rada⁷⁷ (tehdy ovšem již notně formální) a o rok později získal státní souhlas k vykonávání kněžské služby rovněž ve farnosti Frýdek s platností od 1. listopadu 1987.⁷⁸ Se svým působištěm v Bašce se definitivně rozloučil při nedělní mši 25. listopadu 1990.⁷⁹

Tato skutečnost však již zapadala do nového období života Mons. Otty Furcha. Ve vzrušené atmosféře po listopadu 1989 se stala krásnou náboženskou slavností ve Frýdku oslava 50 let jeho kněžství v sobotu 7. července 1990. Pontifikální mši ve zdejším mariánském poutním chrámu při této příležitosti sloužil olomoucký arcibiskup Mons. ThDr. František Vaňák (1916–1991), Furchův spolužák z Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci.⁸⁰ Bohoslužby se zúčastnila celá řada významných osobností církevního i společenského života, nechyběli ani političtí vězni minulého režimu.⁸¹ Dlužno podotknout, že Furch byl po celou dobu normalizace v kontaktu s pražským arcibiskupem, kardinálem Františkem Tomáškem, svým někdejší vyučujícím z Olomouce.⁸² Na přelomu 80. a 90. let Furch společně s olomouckým arcibiskupem Vaňákem připravoval podklady k povýšení poutního chrámu Navštívení Panny Marie ve Frýdku na papežskou baziliku menší.⁸³ Došlo k tomu však až 30. srpna 1999.

Otto Furch se i po odchodu do penze velmi zajímal o církevní i celospolečenské dění, nadále pěstoval přátelství s celou řadou osobností, byl mj. pilným čtenářem časopisu Těšínsko. Jako někdejší student a pedagog gymnázia v Českém Těšíně vždy s potěšením přijímal pozvání na oslavy výročí této školy a z těchto setkání se upřímně radoval.⁸⁴ Přivítal vznik ostravsko-opavské diecéze v roce 1996, v němž spatřoval jisté dovršení a naplnění svých poválečných aktivit. V roce 1998 obdržel medaili za třetí odboj. Již od roku 1976 bydlel v domku ve Starém Městě u Frýdku. Zde taktéž zemřel 2. května 2002 po dlouhé nemoci zaopatřen svátostmi tříneckým farářem Františkem Vrubleem. Pohřeb se konal 10. května ve frýdecké bazilice Navštívení Panny Marie, ostatky byly uloženy do hrobky rodičů na místním hřbitově. Církevní obřady vedl ostravsko-opavský biskup Mons. František Václav Lobkowicz, O. Praem.⁸⁵

Tišínské poděkování Otty Furcha gratulantům k jeho zlatému kněžskému jubileu, r. 1990, archiv Davida Pindura

Na rok, kdy si připomínáme 100 let od narození Mons. Otty Furcha, připadá rovněž výročí 20 let od založení ostravsko-opavské diecéze. Otto Furch adresoval již 15. února 1990 dopis kardinálovi Františku Tomáškoví, v němž mj. stálo: *Mám proto k Vám též tuto prosbu: až Vás při své letošní cestě do Československé republiky navštíví Svatý Otec, buďte tak laskav a u příležitosti jeho zájmu o nynější stav církve v naší vlasti, otažte se ho, prosím, jaký je jeho názor na zřízení slezského biskupství. Domnívám se, že jako Slezan bude mít pro naše Slezsko a jeho problémy duchovní správy i zřízení slezského biskupství porozumění. Také olomouckému panu arcibiskupovi ubude jen starostí a obrovské olomoucké arcidiecézi neubude na prestiži, ale získá, když bude mít o jednoho sufragána více.*⁸⁶ Výše zmíněná slavnost, konaná v Bašce 12. června tohoto roku tak vhodně zapadla do kontextu jubilea ostravsko-opavské diecéze.

RESUMÉ

Mons. Otto Furch

Prominent Personality of the Roman Catholic Church in Těšín Silesia in the 20th Century

This year marks 100 years since the birth of a prominent personality of the Roman Catholic Church in Těšín Silesia, whose destiny mirrors the modern history of the church in the 20th century. Monsignor Otto Furch was involved in the establishment and development of the apostolic administration in Český Těšín, far from unimportant in terms of the post-war effort to resolve the complex issues of church administration within the Czech part of Silesia, which triggered personal persecution upon the establishment of the totalitarian Communist system. Otto Eustach Furch was born on 20th June 1916 in Frýdek. He was ordained as a priest on 5th July 1940 in Olomouc. He served the parishes in Slavonín, Janovice, and Slezská Ostrava. Together with Mons. ThDr. František Onderek (1888–1962), he initiated the establishment of the apostolic administration in Český Těšín. He worked as its secretary, as a notary in the ecclesiastical court, and as a secondary school teacher in Český Těšín. In 1947, he was granted the title Monsignor by Pope Pius XII. After February 1948, he faced continual tactics to diminish his position within the apostolic administration. Effective on 1st October 1950, due to pressure by the secretary for church matters in the Ostrava region, Alois Mach, he was relegated as a co-operator in the parish of Frýdek, and subsequently arrested on 15th March 1951. On 18th September 1951, he was handed down the unjust sentence of 11 years of top-security incarceration because of his effort to establish a separate diocese within the Czech part of Silesia. He was released on 17th May 1956, and then held several manual worker jobs. Until his retirement in 1978, he worked for a construction company in Ostrava. He was officially vindicated in full in 1969, and in 1998 was awarded a medal for the third resistance. After 1969, he served as the assistant priest in the parish of Skalce, in particular in the branch church of St. Wenceslas in Baška. He wrote his memoirs in the 1980s, reflecting on the early years of the apostolic administration in Český Těšín. He lived in Staré Město near Frýdek-Místek, where he died on 2nd May 2002, and is buried in Frýdek. On Sunday 12th June 2016, a memorial plaque was unveiled on the outside of the church in Baška, where he had worked for more than 20 years for free.

KEYWORDS

Roman Catholic Church; 20th century; Monsignor; Apostolic administration in Český Těšín; persecution

AUTOR STUDIE

- PhDr. David Pindur, Ph.D.; Muzeum Těšínska; david.pindur@muzeumct.cz

POZNÁMKY

- 1 Tato osobnost postrádá komplexnějšího biografického zpracování, nejpůlnějším byl dosud medailon PINDŮR, David: *Mons. Otto Furch (1916–2002). Osobnost víry*. Okno do života ostravsko-opavské diecéze (dále jen Okno), 2016, č. 6, s. 19. K jeho působení v Bašce viz VANIČEK, František: *Profesor P. Otto Furch působil v Bašce*. Mikroregion Frýdlantsko-Beskydy, srpen 2015, s. 5.
- 2 Grafický návrh desky připravil Miroslav Fojtík z Prahy, zhotovil ji Daniel Nagajda z Českého Těšína. Rozměry desky činí 50 × 70 cm, text nápisu zní: *Mějte v paměti ty, kteří vás vedli a kázali vám slovo Boží. / Žid 13/7 / V TOMTO KOSTELE V LETECH 1967–1989 / PŮSOBIL BEZ NÁROKU NA MZDU / Mons. OTTO FURCH / první sekretář Apoštolské administratury v Českém Těšíně, / notář jejího církevního soudu a pedagog gymnázia / v Českém Těšíně. Dne 18. září 1951 byl komunistickým / režimem nespravedlivě odsouzen za snahy o vznik / samostatné slezské diecéze na 11 let těžkého žaláře, / v roce 1956 byl amnestován a v roce 1969 plně rehabilitován. / * 20. 6. 1916 Frýdek † 2. 5. 2002 Staré Město u Frýdku.*
- 3 Dějiny apoštolské administratury v Českém Těšíně ještě čekají na své komplexní zpracování, v nástinu jim věnovali pozornost např. GRULICH, Rudolf: *Die schlesischen Katholiken nach 1945 im früheren „Österreichisch-Schlesien“ / Katolicy na „Śląsku austriackim“ po 1945 roku*. In: Hirschfeld, M. – Trautmann, M. (edd.): *Erbe und Auftrag der schlesischen Kirche / Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła*. Dülmen – Piechowice 2000, s. 361; SZYMECZEK, Józef (ed.): *Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska (1945–1953)*. Biblioteka Tessinensis II. Seria Bohemica I. Český Těšín 2004, s. 17–23; ZBRANEK, Tomáš Benedikt: *Apoštolská administratura českotěšínská*. In: Kol.: *Český Těšín 1920–1989. Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011, s. 110–122.
- 4 PETEREK, Tomáš: *K 100. výročí narození Mons. Miloslava Klisze*. Těšínsko 59, 2016, č. 1, s. 81–84. Životní cesty někdejších přátel se po roce 1951 formálně rozešly, ve skutečnosti však již v roce 1938.
- 5 Osudy římskokatolických duchovních mj. i z Těšínska ve 20. století se dlouhodobě zabývá ThLic. Jan Larisch, Th.D., duchovní správce Římskokatolické farnosti Ostrava-Svinov, z jeho četné publikační činnosti viz např. LARISCH, Jan: *P. Rudolf Schikora, CSsR. Apoštol Ostravska v první polovině 20. století*. Ostrava 2013; Týž: *Pronásledování katolické církve v době nacistické okupace na území ostravsko-opavské diecéze*. Ostrava 2015; Týž: *Mons. ThDr. P. Ludwik Wrzoł. Kněz, vysokoškolský profesor a mučedník*. Ostrava 2016 (v tisku).
- 6 Snahy o vznik biskupství v rámci někdejšího Rakouského Slezska sahají do 70. let 18. století, nejnověji k problematice s odkazy na starší literaturu např. AL SAHEB, Jan: *Povýšení olomoucké církevní provincie na arcidiecézi roku 1777*. Studia Comeniana et historica 37, 2007, č. 77–78, s. 132–145; HALAS, František X.: *Opavské biskupství? Historické pokusy o zřízení druhé sufragánní diecéze na Moravě v období od 18. do 20. století*. In: Žáček, R. a kol.: *Ostravsko-opavská diecéze*. Kořeny a souvislosti. Opava 2011, s. 78–91.
- 7 Osobní pozůstalost Mons. Otty Furcha uložená u dědiců (dále jen OP OF), List domovský, Frýdek 17. 6. 1927.
- 8 MVDr. Erich, * 21. září 1902, † 28. listopadu 1988; Leopold Rudolf, * 11. listopadu 1903, † 18. srpna 1980. Viz Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Sbirka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2866, sign. Fr VII 9, fol. 40, 41; TAMTÉŽ, inv. č. 10791, sign. Fr VII 25, fol. 435, 491.
- 9 Leopold František Furch se narodil 25. ledna 1873 v č. p. 10 v Ohradě jako syn zahradníka Jana Furcha a jeho manželky Magdalény, roz. Falharové, z Mokřých Lazců. Zemřel 15. prosince 1958. Anna Hermannová se narodila 30. listopadu 1874 v č. p. 72 ve Slatině jako dcera domkáře Felixe Hermannova (Hermana) a jeho manželky Terzie, roz. Honové, ze Slatiny. Zemřela 3. srpna 1960. Leopold Furch byl oddán s Annou Hermannovou 2. září 1901 ve farním kostele Nanebevztí Panny Marie ve Slatině tamějším farářem Jaromírem Küttele. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 382, sign. Bi XIII 12, Slatina, pag. 76; Ohrada, pag. 16; TAMTÉŽ, inv. č. 13172, sign. Bi XIII 27, fol. 29.
- 10 OP OF, Text homilie O. Furcha pronesené při mši u příležitosti 60 let kněžství v bazilice Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 8. 7. 2000. U Furchů pravidelně přespávali v době frýdeckých poutí jejich příbuzní – poutníci z farnosti Slatina.
- 11 OP OF, Školní vysvědčení O. Furcha z let 1922–1935; *Přehled abiturientů podle maturitních ročníků*. In: Prokop, R. (red.): *Sborník k 75. výročí založení Gymnázia v Českém Těšíně 1921–1996*. Český Těšín 1996, s. 100–129, zde s. 101. Svátost křesťanské dospělosti, biřmování, přijal 15. května 1930 ve Frýdku z rukou vratislavského arcibiskupa, kardinála Adolfa Bertrama. Viz OP OF, Seminarium Clericorum Vidnaviense Nr. 346 Furch Otto.
- 12 OP OF, Seminarium Clericorum Vidnaviense Nr. 346 Furch Otto.
- 13 K semináři ve Vidnavě např. STANZEL, Josef G.: *Filosoficko-teologická vysoká škola a kněžský seminář ve Vidnavě v letech 1899–1945*. In: VII. Svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2007. Historický seminář na téma církevní život v dějinách Jesenicka. Jeseník 2007, s. 143–148; ADÁMEK, Milan: *Filosoficko-teologické učiliště a kněžský seminář ve Vidnavě. 1899–1945*. Disertační práce CMBF. Litoměřice 1982; Týž: *Výchova kněží rakouské (československé) části vratislavské diecéze (1899–1945)*. Duchovní pastýř. Měščík katolického duchovenstva 2, 1984, s. 89–92.
- 14 Působil zde od 1. září 1934, viz *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1937*. Breslau 1937, s. 118.

- 15 OP OF, Testimonium morum, Český Těšín 18. 6. 1935.
- 16 Nástin jeho životopisu uvádí PETER, Václav: *Rodáci bruzovské farnosti na vinici Páně*. Ostrava-Michálkovice s. d. [1955], rkp.; TEISTER, Jan: *Onderek, František Borgiaš*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada 5 (17), Ostrava 2004, s. 105–106; ZBRANEK, Tomáš Benedikt: *Apoštolský administrátor František Borgiaš Onderek*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 12, 2011, s. 104–111; MÜLLER, Karel: *Znak apoštolského administrátora Františka Onderka*. Genealogické a heraldické informace 19 (34), 2014, s. 81–83; PINDUR, David – PINDUROVÁ, Pavla: *Bruzovice. Z minulosti slezské obce. Stálá muzejní expozice*. Bruzovice 2015, s. 47–48.
- 17 Členy kroužku ve Vidnavě v první polovině roku 1938 byli František Bijok z Dolních Tošanovic – Šprochovic, František Hrabec ze Skalice, Fridolín Jaszczenko z Doubravy, Josef Kuchař z Václavovic, Josef Nogol ze Soběšovic, František Šmíra z Nové Vsi, Ferdinand Otevřel z Darkova, Ladislav Slíva z Kaňovic, Evžen Štula z Petřvaldu, Josef Wenzel z Frýdku a Ladislav Wenzel z Místku. K 11. prosinci 1938 byli členy Kroužku českých bohoslovců československé části arcidiecéze vratislavské v Olomouci kromě Bijoka, Furcha, Hrabce, Kuchaře, Otevřela, Slívy a Wenzela také Antonín Duda z Horního Těrlicka, Vladislav Schneider ze Šumbarku, Otakar Tomáš z Rychvaldu a Jan Tomis z Václavovic. Viz OP OF, Materiály z činnosti Kroužku československých bohoslovců československé části arcidiecéze vratislavské, 1938–1939.
- 18 *Čeští bohoslovci z Těšínska propuštěni z vidnavského semináře*. Frýdecko-Místecký kraj 15, 1938, č. 22, 19. 11., s. 2. K situaci ve vidnavském ústavu po Mnichovu viz LARISCH, J.: *Mons. ThDr. Ludwik Wrzół*.
- 19 OP OF, Dekret o ordinaci O. Furcha podepsaný Josefem Schinzelem, Olomouc 5. 7. 1940. Kromě Furcha zde tehdy byli ordinováni další dva rodáci z Těšínska – Antonín Duda a František Hrabec, viz *Naši novokněží*. Neděle 15, 1940, č. 26, 30. 6., s. 102–104.
- 20 OP OF, Tištěné oznámení o přijetí kněžského svěcení a primiční mši Otto Furcha, Olomouc – Frýdek 1940.
- 21 Později Dukelská č. p. 249. Viz *Haus-Kataster der Stadt Friedek. Zusammenge stellt vom Stadtbauamt nach dem Grundbuchstande vom Jahre 1914*. Friedek 1914, s. 24.
- 22 *Naši novokněží*, s. 103.
- 23 Motto zvolené O. Furchem pro tuto příležitost.
- 24 OP OF, Text homilie O. Furcha pronesené při mši u příležitosti 60 let kněžství v bazilice Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 8. 7. 2000.
- 25 OP OF, Dekret arcibiskupské konzistoře v Olomouci o prezentaci O. Furcha do farnosti Slavonín, Olomouc 23. 7. 1940; *Catalogus cleri archidioecesis Olomucensis anno reparatae salutis 1941*. Olomucii 1941, s. 36.
- 26 OP OF, Text homilie O. Furcha pronesené při mši u příležitosti 60 let kněžství v bazilice Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 8. 7. 2000.
- 27 OP OF, Dekret olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana k prezentaci O. Furcha do farnosti Janovice, Olomouc 1. 9. 1941.
- 28 OP OF, Dekret olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana k prezentaci O. Furcha do farnosti Slezská Ostrava, Olomouc 1. 9. 1942. Slezskostravským farářem a zároveň i děkanem byl tehdy Karel Heger, kromě Furcha zde působili jako kooperátoři František Nogol, Evžen Štula a Josef Kuchař. Ve farnosti dále působili jako katecheti na školách kněží Jan Barteczek a Josef Gospoš a bydlel zde i penzista Josef Straka. Viz *Catalogus cleri archidioecesis Olomucensis 1943*. Olomucii 1943, s. 119.
- 29 OP OF, Text homilie O. Furcha pronesené při mši u příležitosti 60 let kněžství v bazilice Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 8. 7. 2000. K náletům a jejich neblahým následkům ve Slezské Ostravě, stejně jako k tehdejší těžké situaci v této farnosti, viz Archiv města Ostravy, fond Farní úřad Slezská Ostrava, inv. č. 1, pag. 181–183.
- 30 Cestovní příkaz pro Onderkovu a Furchovu cestu do Javorníku na 20. a 21. června za účelem navázání styků s Jeho Eminencí ndp. kardinálem Dr. Adolfem Bertramem ve věci uspořádání otázek ř. k. duch. správ na Těšínsku v rámci zájmů a zákonů Č.S.R. podepsal 19. června 1945 předseda místního národního výboru v Českém Těšíně Vilém Pavlík (bývalý varhaník v Rychvaldu). K účelu bylo vyhrazeno osobní auto značky Škoda, které měl řídit ozbrojený poručík Fryčer. Viz Archiv biskupství ostravsko-opavského (dále jen ABOO), fond Apoštolská administratura Český Těšín (dále jen AACT), sign. 80001/10/0306/A10, sv. 2. Okolnosti, cestu i průběh návštěvy podrobně líčí samotný Furch, viz OP OF, FURCH, Otto: *Z mých pamětí o vzniku a zániku apoštolské administratury v Českém Těšíně*. Frýdek-Místek – Staré Město 1985, s. 1–3, rkp. K závěru života kardinála Bertrama viz GROWKA, Květoslav: *Javornická causa kardinála Bertrama*. Jesenicko. Vlastivědný sborník (dále jen Jesenicko) 7, 2006, s. 34–38.
- 31 František Onderek si v letech 1927–1928 se svým bratrem Josefem postavil vilu (č. p. 201) podle projektu vypracovaného Aloisem Tylečkem, stavitelem a tesařským mistrem ve Sviadnově. Trvale zde kromě učitele Josefa Onderka žila jejich svobodná sestra Ludmila. Viz Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond Místní národní výbor Bruzovice, neinventarizováno, poř. č. 1 (Kronika obce Bruzovice 1. díl), s. 46; PINDUR, D. – PINDUROVÁ, P.: *Bruzovice*, s. 47.
- 32 Znění pověřovacího dekretu pro Onderka diktoval v německém jazyce arcibiskupův osobní tajemník ThDr. Walter Münch, Otto Furch ho souběžně překládal do češtiny a psal na psacím stroji. Jeho znění je následující: *Arcibiskup vratislavský t. č. v Javorníku. Javorník, dne 21. června 1945. Vaši Důstojnost jmenuji tímto arcibiskupským zvláštním pověřencem pro čsl. část arcidiecése vratislavské, sestávající z komisariátů: frývaldovského*

- a těšínského (dříve Zaolší) a s výhradou souhlasu ndst. pana arcibiskupa olomouckého též děkanát frydecký a slezskoostavský. Vaši Důstojnosti uděluji v rozsahu shora jmenovaných oblastí všechny generálnímu vikáři kanonickým právem přiznané plnomoci, i ty, jejichž výkon je vyhrazen biskupovi – vyjma definitivního obsazování inamovibilních míst – a deleguji Vaši Důstojnost k výkonu plnomoci obsazených v kvinkvenálních fakultách. Kde v kvinkvenálních fakultách stojí: mens est, ut Episcopus ipse exsequatur, omezte výkon na případy, kde rekurs k biskupovi není možný bez nebezpečí, že by tím vzniklo damnum grave. Kanonické plnomoci udělené arcibiskupským komisařům ve shora jmenovaných oblastech zůstávají nedotčeny. Zároveň jmenuji Vaši Důstojnost do odvolání arcibiskupským zvláštním pověřencem pro arcibiskupský kněžský seminář ve Vídnavě. Podle osobního příkazu pana arcibiskupa vratislavského. Podepsáno Dr. Münch, osobní tajemník. Viz ABOO, fond AACT, sign. 80001/10/0306/A10, sv. 2. Srov. FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 2–3. Výše zmíněné děkanáty frydecký a slezskoostavský byly se souhlasem olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana s platností od 1. srpna 1945 vyňaty z provizorní správy olomoucké arcidiecéze, v níž se nacházely od podzimu roku 1938 a předány zpět vratislavské arcidiecézi. Viz ABOO, fond AACT, sign. 80001/10/0306/A10, sv. 2.
- 33 Otto Furch bydlel v bytě v domě č. p. 27 na tehdejší Stalinově, dnes Hlavní třídě. Viz OP OF, Potvrzení o národní spolehlivosti pro O. Furcha vystavené místním národním výborem v Českém Těšíně 14. 7. 1945. Služebně byl však vázán až do 1. října 1945 místem druhého kooperátora ve farnosti Morávka, viz ZA Opava, fond Severomoravský Krajský národní výbor Ostrava (dále jen Sm KNV Ostrava), inv. č. 434, č. k. 189.
- 34 Podrobně FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 3–8.
- 35 TAMTÉŽ, s. 6. Otázka vzniku slezského biskupství v rámci hranic Československa ve smyslu Modu vivendi z roku 1928 byla vznikem apoštolské administratury v Českém Těšíně odložena, viz SZYMECZEK, J. (ed.): *Stát*, s. 20.
- 36 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 5.
- 37 ZBRANEK, T. B.: *Apoštolská administratura*, s. 11–12.
- 38 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 8. K akci POLC, Jaroslav V.: *Svatovojtěšské oslavy v roce 1947*. In: Týž: *Svatý Vojtěch. Sborník k mileniu*. Praha 1997, s. 197–224.
- 39 OP OF, Korespondence O. Furcha s generálním vikářem olomoucké arcidiecéze Erichem Pepříkem, 1991; FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 8.
- 40 ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, č. k. 185. Srov. FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 6. Srov. *Výroční zpráva Státního reálného gymnázia v Českém Těšíně za školní rok 1947/1948*, s. 11.
- 41 Tou dobou byl ještě vázán služebně jako druhý kooperátor ve farnosti Morávka, k 1. říjnu 1945 byl Onderkem uvolněn z duchovní správy v této farnosti, viz ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, inv. č. 434, č. k. 189.
- 42 OP OF, Jmenovací dekret Zemské školní rady v Brně z 6. 12. 1945; TAMTÉŽ, Jmenovací dekret KNV Ostrava, 26. 9. 1949; TAMTÉŽ, Přípis KNV Ostrava, 11. 10. 1950.
- 43 *Výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Českém Těšíně za školní rok 1946/1947 od založení gymnasia rok dvacátý šestý*. Český Těšín 1947, s. 7–9; *Výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Českém Těšíně za školní rok 1947/1948 od založení gymnasia rok dvacátý sedmý*. Český Těšín 1948, s. 11–13.
- 44 Dopis Theodora Bardase z Calgary v Kanadě z března 1916, archiv autora. Bardas maturoval v roce 1951, jeho třídním učitelem byl František Stachovec, viz *Přehled abiturientů*, s. 104.
- 45 V majetku Římskokatolické farnosti Český Těšín.
- 46 Podrobněji FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 5–9. K situaci na Jesenicku přehledově NEUBAUEROVÁ, Michaela: *Římskokatolická církev na Jesenicku v letech 1945–1956*. Jesenicko 9, 2008, s. 41–57, zde s. 41–46.
- 47 K vývoji v této oblasti po únoru 1948 např. ŽÁČEK, Rudolf: *K územní struktuře a organizaci církevní správy v československém Slezsku před ustavením ostravsko-opavské diecéze (80. léta 20. století)*. In: Žáček, R. a kol.: *Ostravsko-opavská diecéze*, s. 92–119; PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Církevní život na Těšínsku jako objekt zájmu komunistického režimu*. Časopis Matic moravské 132, 2013, č. 2, s. 407–443; VACULÍK, Lukáš: *Ohlas celostátní církevní politiky na Ostravsku v letech 1948–1953*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 29, 2015, s. 74–93; NEUBAUEROVÁ, M.: *Římskokatolická církev*, s. 46–52.
- 48 Tento kněz se stal však pro svůj životní styl a charakterové vlastnosti nežádoucím i pro stát a byl ke konci roku 1950 odvolán z funkce státního zástupce, 9. února 1951 zatčen a následně odsouzen k 20 letům žaláře. K němu např. BORÁK, Mečislav: *Orlovský farář Adolf Unger v pamětech Václava Vaška*. Těšínsko 46, 2003, č. 2, s. 21–22; SZYMECZEK, J. (ed.): *Stát*, s. 21. V této souvislosti není bez zajímavosti, že František Onderek žádal již 28. dubna 1946 o odvolání Petra Adolfa Ungera z orlovské fary, kde byl investován v prosinci předchozího roku břevnovským převorem Anastázem Opaskem. Důvodem byla nalezená Ungerova kolaborantská korespondence s protektorátním ministrem školství a lidové osvěty Emanuelem Moravcem. Jako tehdejší bohoslovec v Rajhradě byl Unger považován rovněž za informátora brněnského gestapa. V květnu roku 1946 měl být Unger v Orlově vystřídán novým administrátorem, benediktinem Josefem Holzmannem, který do Orlové skutečně přijel, nakonec však v čele orlovské farnosti zůstal jako administrátor Onderkem notně trpěný Unger. K další kolizi mezi Onderkem a Ungerem došlo v prosinci 1948, na administrátorovu prosbu měl být v Orlově nahrazen benediktinem ThDr. Cyrelem Josefem Krejčím. Unger díky zásahu státních úřadů zůstal v čele orlovské farnosti a v červnu 1949 se zde aktivně podílel na založení schizmatické státní Katolické akce.

- Viz Národní archiv v Praze, fond Archiv kláštera benediktinů v Břevnově, inv. č. 530, č. k. 278; TAMTÉŽ, inv. č. 1246, č. k. 810; ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, inv. č. 434, č. k. 189. Srov. Moravská zemská knihovna v Brně, Historické fondy – rukopisy, Jiní řeholníci – osobní spis Petra Adolfa Ungera (1936–1946).
- 49 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 9–10; SZYMECZEK, J. (ed.): *Stát*, s. 21; PAVELČÍKOVÁ, N.: *Církevní život*, s. 418. K internaci bludovického faráře Emila Petera viz PINDUR, David: *P. Emil Peter (1895–1964). Osobnost víry*. Okno, 2014, č. 3, s. 19. Na Hegera a Sobka vzpomínal společně s nimi souzený a vězněný místecký farář Zdislav Škrabal, viz ŠKRABAL, Zdislav: *Mé paměti. 8. Exodus. Vzpomínky na léta 1945–1950*. Metylovice 1973, s. 76–84, nepublikovaný rukopis je deponován v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, Olomouc), fond Zdislav Škrabal (osobní fond) /dále jen ZŠ/, inv. č. 11.
 - 50 Po své zkušenosti ze zatčení Státní bezpečností v březnu 1948 a policejním výsledku v Jeseníku Bernáček prchl koncem dubna se synovcem později popravené poslankyně Milady Horákové do Bavorska, podrobně BERNÁČEK, Antonín: *Z Čech až na kraj světa. Vzpomínky emigranta – misionáře (1948–1990)*. Praha 1996, s. 9–19.
 - 51 [Dne] 8. 6. 1949 po dvoudenním líčení státního soudu u Kraj. soudu trestního v Ostravě při přelíčení z obžaloby proti skupině osob pro § 1. zák. č. 231/48 Sb. byl osvobodujícím rozsudkem viny zproštěn. Viz ZA Opava, fond SM KNV Ostrava, č. k. 185. Srov. FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 10. Srov. ZBRANEK, T. B.: *Apoštolská administratura*, s. 117–118.
 - 52 LARISCH, J.: *P. Rudolf Schikora*, s. 38–41; PAVELČÍKOVÁ, N.: *Církevní život*, s. 424–425.
 - 53 K problematice např. VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha 1990, s. 67–99; KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993, passim. K situaci v regionu JUŘÁK, Petr: *Katolická akce na Frýdecko-Místecku*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 5, 2004, s. 49–65 aj.
 - 54 Státní okresní archiv Karviná, fond ONV Český Těšín, inv. č. 511, sign. 2900, č. k. 293.
 - 55 OP OF, Různé poznámky, 90. léta 20. století. K pouti na Velehrad v roce 1950 např. VAŠKO, V.: *Neumlčená*, s. 182–183; JUŘÁK, Petr: *Akce „Velehrad“*. Těšínsko 46, 2003, č. 4, s. 29–31.
 - 56 Prezentační dekret byl vystaven Mons. Onderkem 19. září 1950. Samotný Furch k tomu dodal: *byl vystaven na nátlak krajského církevního referenta Macha – předcházelo mu předvolání P. O. Furcha a Dr. Onderka na KNV – církevní referát do Ostravy, kde bylo oběma pohroženo, že nebude-li P. Furch okamžitě přeložen z Čes. Těšina – bude zatčen. Přeložení bude prý na zkušební dobu na půl roku*. Viz OS OF, Jmenovací dekret O. Furcha, Apoštolská administratura v Českém Těšíně, 19. 9. 1950, č. j. 1815. Srov. FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 10.
 - 57 OP OF, Rukopis dotazníku ve věci perzekuce sepsaný O. Furchem, 1991; ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, č. k. 185.
 - 58 OP OF, Text homilie O. Furcha pronesené při mši u příležitosti 60 let kněžství v bazilice Navštívení Panny Marie ve Frýdku, 8. 7. 2000.
 - 59 Vyčítány mu byly především kontakty s internunciem Xaverem Ritterem a papežským legátem Raffaelem Fornim, aktivní jednání ve věci samostatné slezské diecéze v rámci československých hranic, distribuce a zveřejnění pastýřského listu *Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky* a navazující oběžníku stejně jako plnění dalších pokynů církevního nadřízeného, Františka Onderka. Viz OP OF, Výtah z rozsudku zvláštního senátu Krajského soudu v Ostravě ze dne 24. 6. 1969, č. j. 1 Tr 41/68.
 - 60 Viz ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, č. k. 185. Na Onderkův postoj v kauze souzeného Otto Furcha naráží i pisatel anonymního dopisu datovaného 20. února 1952 v Pražmě, v němž je apoštolskému administrátorovi vytýkáno neřešení vleklých problémů duchovní správy farnosti Morávka a mj. zde stojí (citujeme podle originálu včetně pravopisných chyb): *Čemu jsi nešel za světky p. Furchovi? Bal jsi se o svou kuži*. Viz ZA Opava, fond Sm KNV Ostrava, inv. č. 434, č. k. 185.
 - 61 VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2. Církev bojující 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007, s. 24–25; ZBRANEK, T. B.: *Apoštolský administrátor*, s. 109.
 - 62 K sourozencům, dlouholetému orlovskému faráři Emilu Bijokovi (1913–1981) a dlouholetému hrušovskému faráři Františku Bijokovi (1914–1983), viz PINDUR, David: *Z dějin farnosti Dobruška*. Dobruška 2012, s. 89–90; PROKEŠOVÁ, Miriam – KOWALSKI, Piotr Marek: *Kostel sv. Františka a Viktora v proměnách času*. Ostrava 2013, s. 61–82.
 - 63 OP OF, Různé poznámky, 90. léta 20. století.
 - 64 OP OF, Rukopis dotazníku ve věci perzekuce sepsaný O. Furchem, 1991.
 - 65 OP OF, Korespondence O. Furcha s Františkem Onderkem, 1957–1958.
 - 66 Pracoval jako obsluha míchačky, štěrkař, pomocný dělník v panelárně, řidič nákladního automobilu, později jako fakturant a zásobovač na stavbě panelových domů.
 - 67 Jistou regionální paralelou Furchova života byl i nelehký úděl Zdislava Škrabala (1910–2007), administrátora farnosti Místek v letech 1943–1946 a faráře téže farnosti v letech 1948–1950, jenž se po svém propuštění z mírovské věznice při velké amnestii politických vězňů 10. května 1960 živil až do roku 1968 jako zámečník a opravář v Kovoslužbě Frýdek-Místek, v letech 1969–1973 byl duchovním správcem farnosti Metylovice a k 31. srpnu 1973 byl nuceně penzionován. Viz KOHOUT, Štěpán – MYŠÁK, Miroslav: *Zdislav Škrabal 1933–2000. Inventář*. Inventáře a katalogy Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc. Olomouc 2009. Furcha pojilo se Škrabalem dlouholeté přátelství, oba bydleli načas souběžně ve Starém Městě u Frýdku. Ve Škrabalově pozůstalosti nalezneme rovněž jeden exemplář Furchových vzpomínek na

- apoštolskou administraturu v Českém Těšíně, viz ZA Opava, Olomouc, fond ZŠ, inv. č. 79.
- 68 FURCH, O.: *Z mých pamětí*, s. 10.
- 69 ZBRANEK, Tomáš Benedikt: *Ordinář českotěšínský Antonín Veselý*. Těšínsko 51, 2008, č. 2, s. 25–27; Týž: *Apoštolská administratura*, s. 118–122.
- 70 OP OF, Rukopis dotazníku ve věci perzekuce sepsaný O. Furchem, 1991.
- 71 OP OF, Přípis Sm KNV Ostrava, odbor kultury, 5. 8. 1969 (č. j. Kult/cík-463/1-1366/69-Jas); TAMTÉŽ, Přípis Sm KNV Ostrava, odbor kultury, 9. 6. 1970 (č. j. Kult/cík-740/70-463/1-Jas).
- 72 VANÍČEK, F.: *Profesor*, s. 5.
- 73 OP OF, Program oslav a pozvánka na oslavy 350. výročí od posvěcení farního kostela ve Skalici, 1972. K nejstarší historii tohoto kostela BĚRSKÁ, Pavlína – PINDUR, David: *Historický a stavební vývoj kostela sv. Martina ve Skalici do poloviny 19. století*. Práce a studie Muzea Beskyd – společenské vědy 18, 2007, s. 1–23.
- 74 K němu s odkazy na další literaturu např. VESELSKÁ, Jiřina: *Mikoláš, Jaroslav Ludvík*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy 2, Ostrava – Opava 1994, s. 84–85.
- 75 OP OF, Dopis Marie Mikolášové a Růženy Nogolové O. Furchovi, Skalice – Raškovice 7. 3. 1979. Samotný Mikoláš daroval Furchovi jeden exemplář svého historického pojednání *Ten skalický kostelíček 1622–1972* (Skalice 1971) k výročí skalického kostela s dedikací Vdp. P. Otto Furchovi, činnému účastníku skalické slavnosti věnuje na památku J. Ludvík Mikoláš.
- 76 Otto Furch zpracoval v roce 1985 její stručné dějiny, viz FURCH, O.: *Z mých pamětí*. Téměř doslovně (s několika cenzorskými zásahy) byly publikovány v dějepisné části katalogu olomoucké arcidiecéze z roku 1986, viz KREJSA, František: *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa ThDr. Josefa Vransy*. Olomouc 1986, s. 38–40. Nutno dodat, že ve Furchově pojednání o počátcích apoštolské administratury se vedle časového odstupu čtyř desítek let od popisovaných událostí odrážejí především trpké životní zkušenosti způsobené perzekucí jeho osoby.
- 77 OP OF, Jmenovací dekret podepsaný biskupem Josefem Vranou, Olomouc 3. 6. 1986.
- 78 OP OF, Přípis arcibiskupství olomouckého děkanskému úřadu ve Frýdku, Olomouc 30. 10. 1987. Ve frýdecké farnosti, především ve filiálních kostelech v Lískovci a Starém Městě, však vypomáhal již v 70. letech.
- 79 OP OF, Pisemné poděkování farníků z Bašky na rozloučenou, 25. 11. 1990.
- 80 K jeho krátkému episkopátu např. BUBEN, Milan M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 361–363; PALA, Josef: *Kronika olomoucké arcidiecéze (1989–2005)*. Olomouc 2006, s. 7–28.
- 81 OP OF, Materiály k 50 letům kněžství O. Furcha, 7. 7. 1990 (pozvánky, blahopřání, koncepty a text homilie, fotoalbum aj.).
- 82 OP OF, Korespondence O. Furcha s Františkem Tomáškem, 1968, 1977, 1990.
- 83 OP OF, Koncept dopisu O. Furcha olomouckému arcibiskupovi Janu Graubnerovi, Staré Město u Frýdku 1. 3. 1994; TAMTÉŽ, Dopis olomouckého arcibiskupa Jana Graubnera O. Furchovi, Olomouc 4. 3. 1994.
- 84 K 75. výročí školy napsal verše: *Sedmdesát pět let gymnázia – / je to mnoho nebo málo? / Slovo by se rozhodnouti bálo. / Vždyť není to jen čas, / co života běh měří, / ale ta hodnota, / co tvoří, miluje a věří. / Pětasedmdesát roků / v pohodě či v bouři, / v radosti neb bolu / kolik je to kroků, / co jdeme už světem spolu? / Z dále vzpomínek / ti dneska šeptá větřík / to, co na srdce do života / nám vždycky kladl / náš ředitel Petřík: / „pamatuj ať tvoje činy každé doby / těšínské gymnázium vždy zdobí! / a zůstaň věrný této zemi, / která ctí děvuchy i zdatné syny / slezské tolik potřebuje“ / ať vás láska k ní i k sobě / vždycky přitahuje! Viz Vzpomínky bývalých studentů a pedagogů. In: Prokop, R. (red.): Sborník, s. 50.*
- 85 Pamětní tisk u příležitosti úmrtí O. Furcha, archiv autora; *Katalog diecéze ostravsko-opavské ke dni 01. 11. 2014*. Ostrava 2014, s. 131.
- 86 OP OF, koncept dopisu O. Furcha kardinálu Františku Tomáškovi, Staré Město u Frýdku 15. 2. 1990.

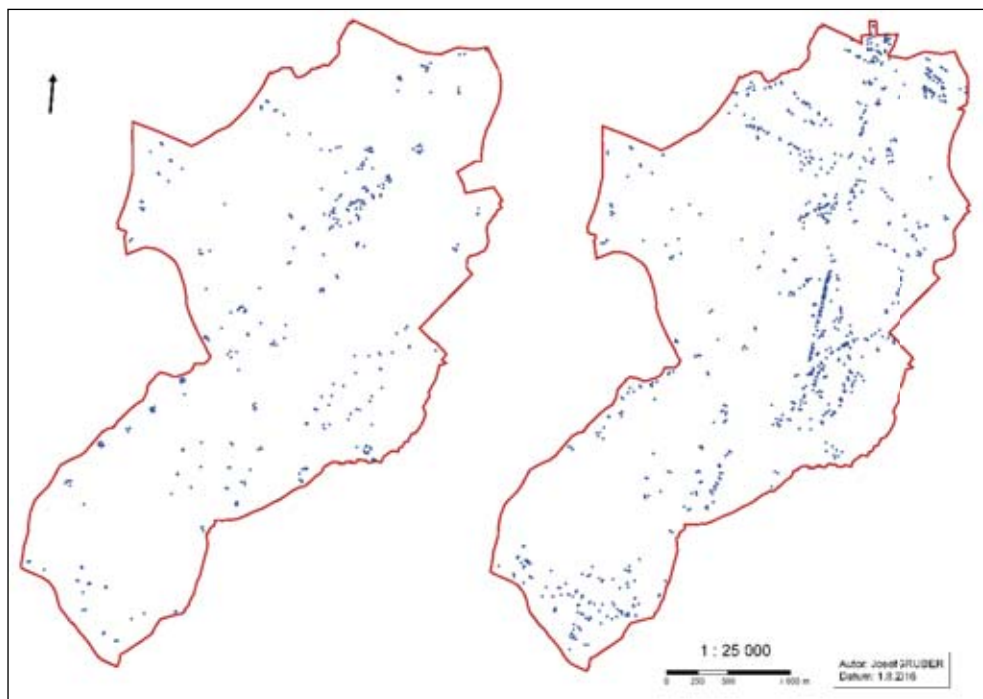

Ropice a její proměny v 19. a v první polovině 20. století

Ludmila Hůrková – Klára Mezihoráková

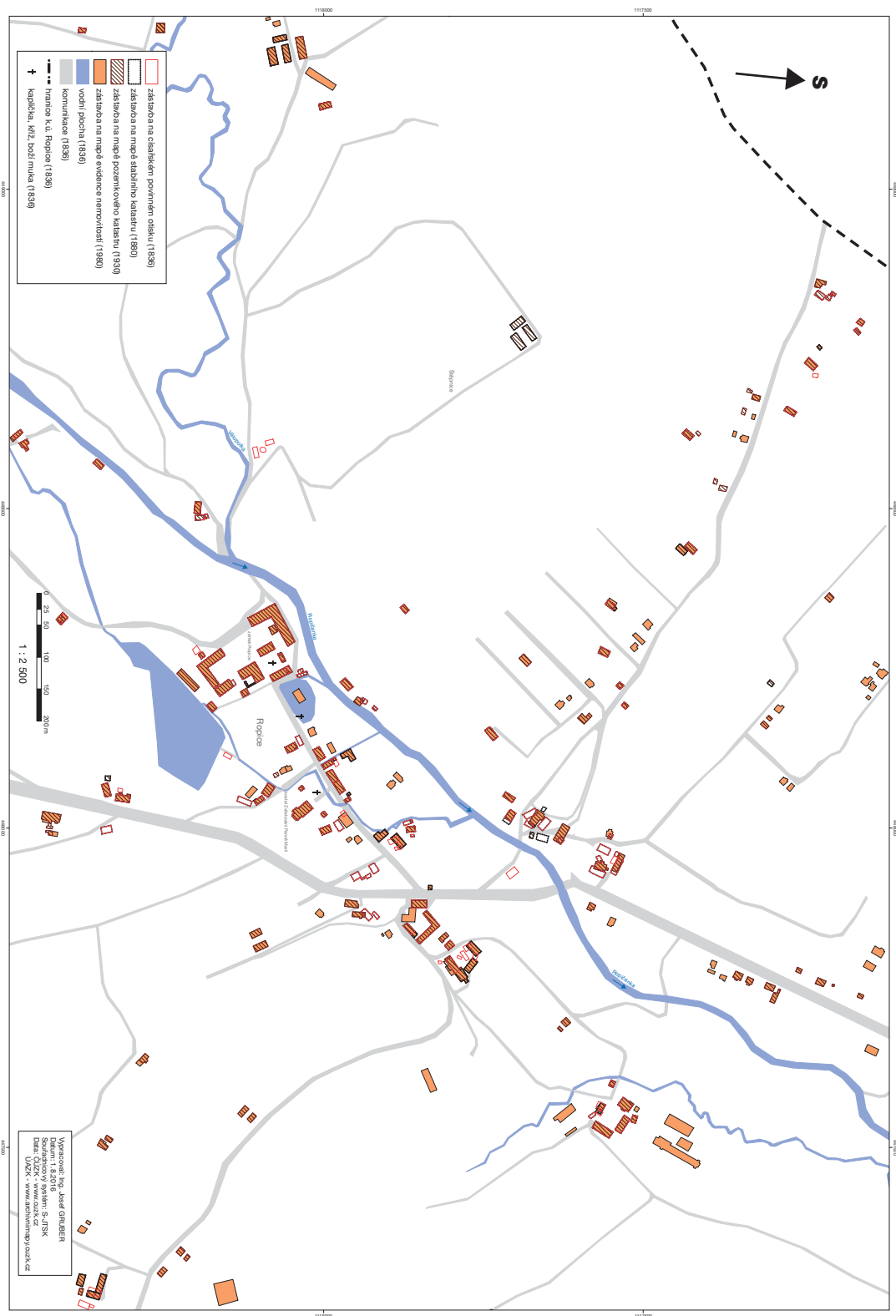
Ropice je jednou z typických podbeskydských vesnic s relativně řídkou zástavbou rozptýlenou v podhorské krajině.¹ Původní lesní lánová ves jevila přibližně do poloviny 19. století tendenci slabě se koncentrovat v údolí řeky Ropičanky a místy podél silnice z Těšína. Později zhoustla jak v těchto dvou liniích, tak v několika dalších enklávách, přesto si však svůj rozvolněný charakter dosud udržuje. V rámci dané oblasti je vsí s relativně vysokým počtem obyvatel a osídlení tak přes svou roztroušenost v krajině vlastně ovládá celou rozlohu katastru.

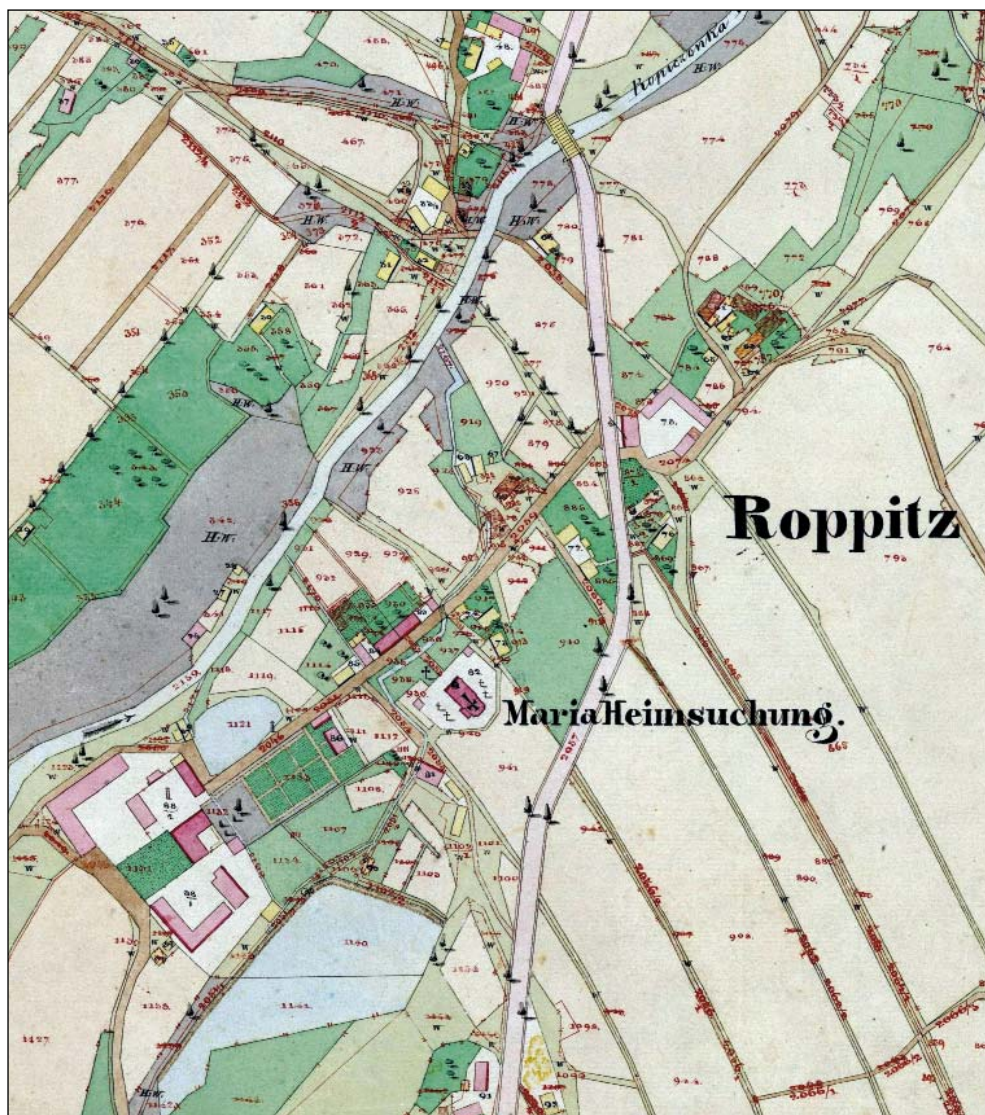
Díky dochovanému klasicistnímu kostelu a baroknímu zámku (v současnosti rekonstruovanému a představujícímu příklad památky šťastně zachráněné před hrozícím zánikem) byla Ropici věnována řada statí zacílených na tyto umělecko-historicky nejvýznamnější stavby obce.² Vydána byla také monografická publikace o Ropici, zpracovávající starou i novější historii vesnice, zachycující kromě dostupných pramenů i ústní tradici a publikující pozoruhodný obrazový materiál.³ Předkládaný článek se pokouší podívat na Ropici z odlišného, dosud opomíjeného úhlu: jako na celek zajímavého urbanistického vývoje obsahující hodnotné stavby nejen z doby 18. století a kolem roku 1800, ale i z mladšího období 19. a první poloviny 20. století. Jedná se o „běžné“ objekty, které se z umělecko-historického hlediska nemohou rovnat zmíněným prioritním památkám obce, zásadně však ovlivňují celkovou

Znázornění rozložení zástavby Ropice v r. 1836 a r. 2016, zpracování a kresba Josef Gruber, Katedra geomatiky, Fakulta stavební ČVUT v Praze

Proměna zástavby (půdorysné dispozice budov) v části k.ú. Ropice mezi roky 1836, 1880, 1930, 1980

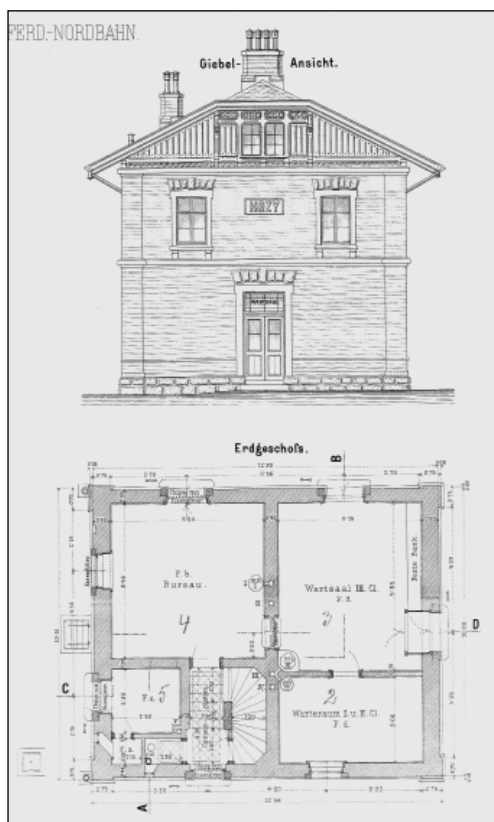

Střed obce v r. 1836 na povinném císařském otisku stabilního katastru, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze

podobu vesnice a jsou ohroženy o to více, že do obecného povědomí dosud nepronikla potřeba ochrany jejich skromné architektury. Jejich význam tak často vynikne až poté, kdy jejich přestavbou či odstraněním vznikne nenapravitelná jizva ve tváři obce.⁴ Zásadním zdrojem informací je pro sledované období kromě terénního průzkumu *Kronika obce Ropice*, sepsaná v letech 1928–1938, zachycující i starší historii obce.⁵

Ropice patří k nejstarším obcím Těšínska doloženým již kolem roku 1300.⁶ Její význam dokládá skutečnost, že se zde pravděpodobně již v 15. století nacházela tvrz⁷ a už roku 1447 je doložen farní kostel.⁸ Panské sídlo, jeho hospodářský dvůr, nedaleký kostel a farní budova představovaly ve vesnici jediné zřetelné centrum, nacházející se přibližně uprostřed severní poloviny katastru a vklíněné mezi tok Ropičanky a zmíněnou těšínskou silnici. Prvními známými držiteli Ropice byli Sobkové z Kornic. V letech 1434–1452 vlastnil ves Jan Sobek z Kornic a příslušníci jeho rodu drželi Ropici (celou či alespoň její část) až do roku 1676, kdy

Typový plán výpravní budovy IV. třídy, r. 1886, České dráhy a.s. – GR 04, depozitář v Července

sakrální stavby (předchůdce stávajícího kostela byl dřevěnou stavbou posvěcenou v roce 1736),¹² to znamenalo radikální proměnu. Zároveň byla na konci 18. století vybudována široká silnice z Těšína do Uher,¹³ směřující v rámci Ropice ze severu přímo na jih a tvořící vedle severozápadně probíhajícího toku Ropičanky zřetelnou osu katastru. O něco později, v roce 1808, vznikla také druhá velká silnice, od Frýdku k Neborům a zasahující jižní cíp ropického území jen krátkým úsekem.¹⁴ Mimo popsany střed obce vznikl ve stejném přelomovém období kolem roku 1800 výstavný dům svobodného selského statku č. p. 25, situovaného v osamocené pozici severovýchodně od jádra se zámekem a kostelem.¹⁵ Z katastrální mapy z roku 1836 (zachycující zástavbu obce v půdoryse a rozlišující budovy ze spalného a nespalného materiálu)¹⁶ je dále zřejmé, že k významnějším a zděným budovám¹⁷ patřily také dnes zaniklé mlýny č. p. 20 a 68¹⁸ a velký zájezdní hostinec č. p. 11, jenž stával na křižovatce zmíněné uherské silnice a příjezdové cesty ke kostelu a zámku. Zároveň je ale patrné, že i v odlehlejších osadách (Zimník, Oblasky, Galaguz, Za lesem, lokalita později pojmenovaná Baliny) se vyskytovala drobná zděná stavení – snad mimo jiné důsledek existence cihelny doložené v Ropici již v roce 1804.¹⁹

Popsaná situace doby přelomu 18. a 19. století doznala výraznějších zásahů až na konci 19. století. Nastávající změny příznačně ohlásila výstavba železničních tratí. Úsek Těšín – Žilina Košicko-bohumínské dráhy, uvedený do provozu v roce 1871,²⁰ ovšem protnul jen cíp severní části ropického katastru a přes veškerou svou mimořádnou důležitost pro zdejší oblast se ve vývoji samotné Ropice bezprostředně neodrazil. Významnou se tato trať pro obec

ji získal Maximilián Pröckel z Proksdorfu. Asi v roce 1700 ji koupil Filip svobodný pán ze Saint Genois, jehož dědicové vlastnili statek do 80. let 18. století. Roku 1785 přešlo panství do rukou Marie Gabriely svobodné paní Celesty, rozené Skrbenské z Hříště, jež dosud zůstává v paměti obyvatel pro své úsilí o pozvednutí úrovně nejen zámeckého sídla, ale i vsi jako celku. Následující majitelkou byla Zoe svobodná paní Mattencloit, po jejíž smrti v roce 1862 zdědil Ropici Emanuel baron Spens-Boden. Roku 1926 se stal vlastníkem statku hrabě Heřman Künburg-Spens, který zemřel nedlouho před znárodněním majetku v roce 1945.⁹

Pro stávající podobu jádra Ropice byla rozhodující doba druhé poloviny 18. století a počátku 19. století. Dnešní zámek vznikl přestavbou staršího objektu, ukončenou v 70. letech 18. století, po roce 1800 pak proběhly jeho poslední úpravy a přestavba zámeckého dvora.¹⁰ V letech 1802–1806 byl postaven nový zděný kostel a v roce 1808 byla k budově fary (vzniklé ve druhé polovině 18. století náhradou za starší objekt) připojena budova školy.¹¹ Pro obec, v níž v 18. století (a ještě i v pozdější době) převažovala roubená zástavba, a to včetně

Budova školy č. p. 110 v meziválečném období, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

stala teprve později ve 20. letech 20. století, kdy zde byla vybudována železniční zastávka a blízká lokalita Baliny se ocitla v komunikačně výhodné pozici a rozrostla se z několika málo osamocených objektů (zachycených mapou v roce 1836) na početnou enklávu.²¹ Okamžitou zásadní změnu však Ropici přinesla druhá, lokální dráha Frýdek – Těšín, vybudovaná jako součást tzv. Dráhy moravskoslezských měst v letech 1887–1888.²² Linie této železnice zčásti sleduje průběh těšínské silnice, v jižní části katastru se pak odklání k západu (k Frýdku-Místku).²³ Nádraží bylo zřízeno v severní části katastru při silnici do Uher, relativně blízko středu obce. Jednopatrová výpravní budova z neomítaných cihel byla postavena podle typového projektu Antona Dachlera (1841–1921), architekta stavební kanceláře Severní dráhy císaře Ferdinanda ve Vídni.²⁴ Trať, vyzvednutá nad Ropičankou a cestou ke kostelu dvěma mosty, těsně míjí jádro vsi a železniční násep vytváří hradbu oddělující je od východní části obce. Zatímco dříve se nejdůležitější část vesnice s kostelem a zámek přirozeně otvírala příchozímu po silnici, výstavba dráhy je izolovala a skryla.

Kromě tohoto zásahu většího rozsahu proměňovala na konci 19. a na počátku 20. století tvář obce řada dílčích stavebních počínů: vznikaly přestavby i novostavby s charakteristickými historizujícími fasádami, využívajícími převážně novobarokní a novorenesanční tvarosloví. Nový vzhled získalo okolí kostela. Jeho klasicistní architektura s empírovými prvky dříve čelila pravděpodobně obdobně vyznávajícím stavbám fary a školy, další okolní stavby byly roubené. Roku 1876 (jak dokládá datum ve štítu – dnes ovšem novodobě provedené) byla do podoby jednopatrové budovy s průčelími členěnými pásovou bosáží, kvádřovaným armováním na nárožích a prolomenými velkými okny v klasicizujících šambránách přestavěna škola a podobnou proměnou prošel i navazující objekt fary.²⁵ Nedaleké stavení č. p. 3, v roce 1836 ještě dřevěné, bylo asi na konci 19. století nahrazeno zděnou novostavbou se sedlovou střechou a úsporně členěnými fasádami s novoklasicistními prvky.²⁶ Obdobně vyhlížející budova hostince a obchodu, pojmenovaná podle svého nájemce „Restaurace Marek“, vznikla před rokem 1908 v místech roubené usedlosti č. p. 128 u hlavní cesty před kostelem.²⁷

Dům č. p. 222, r. 2016, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, foto Jitka Walterová

Novostavby v historizujícím duchu vznikaly samozřejmě i v dalších částech katastru, do té doby jen sporadicky zastavěných. Někdy kolem roku 1900 byla asi postavena přízemní budova č. p. 109, situovaná u uherské silnice poblíž lokality Oblasky a nedaleko od evangelického hřbitova (založeného roku 1850).²⁸ Zřejmě už od počátku sloužila jako konzum „U Kajfosze“. Její původní podoba během 20. století zcela zmizela pod přestavbami.²⁹ Ve stejné době – podle data ve štítu v roce 1899 – byla vybudována i usedlost č. p. 136 naproti nádraží, jejíž obytná budova i hospodářské stavení si dosud uchovaly původní členění fasád, opět s obvyklými novoklasicistními prvky. Novou dominantou obce se stala víceetážní škola postavená v letech 1904–1905 při těšínské silnici, na poli odkoupeném od vrchnosti, ležícím u křižovatky cest jižně od centra vsi. Velká budova, dochovaná hmotově v relativně původním stavu, měla tradiční novorenesanční průčelí.³⁰ Projekt byl raným dílem Roberta Lewaka (1875–1934), produktivního těšínského stavitele, který během prvního desetiletí 20. století vytvořil návrhy i několika jiných škol v okolních obcích (v Oldřichovicích, Dolní Líštné a Dolních Bludovicích).³¹

Významným mezníkem v urbanistickém vývoji Ropice byl rok 1926, kdy došlo v důsledku pozemkové reformy k rozdělení části panské půdy na drobné parcely.³² To okamžitě podnítilo výstavbu množství nových usedlostí. Během 20. let a první poloviny 30. let 20. století se stavbami zaplnily lokality, kde do té doby stálo jen několik osamocených objektů. Asi nejzřetelnější je to u osady Baliny, která teprve tehdy v podstatě vznikla, a u části zvané dnes Kolonie. Zde se vytvořila hustá řada domů, provázející východní stranu těšínské silnice od školy až ke křižovatce u evangelického hřbitova. Jednalo se o většinou jednoduchou, úsporně členěnou architekturu, kterou lze doložit např. drobným domkem č. p. 222 na Balinách, dochovaným ve vzácně původním stavu, se štíhlými okny v hladkých fasádách a půvabným prvkem dřevěné předsínky.

Profánní výstavbu tohoto období doplňuje v Ropici i sakrální stavba. Skromná kaple dnes již neznámé podoby postavená na evangelickém hřbitově v roce 1883 byla v letech 1929–1930

Stavení č. p. 3, v pozadí objekt fary a někdejší školy (dnes obecní úřad a pošta), r. 2016, foto Radim Jež

nahrazena novostavbou velkorysejších rozměrů, blížící se drobnému kostelu. Stavbu provedl místní zednický mistr Jan Kisza.³³ Jedná se o stylově vytříbenou modernistickou kapli s jednoduchými architektonickými detaily odkazujícími na středověkou a secesní architekturu.

Vedle těchto staveb, jejichž architektonický výraz nebyl nijak specifický pro danou oblast, vznikaly ještě v období první republiky i objekty následující místní tradici. Tak byl na místě starého dřevěného stavení usedlosti č. p. 82, zachyceného již císařským otiskem z roku 1836, vystaven v roce 1925 opět roubený dům,³⁴ prozrazující datum svého vzniku jen komfortnějším pojetím – je vysazen na vysokou podezdívku a na nádvorní straně doplněný zděným přístavkem se schodištěm a předsíní. V době, kdy roubené objekty v Ropici postupně mizely, je dům č. p. 82 dokladem protichůdné tendence.

Zajímavé je, že i přes popisované změny se rozložení zástavby Ropice od roku 1836, kdy byla zakreslena na již několikrát zmiňované katastrální mapě, radikálně neproměnilo. I ty části jejího území, jež byly zastavěny až během 20. století, v sobě skrývaly zárodek pozdějšího vývoje v podobě jedné či dvou osamocených usedlostí (Baliny) či případně navazovaly na starou komunikaci (Kolonie). Jednalo se spíše o postupné zahušťování zástavby. Tomu odpovídal i vývoj počtu obyvatelstva, který se od roku 1804,³⁵ kdy bylo zachyceno 101 domů a 732 obyvatel, plynule mírně zvyšoval po celé 19. i počátek 20. století. V roce 1851 žilo v Ropici 1 060 osob ve 119 domech, roku 1910 to bylo 1 281 osob ve 176 domech.³⁶ K výraznému skoku došlo právě až ve 20. letech 20. století, kdy se mezi lety 1921–1930 zvýšil počet domů o více než 70.³⁷ Jak už bylo uvedeno, ani tento nárůst výrazněji nenarušil před rokem 1836 vytvořenou strukturu obce.

Pozoruhodná je tato skutečnost zejména vzhledem k blízkosti Ropice Třinci, jehož prudký rozvoj se zejména od konce 19. století odrazil nejen v něm samotném, ale radikálně zasáhl řadu okolních obcí. Původně drobná vesnice se měnila v průmyslové centrum již od 40. let 19. století, ale teprve výstavba Košicko-bohumínské dráhy umožnila plné rozvinutí provozu Třineckých železáren. Počet obyvatel Třince se mezi lety 1845–1880 zpětinasobil

Dům č. p. 82, r. 2016, foto David Pindur

a prudký růst pokračoval i po roce 1900. V roce 1930 byl prohlášen za město a roku 1946 došlo k prvnímu připojení sousedních obcí: Konské, Dolní Líštné s osadou Český Puncov a Lyžbic.³⁸ Třinec se tak stal přímým sousedem Ropice. Přestože byla roku 1980 Ropice sama začleněna do třinecké aglomerace (opět se z ní vymanila v roce 2000),³⁹ blízkost průmyslového centra ji nijak výrazně nezasáhla. Nové pracovní možnosti nevyvolaly větší nárůst počtu obyvatel, Ropice se nezaplnila dělnickými koloniemi a až do 20. století si udržovala svůj převážně zemědělský charakter. I ta část obyvatelstva, která docházela za prací do železáren – v první polovině 20. století už značná – zůstávala zároveň hospodařícími vlastníky alespoň drobného kousku půdy.⁴⁰ Zatímco jádro Konské s kostelem a zámekem, rozkládající se mezi katastry Ropice a Třince, během druhé poloviny 20. století pohltit areál železáren a historická Konská tak prakticky zanikla, Ropice si uchovala svůj původní po staletí vytvářený urbanistický charakter.

Podoba jednotlivých staveb se naopak proměnila během 19. a 20. století zcela zásadně. Roubená zástavba, typická pro podbeskydské oblasti, vymizela téměř úplně. Jejím – velmi pozdním – dokladem zůstává zmíněný dům č. p. 82. Z historizující architektury, která zaplnila Ropici v poslední třetině 19. a na počátku 20. století, byla většina především během druhé poloviny 20. století zasažena (pokud nezanikla úplně) přestavbami devastačního charakteru, nepřinášejícími žádné nové architektonické kvality. U některých zůstala zachována původní dispozice, jejich průčelí však ztratila veškeré dřívější detaily. To platí především pro faru č. p. 112 a školu č. p. 110, jejíž dekorativní pás pod střechou a datum ve štítě je jen pokřiveným náznakem původního členění. Podobně beztvaré jsou dnes fasády školy č. p. 146.

O to cennější se jeví několik málo staveb dochovaných v relativně intaktní podobě. Jedná se zejména o budovu nádraží, která je příkladem standardizovaného a zároveň velmi kvalitního železničního stavitelství. V rámci tzv. Dráhy moravskoslezských měst byla postavena řada obdobných objektů podle zmíněných typových plánů Antona Dachlera. Podobnou,

Budova nádraží, r. 2016, foto Radim Jež

ovšem větší budovu můžeme nalézt např. v blízkém Hnojníku či v Dobré. Ropická výpravní budova se řadí mezi stavby menších nádraží, do skupiny IV. třídy, kam náležely také stanice v Kunčicích pod Ondřejníkem, Osíčku a Veřovicích. Význam nádražní budovy v Ropici přitom dnes zvyšuje skutečnost, že se vedle veřovické stavby udržela v původním stavu, nepoškozeném omítnutím a probouráním nových okenních otvorů (jako k tomu došlo v Osíčku) či přístavbami (jako v Kunčicích pod Ondřejníkem). Průčelí působivě kombinují červené režné cihelné zdivo se světlými kamennými šambránami oken a dveří, štíty pod polovalbovou střechou jsou dřevěné s deštěním doplněným dekorativními detaily (vzpěry vynášející střechu, vyřezávané pásy s kotoučky apod.). Inspirací tohoto pojetí byla tehdy vznikající architektura alpských tratí. Jako východisko byla železničními inženýry zvolena právě proto, že podobně turisticky atraktivní kopcovitá krajina v okolí průmyslových moravských a slezských měst vyvolávala podle jejich názoru potřebu vyšších estetických kvalit nádražních staveb (na rozdíl od utilitární architektury jiných tratí v méně zajímavé krajině).⁴¹

Svůj původní vzhled si do značné míry udržela i usedlost č. p. 136. Přízemní obytnou budovu a bývalé hospodářské stavení spojuje obloukově zaklenutá branka. Fasády obou staveb člení pásy rámuující štíty i nároží, obydlí má profilované korunní římsy a okna v šambránách s dekorativními klenáčky, štít hospodářského objektu prolamují větrací okénka s cihlovou mříží. Skromný výčet v původním stavu dochované architektury z období kolem roku 1900 lze uzavřít přízemním stavením č. p. 3, jehož chátrající průčelí si dosud uchovává prosté, ale esteticky čisté členění: otevírají je původní okna a dveře a zdobí kvádřované vertikální pásy na nárožích a mohutná profilovaná korunní římsa.

Stejnou pozornost si ovšem žádají i stavby mladšího prvorepublikového období. Jejich často puristicky pojaté fasády degraduje kromě různých přístaveb především obvyklá změna okenních otvorů, které jsou přitom mnohdy jediným členicím prvkem průčelí. Po jejich náhradě ztrácí fasády zcela své původní proporce. Ochranu si tak zaslouží i natolik prostá

stavba, jako je výše popsáný domek č. p. 222 v osadě Baliny. Jeho skromná architektura disponuje díky hmotové vyváženosti a čistotě řešení nečekanou působivostí, kontrastující s nevhodně upravenými domy č. p. 220 a 216 v jeho blízkosti.

Z uvedeného rozboru stavebního vývoje v Ropici je zřejmé, že během 19. a první poloviny 20. století doznala obec velkých změn, jež do dnešní doby určují její podobu. Tyto změny byly podmíněny dobovými událostmi, které byly přítomné nejen v Ropici, ale na jejím území se projeví zcela specifickým způsobem. Jde např. o přivedení dráhy na její katastr, blízkost průmyslového centra či pozemkovou reformu. Ropice se velmi intenzivně proměňuje i dnes, což je samozřejmě v souvislosti s rozvojem občanské společnosti pozitivní tendence. Zároveň je však důležité věnovat pozornost i hodnotám architektury, jež získávala svoji podobu v poměrně nedávné době, a přesto má pro venkovskou zástavbu nenahraditelný význam a je na místě ji chránit.

RESUMÉ

Ropice and its Transformation in the 19th Century and the First Half of the 20th Century

Ropice is a village typical of the foothill zone of the Beskydy mountains, featuring a relatively low density of buildings scattered throughout its territory. One of the oldest municipalities in the region, it is attested to have existed around 1300. The centre of Ropice was largely shaped into its present form in the second half of the 18th century and the early 19th century, the time when a new stonewall church was built and the old castle was rebuilt into the present-day castle. Two railway lines were laid across the village territory in the last third of the 19th century. The later one, the local track from Těšín to Frýdek, was particularly relevant for Ropice. The railway station is a prominent showcase of standardized railway architecture, as planned by civil engineer Anton Dachler (1841–1921), based in Vienna. Around 1900, there was also a wave of reconstructions and new structures emerging in the village. The changes affected the village centre around the church; further away, the new school was constructed in the Renaissance Revival style, based on plans by architect Robert Lewak (1875–1934). Despite its location in the vicinity of Třinec, a major industrial site, the village retained its largely agricultural nature. Land reform was implemented in 1926, resulting in a number of new small homesteads being built. This is most obvious in the settlements of Baliny and Kolonie, largely new (although some traces of older settlements and roads can be traced back to the turn of the 18th and 19th centuries). At the turn of the 19th and 20th centuries, prevailing log houses gradually gave way to brick and stone ones, yet with certain cases of adherence to the old building tradition. In 1929–1930, a new sacral building was completed, a Protestant cemetery chapel. The specific development of Ropice is a major case illustrating the transformation of rural architecture in Těšín Silesia.

KEYWORDS

19th/20th century architecture; urbanist development; Těšín Silesia; Ropice; Robert Lewak; Anton Dachler

AUTORKY STUDIE

- Mgr. Ludmila Hůrková; Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i; hurkova@udu.cas.cz
- Mgr. Klára Mezihoráková, Ph.D.; Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i; mezihorakova@udu.cas.cz
- Studie vznikla v rámci grantového projektu NAKI II, i. č. DG16P02H02H023 *Proměna venkovské architektury s důrazem na vývoj v 19. a 20. století*

POZNÁMKY

- 1 K vesnickému stavitelství Těšínska obecně viz JOHNŮVÁ, Helena – LANGER, Jiří – LÁZNÍČKA, Zdeněk: *Obydlí*. In: Tomolová, V. – Stolařík, I. – Štika, J. (edd.), Těšínsko. 2. Obydlí. Oděv. Český Těšín 2000, s. 11–98.
- 2 Ze statí věnovaných zmíněným památkám a starším dějinám obce do počátku 19. století viz MLČÁK, Leoš: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek*. Ostrava 1980, s. 91–95; STIBOR, Jiří: *Z dějin obcí na území města Třince*. Dolní Lištná, Horní Lištná, Ropice. Těšínsko 39, 1996, č. 3, s. 4–8; MAKOWSKI, Mariusz: *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku / Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*. Český Těšín 2005, s. 87–95; TICHÁNEK, Jiří a kol.: *Šlechtická sídla na Frýdecko-Místecku*. Kopřivnice 2005, s. 300–310; VOJKOVSKÁ, Eva: *Nástin dějin farnosti Ropice na počátku 19. století a výstavba kostela Zvěstování Panny Marie a sv. Kateřiny*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 7, 2006, s. 68–84; WEISSBROD, Marek: *Pozdněbarokní etapa ve vývoji zámku v Ropici*. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě, 2006, s. 98–107; PINDUR, David: *Z dějin farnosti Ropice v 17. století*. Těšínsko 50, 2007, č. 1, s. 14–19; ŠTĚPÁNEK, Jan P. – TICHÁNEK, Jiří – ŠMÍRA, Pavel: *Tajemství jednoho trámu, aneb: Kde se vzal trám z počátku 16. století v konstrukci ropického zámku z 18. století?* Archeologie Moravy a Slezska. Informační zpravodaj pobočky České archeologické společnosti pro Moravu a Slezsko 11, 2011, s. 48–55; ŠTĚPÁNEK, Jan P. – TICHÁNEK, Jiří: *Zámek Ropice (Záchrana zámku odsouzeného k zániku)*. Tamtéž, s. 37–47; MARKOVÁ, Veronika: *Zámecká knihovna v Ropici. Sonda do knižní kultury těšínské šlechty v 18.–20. století*. Těšínsko 55, 2012, č. 4, s. 15–21.
- 3 ZAHRADNÍK, Stanisław: *Ropice – vesnice Těšínska / Ropica – Wioska cieszyńska*. Ropice 2004. K Ropici jako celku viz stručně také PAVLÍKOVÁ, Jiřina: *Ropice. Města a obce Těšínska se představují*. Těšínsko 51, 2008, č. 2, s. 33.
- 4 Publikovaná studie nepředstavuje badatelsky uzavřenou problematiku – vesnická architektura 19. a 20. století v oblasti Těšínska je jen částečně zpracovaným tématem a pozornost se zde dosud soustředila především na tradiční lidové stavitelství (viz např. JOHNŮVÁ, H. – LANGER, J. – LÁZNÍČKA, Z.: *Obydlí*). V případě Ropice by se další studium mělo zaměřit na stavební dokumentaci k jednotlivým objektům, která je uložena v archivu Městského úřadu v Třinci, není však zpracovaná a v současnosti je přístupná jen velmi omezeně.
- 5 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Frýdek-Místek, fond Archiv obce Ropice (dále jen AOR), inv. č. 4, *Kronika obce Ropice / Ropica. Kronika Gminy*, 1928–1938.
- 6 V době kolem roku 1305 bylo jméno obce zachyceno soupisem desátek, odváděných vratislavskému biskupství, viz STIBOR, J.: *Z dějin*, s. 4.
- 7 TICHÁNEK, J. a kol.: *Šlechtická sídla*, s. 301.
- 8 SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 39. Viz také LONDZIN, Józef: *Kościół drewniany na Śląsku Cieszyńskim. Z posmiernych zapisów Autora przejrzał, uzupełnił i do druku przygotował Ks. R. Tomanek*. Cieszyń 1932, s. 275.
- 9 STIBOR, J.: *Z dějin*, s. 4–7; TICHÁNEK, J. a kol.: *Šlechtická sídla*, s. 300–301.
- 10 ŠTĚPÁNEK, J. P. – TICHÁNEK, J.: *Zámek*, s. 40–41.
- 11 VOJKOVSKÁ, E.: *Nástin*, s. 77, 83–84.
- 12 POLÁŠEK, Jaromír: *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*. Český Těšín 2001, s. 139–141; VOJKOVSKÁ, E.: *Nástin*, s. 68–84.
- 13 POPELKA, Petr – ZÁVODNÁ, Michaela: *Budování dopravní infrastruktury a rozvoj města Těšína před první světovou válkou*. In: Jirásek, Z. a kol.: *Český Těšín 1920–1989. Vznik a výstavba města v meziválečném období*. Opava 2011, s. 52–64, zde s. 53.
- 14 SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 14.
- 15 Jeden ze stropních trámů ve světnici domu nese vyrytý letopočet 1799.
- 16 Originál císařského otisku č. 382, 1836, viz Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze, sign. B 2, 2597.
- 17 Volba kamenného či cihelného materiálu místo běžnějšího dřeva v řadě případů vyjadřovala snahu o reprezentaci stavebníka, viz např. GLADYSZOWA, Maria: *Górnośląskie budownictwo ludowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 68.
- 18 Na místě mlýna č. p. 68 dnes stojí novostavba penzionu Mlýn.
- 19 KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Anthells von Schlesien II/I*. Brünn 1804, s. 303.
- 20 POPELKA, P. – ZÁVODNÁ, M.: *Budování*, s. 55.
- 21 Železniční zastávka vznikla před rokem 1927, kdy je už zakreslena na speciální mapě III. vojenského

- mapování, aktualizované v uvedeném roce (vzniklé původně v letech 1874–1880). Viz <http://mapy.vugtk.cz/specialky/sheets.php?rs=2&lg=cze&maplayout=4161&name=%C4%8Cesk%C3%BD%20T%C4%9B%C5%A1%C3%ADn%20a%20Fr%C3%BDdek> (stav k 14. 7. 2016).
- 22 KREJČÍŘÍK, Mojmír: *Česká nádraží. Architektura a stavební vývoj I*. Litoměřice 2003, s. 140–145.
- 23 Další zastávka – Ropice-Zálesí – byla zřízena v roce 1954, viz ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 72.
- 24 Jednalo se o typový plán pro výpravní budovy IV. třídy, viz KREJČÍŘÍK, M.: *Česká nádraží*, s. 140, 145; BOROVCOVÁ, Alena: *Kulturní dědictví Severní dráhy císaře Ferdinanda*. Ostrava 2012, s. 35–37.
- 25 Přestavba školy byla započata zřejmě již v roce 1875, viz SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 63. Původní podoba tehdy vzniklé budovy je zachycena na fotografii v albu z let 1918–1938, viz SOKA Frýdek-Místek, Sběrka fotografií, fotonegativů a filmů, inv. č. F116/040, s. 10.
- 26 Fasády stavení svědčí o jeho vzniku kolem roku 1900. K proměně předchozí roubené stavby ve zděný objekt došlo v každém případě až po roce 1880 – při aktualizaci císařských otisků v 70. letech 19. století nebyla ještě přestavba zachycena.
- 27 Viz pohlednice z roku 1908 publikovaná v práci ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 23. Dále viz SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 107.
- 28 Ke hřbitovu viz SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 109.
- 29 TAMTÉŽ, s. 107. Od roku 1919 měla tento obchod pronajatý firma *Centralny konsum w Lazach*. Fotografie původní podoby a stavu po přestavbě asi v 70. letech 20. století viz ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 30 a 119.
- 30 Viz publikovanou pohlednici ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 30.
- 31 GAMROT, Česlav: *Robert Lewak zanechal nesmazatelnou stopu*. Horizont. Slezský týdeník, 8. 1. 2013, s. 13.
- 32 SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 122.
- 33 TAMTÉŽ, s. 113, 132–133. Letopočet 1929 je viditelný na základním kameni osazeném v průčelí.
- 34 SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 122. Hovoří se zde o „úplné přestavbě“.
- 35 KNEIFEL, R.: *Topographie*, s. 303.
- 36 SOKA Frýdek-Místek, fond AOR, inv. č. 4, s. 21; ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 24, 181.
- 37 ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 31–32, 181.
- 38 K urbanistickému vývoji Třince viz KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII. Str–U*. Praha 2008, s. 722–735.
- 39 PAVLÍKOVÁ, J.: *Ropice*, s. 33.
- 40 ZAHRADNÍK, S.: *Ropice*, s. 16.
- 41 KREJČÍŘÍK, M.: *Česká nádraží*, s. 140–145.

Marek Laryš

Všechny demografické údaje důležité pro napsání této studie byly získány z katolických a evangelických matrik uložených v Zemském archivu v Opavě. Aby byl výzkum kompletní, byly zpracovány rovněž matriky fryštátské židovské obce uložené v Národním archivu (údaje pouze od roku 1894).³ Dohromady byly analyzovány informace ze 14 matrik narození.

In April			
8. 2.	Geisgra Mariana	Alt. Johann Neuwald, Jun. & Maria Wolschtein	Thomas Waser, Dorothea Waser, Maria Waser, Maria Waser
2. 7.	Geisgra Paulus	Alt. Nikolaus Grün, & Maria	Anna Geisgra, Joseph Thoma, & Josef
21. 5.	Geisgra Lophia	Alt. Paulus, & Maria	Joseph Waser, & Catharina Waser
42. 5.	Geisgra Mariana	Alt. Paulus, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser
3. 6.	Geisgra Johann	Alt. Johann, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser
7. 6.	Geisgra Georgius	Alt. Johann, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser
46. 10.	Geisgra Johann	Alt. Johann, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser
10. 11.	Geisgra Johann	Alt. Johann, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser
11. 11.	Geisgra Johann	Alt. Johann, & Maria	Anna Geisgra, & Catharina Waser

Těšínsko 59/2016/2

Ve sledovaném období byly matriky vedeny již rubrikovým záznamem. V matrice narozených farář vyplňoval údaje do následujících kolonek: den, měsíc, rok, číslo domu, jméno dítěte, náboženství, pohlaví, původ, rodiče, kmotři a porodní báby.

Matriky vedené zdejšími katolickými faráři se nijak nevymykaly výše zmíněným oficiálním nařízením, na kvalitě jednotlivých záznamů se velmi odrážela pečlivost kněze. Zpracování evangelických matrik bylo náročnější, protože na rozdíl od katolických, které evidovaly narození podle jednotlivých obcí, evangelické matriky byly vedeny jako chronologické zápisy jednotlivých událostí bez ohledu na to, o jakou lokalitu se jednalo. Po obsahové stránce byly tyto zápisy kvalitní a mnohdy poskytovaly více informací než katolické, je jen škoda, že se evangelické matriky dochovaly jen od 60. let 19. století.

Matriky byly zpracovány agregativní metodou. Při této metodě se shromažďují měsíční nebo roční úhrny narozených, sňatků a zemřelých a tyto údaje se sledují v dlouhých časových řadách. Takto lze zjišťovat výkyvy v množství sledovaných jevů, třídit úhrny podle věku nebo v případě znalosti počtu obyvatel zkoumané oblasti vyhodnotit hrubé míry porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti. Pomocí této metody je možno získat základní představu o populačním vývoji určité lokality.⁴

V této studii se zaměříme na problematiku spojenou s vývojem porodnosti. V úvodu se budeme krátce věnovat vývoji počtu obyvatel a etnografickým otázkám, kdy se podíváme na roli porodních bab a význam křtu. Hlavní část bude již ryze historicko-demografická.

Vývoj počtu obyvatel Darkova, Ráje a Starého Města

Dnes jsou tyto tři obce součástí statutárního města Karviná. Vždy tomu tak ale nebylo. Karviná vznikla v roce 1949 sloučením dosud samostatných měst Karviné a Fryštátu a obcí Darkov, Ráj a Staré Město.⁵ Nás bude zajímat jejich vývoj v „dlouhém“ 19. století.

V jeho první polovině se Karvinsko odlišilo rychlým vzrůstem lidnatosti od vývoje na většině ostatního území vznikající ostravské průmyslové oblasti.⁶ Během necelého půlstoletí se téměř zdvojnásobil počet obyvatel sledovaných lokalit, které byly v této době součástí karvinského panství a po roce 1848 soudního okresu Fryštát. Tento prudký populační vzestup byl ještě na počátku století zabrzdněn nepříznivými důsledky napoleonských válek a na přelomu 20. a 30. let epidemiemi cholery a úplavice. Vzrůst lidnatosti v obcích na Karvinsku v první polovině 19. století je rovněž časově shodný s mohutnou hospodářskou aktivizací na panství hrabat Larisch-Mönnichů.⁷

Tabulka 1: Počet obyvatel Starého Města, Darkova a Ráje v letech 1804–1900⁸

Rok	Staré Město				Darkov				Ráj			
	celkem	katolíci	evang.	židé	celkem	katolíci	evang.	židé	celkem	katolíci	evang.	židé
1804	280				200				290			
1837	502				401				598			
1849	494				336				474			
1869	888				465				620			
1880	1 150	1 112	18	20	614	575	29	10	766	749	10	7
1890	2 383	2 263	105	15	1 049	979	66	4	865	837	11	17
1900	2 552	2 465	59	28	1 461	1 357	81	23	838	831	7	0

Těžba uhlí, jež ve druhé polovině 19. století zásadním způsobem ovlivnila život ve zdejších lokalitách, byla ve 40. letech stále ještě v počátcích.⁹ Prvořadým zájmem byla zemědělská výroba. Konec 40. let přinesl obrat v dosavadní situaci. Zrušení roboty postihlo především vrchnostenské dvory citelným úbytkem pracovních sil. Revoluční rok 1848 otevřel všem

obyvatelům – nejen zkoumaných obcí – nové životní perspektivy, ale jeho vlastní průběh byl pro tehdejší generaci velmi nepříznivý. Patřil k nejhorším z tzv. hladových let, které postihly na přelomu 40. a 50. let Slezsko.¹⁰

Rozmezí 50. a 60. let 19. století představuje předěl v demografickém vývoji karvinských obcí. Progresivní růst lidnatosti v první polovině 19. století neztrácel na rychlosti ani v jeho druhé polovině. Zatímco tempo růstu bylo v první polovině století ve všech obcích víceméně stejné, v jeho druhé polovině došlo ke zřetelnějšímu rozrůznění.¹¹ Z obcí, jež dnes patří do karvinské městské aglomerace, rostlo až do roku 1900 nejrychleji Staré Město. Z lokality, která neměla v polovině století ani 500 obyvatel, se do konce století stala dvouapůltisícová obec. Tempem růstu počtu obyvatel do konce století Staré Město žádná ze zbývajících obcí nepřekonal, snad jen v Darkově od 80. let rychleji přibývalo obyvatel. Do posledního desetiletí 19. století také spadá mohutný rozvoj těžby uhlí. Největší rozsah a význam mělo dolování především přímo v Karviné.¹²

Porodní bába a křest

Stejně jako svatba je i narození dítěte významnou událostí v životě lidí. Výsledkem manželství mělo být podle církevní dogmatiky plození dětí. Narození dítěte bylo v tradiční rodině považováno za boží požehnání a bylo spojeno s mnoha pověrami, zvyky a obřady rodinného charakteru.

U porodu asistovaly porodní báby, čili stal se ryze ženskou záležitostí. Porodní bába, starší zkušená žena, musela mít děti. Porody byly obtížné a dítě nemělo zůstat nepokřtěné, proto mohla v případě nejasných vyhlídek novorozence na život provést nouzový křest. Komu pomoci během těžkého porodu, matce, či dítěti, zůstává nezodpovězenou otázkou. Katolíci by asi dali přednost životu dítěte. Mnohé ženy a děti umíraly na následnou poporodní péči. Důvodem byla nedostatečná hygiena a kvalita léčby.¹³

Ještě v 18. století stály porodní báby v podstatě na okraji společnosti. Ptáme-li se, proč tomu tak bylo, odpovíme tím, že se tyto ženy často zabývaly ještě léčitelstvím a magií. Změna v jejich postavení nastala za vlády osvěcených panovníků Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Na pražské lékařské fakultě se stalo porodnictví vědeckým oborem. Nebylo tak již jen pouhým řemeslem porodních bab.¹⁴

Narození dítěte, ať již syna, nebo dcery, je velkou událostí pro rodinu. Syn dál nesl rodinné jméno a s příchodem dcery na svět byla spojena tradice zajistit jí věno. Přijetí dítěte do rodiny a společnosti bylo ovlivněno mnoha zvyky. Pro společnost byl důležitý křest. Podle křesťanské dogmatiky je jedinec křtem očištěn od prvotního hříchu i všech jiných a je znovuzrozen a posvěcen v Kristu jako nové stvoření k životu věčnému. *Křtím tě ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého* – tuto formuli vyslovuje kněz, když polévá křestní vodou novorozence, a kmotří mu odpovídají přísahou, kterou stvrzují podpisem do matriční knihy.¹⁵

Křest se měl uskutečnit do devíti dnů od narození, ale obavy ze smrti nepokřtěného novorozence byly tak silné, že se ve venkovském prostředí křest uskutečnil v den narození nebo den nato.¹⁶

Počty narozených

V letech 1781–1900 se podle průzkumu v dostupných katolických, evangelických a židovských matrikách narodilo ve Starém Městě 4 443, v Darkově 2 627 a v Ráji 2 863 dětí.¹⁷ Pro všechny tři lokality je to 9 933 dětí. Za jeden rok tak přišlo na svět v průměru 83 živě narozených dětí. Poměry pohlaví byly velice vyrovnané. Ze všech narozených bylo 5 030 chlapců a 4 903 dívek, což dává poměr 50,6 % k 49,4 % a dokládá to správnost evidence. Index

maskulinity za celé období je 1 026 živě narozených chlapců na 1 000 dívek. V obci Darkov se v pěti desetiletých obdobích narodilo více dívek než chlapců a ve zbývajících sedmi zase naopak. Ve dvou případech bylo dívek dokonce více než 60 % a maximem pro chlapce bylo 56 % v 50. letech. Celkově se v Darkově narodilo za celou sledovanou dobu o 13 dívek více než chlapců. V Ráji a Starém Městě zaznamenáme opačné výsledky, o 57, resp. o 83 více chlapců než dívek. V obou lokalitách je v jednom případě maximem 54 % živě narozených děvčat. V Ráji je maximem pro chlapce 57 % (v letech 1811–1820) a ve Starém Městě ve dvou desetiletých obdobích 53 %. Index maskulinity činil v Darkově 990, v Ráji 1 041 a ve Starém Městě 1 038.

Úroveň porodnosti závisí na lidské fekunditě neboli plodivosti, což je schopnost muže a ženy plodit děti, jež je velice úzce propojena s věkem manželů. Záleží na počtu let, která spolu muž a žena prožijí v plodném věku. Obecně se tvrdí, že období nejvyšší plodnosti (fertility) žen se pohybuje v rozmezí 20–29 let. Po dosažení 40. roku věku jejich plodnost prudce klesá. Z toho jasně vyplývá, že na počet narozených dětí měl podstatný vliv věk, v němž snoubenci vstupovali do manželství. Průměrný věk svobodných mužů z Darkova, Ráje a Starého Města při uzavření manželství se po celé sledované období pohyboval mezi 25–28 lety. Jejich budoucí manželky (tehdy svobodné dívky) měly mezi 22–25 lety.¹⁸ Dalšími limitujícími faktory mohly být zdravotní stav manželů či úroveň úmrtnosti ve středním věku, jež byla v 19. století stále ještě vysoká.¹⁹

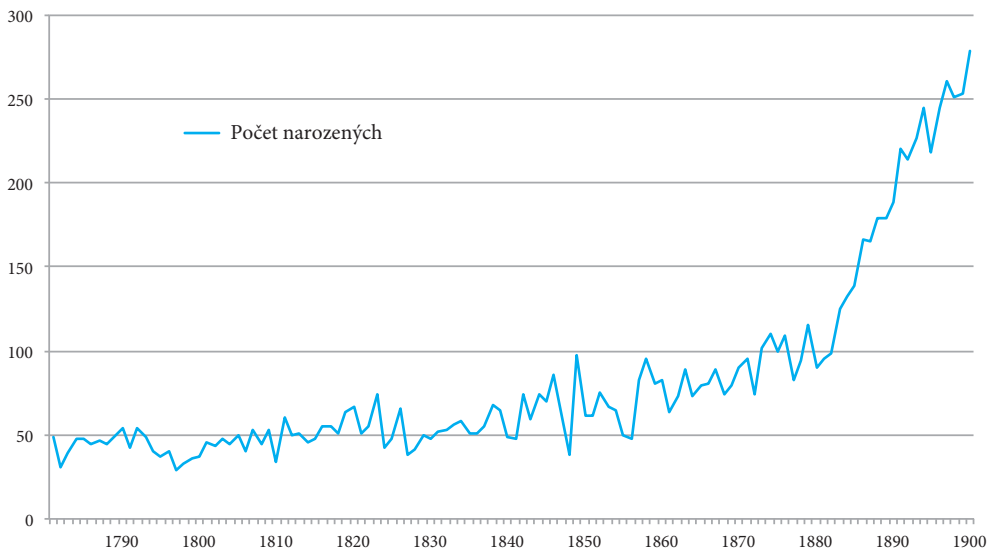
V historické demografii se předpokládá, že v éře starého demografického režimu (jeho základním projevem byla především vysoká porodnost a úmrtnost) neexistovala dobrovolná kontrola porodnosti a panovala přirozená plodnost, kterou ovšem ovlivňoval věk rodičů, vrozená či nabytá sterilita, nemoci, kojení a sexuální abstinence v určitých obdobích. Výrazně do ní nezasahovaly společenské poměry, ani demografické krize, a proto vykazovala v minulosti poměrně malé výkyvy. Přesto se na křivce narozených do jisté míry projevil určité události. Pokles počtu porodů nastoupil v době válečných konfliktů.²⁰

Tabulka 2: Počet narozených v pětiletých obdobích v Darkově, Ráji a Starém Městě v letech 1781–1900

Období	Darkov	Ráj	Staré Město	Celkem
1781–1785	41	65	109	215
1786–1790	50	74	115	239
1791–1795	49	77	96	222
1796–1800	42	47	86	175
1801–1805	49	75	107	231
1806–1810	64	78	82	224
1811–1815	73	91	91	255
1816–1820	85	104	103	292
1821–1825	79	87	104	270
1826–1830	58	89	96	243
1831–1835	77	82	111	270
1836–1840	77	92	119	288
1841–1845	84	101	140	325
1846–1850	77	128	136	341
1851–1855	63	122	133	318
1856–1860	85	131	173	389
1861–1865	94	132	152	378
1866–1870	103	148	161	412
1871–1875	119	184	177	480

Období	Darkov	Ráj	Staré Město	Celkem
1876–1880	132	187	172	491
1881–1885	175	192	222	589
1886–1890	253	207	417	877
1891–1895	308	173	642	1 123
1896–1900	390	197	699	1 286

Graf 1: Celkové počty narozených v Darkově, Ráji a Starém Městě v letech 1781–1900

Pokud si prohlédneme výše znázorněný graf (č. 1) celkového počtu všech živě narozených ve všech lokalitách, vidíme křivku, která v podstatě neustále stoupá, ale má velmi časté výkyvy. V roce 1797 se narodil nejmenší počet dětí (jen 29), naopak v roce 1900 zase největší (278), což připíšeme na vrub prudce rostoucímu počtu obyvatel. Velký pokles v roce 1848 byl zase následován nejvyšším nárůstem počtu porodů ve dvou po sobě jdoucích letech za celé sledované období (nárůst o 59). Vývoj počtu narozených ovlivňovaly epidemie, neúrody, probíhající válečné operace i změny ve sňatečnosti. Pokles a následná stagnace v počtu narozených ovšem neměla dlouhého trvání a velmi brzy nastala kompenzace.

Doba napoleonských válek na přelomu 18. a 19. století přinesla velkou rozkolísanost v počtech porodů a nestálostí se vyznačovala i následující desetiletí až do poloviny 19. století. Vše bylo způsobeno opakujícími se epidemiemi, jež se šířily hlavně za hladových krizí. Absolutní počet narození poklesl v hladových letech 1827–1828 a 1848. Významnou roli v tomto vývoji hrála hospodářská situace celé země i lokální poměry. Darkov, Ráj a Staré Město představovaly stále ještě malé zemědělské lokality, v nichž se projevila každá větší neúroda. Když budeme vycházet z údajů ve druhé tabulce, hladová léta na přelomu 40. a 50. let se v analyzovaných obcích v podstatě neprojevila. Ale pokud přihlídneme k hodnotám pro jednotlivé roky, nízký počet narození a zároveň velký počet úmrtí, ukazuje na jistý vliv hladových let na zdejší populaci.²¹

Druhá polovina 19. století byla z tohoto hlediska příznivější, zejména se zlepšilo zásobování. I tak ekonomický vývoj nadále ovlivňoval porodnost, a to především prostřednictvím

37

18 Tauf-

Nr.	Name des Taufenden	J a h r		O r t		Tauf-Name	Geschlecht				
		1886		der Geburt Dorf-Nr.	der Taufe		männlich		weiblich		
		Monat	Tag				eigentlich	unreinlich	eigentlich	unreinlich	
		der Geburt	der Taufe								
		der Geburt	der Taufe								
1.	Klappe	Dezbr.	Januar	Karwin	Orlau	Anna				1	
		22	1.	80	evangel.						
		1885	1886	rechte	Kirch						
				90.							
2.	Klappe	Dezbr.	Januar	Darkau	Orlau	Johann	1				
		1885	1886	40.	evangel.						
		19.	3. $\frac{1}{2}$		Kirch						
						+ 27. Maj 1887					
3.	Klappe	Dezbr.	Januar	Schönich	Orlau						

sňatečnosti. Pokles sňatečnosti a s ní i porodnosti v 70. letech 19. století zavinil krach na vídeňské burze (1873), po němž zanikaly hlavně menší živnosti. Mladí muži měli menší možnost uživit rodinu, a proto odkládali vstup do manželství. Navíc v té době se v reprodukční skupině obyvatel (15–49 let) nacházely slabší ročníky narozené za hladových let 1847–1855. Stejně tak lze porovnat propojenost počtu narozených dětí s vývojem počtu obyvatel. V oblastech těžkého průmyslu, hlavně hornictví a hutnictví, byla hospodářská krize překonána relativně brzy, takže od počátku 80. let nastoupil příliv přistěhovalců na Karvinsko a počet narozených dětí v Darkově, Ráji a Starém Městě začal rychle růst.

Tabulka 3: Hrubá míra porodnosti v Darkově, Ráji a ve Starém Městě v 19. století (v ‰)

Rok	Darkov			Ráj			Staré Město		
	počet obyvatel	počet narozených (pětilety průměr)	hrubá míra porodnosti	počet obyvatel	počet narozených (pětilety průměr)	hrubá míra porodnosti	počet obyvatel	počet narozených (pětilety průměr)	hrubá míra porodnosti
1804	200	10,4	52,0	290	15,6	53,8	280	19,0	67,9
1837	401	16,0	39,9	598	17,2	28,8	502	24,8	49,4
1849	336	14,4	42,9	474	24,2	51,1	494	24,6	49,8
1869	465	21,6	46,5	620	31,8	51,3	888	32,0	36,0
1880	614	25,8	42,0	766	36,2	47,3	1 150	36,4	31,7
1890	1 049	55,8	53,2	865	37,0	42,8	2 383	103,2	43,3
1900	1 461	82,6	56,5	838	41,0	48,9	2 552	143,0	56,0

Počet zdejších obyvatel udávaný pro rok 1804²² se zdá být silně podhodnocený, což ovlivnilo vypočítané údaje hrubé míry porodnosti. Na začátku 19. století připadalo v českých zemích na 1 000 obyvatel 41–43 narozených dětí.²³ Neobvyklé úrovně vykazaly všechny tři

uj. 86 58

Eltern		Vätern Zust- und Familiennamen, Stand, Wohnort	Geburtsort	Anmerkung
des Vaters	der Mutter			
Zust- und Familiennamen, Beruf, Geburtsort und Religion (des Vaters)	Zust- und Familiennamen, Beruf, Geburtsort und Religion (der Mutter)			
	Susanna Ziegler aus Horty b. Tschirn - Elben. Georg Ziegler Junger aus Susanna Kicholik.	Ziegler Georg Junger in Kärnten Susanna Ruffen Grellin		
Paula Thoma, Brauner Hk. b. Lj. - b. b. auf Frei- stadt - Elben. Paul Thoma Helene Tyroler	Susanna Paulas aus M. Borsdorf. Elben. Franz Paulas und Marianna Klim. Sra Ruffen Grellin.	Paulas Josef Junger in Albersdorf Helene Ruffen Grellin.		J. b. Bura Kärnten
Klammer Wilhelm	Borika Rupperecht	Kirschke Karl		Lb.

Záznamy v matrice narozených evangelické farnosti v Orlové z počátku r. 1886; tiskopis obsahující pořadové číslo, jméno duchovního provádějícího křest, datum a místo narození a křtu, křestní jméno, pohlaví, původ (manželský/nemanželský), jména rodičů a prarodičů, resp. kmotrů, mrtvorozenost a poznámku o porodní bábě, Zemský archiv v Opavě

obce v letech 1837–1849, kdy v důsledku hladových let ve všech klesl počet obyvatel, v Darkově a Ráji výrazně, ale hrubé míry porodnosti díky tomu rostly. Bohužel počty obyvatel pro léta 1837 a 1849 nejsou zcela průkazné, protože teprve v roce 1869 proběhlo první moderní sčítání lidu, jež přineslo mnohem přesnější data o přítomném obyvatelstvu. Hrubé míry natality byly ve zkoumaných lokalitách v porovnání s celozemským vývojem podstatně vyšší, přestože ve Starém Městě byly v 70. a 80. letech nečekaně nízké. Způsobil je rychlý nárůst počtu obyvatel imigrací, který se na porodnosti projevil s určitým časovým odstupem. Mezi lety 1880 a 1890 se počet obyvatel Starého Města více než zdvojnásobil, takže v roce 1890 činil pětiletý průměr narozených 103,2 a hrubá míra porodnosti vzrostla na 43,3 ‰. O deset let později porodnost ve Starém Městě dosáhla dokonce hodnoty 56,0 ‰, v Darkově podobně 56,5 ‰ a v Ráji 48,9 ‰. V politickém okrese Fryštát, do něhož spadaly všechny tři obce, činila hrubá míra natality na konci 19. století 50,3 ‰ a na počátku následujícího století vyšplhala na 52,0 ‰. Okres Fryštát byl v tomto směru výjimečný, protože v sousedním okrese Těšín porodnost poklesla na počátku 20. století na „pouhých“ 37,6 ‰, v okrese Opava-venkov na 37,3 ‰ a třeba v okrese Krnov na 31,8 ‰. Pro celé Rakouské Slezsko byla vypočítána hrubá míra natality v letech 1901–1905 jen 39,0 ‰,²⁴ takže míry natality za okres Fryštát přesahovaly průměr o 13 ‰, ve Starém Městě a v Darkově dokonce o téměř 18 ‰.

Ve zkoumaném období se narodilo 177 párů dvojčat (77 ve Starém Městě a po 50 v Darkově a Ráji). Trojčata se narodila jednou, a to v roce 1834 v Darkově – jednalo se o tři děvčátka. Obvykle se odhaduje, že na jeden porod dvojčat připadá n jednočetných porodů, na jeden porod trojčat n^2 , kde mocninný základ n se podle světových statistik blíží 85.²⁵ Podle tohoto tvrzení by připadalo na porod dvojčat 85 jednoduchých porodů, ale ve sledovaných lokalitách jich bylo jen 54.

Ve Starém Městě se při 28 dvojčetných porodech narodil chlapec a děvče, ve 22 případech dva chlapci a ve 27 dvě děvčata. V Darkově přišlo na svět 12 párů chlapců, 16 párů děvčat a ve 22 případech chlapec a děvče. Ženy v Ráji porodily 11 párů chlapců, 17 párů děvčat a 22 smíšených párů. Převažovaly tedy smíšené porody (40,7 % případů), o dvě dívky se

jednalo v 33,9 % a ve 25,4 % se narodili dva chlapci. V zásadě se zde nepotvrdila teorie, že na svět přichází o něco více chlapců než dívek, ale zkoumaná populace byla malá a problémem byla i vysoká mrtvorozenost v dané době. Jestliže některé z dětí při vícečetném porodu přišlo na svět mrtvé, nemuselo být zapsáno do rodných matrik.

V průběhu 19. století se původně výhradně katolické obce Staré Město, Ráj a Darkov rozrostly díky přistěhovalectví mj. o protestanty a židy. Podle dostupných evangelických matrik narození²⁶ se zde protestantům živě narodilo 143 dětí. Rodné matriky na rozdíl od těch katolických evidovaly rovněž pět mrtvě narozených dětí. V Darkově se narodilo 85 protestantských dětí, z nichž bylo 41 chlapců a 41 děvčátek. Dvě děvčata se narodila mrtvá a u jednoho mrtvorozeného nebylo v matrice uvedeno pohlaví, ale podle úmrtní matriky se jednalo o chlapce. Ve Starém Městě přišlo na svět v evangelických rodinách 55 dětí, 29 chlapců a 25 dívek a jedna mrtvorozená holčička. V malé evangelické populaci Ráje se narodilo 7 dětí (5 chlapců a 2 dívky) a jedno mrtvorozené dítě, podle matriky zemřelých to byl chlapec. Ze všech porodů byl jen jeden vícečetný, narodily se dvě dívky, ale jedna z nich bohužel již mrtvá, takže porod nebylo možno zařadit mezi vícečetné. V Darkově a Starém Městě bylo ještě zjištěno 11 narození v židovských rodinách, a to v letech 1894–1900.²⁷ Všechny děti byly manželské, šest chlapců a pět dívek, v roce 1894 se narodila dvojčata (Moritz a Sali Neumannovi).

Nemanželské děti

Termíny nemanželské a nelegitimní děti nemusí znamenat totéž. Jako nemanželské se obecně označují děti, které se narodily mimo manželství. Dítě narozené svobodné matce bylo nemanželské a zároveň nelegitimní z pohledu církevního práva, ale legitimitu (právní uznání) mohlo získat dodatečným sňatkem rodičů. Ilegitimní tedy mohly být děti jen po určitou dobu svého života. Nesmíme také opomíjet fakt, že pro matku byly děti plně legitimní a měly všechna dědická práva. Nemanželské dítě nemuselo být nutně překážkou k sňatku, mnoho žen se po čase vdalo, ne vždy však za otce svého dítěte.²⁸

Nemanželská plodnost je ovlivňována několika faktory. První z nich představuje snížení sňatečnosti, tzn. zhoršení možností k uzavření sňatku, většinou z ekonomických důvodů. V hospodářsky nepříznivém období oddalovali mladí lidé vstup do manželství, což se projevilo růstem sňatkového věku snoubenců. Tento jev se ukázal v českých zemích zejména ve druhé čtvrtině 19. století a jeho důsledkem bylo zvýšení počtu narozených dětí mimo manželství. Ve 30.–50. letech 19. století podíly nemanželsky narozených dětí dosáhly v českých zemích maxima. Velký vliv měl rovněž sociální původ matky a svou roli hrála i přítomnost vojska v oblasti.²⁹ Ve sledovaném období (1781–1900) bylo ve všech obcích evidováno celkem 754 dětí narozených mimo manželství – v Darkově 142, Ráji 176 a Starém Městě 436. Při studiu rodných matrik byla v tomto případě zaměřena pozornost pouze na zařazení dítěte a ne na jeho pozdější eventuální legitimizaci. Z celkem 143 živě narozených dětí evangelíků bylo 11 nemanželských (7,7 %), a to pět chlapců a šest děvčátek. Jedna nemanželská dcera přišla na svět mrtvá.

Tabulka 4: Počty a podíly nemanželských dětí z celkového počtu narozených v Darkově, Ráji a Starém Městě v letech 1781–1900

Období	Darkov			Ráj			Staré Město			Darkov, Ráj, Staré Město		
	celkové počty narozených	počty nemanželsky narozených	podíly nemanželsky narozených (%)	celkové počty narozených	počty nemanželsky narozených	podíly nemanželsky narozených (%)	celkové počty narozených	počty nemanželsky narozených	podíly nemanželsky narozených (%)	celkové počty narozených	počty nemanželsky narozených	podíly nemanželsky narozených (%)
1781–1790	91	2	2,2	139	4	2,9	224	17	7,6	454	23	5,1
1791–1800	91	1	1,1	124	2	1,6	182	10	5,5	397	13	3,3
1801–1810	113	7	6,2	153	7	4,6	189	22	11,6	455	36	7,9
1811–1820	158	10	6,3	195	11	5,6	194	28	14,4	547	49	9,0
1821–1830	137	8	5,8	176	11	6,3	200	26	13,0	513	45	8,8
1831–1840	154	11	7,1	174	15	8,6	230	39	17,0	558	65	11,6
1841–1850	161	7	4,3	229	20	8,7	276	45	16,3	666	72	10,8
1851–1860	148	11	7,4	253	22	8,7	306	43	14,1	707	76	10,7
1861–1870	197	24	12,2	280	18	6,4	313	60	19,2	790	102	12,9
1871–1880	251	6	2,4	371	10	2,7	349	29	8,3	971	45	4,6
1881–1890	428	17	4,0	399	21	5,3	639	57	8,9	1 466	95	6,5
1891–1900	698	38	5,4	370	35	9,5	1 341	60	4,5	2 409	133	5,5
1781–1900	2 627	142	5,4	2 863	176	6,1	4 443	436	9,8	9 933	754	7,6

Podíl dětí narozených mimo manželství se na konci 18. století v českých zemích pohyboval pouze v rozmezí 1–2 %, na počátku 19. století už okolo 5 % a následně prudce rostl. Svého maxima dosahoval ve 40. letech, kdy přišlo na svět mimo manželství až 14 % dětí. Podíl posléze nepatrně klesl, ale po celý zbytek 19. století přesahoval hranici 10 %.³⁰ Tabulka počtu nemanželsky narozených dětí (č. 4) je pro přehlednost rozdělena do desetiletí a samostatně pro každou obec.

Výsledky přinesly vyšší, ale i nižší podíly, než jsou uváděny pro celé české země. Ve Starém Městě se v posledních dvou desetiletích 18. století narodil nadprůměrný počet nemanželských dětí. Tento trend pokračoval i v dalších sedmi desetiletích, aby dosáhl svého vrcholu v 60. letech, kdy se mimo manželství narodilo neuvěřitelných 19 % dětí. Ve zbývajících 30 letech byly podíly podstatně nižší. Narodilo se méně než 10 % nemanželských dětí, a v letech 1891–1900 byl dokonce zaznamenán nejmenší procentuální podíl (4,5 %) za celé sledované období. Zatímco Staré Město mělo podíly pravidelně a skoro ve všech desetiletích až dvojnásobné ve srovnání s českými zeměmi, v Darkově a Ráji byl vývoj jiný, bližší hodnotám pro celé české země. Samozřejmě Darkov ani Ráj nedosáhly nikdy na celozemské maximum, pro ně zůstalo u podílu 12,2 % v 60. letech, resp. 9,5 % v 90. letech. A jen jednou měly větší procento dětí narozených mimo manželství než Staré Město (1891–1900).

Při studiu nemanželské porodnosti lze podrobně prozkoumat, zda měly tyto mimo manželství narozené děti menší naději dožít se dospělého věku. Z tohoto důvodu byly z katolické matriky narození ke každému mimo manželství narozenému dítěti zjišťovány všechny dostupné údaje (jméno, datum narození, jméno matky) a takto získaná data porovnávána s matrikami zemřelých.³¹ Při shodě údajů v matrikách bylo zapsáno datum úmrtí zemřelého dítěte.

Tabulka 5: Počet narozených a zemřelých nemanželských dětí ve Starém Městě, Darkově a Ráji v letech 1781–1900

Období	Staré Město					Darkov					Ráj				
	celkem narozených	zemřeli ve věku 0–1 měsíc	zemřeli ve věku 1 měsíc – 1 rok	zemřeli ve věku 1 rok – 14 let	nezjištěno úmrtí	celkem narozených	zemřeli ve věku 0–1 měsíc	zemřeli ve věku 1 měsíc – 1 rok	zemřeli ve věku 1 rok – 14 let	nezjištěno úmrtí	celkem narozených	zemřeli ve věku 0–1 měsíc	zemřeli ve věku 1 měsíc – 1 rok	zemřeli ve věku 1 rok – 14 let	nezjištěno úmrtí
1781–1800	27	4	5	2	16	3	1	0	0	2	6	0	2	0	4
1801–1820	50	7	5	8	30	17	2	3	1	11	18	2	3	0	13
1821–1840	65	10	7	8	40	19	2	2	3	12	26	3	4	0	19
1841–1860	88	13	16	5	54	18	6	2	1	9	42	5	5	2	30
1861–1880	89	11	14	8	56	30	3	5	1	21	28	3	3	1	21
1881–1900	117	7	21	8	81	55	4	11	6	34	56	5	9	8	34
Celkem	436	52	68	39	277	142	18	23	12	89	176	18	26	11	121

V Darkově ze 142 nemanželských dětí nebylo zjištěno úmrtí u 89, to je 63 %. Ze zbývajících zemřelo v novorozeneckém věku 18, v kojeneckém 41 a v celé dětské kategorii 53 dětí. V Ráji se mimo manželství narodilo 176 dětí, z nichž v dětství zemřelo 55 (31 %), z toho v kojeneckém věku 44 a v novorozeneckém 18. V letech 1781–1900 se narodilo svobodným dívkám ve Starém Městě 436 dětí. Úmrtí nebylo zjištěno ve 277 případech (64 %). Ze zbývajících zemřelo v kojeneckém věku 120 dětí a v novorozeneckém 52.

Jistým překvapením bylo, že se v matrikách úmrtí „objevilo“ dalších 127 zemřelých nemanželských dětí, jež nebyly evidovány v matrikách narození, což by znamenalo, že se jejich svobodné matky přistěhovaly do sledovaných lokalit, kde pravděpodobně hledaly práci a začátek nového života. Údaj potvrzuje, jak vysoká migrace panovala mezi svobodnými matkami. V Darkově jim zemřelo 15 dětí, v Ráji 27 a ve Starém Městě dokonce 85. Z tohoto počtu zemřelo v novorozeneckém věku ve všech třech obcích 38 dětí (v Darkově 7, Ráji 9 a Starém Městě 22) a v kojeneckém věku 88 dětí (v Darkově 9, Ráji 22 a Starém Městě 57).

Tabulka 6: Zemřelé nemanželské děti zachycené v úmrtních matrikách obcí Staré Město, Darkov a Ráj v letech 1781–1900

Období	Staré Město				Darkov				Ráj			
	celkem	věk 0–1 měsíc	věk 1 měsíc – 1 rok	věk 1 rok – 14 let	celkem	věk 0–1 měsíc	věk 1 měsíc – 1 rok	věk 1 rok – 14 let	celkem	věk 0–1 měsíc	věk 1 měsíc – 1 rok	věk 1 rok – 14 let
1781–1800	7	1	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0
1801–1820	10	3	5	2	2	2	0	0	1	0	1	0
1821–1840	13	1	6	6	6	1	2	3	7	2	3	2
1841–1860	8	5	1	2	4	1	0	3	9	6	3	0
1861–1880	24	6	11	7	3	3	0	0	5	1	3	1
1881–1900	23	6	8	9	0	0	0	0	5	0	3	2
Celkem	85	22	35	28	15	7	2	6	27	9	13	5

Kojenecká úmrtnost pro všechny tři obce činila 267 ‰. Ve sledovaném období zemřelo 2 654 dětí do jednoho roku života. Kojenecká mortalita manželských dětí činila 257 ‰ (v letech 1781–1900 zemřelo 2 361 legitimních kojenců a živě se narodilo 9 179 legitimních dětí). Kojenecká úmrtnost nemanželských dětí za celé období dosáhla v Darkově 318 ‰, v Ráji 325 ‰ a ve Starém Městě 340 ‰. Ve všech třech obcích se mimo manželství narodilo 881 dětí. V kojeneckém věku zemřelo 293 dětí (při kojenecké úmrtnosti 333 ‰), v novorozeneckém 126, ale mezi nimi řada těch, které se ve sledovaných lokalitách nenarodily. Je zvláštní, že v celém okrese Fryštát se kojenecká úmrtnost nemanželských dětí pohybovala na nejvyšších mírách v 90. letech 19. století, a to 295–296 ‰, ale třeba v sousedním okrese Těšín to bylo 312–318 ‰, v okrese Bílsko dokonce 359,5 ‰ (1891–1895), resp. 380,9 ‰ (1896–1900). Ve věku 1–5 let už umíraly nemanželské děti v průměru méně než děti manželské, což bylo způsobeno výrazným snížením jejich podílu v populaci po vysoké úmrtnosti v prvním roce života. Právě v okrese Fryštát, kde jich umíralo v kojeneckém věku méně, byly hrubé míry úmrtnosti nemanželských dětí ve skupině 1–5 let vyšší.³²

Mrtvorozenost

Matriky narozených pro Darkov, Ráj a Staré Město neevidovaly případy mrtvorozenosti, uváděly pouze informace o živě narozených dětech. Mrtvě narozené děti byly zaznamenávány v matrikách zemřelých. Velký otazník visí přímo nad termínem „mrtvě narozený“. Pravděpodobně některé děti přicházely na svět již mrtvé, ale nad jejich tělíčky bývala vyřčena křtící formule, aby mohly být řádně pohřbeny. Nouzového křtu se obvykle ujala porodní bába. V matrikách je možné setkat se s mnoha případy, kdy je u věku dítěte zaznamenáno 1 minuta, 1/24 dne apod. Třebaže dítě nikdy nezahlédlo denní světlo, mohlo dostat jméno. Postupem času se evidence mrtvorozených dětí zlepšovala, a proto bývala častěji pohřbívána, většinou prostě, na místech mimo vysvěcené hřbitovy, nebo na jejich odlehlých okrajích. Jelikož nebyly pokřtěny, bylo jim odepřeno, aby mohly být pohřbeny s veškerými poctami.³³

V letech 1781–1900 bylo do úmrtních matrik poznamenáno 158 mrtvě narozených dětí, což představuje 1,6 % z celkového počtu narozených. Až do roku 1820 se podíly mrtvě narozených pohybovaly na velmi nízkých úrovních, což bylo způsobeno nedokonalou evidencí mrtvorozených. Záznamy se zlepšily už ve 20. letech 19. století, takže ve srovnání s českými zeměmi byly získané podíly v letech 1821–1840 vyšší. V dalším období se pohybovaly na úrovni českých zemí, aby se od 60. let snižovaly pod celozemský průměr. V letech 1881–1900 byla sice překročena hranice 20 mrtvě narozených na 1 000 porodů, ale v českých zemích dosáhla skoro 30.³⁴

Tabulka 7: Počet mrtvorozených dětí a mrtvorozenost (v ‰) v letech 1781–1900 ze všech zkoumaných obcí

Období	Počet mrtvorozených				Počet živě narozených	Mrtvorozených		
	chlapci	dívky	děti	celkem		počet	‰	%
1781–1800	1	0	0	1	851	1	1,2	0,1
1801–1820	1	0	0	1	1 002	1	1,0	0,1
1821–1840	4	5	14	23	1 071	23	21,5	2,2
1841–1860	8	6	11	25	1 373	25	18,2	1,8
1861–1880	13	14	1	28	1 761	28	15,9	1,6
1881–1900	33	47	0	80	3 875	80	20,6	2,1
Celkem	60	72	26	158	9 933	158	15,9	1,6

Problémem může být určení pohlaví těchto dětí, protože faráři se často spokojili pouze se zápisem „mrtvě narozené dítě“. Tato skutečnost nastala ve 26 případech (16 %). Mimo to se mrtvě narodilo 60 chlapců (38 %) a 72 dívek (46 %). V Darkově se jednalo o 38 dětí (15 chlapců a 17 dívek), v Ráji o 47 (16 chlapců a 21 dívek) a v případě Starého Města bylo evidováno 73 dětí (29 chlapců a 34 dívek). Co se týče poměru pohlaví u těchto dětí, častěji byly v matrikách evidovány dívky (54,5 % k 45,5 %) a tento poměr se lišil od celkově narozených (50,6 % chlapci a 49,4 % dívky).

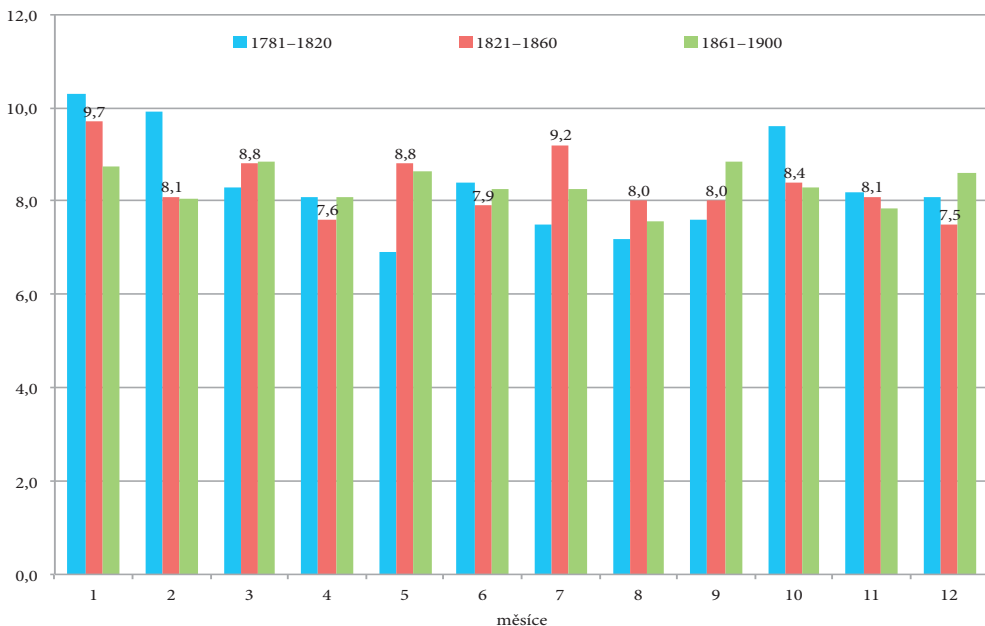
Sezonní rozložení počtu porodů

V případě studia sezonního rozložení počtů narozených by vzhledem k velikosti zkoumaného vzorku nemělo docházet k náhodnému zkreslení tohoto jevu. Sledované období bylo rozděleno na tři části a vypočítány podíly narození v měsících. Ačkoliv se počty narozených zdají být poměrně vyrovnané, při rozdělení vzorku na jednotlivá období jsou zřetelné výkyvy.

Hodně dětí se narodilo na začátku roku v lednu, únoru a březnu, a ke konci roku v září a říjnu. Když odečteme devět měsíců, vychází nám jako měsíce početí dítěte duben, květen, červen, resp. prosinec a leden. Důvodem početí v jarních a letních měsících může být způsob života obyvatel. Teplé jarní počasí se podepsalo na mírném zvýšení sexuální aktivity. Na druhou stranu by mělo hrát roli dodržování nařízení a tradic a sexuální zdrženlivost obyvatel. Ačkoliv by vzhledem k půstu a adventu měly být měsíce březen, duben a prosinec obdobími s nejnižším počtem početí, nebylo tomu tak. V průběhu 19. století je tak patrné nedůsledné dodržování církevních předpisů, což bylo běžné i v předchozích staletích. Přírozené a hospodářské faktory sehrávaly mnohem větší roli než liturgické.

Lidé si mohli vědomě plánovat narození dítěte na zimní měsíce, aby matka nebyla pro rodinu přítěží v letních měsících, kdy naopak bylo potřeba ženy jako pracovní síly. Jestli měl návrat matky do běžného života výrazný význam ovlivňující dobu početí, je však zatím pouze předmětem teorií.³⁵

Graf 2: Sezonnost narození a jejich podíly v jednotlivých měsících ze všech obcí (v %)

Výzkum porodnosti ukázal nejen vývoj počtu narozených a zastoupení narozených podle pohlaví, ale také vícečetné porody. Excerptce matrik křtěných vedla k počtu 9 933 dětí, které se v průběhu let 1781–1900 narodily v Darkově, Ráji a Starém Městě ve všech rodinách. Index maskulinity za celé období činil 1 026 živě narozených chlapců na 1 000 dívek. Celkově lze říci, že hrubá míra porodnosti sledovaných obcí dosahovala vždy vyšší úrovně, než bylo typické pro české země v dané době, ale pro období do roku 1869 není zcela vypovídající.

Velice zajímavé se vyvíjel počet a podíl nemanželských dětí. V Darkově, Ráji a Starém Městě se mimo manželství narodilo 754 dětí. Podíly nemanželských dětí ze všech narozených se pohybovaly někdy na vyšších, někdy nižších úrovních, než jsou uváděny pro české země. Ve Starém Městě byly tyto podíly téměř po celé sledované období vyšší a v 60. letech 19. století dosáhly nečekaných 19 %, a pak nastal prudký pokles. V Darkově a Ráji byl vývoj jiný. Podíly nemanželských dětí odpovídaly hodnotám pro české země. Děti narozené mimo manželství měly menší naději dožít se dospělého věku než děti z úplných manželství. Ve všech třech obcích zemřelo za sledované období celkem 2 654 kojenců,³⁶ což představovalo kojeneckou úmrtnost 267 ‰, ale u nemanželských dětí to bylo 333 ‰.

RESUMÉ

19th Century Births in the Villages of Darkov, Ráj, and Staré Město

The present study describes the natality history of three villages around Karviná between 1781 and 1900 in terms of historical demographics. The villages of Staré Město, Darkov and Ráj are presently part of the town of Karviná. Throughout the “long” 19th century, their residents were largely farmers and miners. The present study aims to describe the local history of natality. The principal data source consists in parish registers that were processed using an aggregative method. The method allows us to get a basic idea of the population trends within a specific community. This way, data were collected on births within the reference period, with the results compared to the overall regional trends.

KEYWORDS

historical demographics; natality; population development; population; gross birth rate; births; Silesia

AUTOR MATERIÁLOVÉ STUDIE

- Mgr. Marek Laryš; doktorand, Katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě; larys.marek@gmail.com

POZNÁMKY

- 1 Studie vychází z diplomové práce věnované demografickému vývoji jmenovaných obcí v 19. století. LARYŠ, Marek: *Vývoj obyvatelstva vybraných lokalit na Frýštátsku v 19. století (lokality Staré Město, Darkov a Ráj)*. Diplomová práce. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Ostrava 2012.
- 2 MAUR, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Historická demografie (dále jen HD) 6, 1972, s. 40–55.
- 3 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZÁ Opava), fond Sbírka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), sign. F IV 5, F IV 11, F IV 12, F IV 13, F IV 14, F IV 24, F IV 25, F IV 26; ET V 1, ET V 2, ET V 5, ET V 6; Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (dále jen HBMA), inv. č. 769, 772.
- 4 LIPOVSKI, Radek: *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku na sklonku tradiční společnosti*. Ostrava 2013, s. 21.
- 5 HAJZLEROVÁ, Irena: *Zaniklý svět. Historie staré Karviné*. Karviná 2002, s. 3; IVÁNEK, Jakub – SMOLKA, Zdeněk (red.): *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy*. Sv. II. Ostrava 2013, s. 411–412.
- 6 DOKOUPIL, Lumír: *Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869*. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě, sv. 57. Praha 1986.
- 7 MATROSOVÁ, Veronika: *Rod Larisch-Mönnichů na Karvinsku*. Karviná 1999, s. 10–20.
- 8 KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien*. II/I. Brünn 1804, s. 120,

- 168–169, 304–305; DOKOUPIL, L.: *Obyvatelstvo; Special-Orts-Repertorien der im Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche u. Ländern. XI. Schlesien*. Wien 1885; *Special-Orts-Repertorium von Schlesien XI*. Wien 1894; *Gemeinde Lexikon von Schlesien bearbeitetauf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. 12. 1900*. Wien 1906; *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*. Díl 1, Svazek 2. Praha 1978, s. 826. Od roku 1869 pochází údaje o velikosti populací sledovaných lokalit z moderních sčítání obyvatel, předchozí hodnoty jsou počty duší v éře konskripce.
- 9 Viz ZÁŘICKÝ, Aleš: *Ve stínu těžních věží. Historie dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílci pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*. Ostrava 2004.
 - 10 PITRONOVÁ, Blanka: *K otázce vývoje lidnatosti v Karvině v průběhu 19. století*. In: Plaček, V. – Plačková, M. (edd.): *Karviná. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná 1968, s. 100–111.
 - 11 TÁŽ: *Vývoj lidnatosti ve Slezsku a na severovýchodní Moravě v období 1869–1910*. Slezský sborník 67, 1969, s. 313–335.
 - 12 Viz ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rothschildové a ti druzí aneb Dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou*. Ostrava 2005; DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace (od 60. let 19. století do první světové války)*. Ostrava 2014.
 - 13 LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. Fénix, sv. 16. Praha 2006, s. 51–55.
 - 14 NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, s. 60–68.
 - 15 MELKESOVÁ, Miroslava: *ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*. HD 27, 2003, s. 63–122.
 - 16 KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962, s. 64–68.
 - 17 Viz pozn. 3. Je možné, že už před rokem 1894 se ve sledovaných lokalitách vyskytovaly porodů židovských dětí, ale jejich záznamy byly v tom případě pravděpodobně zaneseny do těšínských židovských register, která se nedochovala.
 - 18 LARYŠ, M.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 43.
 - 19 ŠIKULOVÁ, Alexandra: *Vývoj porodnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*. HD 37, 2013, s. 23–49.
 - 20 LIVI BACCI, Massimo: *Populace v evropské historii*. Utváření Evropy, sv. 5. Praha 2003, s. 133–134; FIALOVÁ, Ludmila: *Století demografické statistiky*. In: Kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 167.
 - 21 LARYŠ, M.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 104.
 - 22 KNEIFEL, R.: *Topographie*, s. 120, 168–169, 304–305.
 - 23 FIALOVÁ, Ludmila: *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*. HD 15, 1991, s. 143.
 - 24 DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *Přirozená reprodukce obyvatelstva rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v etapě modernizace od 80. let 19. století do první světové války*. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 1, 2010, č. 1, s. 59.
 - 25 PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka – ŠUBRTOVÁ, Alena: *Základy demografie. Celostátní vysokoškolská příručka pro studenty přírodovědeckých, ekonomických, filozofických a lékařských fakult*. Praha 1986, s. 286–287.
 - 26 ZA Opava, fond SMSK, sign. ET V 1, ET V 2, ET V 5, ET V 6.
 - 27 NA Praha, fond HBMa, inv. č. 769, 772.
 - 28 VELKOVÁ, Alice: *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In: Jiránek, T. – Kubeš, J. (edd.): *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. Pardubické bienále, 4.–5. dubna 2002, Pardubice. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplement 5. Pardubice 2003, s. 205–227.
 - 29 FIALOVÁ, Ludmila: *Století demografické statistiky*, s. 161–170.
 - 30 TAMTÉŽ, s. 174.
 - 31 ZA Opava, fond SMSK, sign. F IV 10, F IV 11, F IV 18, F IV 20, F IV 21, F IV 22, F IV 31, F IV 48; ET V 10.
 - 32 DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila – LIPOVSKI, Radek: *The Death Rate for Small Children in Austrian Silesia and in North-East Moravia over the Course of the First Demographical Transition*. In: Arrizabalaga, M.-P. – Bolovan, I. – Eppel, M. – Kok, J. – Nagata, M. L. (edd.): *Many Paths to Happiness? Studies in Population and Family History. A Festschrift for Antoinette Fauve-Chamoux*. Amsterdam 2010, s. 261–283.
 - 33 SLÁMA, František: *Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z Rakouského a Pruského Slezska*. Praha 1886, s. 214.
 - 34 KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha 1965, s. 338.
 - 35 FIALOVÁ, Ludmila: *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*. Demografie 37, 1995, s. 9–21.
 - 36 LARYŠ, M.: *Vývoj obyvatelstva*, s. 65–69.

Príspevek k poznání vertebratofauny údolí Černé Ostravice

Jana Glombová – Kateřina Janová

Od roku 2014 spolupracují Muzeum Beskyd Frýdek-Místek a Muzeum Těšínska na výzkumu diverzity fauny a flóry údolí řeky Ostravice. Ta vzniká v Moravskoslezských Beskydech poblíž obcí Bílá a Staré Hamry soutokem Bílé a Černé Ostravice, přičemž za pramenicí je považována Bílá Ostravice s hydrologickým pramenem v nadmořské výšce asi 720 m n. m. v katastrálním území (k. ú.) obce Bílá. Délka toku činí od pramene až po ústí do řeky Odry v Ostravě 65,1 km a prostřednictvím přítoků odvodňuje území o rozloze 826,8 km².¹ Ostravice v minulosti patřila k typicky divočíím šterkonosným tokům, dnes je bohužel regulována téměř v celé své délce. Tyto zásahy společně s výstavbou vodního díla Šance zapříčinily narušení přirozené dynamiky toku. Přesto se alespoň v některých oblastech udržel přirozený vývoj dnových sedimentů a vznik šterkových lavic, na které jsou vázána hodnotná společenstva organismů. I proto byla část toku zahrnuta do soustavy NATURA 2000 jako Evropsky významná lokalita (dále jen EVL) Řeka Ostravice (úsek od hranice Chráněné krajinné oblasti /dále jen CHKO/ Beskydy po přítok Olešné v Paskově).² K dalším cenným oblastem pak patří také Přírodní památka (dále jen PP) Koryto řeky Ostravice, jež na odhalených příkrovech názorně demonstruje charakteristickou stavbu vnějších Karpat.³ Celá řeka Ostravice je ve správě státního podniku Povodí Odry. Ten zajišťuje management toku i přilehlých břehových porostů, který musí zejména v chráněných částech toku balancovat

Meandry Černé Ostravice, foto Magdaléna Roháčová

mezi protipovodňovými opatřeními a zachováním hodnotných ekosystémů. Kromě biologických hodnot se však řeka výrazně zapsala i do sociálních a politických dějin regionu. Z těch nejvýznamnějších jmenujme alespoň dva. V roce 1297 byla Ostravice (od pramene Černé Ostravice po ústí do Odry) ustanovena zemskou hranicí mezi Těšínským Slezskem a Moravou.⁴ Druhým, dramatickým počinem byla výstavba vodního díla Šance v horní části toku v letech 1964–1969,⁵ jež slouží jako zdroj pitné vody. Přehrada nerozdělila pouze z většiny zatopený intravilán obce Staré Hamry, ale také samotnou řeku na dva úseky se zcela odlišným charakterem. Zatímco nad nádrží jsou divočíci horské bystřiny relativně nerušeně vklíněny do masivů Beskyd, pod Šancí je Ostravice spoutána zástavbou až ke svému ústí.

Ačkoliv je řeka Ostravice jedním z nejvýznamnějších toků v celém regionu, systematické výzkumy se soustřeďují hlavně na úseky chráněné v rámci EVL a PP. Výzkumy v ostatních částech jsou spíše výjimkou. Na Černé Ostravici se pak výzkumy zaměřují převážně na geologické, botanické či ichtyologické poznání zdejších poměrů. Záměrem přírodovědných úseků Muzea Beskyd Frýdek-Místek a Muzea Těšínska je doplnění chybějících znalostí o lokální biotě a přispění tak ke komplexnímu zhodnocení biologicky významného území regionu. Společný výzkum se zaměřuje na diverzitu hub, mečů, cévnatých rostlin, vybraných skupin hmyzu, obojživelníků, plazů a ptáků, a doplňkově je zaznamenáván výskyt savců. Výzkum započal roku 2014 na Bílé Ostravici⁶ a v každém následujícím roce se posouvá k dalšímu úseku toku. V roce 2015 byl realizován průzkum Černé Ostravice. Výsledky jeho vertebratologické části jsou shrnuty v této studii.

Charakteristika území

Bystřina Černá Ostravice (dále jen ČO) je jednou ze dvou zdrojnic řeky Ostravice, číslo hydrologického pořadí (č. h. p.) 2-03-01-006. Nachází se ve východní části Moravskoslezského kraje při hranici se Slovenskou republikou a náleží do okresu Frýdek-Místek. Teče po hranici mezi k. ú. Bílá a k. ú. Staré Hamry, na území CHKO Beskydy a v EVL Beskydy. Tok ČO a úzký pás území na obou březích spadá do I. zóny CHKO Beskydy.⁷ ČO má pro celé chráněné území mimořádně vysokou ekologickou hodnotu, která spočívá v odlehlosti jejího údolí, vysoké zalesněnosti povodí a množství přítoků s přirozeným vinutím koryta.⁸ Geomorfologicky patří ČO k celku Moravskoslezských Beskyd a k jeho dvěma podcelkům – Lysohorské hornatině a Klokočovské hornatině.⁹

ČO pramení 0,8 km jihozápadně od vrcholu Sulov ve výšce 850 m n. m.¹⁰ v soustavě roklí zvaných „vlčí jámy“, odkud teče na jih až k ústí Vjadačky na svém levém břehu.¹¹ Dále pak pokračuje podélným údolím jihozápadním směrem. Cestou přibírá množství přítoků – mezi hlavní patří Borsučí, Baraní potok, Stupný potok či Chladná voda.¹² Z dalších jsou to pak např. Hartisov, Medvědí, Chladný, Malý a Velký Lučný. Asi 1,5 km od pramene se na toku nachází malá vodní nádrž – klauz Černá Ostravice, dříve sloužící k plavení dřeva. Ve spodní polovině toku se pak nalézá další vodní nádrž, ta je však nepřístupná.

U obce Staré Hamry v nadmořské výšce 521 m se ČO spojuje s Bílou Ostravicí, s níž vytváří řeku Ostravici.¹³ Název Bílá a Černá Ostravice je dán rozdílností geologického podloží, kterým oba toky protékají. Bílá Ostravice protéká jílovitým podložím, jež jí za zvýšených vodních stavů dává bíle zakalené zbarvení oproti Černé Ostravici. Rozdílnost zbarvení se na jejich soutoku projevuje zejména během povodní.¹⁴

ČO je tok s relativně nízkým sklonem,¹⁵ jehož značná část vede souběžně s lesní komunikací po levém břehu (tzv. Moravská cesta). Na pravém břehu se nachází další komunikace podél ČO, avšak v poněkud větší vzdálenosti od samotného toku (tzv. Slezská cesta).¹⁶ ČO je vodohospodářsky významný tok,¹⁷ není příliš křivolaký. Jeho trasa protíná regionální biocentrum a regionální i nadregionální biokoridor.¹⁸

Povodí ČO patří k úmoří Baltského moře, samotná ČO spadá do povodí Odry. Plocha celého povodí ČO je 28,9 km², délka toku 8,8 km, průměrný průtok u ústí 0,55 m³.s⁻¹.¹⁹ Povodí leží ve členitém vrchovinném až hornatém reliéfu Zadních hor ve velmi vodné oblasti s velmi malou retenční schopností, silně rozkolísaným odtokem a vysokým koeficientem odtoku.²⁰ Jedná se o chladnou klimatickou oblast. Až 90 % plochy povodí zaujímají lesní plochy (převážně smrkové), zbylou část nezalesněné horské osady a louky. Z biogeografického hlediska řadíme povodí ČO do beskydského bioregionu.²¹

Podle mapy potenciální přirozené vegetace by ČO pramenila v acidofilní smrkové bučině s převahou buku lesního (*Fagus sylvatica* L.), vtroušeným javorem klenem (*Acer pseudoplatanus* L.), jedlí bělokorou (*Abies alba* Mill.) a smrkem ztepilým (*Picea abies* /L./ H. Karst). Část středního a dolního toku by protékala podmačenou rohozcovou smrčinou místy v komplexu s rašelinnou smrčinou. Tyto lesy rostou na zamokřených půdách v terénních sníženinách. Ve stromovém patře by převládal smrk ztepilý se vtroušeným jeřábem ptačím (*Sorbus aucuparia* L.). Zbylé části toku by byly lemovány květnatými bučinami s převahou buku lesního a vtroušeným smrkem ztepilým, jedlí bělokorou a javorem klenem.²² V současnosti je ale většina přirozených porostů v údolí nahrazena smrkovými monokulturami, jen ojediněle je možno nalézt přirozené podmačené a rašelinné smrčiny.²³

ČO protéká faunistickými čtverci 6576 a 6577.²⁴ Rybí společenstvo ČO je tvořeno pouze prstuhem obecným (*Salmo trutta*²⁵) a vrankou pruhoploutvou (*Cottus poecilopus*²⁶).²⁷

Metodika

Zkoumané území bylo navštíveno v 15 termínech, v roce 2015: 13. dubna, 7. května, 3. června, 25. června, 16. července, 24. července, 13. srpna, 26. srpna, 11. září, 23. září, 26. října (noční kontrola); v roce 2016: 26. února (noční kontrola), 23. března (noční kontrola), 2. dubna a 5. dubna. Kromě těchto termínů byla zaznamenána ještě náhodná pozorování v roce 2015: 5. května, 6. května, 6. srpna a 5. října.

Jako výchozí byly u sledovaných skupin živočichů (obojživelníci, plazi, ptáci) použity metodiky AOPK (Agentura ochrany přírody a krajiny).²⁸ Systematické kontroly zájmového území byly uskutečňovány převážně v ranních a dopoledních hodinách (s výjimkou tzv. nočních kontrol, které probíhaly před soumrakem a po setmění). Prozkoumán byl celý úsek toku od pramene až po soutok s Bílou Ostravicí, převážně ve vzdálenosti do 250 m od koryta řeky, ve střední části toku pak při hledání kadáverů na Slezské cestě, ve vzdálenosti maximálně 600 m od toku (cesta se od samotného toku místy mírně vzdaluje), náhodné pozorování holubů domácích (*Columba livia*) proběhlo v místě vzdáleném 900 m od řeky. Přítomnost obojživelníků byla kontrolována zejména v nejvhodnějších biotopech, prohledávány byly vody lentické (stojaté) i lotické (tekoucí) včetně jejich okolí. U plazů byly zkoumány potenciálně vhodné biotopy. Nálezová data ptactva byla sbírána během několikakilometrových liniových pochůzek (4–9 km) doplněných o noční kontroly vybraných lokalit podél celého toku. Vzhledem k různorodosti všech skupin savců a jim odpovídajícím metodikám výzkumu nebyla jejich přítomnost na sledovaném území zjišťována systematicky. Zaznamenávání byli pouze na základě náhodných nálezů pobytových znaků, vizuálního pozorování či podle akustických projevů. U všech skupin živočichů byly rovněž vyhledávány kadávery na obou hlavních komunikacích v zájmovém území (Moravská a Slezská cesta). Doplnkově byla ve vybraných lokalitách instalována fotopast.

Všem zjištěným taxonům (jejichž vědecké názvy byly použity dle příslušné odborné literatury)²⁹ byly přiřazeny kategorie výskytu, případně hnízdění (u ptáků), a to vždy nejvyšší zjištěná kategorie u daného druhu během sledovaného období:

Obojživelníci a plazi:

- R – rozmnožování (prokázáno rozmnožování druhu v oblasti, nález snůšek či larválních/juvenilních stadií)
- mR – možné rozmnožování (zaznamenán adultní jedinec druhu, u kterého je rozmnožování v dané oblasti pravděpodobné)
- V – výskyt (nález adultního jedince druhu, u něhož je rozmnožování v dané oblasti vysoce nepravděpodobné)

Savci:

- R – rozmnožování (prokázáno rozmnožování druhu v oblasti, zaznamenána mláďata)
- mR – možné rozmnožování (zaznamenán adultní jedinec druhu, u kterého je rozmnožování v dané oblasti pravděpodobné)
- V – výskyt (nález adultního jedince druhu, u kterého je rozmnožování v dané oblasti vysoce nepravděpodobné)

Ptáci:

Hnízdní kategorie převzaty přesně dle Atlasu hnízdního rozšíření³⁰ a rozšířeny o kategorii „přelet“:

P – přelet, 0 – nehnízdící druh, A – možné hnízdění, B – pravděpodobné hnízdění, C – prokázané hnízdění

Podrobný rozpis kategorií:

- 0 Nehnízdící (druh pozorovaný v hnízdním období, ale s vysokou pravděpodobností jde o migrujícího či nehnízdícího ptáka).
- A1 Druh pozorovaný v době hnízdění ve vhodném hnízdním prostředí.
- A2 Pozorování zpívajícího samce (samců) nebo zaslechnutí hlasových projevů souvisejících s hnízděním v hnízdním období.
- B3 Pár pozorovaný ve vhodném hnízdním prostředí v době hnízdění.
- B4 Stálý okrsek předpokládaný na základě pozorovaného teritoriálního chování (zpěv, zahánění soků apod.) na stejném místě minimálně dvakrát v odstupu jednoho týdne.
- B5 Tok, imponování nebo páření.
- B6 Pozorování ptáků navštěvujících pravděpodobná hnízdíště (např. vlaštovky létající do stáje, kterou nemůžeme zevnitř prohlédnout).
- B7 Vzrušené chování nebo varování starých ptáků nejspíše v blízkosti hnízda či mláďat.
- B8 Přítomnost hnízdní nažiny u chyceného starého ptáka.
- B9 Staří ptáci pozorováni při stavbě hnízda nebo dlabání dutiny.
- C10 Odpoutávání pozornosti od hnízda nebo mláďat nebo předstírání zranění.
- C11 Nález zbytků vaječných skořápek nebo nález použitého hnízda, obydleného či opuštěného v době mapování.
- C12 Nález čerstvě vylétaných mláďat (u krmivých ptáků) nebo mláďat v prachovém opeření (u nekrmivých ptáků).
- C13 Pozorování starých ptáků přilétajících na hnízdíště či opouštějících jej za okolností, které nasvědčují přítomnosti obsazeného hnízda (včetně vysoko umístěných hnízd nebo hnízdních dutin, do nichž není vidět) či pozorování starých ptáků vysezujících snůšky vajec.
- C14 Pozorování starých ptáků přinášejících potravu mláďatům nebo odnášejících trus od hnízda.
- C15 Nález hnízda s vejci.
- C16 Nález hnízda s mláďaty (viděnými nebo slyšenými).

Výsledky a diskuse

Ve sledovaném území bylo zaznamenáno celkem 76 druhů obratlovců, z toho čtyři druhy obojživelníků, čtyři druhy plazů, 57 druhů ptáků a 11 druhů savců.

Tabulka: Přehled zjištěných druhů. Kromě jednotlivých pozorování a kategorie výskytu jsou data rozšířena o stupeň ochrany jednotlivých druhů podle vyhlášky č. 395/1992 Sb.³¹ a podle Červeného seznamu České republiky³²

Název česky	Název latinsky	13. 4. 2015	2. 6. 2015 (fotopast)	5. 5. 2015 (náhodné pozorování)	6. 5. 2015 (náhodné pozorování)	7. 5. 2015	28. 5. 2015 (fotopast)	3. 6. 2015	18. 6. 2015	25. 6. 2015	30. 6. 2015 (fotopast)	16. 7. 2015	24. 7. 2015	6. 8. 2015 (náhodné pozorování)	13. 8. 2015	26. 8. 2015	11. 9. 2015	23. 9. 2015	5. 10. 2015 (náhodné pozorování)	26. 10. 2015 (noční kontrola)	26. 2. 2016 (noční kontrola)	23. 3. 2016 (noční kontrola)	2. 4. 2016	5. 4. 2016	Kategorie výskytu	Vyhlaška č. 395/1992 Sb.	Červený seznam ČR	
OBOJŽIVELNÍCI																												
mlok skvrnitý	<i>Salamandra salamandra</i>		+												+											R	SO	VU
čolek horský	<i>Ichthyosaura alpestris</i>				+			+																		R	SO	NT
ropucha obecná	<i>Bufo bufo</i>		+																							R	O	LC
skokan hnědý	<i>Rana temporaria</i>	+						+						+												R		LC
PLAZI																												
ještěrka živorodá	<i>Zootoca vivipara</i>											+														mR	SO	NT
slépýš křehký	<i>Anguis fragilis</i>							+						+				+	+							mR	SO	LC
užovka obojková	<i>Natrix natrix</i>													+					+	+						mR	O	LC
zmije obecná	<i>Vipera berus</i>																		+							mR	KO	VU
PTÁCI																												
čáp černý	<i>Ciconia nigra</i>				+								+													A1	SO	VU
káně lesní	<i>Buteo buteo</i>	+			+		+								+	+	+	+								B4		
krahujec obecný	<i>Accipiter nisus</i>												+													A1		
poštolka obecná	<i>Falco tinnunculus</i>																	+								A1		
holub domácí	<i>Columba livia</i>														+											A1		
holub hřivnáč	<i>Columba palumbus</i>	+			+							+		+	+											B4		
sýc rousný	<i>Aegolius funereus</i>																				+					A2	SO	VU
puštík obecný	<i>Strix aluco</i>																				+					A2		
ledňáček říční	<i>Alcedo atthis</i>								+												+					A1	SO	VU
datel černý	<i>Dryocopus martius</i>				+							+										+	+			A2		
žluna zelená	<i>Picus viridis</i>															+							+	+		A1		
strakapoud velký	<i>Dendrocopos major</i>												+		+	+	+	+			+					A2		
strakapoud bělohřbetý	<i>Dendrocopos leucotos</i>	+			+																					A1	SO	EN
linduška luční	<i>Anthus pratensis</i>																+									A2		
linduška lesní	<i>Anthus trivialis</i>												+													A2		
konipas bílý	<i>Motacilla alba</i>	+										+														B3		
konipas horský	<i>Motacilla cinerea</i>	+			+			+						+										+		B3		
skorec vodní	<i>Cinclus cinclus</i>				+											+		+								C16		LC
pěvuška modrá	<i>Prunella modularis</i>													+												A2		
červenka obecná	<i>Erithacus rubecula</i>	+			+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					+			B4		
rehek domácí	<i>Phoenicurus ochruros</i>				+		+								+	+	+	+								B4		
bramborníček hnědý	<i>Saxicola rubetra</i>																+									A1	O	
drozd zpěvný	<i>Turdus philomelos</i>	+			+		+							+							+		+			B9		
drozd brávník	<i>Turdus viscivorus</i>	+			+																					B4		
kos černý	<i>Turdus merula</i>	+			+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+		+			B4		
kos horský	<i>Turdus torquatus</i>	+																								A1	SO	EN
pěnice černohlavá	<i>Sylvia atricapilla</i>				+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+										B4		
pěnice	<i>Sylvia sp.</i>															+										A1		
budníček větší	<i>Phylloscopus trochilus</i>				+		+	+	+	+	+	+														B4		

Název česky	Název latinsky	13. 4. 2015	2. 6. 2015 (fotopast)	5. 5. 2015 (náhodné pozorování)	6. 5. 2015 (náhodné pozorování)	7. 5. 2015	28. 5. 2015 (fotopast)	3. 6. 2015	18. 6. 2015	25. 6. 2015	30. 6. 2015 (fotopast)	16. 7. 2015	24. 7. 2015	6. 8. 2015 (náhodné pozorování)	13. 8. 2015	26. 8. 2015	11. 9. 2015	23. 9. 2015	5. 10. 2015 (náhodné pozorování)	26. 10. 2015 (noční kontrola)	26. 2. 2016 (noční kontrola)	23. 3. 2016 (noční kontrola)	2. 4. 2016	5. 4. 2016	Kategorie výskytu	Výhláška č. 395/1992 Sb.	Červený seznam ČR
PTÁCI																											
budníček menší	<i>Phylloscopus collybita</i>	+				+		+		+		+	+											+	B4		
králíček obecný	<i>Regulus regulus</i>	+				+		+		+		+		+			+							+	B4		
králíček ohnivý	<i>Regulus ignicapilla</i>					+		+		+		+				+								+	B4		
střízlík obecný	<i>Troglodytes troglodytes</i>	+				+		+		+		+	+	+	+	+	+							+	B4		
lejsek šedý	<i>Muscicapa striata</i>													+		+									B3	O	LC
sýkora koňadra	<i>Parus major</i>	+				+		+		+		+		+		+	+						+		B4		
sýkora uhelníček	<i>Periparus ater</i>	+				+		+		+		+	+	+	+	+	+					+			B4		
sýkora modřínka	<i>Cyanistes caeruleus</i>	+													+	+	+	+							B4		
sýkora parukářka	<i>Lophophanes cristatus</i>											+					+								B4		LC
sýkora babka	<i>Poecile palustris</i>	+											+									+			A2		
sýkora lužní	<i>Poecile montana</i>									+						+	+	+							A2		
mlynářik dlouhoocasý	<i>Aegithalos caudatus</i>							+					+									+			B3		
brhlík lesní	<i>Sitta europaea</i>											+		+										+	B4		
šoupálek dlouhoprstý	<i>Certhia familiaris</i>					+									+	+								+	B4		
tůňák obecný	<i>Lanius collurio</i>											+					+								A2	O	NT
sojka obecná	<i>Garrulus glandarius</i>					+		+							+	+	+	+						+	B4		
ořešník kropaťatý	<i>Nucifraga caryocatactes</i>																+								B3	O	VU
vrána černá	<i>Corvus corone</i>																+								P		
krkavec velký	<i>Corvus corax</i>					+										+	+					+	+	+	B4	O	VU
vrabec domácí	<i>Passer domesticus</i>											+													A1		
pěnkava obecná	<i>Fringilla coelebs</i>	+				+		+		+		+		+				+			+		+	+	B4		
pěnkava jíkavec	<i>Fringilla montifringilla</i>	+																							A1		
stehlík obecný	<i>Carduelis carduelis</i>					+						+		+											B3		
čížek lesní	<i>Spinus spinus</i>											+		+											B3		
zvonohlík zahradní	<i>Serinus serinus</i>											+					+								A1		
hýl obecný	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	+																			+				B3		
křivka obecná	<i>Loxia curvirostra</i>											+		+	+										B4		
strnad obecný	<i>Emberiza citrinella</i>					+		+				+										+			B4		
SAVCI																											
krtek obecný	<i>Talpa europaea</i>																	+							mR		
rejsek horský	<i>Sorex alpinus</i>														+										mR	SO	VU
veverka obecná	<i>Sciurus vulgaris</i>	+				+		+			+			+	+						+				mR	O	NE
zajíc polní	<i>Lepus europaeus</i>			+													+		+	+	+				mR		NT
kuna	<i>Martes sp.</i>																+								mR		
jezevec lesní	<i>Meles meles</i>	+																							mR		
vydra říční	<i>Lutra lutra</i>													+											mR	SO	VU
liška obecná	<i>Vulpes vulpes</i>																			+				+	mR		
prase divoké	<i>Sus scrofa</i>		+						+																R		
jeleň lesní	<i>Cervus elaphus</i>	+				+		+		+	+			+			+			+					mR		
srnec obecný	<i>Capreolus capreolus</i>	+				+	+			+	+			+	+						+		+	+	mR		

Vysvětlivky: KO – kriticky ohrožený, SO – silně ohrožený, O – ohrožený; NE – nevhodnocený, LC – málo dotčený, NT – téměř ohrožený, VU – zranitelný, EN – ohrožený.

Komentáře k vybraným pozorováním:

Obojživelníci (Amphibia)

Všechny pozorované druhy jsou zahrnuty v Červeném seznamu ČR a s výjimkou skokana hnědého (*Rana temporaria*) rovněž chráněny zákonem. U skokana hnědého byla zachycena všechna stadia vývoje: snůšky, pulci, čerstvě metamorfovaní jedinci i dospělci. Juvenilní jedinci byli pozorováni rovněž u čolka horského (*Ichthyosaura alpestris*), společně s dospělými samci a samicemi se opakovaně vyskytovali v příkopové strouze podél Slezské cesty vedoucí k Bílému Kříži. Mlok skvrnitý (*Salamandra atra*) byl zaznamenán pouze v horní části toku – tři adultní jedinci v pramenné oblasti ČO a jeden kadáver juvenilního jedince na Slezské cestě. Ropucha obecná (*Bufo bufo*) byla pozorována pouze jako pářící se pár v uměle vybudované nádrži v osadě Bílý Kříž.

Adultní a juvenilní jedinec čolka horského a lokalita jejich výskytu (nahore), foto Jana Glombová

Plazi (Reptilia)

Všechny čtyři zachycené druhy jsou zahrnuty jak ve vyhlášce č. 395/1992 Sb., tak v Červeném seznamu ČR. Nejčastěji (celkem během čtyř kontrol) byl pozorován slepýš křehký (*Anguis fragilis*), z toho dvakrát pouze jako kadáver na komunikaci. Ostatní druhy (ještěrka živorodá *Zootoca vivipara*/, užovka obojková *Natrix natrix*/ a zmije obecná *Vipera berus*/) byly zaznamenány pouze jednou. Zmije obecná byla nalezena opět pouze jako kadáver na komunikaci, a to v okolí Lučného potoka.

Ptáci (Aves)

Zaznamenáno bylo 57 druhů ptáků, z toho 12 druhů je zapsáno v Červeném seznamu a 10 druhů je v ČR chráněno podle zákona.

Brodiví (Ciconiiformes): Během dvou kontrol byl pozorován na obloze kroužící čáp černý (*Ciconia nigra*), který má v povodí ČO své jádrové loviště.³³ Během výzkumu byl však vždy spatřen pouze ve střední části toku.

Dravci (Accipitriformes): Nejčastěji byla zaznamenána káně lesní (*Buteo buteo*), která se pravidelně vyskytovala v údolí ČO v okolí Bílého Kříže, krahujec obecný (*Accipiter nisus*) byl pozorován pouze jednou.

Hnízdo skorce vodního s ptáčaty vklíněné do konstrukce kamenného mostu, foto Kateřina Janová

Sokolovití (Falconiformes): Z tohoto řádu byla pozorována pouze poštolka obecná (*Falco tinnunculus*), a to pouze jednou u soutoku Černé a Bílé Ostravice.

Měkkozobí (Columbiformes): Holub hřivnác (*Columba palumbus*) byl opakovaně viděn pouze v horní třetině toku, holub domácí se vyskytoval pouze u osady Šučíkovci.

Sovy (Strigiformes): Teritoriální hlas sýce rousného (*Aegolius funereus*) byl během jedné kontroly zaznamenán v horní třetině toku. Podél ČO byly před několika lety zavěšeny budky k podpoře jeho hnízdění.³⁴ Obdobně (pouze při jedné noční kontrole) byl zaznamenán i teritoriální hlas puštíka obecného (*Strix aluco*) ve střední části toku.

Srostloprstí (Coraciiformes): Výskyt ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*) byl během dvou kontrol potvrzen u meandrů v dolní části toku, kde ho často pozorují i turisté (ústní sdělení). Řeka zde vytvořila kolmé břehy, které by mohly ledňáčkům vyhovovat ke hnízdění. Nory v nich však objeveny nebyly a literatura³⁵ dokonce uvádí, že břehy ČO nejsou ke hnízdění ledňáčků vhodné. Tok ČO je však jejich pravidelným lovištěm.³⁶

Šplhavci (Piciformes): Strakapoud velký (*Dendrocopos major*) byl pravidelně zaznamenáván podél celého toku. Po celé délce ČO byl pozorován rovněž datel černý (*Dryocopus martius*). Dvakrát byl zaznamenán také strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopos leucotos*), jehož výskyt zde ale můžeme považovat pouze za nahodilý, jelikož preferuje listnaté porosty s množstvím odumírajících stromů. Zdejší smrčina pro něj tedy není vhodným biotopem.

Pěvci (Passeriformes): Nejpočetněji pozorovanou skupinou ptáků byli pěvci, kterých bylo zaznamenáno 44 druhů. Sedm z nich je zařazeno v Červeném seznamu ČR, šest druhů je chráněno českou legislativou. V otevřených stanovištích pastvin a malých obydlených osad byli spatřeni linduška luční (*Anthus pratensis*), řuhák obecný (*Lanius collurio*) či ořešník kropenatý (*Nucifraga caryocatactes*). Na okraji lesů pak kos horský (*Turdus torquatus*), lejsek šedý (*Muscicapa striata*) či linduška lesní (*Anthus trivialis*). V lesních biotopech byla vždy v malém hejnu pozorována sýkora parukářka (*Lophophanes cristatus*) či krkavec velký (*Corvus corax*) přeletující nad lesním porostem. K nejčastěji pozorovaným druhům pěvců patřily pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*), sýkora uhelníček (*Periparus ater*), sýkora koňadra (*Parus major*), střízlík obecný (*Troglodytes troglodytes*), kos černý (*Turdus merula*), pěnice černohlavá (*Sylvia atricapilla*), červenka obecná (*Erithacus rubecula*) a oba druhy králíků (*Regulus regulus*, *R. ignicapilla*). Hnízdění bylo zaznamenáno pouze u skorce vodního (*Cinclus cinclus*), bylo objeveno hnízdo s mláďaty pod jedním z mostů přes střední část toku ČO. K zajímavým pozorováním patřil tok krkavců v okolí Bílého Kříže, kdy se samec snažil několik minut imponovat samici předváděním letu s akrobatickými prvky a vydáváním nejrůznějších hlasových projevů.

Savci (Mammalia)

Přítomnost savců ve sledovaném území nebyla zjišťována systematicky, přesto bylo zaznamenáno 11 druhů, z toho tři jsou chráněny českou legislativou a čtyři jsou zahrnuty v Červeném seznamu ČR.

Exempláře krtka obecného (*Talpa europaea*) a silně ohroženého rejska horského (*Sorex alpinus*) byly nalezeny pouze v podobě kadáverů. V okolí klauzu Černá Ostravice a pod mostem u soutoku Černé a Bílé Ostravice byly zaznamenány pobytové znaky vydry říční (*Lutra lutra*) – ČO je biotopem trvalého výskytu vydry.³⁷ Na základě pobytových znaků

byl zjištěn rovněž výskyt kuny (*Martes* sp.), jelena lesního (*Cervus elaphus*) a jezevce lesního (*Meles meles*). Zajíc polní (*Lepus europaeus*), srnec obecný (*Capreolus capreolus*), veverka obecná (*Sciurus vulgaris*) a liška obecná (*Vulpes vulpes*) byli pozorováni i vizuálně. Nejčastěji byli ze savců zaznamenáváni jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní a veverka obecná, a to podél celého toku ČO. Rozmnožování bylo prokázáno pouze u prasete divokého (*Sus scrofa*), kdy fotopast zaznamenala samici s mláďaty.

Tato práce navazuje na průzkum diverzity vybraných skupin vertebratofauny v údolí Bílé Ostravice z roku 2014, kde bylo zaznamenáno 66 druhů obratlovců.³⁸ Ve zkoumaném údolí ČO, která je svou délkou srovnatelná s Bílou Ostravicí, avšak protéká antropogenně méně ovlivněným územím, byl potvrzen výskyt celkem 76 druhů obratlovců (čtyři druhy obojživelníků, čtyři druhy plazů, 57 druhů ptáků a doplňkově zaznamenán výskyt 11 druhů savců), z nichž 20 je v ČR chráněno legislativně a 23 je zahrnuto v Červeném seznamu ČR. Zaznamenány byly i druhy ptáků (čáp černý, datel černý a strakapoud bělohřbetý), které jsou předmětem ochrany v nedaleké Ptačí oblasti Beskydy. Výskyt těchto tří druhů však v námi sledovaném území spadá pouze do kategorie „možného hnízdění“. Složení a diverzita druhů zkoumaných skupin odpovídá různorodému prostředí, jež se v oblasti vyskytuje a zahrnuje říční ekosystém, rozsáhlé lesy, ale i otevřené biotopy s keřovým patrem. Některé očekávané druhy, které by se v daných faunistických čtvrcích měly dle literárních zdrojů³⁹ vyskytovat, se nepodařilo potvrdit (např. čolek karpatský, kuňka žlutobřichá, jestřáb lesní atd.), což však mohlo být způsobeno mj. i rozlohou zkoumaného území, jež zahrnovalo pouze malou část obou faunistických čtvrců. Celkově však výskyt druhů s různorodou biotopovou preferencí a současně výskyt množství chráněných či vzácných druhů poukazuje na významnou biologickou a ekologickou hodnotu území a jeho vysoký potenciál.

RESUMÉ

Contribution to Understanding Vertebrate Fauna in the Valley of Černá Ostravice

Since 2014, the Beskydy Museum in Frýdek-Místek and the Museum of Těšín Silesia have combined efforts to explore the diversity of fauna and flora in the river valley of Ostravice. Their joint research focuses on species diversity in fungi, moss, vascular plants, certain groups of insects, amphibians, reptiles, and birds, with selected references to mammals. The valley of Černá Ostravice was explored in 2015. The study chapter dealing with the vertebrates attested to the presence of 76 vertebrate species (4 amphibian species, 4 reptile species, 57 bird species, and noted marginally, 11 mammal species), with 20 of these enjoying legal protection in the Czech Republic and 23 listed in the Red Book of the Czech Republic. Despite failing to confirm all the assumed species, in general, species diversity was confirmed across a range of habitats, and the overall number of rare and protected species documents the high value of the zone.

KEYWORDS

Černá Ostravice Stream; Moravskoslezské Beskydy Mountains; faunistics; amphibians; reptiles; birds; mammals

AUTORKY MATERIÁLOVÉ STUDIE

- Mgr. Jana Glombová; Muzeum Těšínska; jana.glombova@muzeumtcz.cz
- Mgr. Kateřina Janová; Muzeum Beskyd Frýdek-Místek; katerina.janova@muzeumbeskyd.com

POZNÁMKY

- VLČEK, Vladimír a kol.: *Zeměpisný lexikon ČR. Vodní toky a nádrže*. Praha 1984, s. 79–80.
- AOPK ČR. Natura 2000, CZ0813462 – Řeka Ostravice. [WWW dokument] http://www.nature.cz/natura2000-design3/web_lokality.php?cast=1805&akce=karta&id=1000119980 (stav k 31. 5. 2016).
- Český svaz ochránců přírody. PP Koryto řeky Ostravice. [WWW dokument] http://nature.hyperlink.cz/Beskydy/Koryto_Ostravice.htm (stav k 17. 8. 2016).
- K problematice např. AL SAHEB, Jan: *Řeka Ostravice a její role v dějinách Frýdlantu nad Ostravicí*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 5, 2004, s. 79–96; AL SAHEB, Jan – MÜLLER, Karel: *Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice*. Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 4, 2011, s. 111–126.
- Definitivně byla přehrada předána do trvalého provozu k 1. lednu 1974, viz ADAMEC, Tomáš: *Železnice a přehrada (Dvě velké stavby, které změnily život obyvatel Starých Hamer)*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 1, 1999, s. 15–23, zde s. 19–23; Povodí Odry, státní podnik. Ostravice. [WWW dokument] http://www.pod.cz/atlas_toku/ostravice.html (stav k 31. 5. 2016).
- Výsledky týkající se obratlovců viz JANOVÁ, Kateřina – GLOBOVÁ, Jana: *Příspěvek k poznání vertebrátfauny Bílé Ostravice v Moravskoslezských Beskydech (Česká republika)*. Acta Musei Beskiden-sis (dále jen AMB) 7, 2015, s. 67–75.
- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Mapová kniha Zonace CHKO Beskydy. [WWW dokument] <http://beskydy.ochranaprirody.cz/res/archive/212/026956.pdf?seek=1421913562> (stav k 16. 8. 2016).
- LOJKÁSEK, Bohumír: *Aktualizace ichtyologických dat včetně průzkumu dalších živočichů vázaných na vodní prostředí na území Moravskoslezského kraje. Závěrečná zpráva o realizaci dílčího průzkumu*. [WWW dokument] <http://mspp.kr-moravskoslezsky.cz/assets/fauna/zaverecna-zprava-1-5.pdf> (stav k 1. 2. 2016).
- DEMEK, Jaromír – BALATKA, Břetislav: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Praha 1987.
- VLČEK, V. a kol.: *Zeměpisný lexikon*, s. 79–80.
- BARTOŠOVÁ, Šárka – BOGAR, Karel – LANGER, Jiří: *Beskydy. Vlastivědný průvodce údolím Ostravice*. Frýdek-Místek 1983, s. 9 a násl.
- TOVARYŠ, Petr: *Vyhodnocení vlivu návrhu Územního plánu obce Bílá na životní prostředí*. [WWW dokument] <http://www.obecbila.cz/file/vyhodnoceni-sea-up-bila-10790.pdf> (stav k 3. 2. 2016).
- BUČEK, Antonín a kol.: *Flora a fauna v tocích povodí Odry*. Černá Ostravice. [WWW dokument] http://www.pod.cz/projekty/flora_a_fauna/VHPVDFM/DatrekyVDFM/cerna_o.html (stav k 3. 2. 2016).
- MANÍČEK, Jiří: *Atlas vodních toků – Ostravice*. Kapka, zpravodaj státního podniku Povodí Odry, 2014, č. 2, s. 8–11.
- LOJKÁSEK, B.: *Aktualizace*.
- Český úřad zeměměřický a katastrální – Česká informační agentura životního prostředí. Národní geoportál, ČÚZK Základní mapa ČR 1:10 000. [WWW dokument] <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map> (stav k 16. 8. 2016).
- VLČEK, V. a kol.: *Zeměpisný lexikon*, s. 79–80.
- Český úřad zeměměřický a katastrální – Česká informační agentura životního prostředí. Národní geoportál. [WWW dokument] <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map> (stav k 1. 8. 2016).
- VLČEK, V. a kol.: *Zeměpisný lexikon*, s. 79–80.
- BUČEK, A.: *Flora*.
- CULEK, Martin – GRULICH, Vít – POVOLNÝ, Dalibor: *Biogeografické členění České republiky*. Praha 1996.
- NEUHÄUSLOVÁ, Zdenka a kol.: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Praha 1998.
- PROCHÁZKOVÁ, Jana: *Struktura epifytické bryoflory v údolí Černé Ostravice (CHKO Beskydy)*. Brno 2012.
- VRBA, Vladimír: *Mapy mapových polí*. [WWW dokument] http://www.biblioteka.cz/Pages/Lokality/MapovaPole_MapoSiteCR.aspx (stav k 22. 6. 2016).
- BARUŠ, Vlastimil – OLIVA, Ota (edd.): *Fauna ČR a SROV. Mihulovci Petromyzontes a ryby Osteichthyes I*. Praha 1995.
- TÍŽ (edd.): *Fauna ČR a SROV. Mihulovci Petromyzontes a ryby Osteichthyes II*. Praha 1995.
- LOJKÁSEK, Bohumír a kol.: *Vranka pruhoploutvá (Cottus poecilopus) v ichtyocenózách horských toků Beskyd na příkladu povodí Ostravice*. AMB 3, 2011, s. 143–161.
- JEŘÁBKOVÁ, Lenka: *Obojživelníci a plazi, metodika mapování*. [WWW dokument] http://www.nature.cz/publik_syst2/files/mapovani_herp_def.pdf (stav k 23. 7. 2015); VOJTĚCHOVSKÁ, Eva: *Inventarizace ptáků*. In: Kol.: *Metodika inventarizačních průzkumů maloplošných zvláště chráněných území*. Ms. Depon. in: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Praha 2009, s. 201–202.
- ANDĚRA, Miloš – GAISLER, Jiří: *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha 2012;

- FROST, Darrel: *The American Museum of Natural History. Amphibian Species of the World 6.0, an Online Reference*. [WWW dokument] <http://research.amnh.org/herpetology/amphibia/index.html> (stav k 1. 1. 2016); GILL, Frank – DONSKER, David (edd): *IOC World Bird List 6.3*. [WWW dokument] <http://www.worldbirdnames.org/> (stav k 1. 1. 2016); MORAVEC, Jiří (ed.): *Fauna ČR. Plazi – Reptilia*. Praha 2015.
- 30 VERMOUZEK, Zdeněk a kol.: *Hnízdní atlas 2014–2017*. [WWW dokument] <http://bigfiles.birdlife.cz/Atlas.pdf> (stav k 20. 4. 2016).
- 31 Česká republika: Vyhláška 395/1992 Sb. Ministerstva životního prostředí České republiky ze dne 11. června 1992, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. [WWW dokument] <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/7698185c-778da46fc125654b0044ddbc?OpenDocument> (stav k 23. 7. 2016).
- 32 PLESNÍK, Jan – HANZAL, Vladimír – BREJŠKOVÁ, Lucie (edd.): *Červený seznam ohrožených druhů České republiky – Obratlovci. Příroda. Sborník prací z ochrany přírody*, č. 22. Praha 2003.
- 33 LOJKÁSEK, B.: *Aktualizace*.
- 34 Ústní sdělení Daniela Křenka, referenta vodního hospodářství a ochrany přírody Městského úřadu Český Těšín.
- 35 BUČEK, A. a kol.: *Flora*.
- 36 LOJKÁSEK, B.: *Aktualizace*.
- 37 TAMTÉŽ.
- 38 JANOVÁ, K. – GLOMBOVÁ, J.: *Příspěvek*, s. 67–75.
- 39 ŠTASTNÝ, Karel – BEJČEK, Vladimír – HUDEC, Karel: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003*. Praha 2006; ZWACH, Ivan: *Obojživelníci a plazi České republiky*. Praha 2009; MORAVEC, J. (ed.): *Fauna ČR*; Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky. Portál Informačního systému ochrany přírody. Karty druhů. [WWW dokument] http://portal.nature.cz/publik_syst/ctihtmlpage.php?what=5704&X=X (stav k 10. 8. 2016); Česká společnost ornitologická – Fakulta životního prostředí České zemědělské univerzity v Praze. Průběžné výsledky Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017. [WWW dokument] http://birds.cz/avif/atlas_spec_map.php?rok=2016&cats=ABC (stav k 23. 8. 2016).

Zajímavé invazní druhy na Těšínsku Zlatobýl kanadský (*Solidago canadensis*)

Daniela Podstawková

Podzimní krajina na Těšínsku je na mnoha místech zdobena nápadně vysokou bylinou charakteristickou svým zářivě žlutým květenstvím. Vzhledem k tomu, že životní prostředí v našem regionu je silně ovlivněno lidskou činností, není výskyt nepůvodních druhů rostlin, k nimž patří i zlatobýl kanadský, žádnou výjimkou. Právě naopak, antropogenně narušená místa, jako jsou okraje silnic či železniční náspy, poskytují těmto druhům ideální útočiště k životu i k dalšímu šíření.

Zlatobýl kanadský či celík kanadský je vytrvalá bylina systematicky zařazena k čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*), dorůstající do výšky až 150 cm. Vzprámená, nevětvená lodyha zelené až nachové barvy bývá pokryta hustými chlupy, ve spodní části dřevnatí. Nepravidelně zubaté, kopinaté listy jsou na rubu chlupaté a rostou na lodyze střídavě. Květenství tvoří rozložitá lata složená ze stovek drobných jazykovitých a trubkovitých květů. Zlatobýl kanadský kvete zhruba od srpna do konce října. Plodem jsou světle hnědé elipsoidní nažky opatřené chmýřem.¹

Původním místem přirozeného výskytu zlatobýlu kanadského je území Severní Ameriky (od Aljašky až po Mexiko a Floridu) a Kanady. Nejstarší záznam dokumentující pěstování této rostliny mimo její původní areál je datován k roku 1735 a pochází z Anglie. Od poloviny 19. století jsou doloženy zmínky o jeho cíleném pěstování i v jiných zemích Evropy, ve formě parkových a zahradních okrasných rostlin, odkud postupně zplaňuje. Mimo Evropu pronikl i do Asie, Austrálie a na Nový Zéland.²

Od roku 1838 se začínají vyskytovat první zmínky o zplanění tohoto neofytu na území

České republiky, z okolí Karlových Varů. Postupně jsou zaznamenávány údaje o přítomnosti zlatobýlu kanadského i z dalších částí, nejhojněji ze severních a severozápadních Čech (Bílina, Mariánské Lázně), Plzeňska, střední, východní a severovýchodní Moravy a Slezska (Krnov, Prostějov, Strážnice). Pro svůj pozoruhodný vzhled, podtržený zajímavým žlutým květenstvím, býval zlatobýl využíván jako okrasná rostlina. Vzhledem k tomu,

Násep u železniční trati porostlý obrovskou populací zlatobýlu kanadského, Chotěbuz-Podobora, foto Daniela Podstawková

že ke tvorbě květů dochází až začátkem srpna, má tento druh, zejména při plošném výskytu, významný podíl na vylepšování pozdně letní a podzimní snůšky pylu u včel. Z toho důvodu se stal také oblíbenou rostlinou mezi včelaři. Pro obsah mnoha účinných látek (saponiny, trísloviny, hořčiny, silice, glykosilanové flavonoidy, karotenoidy, inulín atd.) byla tato bylina využívána i v lidovém léčitelství a farmacii.³ Po proniknutí na nová stanoviště osídluje primárně antropogenně narušené plochy, odkud se dále rozšiřuje a snadno proniká do přirozené vegetace. Vzhledem k tomu, že se jedná o světlomilný druh nenáročný na živiny, najdeme ho v první řadě na poloruderálních či ruderálních plochách, jakými jsou např. areály opuštěných podniků, dále na okrajích komunikací, rumišťích, zahradách, březích vodních toků, ale nezřídka i na prosvětlených okrajích lesů. Limitujícím faktorem výskytu zlatobýlu kanadského je nadmořská výška 1 000 m n. m., nad jejíž hranicí se objevuje jen ojediněle.⁴ Vzhledem k plošnému výskytu

Rostlina před rozkvetením podél řeky Lučiny, Havířov, foto Daniela Podstawková

na nejrůznějších typech stanovišť představuje tato bylina značné riziko pro celou škálu biotopů, jakými jsou rákosiny eutrofních stojatých vod, šterkové náplavy, říční rákosiny, bylinné lemy nížinných řek, vegetace vlhkých narušovaných půd, měkké luhy nížinných řek, vegetace vysokých ostřic, vysoké mezofilní a xerofilní křoviny, mezofilní ovsíkové louky, aluviální psárkové louky, kontinentální vysokobylinná vegetace či mezofilní bylinné lemy. Obecně je zlatobýl kanadský v České republice zařazen k hojným, silně invazivním druhům.⁵

Ačkoliv se zlatobýl kanadský vyskytuje na Těšínsku ve značném zastoupení, není dostupná žádná ucelená studie zabývající se komplexním mapováním zmiňovaného druhu pro tento region. Záznamy o její přítomnosti či nepřítomnosti je tak možno získat z jednotlivých nálezových studií konkrétních území. Zajímavá data poskytuje na svých webových stránkách Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, na jejichž základě lze celou českou část Těšínska považovat za oblast zlatobýlem kanadským velmi silně zasaženou. Vzhledem k tomu, že Moravskoslezský kraj je územím přesyceným dopravními komunikačními sítěmi (rychlostní silnice, železniční uzly propojující Českou republiku s Polskem a Slovenskem), není tento jev ničím výjimečným.⁶

Schopnost rychlé kolonizace nových ploch na úkor mnohých domácích druhů staví zlatobýl kanadský do pozice konkurenčně velmi zdatných rostlin. K invazivním vlastnostem upřednostňujícím tohoto „cizince“ v našem prostředí patří silná kořenová konkurence a rychlý růst nadzemních částí, způsobující postupné zastínění okolních ploch, které se stávají pro mnohé světlomilné druhy nevhodnými. Dalším zvýhodňujícím prvkem je bezpochyby obrovská rozmnožovací schopnost. Tvorba geneticky identických jedinců (klonů) je zajištěna vegetativním rozmnožováním pomocí oddenků, jež umožňují i na větší vzdálenosti pronikat a obsazovat nová prostředí. Transport v tomto případě opatřují vodní toky, dopravní prostředky, živočichové i samotní lidé. Značně složitějším případem je rozmnožování pohlavní, v průběhu kterého vzniká, ve vztahu k rodičovským rostlinám, geneticky odlišný jedinec. Ačkoliv jsou semena ve formě

drobných nažek opatřených chmýřím unášena na kratší vzdálenosti, než je tomu u oddenků, jejich genetická variabilita jim poskytuje mnohem větší možnosti adaptace a následné expanze. Kromě zlatobýlu kanadského lze na území České republiky nalézt invazivní zlatobýl obrovský (*Solidago gigantea*) či náš původní druh zlatobýl obecný (*Solidago virgaurea*). Nebezpečí představuje reálná možnost hybridizace (křížení) zlatobýlu kanadského se zlatobýlem obecným. Existence takových kříženců (*Solidago x niedereri*) je již doložena ze Švédska, Norska, Dánska a Německa. Genetickou rozmanitost a možnost expanze zvyšují také okrasné kultivary vyšlechtěné pro výsadbu v parcích a zahradách.⁷

Boj proti šíření zlatobýlu kanadského v prostředí je obtížný. Základem je v první řadě dobrý monitoring krajiny, přičemž je nutné vysledovat a okamžitě likvidovat ohniska šíření, zejména pak v chráněných oblastech. Samotná likvidace bývá prováděna nejčastěji sečí, vytrháváním a postřikem. Z důvodu

obrážení oddenků se odstraňování sečením příliš nedoporučuje, ideální je použití kosení v kombinaci s postřikem herbicidem. Vzhledem k tomu, že aplikace chemických látek na velkých plochách není příliš vhodná, lze ji použít pouze u malých populací těchto rostlin. Při velkoplošném rozšíření porostů zlatobýlu kanadského je likvidace časově i finančně velmi náročná, často s nejistým výsledkem.⁸

Stejně jako je tomu u mnohých jiných invazivních druhů rostlin (křídlatka japonská, netýkavka žláznatá aj.),⁹ je původcem zavlečení zlatobýlu kanadského mimo primární areál výskytu člověk. Svým neuváženým chováním zcela úmyslně vnáší do místní přírody cizorodé prvky a tím nenávratně narušuje přirozenou rovnováhu v ekosystémech. Nepůvodní druhy jsou již dnes obrovským problémem zasahujícím i do nejvýznamnějších lokalit, jakými jsou přírodní rezervace, chráněné oblasti a národní parky. Konečně důsledky mohou být pro nás i naše životní prostředí katastrofální.

POZNÁMKY

- KOCIÁN, Petr: *Květena ČR, zlatobýl kanadský*. [WWW dokument] <http://kvetenacr.cz/detail.asp?IDdetail=246> (stav k 22. 12. 2015); *Sagittaria – sdružení pro ochranu přírody střední Moravy. Zlatobýl kanadský* (*Solidago canadensis*). [WWW dokument] [http://www.sagittaria.cz/cs/zlatobyl-kanadsky-\(solidago-canadensis\)](http://www.sagittaria.cz/cs/zlatobyl-kanadsky-(solidago-canadensis)) (stav k 22. 12. 2015); SLAVÍK, Bohumil – ŠTĚPÁNKOVÁ, Jitka: *Květena České republiky* 7. Praha 2004, s. 120–121; PAZDERA, Zdeněk: *Herbář Wendys, Solidago canadensis – zlatobýl kanadský*. [WWW dokument] <http://botanika.wendys.cz/index.php/14-herbar-rostlin/278-solidago-canadensis-zlatobyl-kanadsky> (stav k 7. 1. 2016); MIŽÍK, Peter: *Solidago canadensis L. – zlatobýl kanadský/zlatobýl kanadský*. [WWW dokument] <http://botany.cz/cs/solidago-canadensis/> (stav k 7. 1. 2016); Masarykova univerzita. Biogeografie – Multimediální výuková příručka. *Zlatobýl kanadský* (*Solidago canadensis* L.). [WWW dokument] https://is.muni.cz/el/1431/jaro2010/Z0005/18118868/index_Sol_can.html (stav k 7. 1. 2016); KUBÁT, Karel a kol.: *Klíč ke květeně České republiky*. Praha 2002, s. 623; AICHELE, Dietmar – GOLTEOVÁ-BECHTLEOVÁ, Marianne: *Co tu kvete?* Praha 2001, s. 144.
- GÖRNER, Tomáš: *AOPK, Solidago canadensis L. – zlatobýl kanadský*. [WWW dokument] http://portal.nature.cz/publik_syst/nd_nalez-public.php?IDTaxon=39815 (stav k 7. 1. 2016); PAZDERA, Z.: *Herbář, Mižík, P.: Solidago canadensis;*

- KOŘÍNKOVÁ, Dana – SÁDLO, Jiří a kol.: *Solidago canadensis L. / zlatobýl kanadský*. In: Mlíkovský, J. – Stýblo, P.: *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. Praha 2006, s. 182–183; KOCIÁN, P.: *Květena*.
- KOCIÁN, P.: *Květena; Mižík, P.: Solidago canadensis; Kořínková, D. – Sádlo, J. a kol.: Solidago canadensis; Slavík, Bohumil – Štěpánková, Jitka: Květena České republiky* 7. Praha 2004, s. 120–121; GÖRNER, T.: *AOPK, Solidago canadensis*.
- KOCIÁN, P.: *Květena; Sagittaria: Zlatobýl kanadský; Pazdera, Z.: Herbář; Mižík, P.: Solidago canadensis; Masarykova univerzita: Zlatobýl kanadský; Aichele, D. – Golteová-Bechtleová, M.: Co tu kvete?; Kořínková, D. – Sádlo, J. a kol.: Solidago canadensis; Slavík, B. – Štěpánková, J.: Květena*.
- MLÍKOVSKÝ, Jiří – STÝBLO, Petr: *Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky*. Praha 2006, s. 32.
- GÖRNER, T.: *Solidago canadensis*.
- KOCIÁN, P.: *Květena; Mižík, P.: Solidago canadensis; Kořínková, D. – Sádlo, J. a kol.: Solidago canadensis; Görner, T.: Solidago canadensis*.
- MLÍKOVSKÝ, J. – STÝBLO, P.: *Nepůvodní druhy*.
- PODSTAWKOVÁ, Daniela: *Zajímavé invazní druhy na Těšínsku. Křídlatka japonská* (*Reynoutria japonica*). Těšínsko 57, 2014, č. 4, s. 33–35; TÁŽ: *Zajímavé invazní druhy na Těšínsku. Netýkavka žláznatá* (*Impatiens glandulifera*). Těšínsko 58, 2015, č. 2, s. 65–67.

Gymnázium v Jablunkově

Epizoda z dějin českého středního školství na Těšínsku

Ilona Pavelková

Na letošní rok připadá výročí 80 let od založení reálného gymnázia v Jablunkově. Tato střední škola ve městě již nepůsobí, avšak na její někdejší existenci navázalo Gymnázium v Trinci.

Třicátá léta 20. století přinesla po překonání všeobecné hospodářské deprese nový impuls pro budování a výstavbu školských zařízení. V rámci rozvoje českého školství byl pocíťován výrazný nedostatek jak školních budov, tak prostorových kapacit ve stávajících školních objektech, vznikajících po roce 1920. Tento důvod vedl k pronajímání nejrůznějších místností mimo školská zařízení. Ke stěžejním iniciátorům budování škol v československé, resp. české části Těšínska náležel stát, Slezská matice osvěty lidové (dále jen SMOL) se svými odbory a Ústřední Matice školská se sídlem v Praze (dále jen ÚMŠ).¹

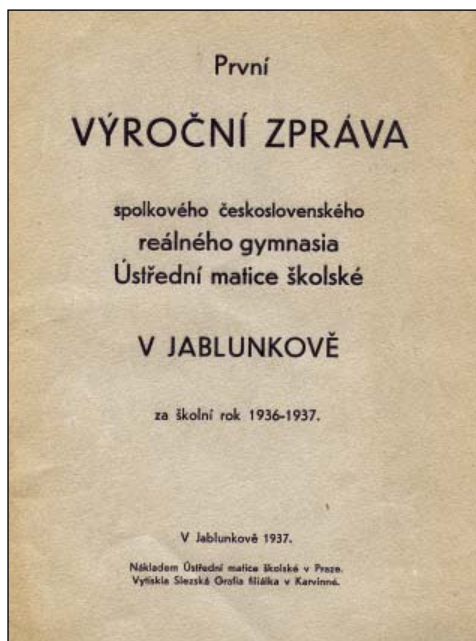
V roce 1936 bylo v kruzích předsednictva i ústředního výboru SMOL rozhodnuto o zřízení reálného gymnázia v Jablunkově. Byly vykonány všechny potřebné kroky pro jeho

zřízení včetně vyhledání vhodných místností a podání žádosti o povolení. Nakonec se celé záležitosti ujala ÚMŠ, která celý záměr i financovala. Jí byla tedy svěřena veškerá agenda týkající se příprav. Pro potřeby školy byly pronajaty potřebné místnosti v budově původního jablunkovského kláštera Řádu sv. Alžběty na břehu řeky Olzy a po náležité adaptaci došlo k jejich vybavení nábytkem. Pro první třídu gymnázia byly zakoupeny učební pomůcky. Ústav se podařilo úspěšně otevřít 1. září 1936 coby *Spolkové československé reálné gymnasium Ústřední Matice školské v Jablunkově*. Na návrh SMOL byl ředitelem ustanoven Václav Placht, jenž dosud působil jako profesor dějepisu a zeměpisu na Českém reformním reálném gymnáziu v Českém Těšíně.

Slavnost otevření ústavu byla uspořádána výborem ÚMŠ u příležitosti státního svátku 28. října 1936.² Jeho ředitel v proslovu nastínil význam a poslání školy. Slavnosti se účastnil zástupce ÚMŠ Jan Hocke. Zdravice pronesli za ministerstvo školství a národní osvěty, za Zemský úřad a Zemskou školní radu v Brně a za Okresní úřad v Českém Těšíně rada politické správy Jiří Stafiniak, za SMOL pro Těšínsko a Hlučínsko náměstek starosty ředitel Petr Pavlán, za Reformní reálné gymnázium v Českém Těšíně ředitel Konstantin Petřík, za Inspektorát československých národních škol inspektor Adolf Polášek a za odbor SMOL v Jablunkově jeho předseda, vrchní soudní rada Ladislav Polášek. Celá slavnost byla obohacena kulturním vystoupením žáků školy.³

Do prvního ročníku bylo zapsáno 65 žáků (v průběhu roku nastoupili ještě další dva), proto byly zřízeny třídy dvě. Počátkem druhého školního roku měl ústav již tři třídy prvního ročníku (1. A, B, C) a dvě třídy druhého ročníku (2. A, B). Gymnázium mělo sloužit především jako střední škola pro žáky z Jablunkova, jeho okolí, ale i ze Slovenska. Dojížděli zde např. studenti z Čadce, Svrčinovce, Oščadnice, Terchové i Podbrezové.

Při škole bylo 29. listopadu 1936 založeno rodičovské sdružení. Jeho hlavním posláním bylo zabezpečit sociální stav žactva, šlo

Titulní list výroční zprávy jablunkovského gymnázia za školní rok 1936/37, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Spolkové československé reálné gymnasium
Škola: Ústřední Matice školské v Jablunkově.

Školní rok 19.36/37

HLAVNÍ KATALOG

třídy první A.

I. Způsob přijetí a počet žáků počátkem školního roku:

Přijato:	I	II	III	IV	V	VI	Celkem přijato:
	Po přijímací zkoušce	Postupem z předcházející třídy	Opakováním třídy	Dobrovolným opakováním třídy			
		téhož ústavu	jiné školy střední	téhož ústavu	jiné školy střední		
veřejných	žáků 22 } 33 žákyn 11						22 } 33 11
privátních	žáků žákyn						

II. V I. pololetí přistoupilo: žáků —, žákyn —, celkem: —.

V II. pololetí přistoupilo žáků —, žákyn 1, celkem: 1.

III. Přehled celkového prospěchu:

Stupeň celkového prospěchu	Koncem prvního pololetí (po zkouškách dodatných)	Koncem školního roku (po zkouškách opravných a dodatných)
S vyznamenáním	žáků 6 žákyn 9 } 15	7 9 } 16
Prospělo	žáků 16 žákyn 1 } 17	10+4 2+1 } 14+5 = 19
Prospěch nedostatečný	žáků — žákyn —	1 0 } 1
Prospěch zcela nedostačující	žáků — žákyn —	
Nebylo klasifikováno	žáků 1 žákyn 1 } 2	0 0 } 0
Vystoupilo před klasifikací	žáků — žákyn —	— —
Celkem	žáků 22 žákyn 11 } 33	22 12 } 34

V Jablunkově dne 30. ledna 1937.
1. září 1937.

Václav Plachta
ředitel.

Jaromír Diener
třídní profesor.

Shodu vysvědčení s hlavním katalogem potvrzuje: v I. pololetí:

v II. pololetí:

Připomínky:

- Počet privatistů budiž připsován vpravo dole k počtu žáků (žákyn) veřejných.
- Do rubriky „Poznámek“ budiž zapisováno vše, čím by v budoucnosti byly vysvětleny odchylky od normálních případů. Dále budiž tam zapisováno každé vydání duplikátu vysvědčení, opis vysvědčení propouštěcího, výtah vysvědčení přísného odjinud, vystoupení nebo přistoupení žákově během školního roku, zpráva o prospěchu a chování žákově z jiného ústavu mezi školním rokem, změny v rubrikách ostatních, opravné a dodatečné zkoušky a pod. Klausule na odchodnou budiž zaznamenána v úplném znění i s údaji o školním.
- Do rubriky známek pro vysvědčení výroční zapisují se až známky definitivní (po zkouškách opravných).
- Do rubriky „Stupeň celkového prospěchu“ zapisuje se v I. pololetí i na konci školního roku: s vyznamenáním, prospěl(a), nedostatečný, zcela nedostačující.
- Na vysvědčení výročním se uvádějí zameškané hodiny jen za II. pololetí.

Č. 805-62 T. — Všechna práva vyhrazena.

1037. — 2-141.

Titulní list hlavního katalogu Spolkového československého reálného gymnasia Ústřední Matice školské v Jablunkově za školní rok 1936/37 s podpisy ředitele Václava Plachta a učitele Jaromíra Dienera, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

především o stravovací akci, o níž se sdružení staralo. Studentům byly podávány polévky, jejichž financování pokrývali majetnější rodiče pěti nebo třemi korunami měsíčně a nemajetní žáci dostávali polévku zdarma. Denně bylo vydáno 63 porcí. Při vánoční nadílce 22. prosince 1936 byli obdarováni někteří studenti ze sociálně slabších poměrů zejména prádlem, šatstvem a obuví.⁴

S ohledem na skutečnost, že mnozí studenti dojížděli ze vzdálenějších míst, zejména ze Slovenska, vyvstala potřeba tyto žáky ubytovat přímo v Jablunkově. O této záležitosti bylo jednáno na schůzi předsednictva SMOL 13. dubna 1937, kde bylo rozhodnuto svěřit SMOL vyřešení otázky zřízení Studentského domova. Její ústřední výbor schválil toto usnesení 13. května 1937. Žádosti z 19. května 1937 bylo požádáno ministerstvo školství a národní osvěty o povolení zřízení jablunkovského Studentského domova a 17. srpna téhož roku vzalo ministerstvo zřízení internátu na vědomí. K otevření mělo dojít 1. září 1937. Pro internát bylo částečně zapůjčeno zařízení a kuchyňské vybavení z internátu Československého koedukovaného ústavu ve Spišské Nové Vsi. Potřebám chlapeckého internátu byly ředitelstvím státních lesů a statků ve Frýdku zapůjčeny místnosti v budově č. p. 10. Jejich úpravy si vyžádaly náklady 18 270 Kč 50 hal. Internátní místnosti pro dívky byly zřízeny v pronajatých prostorech kláštera alžbětinek. Celkové náklady si vyžádaly 38 374 Kč 15 hal. Správou domova byl pověřen profesor Karel Dittler. V roce 1937 bylo ve Studentském domově ubytováno 31 studentů (20 chlapců a 11 dívek). Za ubytování a stravu platili měsíčně 300 Kč. Kromě SMOL o domov pečovalo ještě kuratorium složené z předsednictva matice a zástupců spolků a korporací v Jablunkově.⁵

V letech 1936–1938 ve škole působil 12 učitelů, jmenovitě Karel Blahut, P. Josef Hanzlík, Jaromír Diener, Karel Dittler, Zdeňka Keřlíková, Valentin Krpec, Václav Nevorál, Václav Placht, Marie Skopalíková, Josef Šimek, Gustav Szurman a Al. Žilavská. Byly vyučovány následující předměty: český jazyk, dějepis, domácí nauky, náboženství (evangelické a římskokatolické), kreslení, matematika, německý jazyk, přírodopis, psaní, tělesná výchova, vlastivěda, zeměpis a zpěv.

Návštěvnost školy ve školních letech 1936/37 a 1937/38⁶

	Školní rok 1936/37			Školní rok 1937/38		
	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	celkem
I. A	22	12	34	30	8	38
I. B	23	10	33	29	8	37
I. C				27	10	37
II. A				24	14	38
II. B				26	15	41
Celkem	55	22	67	136	55	191

Činnost ústavu se vyvíjela velice slibně a schylovalo se k výstavbě samostatné školní budovy. Otázka vhodných pozemků pro tento účel byla řešena od října 1937. Dne 14. června 1938 proběhlo jednání o parcele pro novostavbu gymnázia v kanceláři městského úřadu v Jablunkově. Byli k němu přizváni zástupce ministerstva školské a národní osvěty, zástupce zemského úřadu v Brně, zemské školní rady v Brně a zdravotní znalec okresního úřadu v Českém Těšíně a zástupce městské rady v Jablunkově zpravený o pěti vhodných pozemcích.⁷

Události podzimu roku 1938 však přerušily také vývoj této mladé školy. V důsledku obsazování Těšínska polskou armádou v říjnu 1938 docházelo k útěkům a vyhošťování obyvatel z obsazovaného území. Jedním z útočišť pro uprchlíky se stal moravský Místek. V budově místeckého gymnázia byl uskladněn zachráněný nábytek a část inventáře z gymnázia v Jablunkově. Mnoho studentů jablunkovského a českotěšínského ústavu poté navštěvovalo místecké gymnázium, přičemž se počítalo s jejich přemístěním do reformního reálného gymnázia ve Frýdku. Posléze byli zase převezeni do místeckého gymnázia. Tento stav však netrval dlouho. Na jaře 1942 bylo místecké gymnázium nacisty úředně uzavřeno. Jeho činnost byla obnovena až po osvobození republiky.⁸

V mírových podmínkách po ukončení druhé světové války byla činnost této jablunkovské střední školy obnovena výnosem MŠO z 18. října 1945 (č. A- 12 11 57/45 – III./4). Reálné gymnázium bylo umístěno v budově měšťanské školy. K zahájení výuky došlo až 5. listopadu 1945 v jedné třídě. Do té doby se čekalo na posilu v podobě nových učitelů měšťanské školy, kteří na reálném gymnáziu vyučovali. Gymnázium administrativně vedl Josef Hubeňák (do roku 1947), ředitel měšťanské školy. Pro školní rok 1945/46 bylo do reálného gymnázia zapsáno 38 žáků.⁹ Ve školním roce 1946/47 mělo dvě třídy, kde bylo dohromady 74 žáků (40 chlapců a 34 dívek). Jedna třída byla umístěna v měšťanské škole, druhá ve státní budově v Bělé. Ve školním roce 1947/48 navštěvovalo tři třídy reálného gymnázia 114 žáků. První třída čítala 36 žáků (22 chlapců, 14 dívek), druhá měla 44 žáků (24 chlapců, 20 dívek) a do třetí bylo zapsáno 34 žáků (20 chlapců, 14 dívek).¹⁰ Od 1. září 1947 převzal správu gymnázia Josef Plaček, profesor státního reálného gymnázia v Bohumíně. V tomto školním roce zde vyučovali učitelé měšťanské školy Josef Jedlička a Ludmila Karafiátová. Dvě třídy působily v budově měšťanské školy a jedna v budově v Bělé.¹¹

Z ledna, března a května roku 1949 se dochovalo ještě několik strohých zápisů

dokládajících činnost ústavu v městské knize Jablunkova.¹² Podle kroniky měšťanské školy došlo ve školním roce 1948/49 ke zrušení reálného gymnázia v Jablunkově a jeho převedení do Českého Těšína.¹³

Školská reforma z roku 1948 přinesla reorganizaci školství. Základní stupeň vzdělání byl pro všechny povinný. Děлил se na dva stupně. První představovala pětiletá národní škola, na níž navazovalo čtyřleté studium na škole střední, jež nahradila dosavadní měšťanské školy. Třetí stupeň vzdělání již povinný nebyl. Existovaly vyšší odborné školy s tříletou docházkou, vyšší odborné školy se čtyř- nebo až pětiletou docházkou a gymnázia se čtyřletou školní docházkou. V roce 1953 byla v rámci školské reformy gymnázia zrušena a jejich nástupci se staly jedenáctileté střední školy. Rovněž v Jablunkově byl otevřen 9. ročník osmileté střední školy jako první ročník školy třetího stupně. Jednalo se o jednu třídu umístěnou v budově měšťanské školy pod klášterem alžbětinek. V roce 1964 se již s novým názvem Střední všeobecně vzdělávací škola (dále jen SVVŠ) osamostatnila a přestěhovala do budovy zemědělského učiliště na Školní ulici.¹⁴

Rok 1968 vnesl do oblasti školství další změny. Školský zákon č. 168/1968 Sb., o gymnáziích, změnil tříleté střední všeobecné

Studentky gymnázia a pedagogický sbor v čele s prvním poválečným ředitelem Josefem Hubeňákem, archiv Jana Byrtuse

vzdělávací školy na gymnázia a prodloužil školní docházku na čtyři roky. Téhož roku došlo po dlouhých jednáních k uskutečnění záměru otevřít v Třinci gymnázium, střední školu pro mládež z Třince, Jablunkova a okolí. Byly zde rovněž přemístěny dvě třídy jablunkovské SVVŠ (tato škola již byla podle zákona přetransformována na gymnázium) a staly se jeho součástí. Poslední dvě třídy původní SVVŠ odmaturovaly v Jablunkově v roce 1970.

POZNÁMKY

- 1 HOŘÍNEK, Antonín (ed.): *Činnost Slezské matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1936*. Slezská Ostrava 1937, s. 24.
- 2 Zřízení ústavu bylo povoleno výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 13. června 1936, č. 74937/36-II a podle výnosu téhož ministerstva z 12. dubna 1937, č. j. 41098/37-II/2 ZŠR z 27. dubna 1937, č. 20148/37 byl ústav s účinností od 1. září 1937 postátněn a nesl název Státní československé reálné gymnasium v Jablunkově, viz Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Frýdek-Místek, fond Městský národní výbor Jablunkov (dále jen MěNV Jablunkov), inv. č. 128, Kronika města Jablunkov 1. díl, s. 205; *První výroční zpráva spolkového československého gymnasia Ústřední matice školské v Jablunkově za školní rok 1936–1937*. Jablunkov 1937, s. 3.
- 3 *První výroční zpráva*, s. 2.
- 4 Na vánoční nadílku přispěli SMOL v Jablunkově 100 Kč, Okresní péče o mládež v Jablunkově 150 Kč, Jednota československých soukromých úředníků ve Vítkovicích 400 Kč, Maršíkův fond Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze 50 Kč a Antonín Vojtěšek z Trnavy 200 Kč, viz *První výroční zpráva*, s. 7.
- 5 HOŘÍNEK, Antonín (ed.): *Činnost Slezské matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1937*. Slezská Ostrava 1938, s. 21–22.
- 6 SOkA Frýdek-Místek, fond Reálné gymnázium Ústřední matice školské v Jablunkově, inv. č. 1 (Hlavní katalog 1. A, 1. B třídy), TAMTÉŽ, inv. č. 2 (Hlavní katalog 1. A, 1. B, 1. C, 2. A, 2. B třídy).
- 7 SOkA Karviná, fond Okresní úřad Český Těšín (Těšín), inv. č. 937, sign. VII, č. k. 350.
- 8 SOkA Frýdek-Místek, AM Místek, fond Archiv města Místek, inv. č. 156, Kronika města Místek 2. díl, s. 537; *Státní reálné gymnasium ve Frýdku-Místku*. 54.–52. *Výroční zpráva za školní roky 1939–40 – 1946–47*. Frýdek 1947, s. 9 a 16.
- 9 SOkA Frýdek-Místek, fond MěNV Jablunkov inv. č. 128, s. 208.
- 10 TAMTÉŽ, s. 209 a 211. Srov. SOkA Frýdek-Místek, fond Měšťanská škola Jablunkov (dále jen MŠ Jablunkov), inv. č. 3, Kronika Měšťanské školy Jablunkov 3. díl, s. 16.
- 11 SOkA Frýdek-Místek, fond MěNV Jablunkov, inv. č. 128, s. 211–212.
- 12 TAMTÉŽ, kniha, inv. č. 19, s. 103, 128, 133, 208.
- 13 SOkA Frýdek-Místek, fond MŠ Jablunkov, inv. č. 3, s. 74.
- 14 ŠOSTÁ, Marie: *Školství v Českém Těšíně v letech 1945–1989*. In: Kol.: *Český Těšín. Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011, s. 129–140, zde s. 131.
- 15 *Deset let gymnázia v Třinci. Sborník Gymnázia v Třinci*. Třinec 1979, s. 1–3; Močkoř, Jindřich: *Jak jsem tady začínal... a končil*. In: Filipec, M. (ed.): *Sborník vydaný u příležitosti oslav výročí založení Gymnázium Třinec*. Třinec 2013, s. 13–15; ŠOSTÁ, M.: *Školství*, s. 131.

O zřízení gymnázia v Třinci se intenzivně usilovalo, neboť ve městě dosud nebyla žádná střední škola. Cílem bylo v této oblasti otevřít instituci, která připraví studenty k dalšímu studiu především na vysokých školách technického zaměření s jejich následným uplatněním v průmyslovém regionu.¹⁵ Tyto okolnosti ukončily jednu z dnes již pozapomenutých, avšak významných epizod dějin českého středního školství na Těšínsku ve 20. století.

K výstavbě nové Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře

Břetislav Boháč

Završením od konce 19. století se táhnoucího česko-německého turistického soupeření o vrchol Lysé hory byla výstavba moderní chaty na Lysé hoře realizovaná Pobeskydskou župou Klubu československých turistů podle plánu ostravského architekta Františka Knoblocha v letech 1933–1934. Chata, později pojmenovaná

na Bezručovu, se svým návštěvníkům poprvé otevřela v neděli 16. června 1935. Veřejnosti sloužila necelých 44 let až do 11. března 1978, kdy za dodnes nejasných okolností vyhořela. Někdejší německá chata Slezský dům (od roku 1934, původně nesla jméno arcivévody Albrechta) z roku 1895 vyhořela dříve,

28. prosince 1972. Od té doby se ubytování na nejvyšším vrcholu Moravskoslezských Beskyd stalo pro turisty provizoriem. Bohužel nedůstojným a velmi dlouhým. Nic na tom nezměnila výstavba televizního vysílače v letech 1975–1978, jejíž součástí byla ubytovna pro stavbaře, postupně změněná na „turistickou chatu“, posměšně nazvanou Plesnivka, ani zřízení provizorního bufetu či klubovny v bývalé hospodářské budově Bezručovy chaty s názvem Šantán. Účelové objekty na tomto vrcholu měli meteorologové, Horská služba a TJ Válcovny plechu Frýdek-Místek. Služby byly nedokonalé a nedostačující. Jen turistů chodilo a chodí na Lysou horu stále víc. Možností výstupů na Lysou horu je hodně, ze všech stran, z obcí na úpatí – z Frýdlantu nad Ostravicí, Janovic-Bystřého, Krásné, Malenovic, Ostravice či Starých Hamrů. Výhledy ze svahů a zvláště z vrcholu jsou velikým zážitkem. Celé Beskydy, slovenské hory, Jeseníky, Ostravsko, polské roviny...

Záhy po listopadových událostech roku 1989 byla na konferenci Svazu turistiky ČSTV ve Slovanském domě v Praze 7. dubna 1990 odhlasována transformace Svazu turistiky na Klub českých turistů (dále jen KČT), čímž byla pod stejným názvem obnovena činnost

spolku založeného v roce 1888. Od okamžiku znovuoobnovení začal KČT usilovat o zpětné získání pozemků na Lysé hoře a o stavbu nové chaty. Dne 19. června 1991 byl ústředím KČT v Praze uplatněn nárok na navrácení majetku na Lysé hoře, a to stavební plocha č. 771 po vyhořelé Bezručově chatě č. p. 473 a stavební plocha včetně hospodářské budovy č. 772 (Šantán) a vodojem. Pozemky a torzo vyhořelé Bezručovy chaty na Lysé hoře přešly 14. dubna 1994 do majetku KČT (oblasti Beskydy). Byly pronajaty odboru KČT Lysá hora Ostravice. Důležitou, ale nedořešenou věcí bylo vlastnictví vodního zdroje pitné vody na Lysé hoře na Větrech včetně vodovodu. Vlastní studna náležela do komplexu vyhořelé chaty, z těchto důvodů o ní nebyla v dopise o navrácení majetku zmínka. Byla vybudována 14. června 1934 jako první objekt chaty a současně uvedena do provozu. Kolaudační protokol o uvedení chaty do provozu se vzhledem ke změnám majitelů nenalezl. Dochoval se protokol z 15. září 1933 o komisionálním šetření stavby Bezručovy chaty. Po roce 1948, kdy byl KČST zrušen, získala nejdříve právo hospodaření na Bezručově chatě Československá obec sokolská, pak organizace Vzlet Praha, dále Turista národní podnik Praha, který

Původní chata Klubu československých turistů (později zvaná Bezručova) na Lysé hoře, vlevo v popředí alpinárium, r. 1935, Muzeum Těšínska

Symbolický základní kámen k nové Bezručově chatě na Lysé hoře, r. 2004, archiv Břetislava Boháče

převedel Bezručovu chatu do správy Restaurací a jídelen Frýdlant n. O., později pod vedením ústředí ve Frýdku-Místku na Beskydské hotely a restaurace (BHaR). Zdroj pitné vody – studna a vodojem – nebyl nikdy převáděn jako samostatný objekt. Studna byla součástí vlastní Bezručovy chaty a vodojem německé chaty spolku Beskidenverein (po roce 1945 přešel jako konfiskát do majetku státu). V roce 1994 požádal KČT o navrácení studny. Po dlouhých soudních jednáních s Břetislavem Jaskem, jenž vlastnil sousední pozemky, se dočkal KČT jejího vrácení až soudním rozhodnutím, které nabylo právní moci 22. června 1999 a bylo potvrzeno Okresním soudem Frýdek-Místek o pár dní později, 2. července. Břetislav Jasek požadoval uzavření nájemní smlouvy na bufet Šantán ve vlastnictví KČT s tím, že se vzdá odvolání v tomto sporu. Došlo k dohodě a byla podepsána smlouva na dobu určitou. KČT zároveň jednalo o budoucí smlouvě týkající se odkoupení jeho chaty Plesnivky.

V 90. letech minulého století panoval na Lysé hoře velmi složitý legislativní stav. Zdejší pozemky z územního hlediska patří obcím Krásná, Malenovice, Ostravice a Staré Hamry. Z hlediska stavebního zákona se nacházejí stavební úřady pro obce Ostravice a Staré Hamry v Ostravici, pro Krásnou v Raškovcích a pro Malenovice ve Frýdlantu n. O. Z hlediska vlastnictví pozemků a nemovitostí byla situace ještě komplikovanější – pozemky a nemovitosti zde

vlastnily Lesy České republiky, České radiokomunikace Praha, Beskydské hotely a restaurace Frýdek-Místek, Český hydrometeorologický ústav Praha, ČSTV Praha, Sdružení Horské služby, Břetislav Jasek, Válcovny plechu Frýdek-Místek, Česká obec sokolská Praha a KČT oblast Beskydy. Kromě majetkoprávních vztahů zde byly i rozličné zájmy ekologických sdružení, své úkoly na Lysé hoře plnila Správa Chráněné krajinné oblasti Beskydy (dále jen CHKO Beskydy), která požadovala minimalizaci stavebních objektů na Lysé hoře. Všechny tyto zájmy a názory na vztahy na vrcholu měl vyřešit územní plán „Urbanistická studie Lysá hora“, jenž byl zpracován z prostředků EU v roce 1997 příslušným územně plánovacím pracovištěm Okresního úřadu Frýdek-Místek. Tento dokument však tehdy nebyl i přes opakovanou urgenci ze strany KČT schválen jako závazný.

Dne 22. ledna 1997 byl schválen statut Nadace Lysá hora, jejími zakladateli byli KČT ústředí, KČT oblast Slezsko a KČT oblast Beskydy. V roce 1999 byla ze zákona zahájena transformace Nadace Lysá hora na obecně prospěšnou společnost. Činnost Obecně prospěšné společnosti Lysá hora byla po celé období od roku 1997 dosud zaměřena na aktivity související se zpracováním územního plánu Lysé hory, na brigády na údržbu stezek s cílem zlepšit kvalitu značených cest v lokalitě, na řešení problematiky provozu bufetu na vrcholu a na zajištění sanace vodního zdroje. Rovněž byla zpracována studie připojení jednotlivých objektů, které jsou zde umístěny, na čistírnu odpadních vod tak, aby mohla plnit svou funkci. Vzhledem ke stávajícím majetkovým vztahům a nedostatku finančních prostředků však nebyly zahájeny práce na vlastním projektu kanalizace a nebyla ani zahájena jednání o získání stavebního povolení na provedení této důležité síťové stavby.

Klíčovým úkolem roku 2001 bylo dořešení strategie výstavby Bezručovy chaty, zahájení projektových prací a trvalý tlak na schválení územního plánu. Do podvědomí občanů v regionu činnost Obecně prospěšné společnosti Lysá hora vstoupila i rozsáhlou mediální kampaní v září 2000, v níž bylo pokračováno korespondencí s úřady a shromažďováním financí na tento náročný připravovaný projekt.

Okresní úřad ve Frýdku Místku oznámil v roce 2000 veřejné projednání Urbanistické studie vrcholu Lysé hory. Následujícího roku probíhalo zpracování projektové dokumentace pro územní rozhodnutí a bylo rozhodnuto vystavět repliku původní Bezručovy chaty.

V roce 2002 podal KČT na stavební úřad Obecního úřadu Ostravice žádost o obnovu Bezručovy chaty. V závěrečném projednání Urbanistické studie vrcholu Lysé hory je to vše zakotveno a odsouhlaseno, jednání proběhlo 4. září 2002. Při celostátním slavnostním znovuootevření obnovené Jiráskovy chaty na Dobrošově u Náchoda v září 2002 oznámil předseda KČT Jan Havelka záměr výstavby – obnovení Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře a označil ji za prioritní investiční akci KČT v České republice. KČT následně 7. října 2002 jmenoval „Řídící komisi pro obnovu Bezručovy chaty“ ve složení Jan Havelka, Mojmír Nováček, Jiří Stejskalík a Jaroslav Šlechta, kterého v roce 2011 vystřídal Jiří Homolka.

Dopisem z 24. března 2003 obdržel KČT z OÚ Ostravice záporné stanovisko. KČT na to vstoupil v jednání se Správou CHKO Beskydy a požadoval vydání rozhodnutí v dané věci, ta na základě dopisu z 1. dubna

2003 požadovala po KČT tzv. biologické hodnocení ve všech čtyřech ročních obdobích na ploše 50 ha vrcholu Lysé hory. Dne 20. května 2003 Správa CHKO Beskydy oznámila KČT, že bylo zahájeno řízení ve věci biologického hodnocení lokality. V praxi šlo o zkoumání vrcholu především z botanického a zoologického hlediska. Probíhalo v letech 2003–2004 a získaná data zpracovávala firma GHE Ostrava (Věra Koutecká). Dne 11. června 2003 požádal KČT Stavební úřad ve Frýdlantu n. O. o vydání územního rozhodnutí pro stavbu Bezručovy chaty. Bylo předloženo 21 kladných vyjádření příslušných institucí a orgánů státní správy, kromě vyjádření CHKO Beskydy. Řízení bylo pro nekompletnost podkladů 8. srpna 2003 přerušeno. Dne 24. července 2003 vstoupilo na scénu ekologické občanské sdružení Beskydčan a odvolalo se proti rozhodnutí Správy CHKO Beskydy. Aby vše nebylo jednoduché, CHKO Beskydy si vyžádala zpracování dokumentace k programu Natura 2000 (soustava Natura 2000 sestává ze dvou typů chráněných území – ptačích oblastí a evropsky významných lokalit – na vrcholu Lysé hory byla vyhlášena ptačí zóna). Navíc musela být ještě zpracována studie vlivu stavby na životní prostředí (EIA – 2008). Dne 6. srpna 2003 uzavřel KČT

Stavba nové Bezručovy chaty na Lysé hoře, 22. května 2013, foto Jan Sládek

Slavnostní otevření nové Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře, 5. září 2015, pásku přestřihávají zleva Ivan Strachon, náměstek hejtmána Moravskoslezského kraje, Vratislav Chvátal, předseda KČT, Jiří Stejskalík, stavební dozor a hlavní organizátor výstavby chaty, KČT oblast Moravskoslezská, Helena Pešatová, předsedkyně mikroregionu Frýdlantsko-Beskydy a starostka Frýdlantu nad Ostravicí, Jan Havelka, předseda komise pro výstavbu chaty a čestný předseda KČT, v pozadí Martin Stiller, předseda KČT odbor Beskydy, moderátor slavnostního otevření chaty, foto Tomáš Fúsek

smlouvu o zpracování biologického hodnocení, jež bylo 1. září 2004 předáno Správě CHKO Beskydy. Následně 21. října 2004 proběhlo ve věci Bezručovy chaty ústní jednání a byl sepsán protokol. Správa CHKO Beskydy poté vyzvala KČT k podání žádosti o výjimku ve věci rušení živočichů: ještěrky živorodé, datlíka tříprstého, kosa horského, zmije obecné a rejska horského. KČT zároveň obdržel dopis s připomínkami k projektu. Reagoval na ně dopisem z 10. listopadu 2004, a to společně se zpracovatelem BH – firmou GHE. O den později požádal o výjimku na rušení výše uvedených živočichů. Po třech měsících, tedy 14. února 2005, ale před uplynutím maximální 90denní správní lhůty, bylo vydáno Správou CHKO Beskydy rozhodnutí. Bylo v něm uloženo, že zemní práce a venkovní práce na stavbě Bezručovy chaty mohou být prováděny pouze mimo dobu rozmnožování živočichů, tj. mezi 1. březnem až 15. červencem, bylo uloženo vybudovat do 200 m od staveniště na slunném místě dvě až tři zídky z místního materiálu pro zmiji obecnou, ještěrku živorodou a rejska horského.

Ekologický Beskyďčan se ve správní lhůtě 4. března 2005 proti tomuto rozhodnutí odvolal. Požadované zídky byly postaveny v říjnu 2005 členy turistických oddílů mládeže TOM Hogan, TOM Sylvatik a odboru KČT Slezský Tomík z Ostravy.

V tomto období došlo k reorganizaci a sloučení oblastí KČT Beskydy a Slezsko v oblast Moravskoslezskou. KČT oblast Moravskoslezská byla ustavena na slučovací konferenci 2. února 2003 v Ostravě. Jejím předsedou se stal Břetislav Boháč. Právě ona a její sekce historie turistiky pod předsednictvím Jana Sládka v rámci připomenutí historie beskydských chat zorganizovaly v den státního svátku 28. října 2004 slavnostní odhalení symbolického základního kamene Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře za přítomnosti hejtmána Moravskoslezského kraje Evžena Tošenovského a předsedy KČT a EATK Jana Havelky, senátora Františka Kopeckého, poslanců Martina Římana a Karla Sehoře a několika tisíc turistů. Byli jsme tehdy přesvědčeni, že vydání územního

rozhodnutí a stavebního povolení je již velmi blízko. Velmi jsme se však zmýlili.

Došlo k opětovnému zpracování projektové dokumentace pro územní rozhodnutí a stavební povolení. V roce 2008 byla studie EIA schválena. V následujícím roce byla na Ministerstvo životního prostředí zaslána žádost o výjimku ze zákona k povolení výstavby Bezručovy chaty. Tehdejší vláda premiéra Jana Fischera ji schválila na základě závazného stanoviska MŽP k výstavbě chaty. Stanovisko obsahovalo 72 podmínek, které stavebník musí splnit jak v době výstavby, tak v době provozování nové chaty. V roce 2010 se podařilo zkompletovat a obnovit všechna chybějící vyjádření a předat je stavebnímu úřadu ve Frýdlantu n. O. Ten 7. ledna 2011 vydal ke stavbě Obnova Bezručovy chaty na Lysé hoře v Beskydech územní rozhodnutí č. j. MUFO/24684/201, jež 1. února 2011 nabylo právní moci. Byl to velký úspěch po téměř 17 letech usilovného soupeření s byrokracií. Na podzim 2011 jsme zahájili přípravné práce v souladu s územním rozhodnutím. V květnu 2012 jsme získali stavební povolení, které nabylo právní moci 1. června 2012 a 16. července 2012 byla vlastní stavba Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře konečně zahájena. Trvala tři roky. Slavnostní otevření se uskutečnilo v sobotu 5. září 2015 za účasti několika stovek turistů a vzácných hostů. Přítomné bylo celé vedení KČT v čele s předsedou Vratislavem Chvátalem, Moravskoslezský kraj byl zastoupen náměstkem hejtmána Ivanem Strachoněm, přítomni byli starostové okolních měst a obcí, zmíníme alespoň Miroslava Mališe z Ostravice či Helenu Pešatovou z Frýdlantu n. O., dále vedoucí firem, jež se na výstavbě podílely. Novou chatu poželhal ostravsko-opavský biskup Mons. František Václav Lobkowicz, O. Praem., který předtím posvětil novou kapli, postavenou před vchodem do chaty nákladem rodiny Šmírovy z Ostravy. Při otevření chaty byl oceněn obětavý přístup vedoucích osobností její výstavby Jana Havelky z Prahy a Jiřího Stejskalíka z Palkovic, jenž převzal nejvyšší ocenění KČT – medaili Vratislava Pasovského. Veřejnosti začala nová chata sloužit 25. listopadu 2015, nájemcem se stal Ivo Sklenář, dosud provozující bufet Šantán.

Pamětní logo KČT k otevření nové Bezručovy chaty s připomínkou výročí předchozích dvou chat na Lysé hoře, r. 2015, archiv Břetislava Boháče

Vnější tvar chaty je do značné míry replikou původní Chaty KČST. Toto řešení podporoval Svaz architektů, protože návrh architekta Františka Knoblocha je považován za nejúspěšnější pokus o moderní českou horskou chatu. Pro chatu byla v projektu EIA schválena poměrně malá ubytovací kapacita – 14 lůžek v šesti pokojích. Má však velkou moderní jídelnu, kuchyň a formanku (přezdívanou Knajpa), svým provedením trochu připomínající bývalé občerstvení Šantán v někdejší hospodářském objektu původní Chaty KČST.

Nová chata má vlastní zdroj pitné vody a kromě toho je připojena k vodnímu zdroji Českých Radiokomunikací, který napájí ostatní objekty na vrcholu. Kromě veliké nádrže na pitnou vodu disponuje ještě menší nádrží na vodu dešťovou (užitkovou, ze střeš). V chatě je tedy dvojitý rozvod vody, užitková voda slouží ve všech toaletách. Vytápění objektu je řešeno tepelným čerpadlem, fungujícím na základě pěti hlubinných vrtů. Celá chata je energeticky řešená jako pasivní objekt. Má dokonalou izolaci pláště, všechna okna jsou opatřena trojitým termálním sklem. V chatě jsou na výstupu vzduchu odsátého ve společenských místnostech a kuchyně instalovány výměníky tepla, které předávají teplo nasávanému vzduchu. Po celé zimní období 2014–2015 byla chata vytápěna tímto systémem, jenž

Nová Bezručova chata KČT na Lysé hoře, 27. února 2016, foto Jan Sládek

bezchybně obstál i při nejnižší naměřené vnější teplotě -17°C . Na zábradlí terasy před chatou byly umístěny fotovoltaické články na krytí části spotřeby elektrické energie pro tepelné čerpadlo. Chodba v prvním patře budovy, jež nemá přímé osvětlení z oken, je osvětlena světlovody ze střešky.

Pro provoz Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře byl připraven speciální výchovný program s názvem „Dostaňme děti od televizorů a počítačů do přírody“. Jeho cílem je ukázat dětem a rodinám krásu beskydské přírody v rámci řízeného výstupu nebo pobytu na nejvyšší hoře Moravskoslezských Beskyd. Tento vrchol byl vybrán mj. také proto, aby si děti vyzkoušely fyzicky náročnější pohyb, namísto zdlouhavého sezení ve školních lavicích a poté doma a zároveň získaly lásku k přírodě i svému kraji. Čeká je množství zdravého pohybu v atmosféře Beskyd. Iniciátorem tohoto výchovného programu pro mládež je KČT, následně se přidali další partneři: Ostravská univerzita v Ostravě, Regionální pracoviště Správa CHKO Beskydy a ČSOP Salamandr.

Závěrem tohoto ohlédnutí za novodobou, více než dvě desítky let trvající historii příprav a výstavby chaty KČT na Lysé hoře je

možno říci, že k 5. září 2015 nebylo zdaleka vše hotovo. Kolaudace byla jen podmíněna, stavební úřad ve Frýdlantu n. O. vydal souhlas k užívání Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře dopisem z 2. listopadu 2015 s termínem předložení žádosti o úplnou kolaudaci nejpozději do 30. září 2016, kdy musí být odstraněny veškeré nedodělky, především zbourán šantán, dokončeny terénní úpravy a dešťová kanalizace, včetně podzemního vsaku apod. Závěrečná kontrolní prohlídka ze strany stavebního úřadu se uskutečnila 18. října 2016. Stavební úřad ve Frýdlantu n. O. vydal kolaudační souhlas s užíváním stavby „Bezručovy chaty KČT na Lysé hoře“ 7. listopadu 2016.

KČT si na tomto místě dovoluje poděkovat všem úřadům, státním i nestátním organizacím, projekčním i realizačním firmám, obcím i městům zvláště z okolí Lysé hory, dobrovolníkům z řad turistů i veřejnosti, kteří finančními i nefinančními dary, vlastní prací i morální podporou pomohli při přípravě i provedení této stavby. Přejeme obnovené Bezručově chatě KČT na Lysé hoře v Beskydech, aby dlouho sloužila všem návštěvníkům Lysé hory – nejvyššího vrcholu Moravskoslezských Beskyd i Těšínského Slezska.

Diakonické a vzdělávací centrum Vladislava Santariuse s Muzeem protestantismu v Českém Těšíně

Anna Macurová

V neděli 11. října 2015 v Českém Těšíně za přítomnosti mnoha osobností Moravskoslezského kraje, vedení města Českého Těšína a představitelů církevního života v České republice i v zahraničí bylo otevřeno Diakonické a vzdělávací centrum Vladislava Santariuse (dále jen DVCVS) sídlící v blízkosti evangelického kostela Na Nivách. Jedná se o multifunkční projekt Slezské diakonie,¹ jenž přispívá k provázanému systému sociálních a vzdělávacích služeb pro osoby se zdravotním postižením. Jeho cílem je významně přispět k začleňování lidí se zdravotním postižením do společnosti, ať již výukou žáků se speciálními potřebami v rámci střední školy, nebo zajištěním bydlení pro osoby se zdravotním postižením v rámci služby chráněného bydlení. Sociální služby v DVCVS vhodně doplňuje informační centrum se svým poradenstvím a knihovna, která vybízí k samostudiu a stane se rovněž místem pořádání přednášek a besed týkajících se celospolečenských témat. V prostorách centra najdeme kromě Praktické střední školy Slezské

diakonie, chráněného bydlení, informačního centra a knihovny rovněž archiv Slezské diakonie a Muzeum protestantismu.

Vznik myšlenky křesťanské muzeální instituce, jež bude shromažďovat památky a tímto způsobem je uchovávat pro další generace, lze hledat již ve 40. letech 20. století, kdy mladý evangelický pastor Vladislav Santarius (1915–1989)² ve své práci *Wolny kościół zjednoczenia*³ (Svobodná církev sjednocení) představil svou komplexní vizi ideální církve. Kromě ideových, organizačních i duchovně náboženských zásad, charakteru či organizační struktury církve se zabývá i myšlenkou založení vzdělávacího náboženského institutu, který by shromažďoval výsledky prací a výzkumu v oblasti křesťanské, umělecké a vědecké. Předpokládal, že z těchto bádání vzejde snaha a úsilí najít nejvhodnější způsoby šíření křesťanství, zpracování nejlepších metod náboženské výchovy dětí, mládeže a dospělých.⁴ Pastor Santarius plánoval, že součástí institutu bude knihovna, studovna, archiv a muzeální a výstavní oddělení. Ve své práci

uvádí: *muzeální ředitelství soustřeďuje v jeden celek všechny iniciativy vedoucí k zorganizování náboženských muzeí, výstav, expozic a takové zakládá. Jeho úkolem je shromažďovat památky a hodnotné historické předměty.* Centrální muzeum má být podle Santariuse *dokumentací vítězného putování křesťanství světem v celých dějinách, má být důkazem požehnání práce a jejího rozvoje.*⁵

Druhá světová válka a následné období komunistické totality v Československu neposkytly přívětivé podmínky pro uskutečnění Santariusových vizí. Myšlenka vytvoření vzdělávacího institutu však nezapadla a znovu ožila, když se v roce 2012 vedení Slezské diakonie spolu s vedením Slezské církve evangelické a. v. rozhodlo pro realizaci projektu Diakonického vzdělávacího centra v Českém Těšíně.

Vladislav Santarius během svého života vybudoval rozsáhlou teologickou knihovnu a nashromáždil množství historických dokumentů a různých artefaktů církevní minulosti. Vedle toho vytvořil kolekci historických fotografií, jež s velkou pečlivostí ukládal do alb podle tematického nebo chronologického hlediska. Díky jeho činnosti se dochoval zajímavý celek, který zdaleka přesahuje tematiku

protestantismu na Těšínsku. Materiály z rozsáhlé pozůstalosti pastora, uchovávané jeho synem Česlavem, tak vytvořily základ expozice muzea. Tu však doplňují i předměty získané od dalších dárců.

Stálou expozici pro Muzeum protestantismu připravila komise tří spolupracujících organizací Slezské diakonie, Slezské církve evangelické a. v. a Křesťanského společenství, z. s., pod odborným dohledem a poradenstvím pracovníků Muzea Těšínska (Ilona Pavelková a David Pindur). Členové komise se v expozici snažili zachytit vývoj protestantismu v Těšínském Slezsku a přiblížit veřejnosti historické etapy prolínajících se církevních, misijních a diakonických aktivit. Důraz byl přitom kladen na období komunismu v regionu Těšínského Slezska.

Během více než dvouletých příprav byly nashromážděny dokumenty a předměty týkající se minulosti evangelické církve na Těšínsku, obzvláště ty, které jsou svědectvím dopadu období totality na sborovou a diakonickou práci. Celá expozice byla rozdělena do tematických celků, jako jsou např. zpěv a hudba, sakrální prostor evangelického chrámu, služba zvěstování evangelia, samizdatová činnost aj. V mu-

zeu je představen liturgický oděv evangelického duchovního z Těšínska či odění diakonky evangelického diakonátu „Eben-Ezer“ v polském Děhylově (Dzięgielów). Mezi exponáty najdeme techniku pro záznam obrazu a zvuku, liturgické předměty, exempláře samizdatově tištěných náboženských publikací, znázorněna je pracovna evangelického faráře ve druhé polovině 20. století a používání didaktických pomůcek během výuky náboženství v nedělních školách sborů SCEAV aj. Exponáty doplňuje chronologický přehled dějin protestantismu na Těšínsku.

POZNÁMKY

- 1 Slezská diakonie je nestátní nezisková organizace, jež poskytuje služby v sociální oblasti. Cílovou skupinou jsou lidé s postižením, senioři, lidé bez domova a osoby v nejrůznějších těžkých životních situacích. Ve své práci realizuje biblické zásady lásky a služby lidem potřebným a lidem v nouzi. Slezská diakonie působí na území dnešního Moravskoslezského kraje již od roku 1990, kdy navázala na dřívější charitativní působnost Slezské církve evangelické a. v. započatou na počátku 20. století. V současné době působí také v Jihomoravském a Olomouckém kraji. Provozuje více než 60 středisek.
- 2 Vladislav Santarius, evangelický pastor, vůdce probuzeneckého hnutí ve Slezské církvi evangelické a. v., jedna z nejvýraznějších postav československého protestantismu v období komunistického režimu v Československu, působil ve farních

Kromě stálé expozice je plánováno konání krátkodobých tematických výstav vážících se k významným církevním či diakonickým událostem nebo výročí v prostorách tohoto muzea. Společně s Muzeem protestantismu (Muzeem Protestantyzmu) sídlícím od roku 2009 přímo v prostorách evangelického Ježíšova chrámu v polském Těšíně⁶ tak nová expoziční počín v Českém Těšíně⁷ významnou měrou přispívá k uchování paměti a veřejné prezentaci významného náboženského, kulturního i společenského fenoménu Těšínska, jímž je protestantismus a jeho role v regionu.

- sborech v Bohumíně, Komorní Lhotce, Ostravě, Stonavě a Třanovicích.
- 3 SANTARIUS, Władysław: *Wolny kościół zjednoczenia. Ruch zjednoczenia chrześcijańskiego. Chrześcijaństwo miłości. Charakterystyka i organizacja*. S. I. et d. [1940], 35 s., rukopis, archiv DVCVS.
- 4 TYRLÍK, Tomáš: *Široký rozměr práce církve a sborů*. In: Mitřega, E. – Spratek, D. (edd.): Vladislav Santarius – svobodný v nesvobodě. Sborník z konference, konané ke 100. výročí narození dne 28. 3. 2015 ve Smilovicích. Materiály Biblické školy pracovníků. Řada A, Konferenční sborníky, sv. 1. Český Těšín, 2015, s. 18.
- 5 SANTARIUS, W.: *Wolny kościół*, s. 13.
- 6 Podrobněji viz SZTUCHLIK, Jolanta (ed.): *Biblioteka i Archiwum im. Tschammera. Muzeum Protestantyzmu*. Cieszyn 2010.
- 7 Expozice je otevřena pro veřejnost v pracovních dnech od 8 do 16 hodin.

Pamětní síň v Tyře

Eva Haltořová

V roce 2007 vzniklo Občanské sdružení Tyra (dnes Občanské sdružení Tyra, z. s.), jež si vytkllo za cíl nelehké, avšak ušlechtilé poslání. Tím je oživení kulturního a společenského života v Tyře, původně samostatné horské obci, která je od roku 1980 součástí města Třince a dnes čítá kolem 400 stálých obyvatel. V souladu se zněním spolkových stanov se jedná především o přispění k rozvoji turismu, obnovu hřiště a zřízení dalších míst pro trávení volného času, péče o vzhled obce, ochranu zdejší přírody a krajiny a zároveň také všestranný

rozvoj a podporu tyrského kulturního a sportovního života.

Členka výboru tohoto sdružení Eva Haltořová a čestný člen Vladimír Knybel se dlouhodobě zajímali o historii Tyry a systematicky mapovali její původní pasekářské a valašské osídlení. Stali se rovněž členy České archeologické společnosti a v rámci terénních prospekci na území obce objevili na 14 lokalit se stopami po zaniklém novověkém osídlení. Nálezy zde získané každoročně prezentovali formou menších výstav v Tyře. Občanské

sdužení Tyřa, z. s., získalo v tomto roce do nájmu nové prostory v objektu místní mateřské školy (č. p. 80). V jedné místnosti zřídili pamětní síň obce, jež byla v sobotu 30. dubna 2016 slavnostně otevřena veřejnosti.

Část expozice tvoří keramické a kovové nálezy z místních zaniklých osad a samoty získané výše zmíněnou prospekci v terénu. Návštěvník tak získá přehled o povaze původního osídlení a lokalitách, které v důsledku demografického vývoje především ve 20. století zanikly a dnes jsou některé z nich zalesněny. Dodejme, že počátky Tyřy v 17. a 18. století jsou úzce spjaty s postupným rozvojem osídlení směřovaným ze sousedních Oldřichovic v rámci pasekářské a valašské kolonizace dosud nepříliš hospodářsky využitých pozemků. Od svých počátků byla součástí Těšínské komory.

Další část expozice tvoří exponáty zejména etnografické povahy, z konkrétních předmětů je možno jmenovat kolovrat, motovidlo, máselnice, valchu, ruční dřevěnou pračku, ruční mandl a další nezbytné pomocníky v domácnosti či při provozování řemesel v minulosti. Historickou dokumentační hodnotu pak mají staré fotografie obce či různé dokumenty archivní povahy. Součástí muzea je i malý antikvariát a sbírka bludných kamenů, kterou věnoval amatérský geolog Rudolf Pelikán z Ostravy. Otevření expozice se bohužel nedožil Vladimír Knybel, jenž nás nečekaně opustil 17. srpna 2014, jak jsme již na stránkách časopisu Těšínsko referovali. Závěrem dodejme, že pamětní síň je všem zájemcům o minulost malebné Tyřy otevřena každé úterý od 14 do 16 hodin.

K loňskému výročí 60 let existence folklorního souboru Slezan

Monika Kupková

K významným kulturním výročím v regionu patří bezesporu šest desítek let od založení folklorního souboru Slezan z Českého Těšína, které připadlo na rok 2015. Oslavy tohoto jubilea probíhaly po celý rok a členové souboru pilně nacvičovali nový i starý repertoár, aby jej bylo možno prezentovat co nejlépe. Hlavní součástí oslav byl především výroční koncert konaný v Těšínském divadle v Českém Těšíně.

Ačkoliv bylo této folklorní legendě regionu v časopise Těšínsko v uplynulých desetiletích věnováno již mnoho pozornosti, připomeňme si alespoň stručně základní fakta. Soubor dnes představuje bohatou kulturní tradici na Těšínsku a čerpá zejména z minulosti a odkazu jeho prvních vedoucích a národopisných buditelů. U jeho kořenů však stálo pěvecké sdružení s názvem *Slezan* založené v roce 1945. Z něho pak z podnětu Miroslava Pally roku 1955 vznikl Národopisný soubor *Slezan*, sestávající z taneční a hudební složky. Palla se postaral o první zázemí *Slezanu* pro zkoušky a vystoupení. První vedoucí nově vzniklého národopisného souboru se stala učitelka a členka

pěveckého sdružení *Slezan* Květa Rusková, rozená Klimšová. Zkouška proběhla 21. prosince 1955. V počátcích činnosti souboru se vystříдалo více vedoucích. Patřili mezi ně Ladislav Palla, Aleš Konečný, od roku 1959 Eva Šinoglová a od roku 1964 Boleslav Slováček. Po jeho odchodu krátce převzala vedení Tereza Moravčíková.

Slezan vystupoval ze začátku ve vypůjčených krojích nebo v originálech sesbíraných v terénu. Vlastní těšínské kroje si pořídil až v roce 1957. Rekonstrukce krojů se ujala členka souboru a významná národopisná pracovnice Jiřina Králová. Kroje jsou přesnými rekonstrukcemi krojů z poloviny 19. století, kdy byl lidový oděv na Těšínsku na vrcholu svého vývoje. Ve funkci péče o kroje později vystřídala Jiřinu Královou Blažena Slováčková. K významné události došlo v roce 1970, kdy byl *Slezan* rozdělen na dvě části: na folklorní soubor *Slezan* a pěvecké sdružení *Slezan*. Soubor měl od počátku svou vlastní cimbálovou muziku. Mezi první primáše patřili Pavel Rusek, Václav Stuchlý, Bohuslav Matyáš a Miroslav Kyjonka. Zpívali s ním Marie Kyjonková, Boleslav

Tanečníci souboru Slezan na výročním koncertu v Těšínském divadle 2. května 2015, foto Wiesław Przeczek

Tanečníci souboru Slezan na výročním koncertu v Těšínském divadle 2. května 2015, foto Wiesław Przeczek

Slováček, Petronela Čarášová či cimbalista Karel Musiol a vzešla z něj také řada zpěváků lidových písní. Po celých šest desítek let toto uskupení provází důsledná snaha o prezentaci lidových jevů v jejich autentické podobě stejně jako generační kontinuita.

Hlavní součástí oslav byl výroční koncert v podvečerních hodinách 2. května 2015 v prostorách Těšínského divadla. Proběhl za účasti cimbalové muziky *Slezan* a taneční složky souboru. Jako hosté zatančili jeho bývalí členové a děti z dětského folklorního souboru *Slezanek*. Byla prezentována taneční pásma z Těšínska pod názvem *Těšiňok*, *Polky vlevo*, *Mazur*, *Klepaný valčík*, *Za stodolóm*, *Za kapustum* ad. Po přestávce následovalo vystoupení dudáka Petra Unucky s pásmem *Ej, na Hřčavym dobře*, které předvedl v původní dudácké tónině D dur. Dále byla uvedena pásma z Beskyd pod názvem *Ovčoř a Ej, hora, horečka*. Závěr programu již tradičně patřil pásmu *Ondráš*. Jeho součástí byla píseň *Ovčořu*, *Ovčořu* v podání zpěvačky Jarmily Krainové. Celým pořadem provázela Marie Kyjonková, manželka jednoho z bývalých primášů Miroslava Kyjonky. S ohledem

na výroční charakter této akce se její závěr nesl ve znamení řady ocenění. Vzpomeňme alespoň zakladatele souboru a jeho dlouholetého vedoucího Boleslava Slováčka. Oceněna byla rovněž současná vedoucí, folkloristka a pedagožka Lenka Glacová. Poděkování se dostalo i současnému primášovi cimbalové muziky *Slezan*, učitelu ZUŠ Pavla Kalety v Českém Těšíně, Tomáši Treichelovi.

Diváci měli možnost po koncertu zhlédnout ve foyer Těšínského divadla výstavu s názvem *Tak šel čas*, jež dokumentovala bohatou historii a počátky působení souboru. Další součástí oslav bylo posezení u cimbalu s rautem pro všechny účinkující a zvané hosty a přátele folklorního souboru *Slezan*.

Ve svém jubilejním 60. roce působení soubor navštívil Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici, kde se zúčastnil úspěšného programu slezských souborů pod vedením Kateřiny Macečkové s názvem *Poklady z malované truhly*. Slezské soubory v něm předvedly krásu našich krojů. V letošním roce *Slezan* opět navštívil nejen Strážnici, ale i *Mezinárodní folklorní festival Myjava* na Slovensku. Po prázdninové přestávce pak vystoupil např. na festivalu *Třebovický koláč* 17. září 2016 či v Českém Těšíně v rámci programu *Poklady z Těšínské truhly* 25. září 2016.

Přejeme souboru mnoho dalších úspěchů, ať i nadále poskytuje lidem tolik cenné obrázky ze života našich předků a ukazuje bohaté kulturní dědictví Těšínského Slezska.

Na návštěvě u Ledy Pešatové

Karel Bogar

Zastihnout malířku Ledu Pešatovu v jejím ateliéru není nikdy lehké. Jedním důvodem je skutečnost, že jejím ateliérem, jako u málokterého současného umělce, je nejvíce plenér, kde svá díla tvoří. Také probrat se díly by byla práce na hodiny, takže bylo lehčí sledovat její výstavní činnost a postupně se seznámit s novinkami, které se v její tvorbě objevují. Příležitost k tomu byla na řadě výstav. Klíčová byla setkání na

Výběru z celoživotního díla v roce 2008 na výstavě v Muzeu Beskyd k jejím osmdesátinám (* 27. listopadu 1926 v Místku) a další na letošní přehlídce *Beskydských motivů 2010–2016* tamtéž, k jejím devadesátinám.

Ještě před několika lety jsme ji mohli potkat na zimních procházkách v okolí jejího bydliště v Podlesí ve Frýdlantu nad Ostravicí, v létě nejčastěji na tenise, kde si zahrála na dvorci nebo

Leda Pešatová na výstavě Muzea Beskyd Frýdek-Místek prezentující její tvorbu z let 2012–2016, 29. června 2016, foto René Stejskal

na zdi. Že se při návštěvě malířky stočí vždy řeč na tenis, je v jejím případě pochopitelné. Pokud by si měla zvolit nějaký symbol svého života, velice těžce by váhala mezi tenisovou raketou a malířskou paletou. Tomuto sportu propadla již v mládí a dlouhá léta aktivně hrála závodně. K vrcholům její kariéry bylo získání titulu krajské přebornice ve čtyřhře žen v roce 1956, ve dvouhře byla na třetím místě. Tenis propagovala mezi mládeží i dospělými. Její zápal se přenesl i na celou rodinu, syn se mu věnuje profesionálně jako trenér, vnučky se prosadily nejen v rámci České republiky, ale i v zahraničí.

Letitý tvrdý trénink a práce s mladými lidmi se Ledě Pešatové vrátil v její houževnatosti, klidu a optimismu, se kterým přivítala devadesátku. Kdo ji zná delší dobu, ví, že patří mezi ty šťastné – řekl bych renesanční osobnosti – jež se ve svém životě rozmáchly do široka a nabírají ho plnými doušky a ze všech stran. Bylo to nutné, aby zvládla zaměstnání, když dojížděla léta z Frýdku-Místku do Ostravy, kde pracovala jako aranžérka a později jako samostatná výtvarnice propagace v obchodním domě Ostravica. Věnovala se své rodině a navíc svému koníčku, který léty přerostl v poslání – malování. Ve

sportu i výtvarné činnosti ji celou dobu podporoval její manžel Jan.

První malířskou inspiraci našla již doma u své matky, jež navštěvovala kurzy u známého frýdlantského malíře Otty Schillera. Ten vedl v městečku nějaký čas malířskou školu a inspiroval k další výtvarné činnosti i některé dnes velmi známé umělce, jako byl např. Jan Hrnčárek.

Leda absolvovala ve Frýdlantu n. O. dvouletou obchodní školu, ale její láska směřovala k výtvarné tvorbě. V praktickém životě i zájmech. Díky pochopení v rodině měla již jako 16letá možnost rozvíjet své vlohy na profesionální úrovni. Dostala se do ateliéru ostravského umělce, akademického sochaře Augustina Handzela, jenž ji výrazně ovlivnil v chápání uměleckého díla. Zde dostala všeobecné výtvarné základy, poučení o kompozici a hlavně se zabývala portrétní tvorbou. V jejím ateliéru nalezneme z let 1944–1948 převážně portrétní studie hlav. Zájem o keramiku přerušily na čas hlavně problémy s vypalováním objektů. Přesto se k ní vrací znovu ve druhé polovině 50. let a její poslední práce jsou datovány rokem 1964. V této době je Ledina tvorba žánrově pestřejší, najdeme

tu studie aktu, figurální kompozice i zdařilé dekorativní vázy. Několik ukázek z její keramické tvorby, které byly na výstavě ve Frýdku-Místku v roce 2008, svědčí o velkém talentu, smyslu pro krásu tvaru a citlivém sochařském citění. Technické a později i zdravotní problémy jí zabránily pokračovat v této nadějně cestě.

V letech 1959–1963 absolvovala večerní výtvarný kurz při základní umělecké škole v Ostravě. Navštěvovala také malířský kroužek v Ostravě pod vedením Bedřicha Knoppa a ve Frýdku-Místku kurzy u akademického malíře Bedřicha Holáčka. Po technické stránce ji nejvíce obohatila spolupráce s malířem Josefem Kurzawou. Každý z umělců jí dal do vínku některé ze svých tvůrčích vlastností, které pak osobitě rozvíjela. Výtvarná tvorba se jí stala životní potřebou.

Věnuje se hlavně technice tempery a oleje. V jejím ateliéru najdeme – a částečně jsme to viděli i na výstavách – s přihlédnutím k dlouholeté soustavné práci, celou řadu výtvarných poloh i námětů. Převažuje dynamická expresivní zkratka, jež se přizpůsobuje tématu. Od zcela odvážných symbolů až po stylizované obrazy, vycházející z dokonale poznané reality. Citlivě podřizuje výtvarnou formu svým záměrem a námětu.

Siláci 2, r. 1963, pálená hlína, výška 16 cm, foto Pavel Honzík

Již ve tvorbě 60. let najdeme zcela odvážné řešení kompoziční i zajímavou práci s barvou. Začíná se zde formovat základ jejího výtvarného stylu, který v dalších desetiletích rozvíjí a obohacuje o nové formy. Jeho podstatou je dynamická kresba doplněná expresivní barevností. Už v těchto letech pracuje většinou s temperou, již často používá jako lazuru nebo akvarel. V té době vystavovala v rámci výstav zájmové umělecké činnosti a sbírala první ocenění za svou výraznou tvorbu. Je pozoruhodné, že po letech – v současné

Slezský hrad, r. 1977, tempera, 47 × 70 cm, foto Pavel Honzík

tvorbě – se k těmto odvážným a svěžím projevům vrací, jak dokazovaly práce na posledních výstavách i zcela současná tvorba.

Sešedesátá léta jsou v její tvorbě velice mnohotvárná. Vlivem studia a hledání si zkouší celou řadu stylů, inspirovaných moderní malbou. Vedle realistických portrétů najdeme kubizující prvky a pouští se i do abstraktních kompozic.

Námětově se začíná od 70. let věnovat Ostravě. Ta v její tvorbě představuje další průběžský kámen. Ve městě léta pracovala a prožívala jeho atmosféru. Byl to také velký kontrast proti rodnému Místku. Pracovní zapojení ji velice přiblížilo město, jeho ulice, historické části i průmyslové objekty. Ostrava se stává jejím výrazným motivem, v tvorbě 70. a 80. let, ale vrací se k ní i dnes. Práce s konkrétními motivy se projevuje v realističtějším a popisnějším stylu, i když si většinou zachovává původní lehkost. Zajímavé ostravské motivy a prostředí ji provokuje k barevným experimentům a různému přístupu k výtvarnému sdělení. V malbě se to výrazněji projevuje v potměnlé barevnosti, převládají šedi a škála modří. Je zajímavé, že některé barevné akcenty se pak přenáší i do její pozdější

malby a motivů z ciziny (např. velmi zdařilý cyklus prací z Paříže). Ostrava je ve tvorbě Ledy Pešatové zachycena v několika názorových polohách a přinesla řadu originálních motivů, které jsou odlišné od vidění Ostraváků.

Souběžný je její stálý zájem o starý Frýdek a Místek. Celá řada prací je již z 60. let, ale pod vlivem ostravských motivů se její projev mění, k původní lehkosti se přiřazuje hutnější barevnost motivů. Řada obrazů zachytila proměny města, jež se rychle na konci 60. let přestavuje. Mizí celá řada typických místeckých a později i frýdeckých lokalit, jako byla ulice Josefská, náhon u Antonínova náměstí a další místa.

K posílení věcného realismu v obraze přispívají v dalších letech i časté cesty po naší vlasti (Šumava, jižní Čechy, jižní Morava, Praha, ale i zahraničí). V krajinářských motivech a vedutách cítíme v pracích od 70. let stále větší pokoru před realitou. Umělkyně se postupně zařazuje do proudu výtvarného života v regionu, vystavuje s profesionálními umělci a od roku 1990 je členkou Unie výtvarných umělců – Sdružení výtvarných umělců a teoretiků Ostrava.

V roce 1982 se umělkyně s rodinou stěhuje do rodinného domku v podhorském Frýdlantu

Z Beskyd 3, r. 2012, tempera, 40 × 56 cm, foto Pavel Honzík

n. O. Dostává se do srdce Beskyd a otevírají se jí vrátka také na sousední Valašsko. Krajinářská tvorba, která se objevuje od 70. let, nabývá výrazné převahy. Do krajin vstupuje zpočátku se snahou po věcnosti a barevnosti, poznamenanou zkušenostmi z městských vedut a námětů. Častý kontakt s krajinou její paletu projasňuje a znovu se otevírá volnějšímu výtvarnému představení tématu. Výrazně zde působí i konfrontace s díly kolegů. Hodně zde pomáhají na změně barevnosti také její cesty do jižních Čech, na jižní Moravu a dalších lokalit. Po roce 2000 nastává překvapující výtvarný posun, jenž nejlépe dokládají výstavy k autorčiným osmdesátinám (2008) a devadesátinám (2016) v Muzeu Beskyd ve Frýdku-Místku. Výrazně se zde objevilo těsné spojení s krajinou domova a nejbližšího okolí, okolí Frýdlantu n. O.: Lysá hora, Ondřejník, Čupek, okolí Bašky a údolí Ostravice.

Na výstavách, hlavně té poslední, jsme viděli, jak se umělkyně zbavuje tradičního přístupu k realitě, který ji byl v minulém půlstoletí jakousi povinnou zátěží. Překonává ji zdůrazněním emočního přístupu k tématu. Používá k tomu výrazné barevnosti od temných, takřka duševských tónů až k jásavé barevnosti plné jarního optimismu. Jen malá část tvorby ještě koresponduje s minulou etapou a tvoří jakýsi odrazový můstek mezi těmito dvěma polohami. V kompozici výrazně uvolňuje strukturu, vazbu na realitu, cítíme zde kubizující inspiraci,

dává přednost lince, stylizuje a zjednodušuje. Experimentuje. Z reality jakoby vychutnávala jen tu zvláštní imaginaci, jež nám i po letech utkví v paměti a při nějakém vnějším podnětu se vynoří znovu. Řada prací připomíná lehkost japonských kaligrafických kreseb, křehkost, pomíjivost světa i jeho krásu v absolutním rozměru. Cítíme z nich, že autorka malbou žije. Návštěvníci s obdivem sledují dílo stále duchovně mládnoucí autorky, které s neznalostí její biografie zařazují do děl mladého autora.

V poslední tvorbě najdeme také četné figurální náměty, portréty i zátiší. Zajímavě komponované figurální práce jsou překvapivě živé, bezprostřední, jako by do nich umělkyně vlévala svou touhu po kráse pohybu, oslavu mladosti a antického ideálu kalokagathie. Ve tvorbě Ledy Pešatové nikdy nešlo o dogma a vždy si ráda odskočila malým experimentem, svižným nápadem či hříčkou od své hlavní promyšlené linie tvorby.

Leda Pešatová vystavuje soustavně od roku 1968 u nás i v zahraničí. Realizovala kolem 40 samostatných výstav a pravidelně vystavuje s výtvarníky SVUT Ostrava. Pro Pobeskydský spolek přátel výtvarného umění ve Frýdku-Místku realizovala v roce 2014 výtvarné portfolio ze svých prací. Její dílo je zastoupeno v Muzeu Beskyd Frýdek-Místek, Ostravském muzeu, Galerii Karla Svolinského v Kunčicích pod Ondřejníkem, sbírce města Frýdlantu n. O. a soukromých sbírkách v Evropě a USA.

Za předním historikem hospodářských dějin Milan Myška (1933–2016)

Radek Lipovskí

Dne 8. července 2016 odešla z tohoto světa jedna z nejvýznamnějších osobností české historické vědy, prof. Milan Myška. Smutná zpráva se v neposlední řadě dotkla zájemců o dějiny severní Moravy a českého Slezska, protože Milan Myška se narodil 13. dubna 1933 v Ostravě-Vítkovicích a téměř celý svůj život, kromě studií na Karlově univerzitě v Praze, strávil na pomezí Moravy a Slezska, i když

v různých lokalitách. Studoval na gymnáziích v Ostravě, Místku a Bílovci, po úspěšném dokončení svého vzdělání nastoupil na Vyšší pedagogickou školu v Opavě, která se v roce 1959 přesunula do Ostravy. V roce 1972 mu byl z politických důvodů ukončen pracovní poměr na tehdy již Pedagogické fakultě v Ostravě a deset let byl bez zaměstnání. Teprve v roce 1983 nastoupil do Slezského

zemského muzea v Opavě a v roce 1990 se vrátil na Pedagogickou fakultu v Ostravě, přičemž po založení Ostravské univerzity přešel na její Filozofickou fakultu a stal se vedoucím katedry historie. Když se k tomuto výtčtu míst přičte ještě Morávka, kde měl Milan Myška chalupu, jasně z toho vyplývá jeho absolutní sepectí s regionem severní Moravy a Slezska.¹

Tato skutečnost se projevila i v Myškově výzkumném zájmu a publikační činnosti. Jelikož se profileoval jako hospodářský historik a širší Ostravsko bylo pro takovou tematiku jako dělané, nelze se divit, že hospodářským dějinám průmyslového Ostravska zasvětil celou svou bohatou vědeckou kariéru. Už první monografií nezapřel svůj původ, protože ji věnoval vítkovické huti (*Založení a počátky Vítkovických železáren 1828–1880*, 1960).² Moravskoslezským železárenstvím se zabýval i nadále, což vyústilo v německy psanou knihu o hutnictví za průmyslové revoluce (*Die mährisch-schlesische Eisenindustrie in der industriellen Revolution*, 1970). V období nezaměstnanosti v 70. a na počátku 80. let, kdy se živil částečně psaním vědeckých studií vydávaných v zahraničí³ a částečně vydával v českých odborných periodických články nejčastěji

pod pseudonymem Pavla Bílková (dívčí jméno jeho manželky), se zajímal hlouběji o období před velkou transformací průmyslové revoluce a v tomto smyslu o profilevé výrobní odvětví před industrializací – textilnictví.⁴ Byl jedním z průkopníků výzkumu fenoménu zvaného „protoindustrializace“, takže byl pozván na 8. mezinárodní ekonomický kongres do Budapešti v roce 1982 samotným prezidentem kongresu, maďarským prof. György Ránkim, na tzv. volnou kvótu bez zaplacení kongresových poplatků. Tato událost mu umožnila vrátit se zpět do vědeckého prostředí, i když ne plnohodnotně.

I pro textilní domáckou výrobu před zavedením strojů našel Myška vhodný příklad v regionu a nedlouho po sametové revoluci vydal po dlouhých letech další knihu – o textilnictví na Frýdecku a Místecku (*Opožděná industrializace. Lnářský a bavlnářský průmysl na Frýdecku a Místecku do počátků tovární výroby*, 1991, druhé vydání 2013). Popsal tak případ přechodu od protoindustriální domácké výroby k průmyslové produkci. Nastrádaný materiál za období zákazu publikování využil také v monografii o protoindustriálním hutnictví (*Proto-industriální železářství v českých*

Milan Myška s manželkou Pavlou na chalupě v Morávce, r. 2003, foto Kazimierz Gajdzica

zemích. *Robota a jiné formy nucené práce v železářských manufakturách*, 1992). Jedna z posledních studií na toto téma vyšla symbolicky v časopise Těšínsko v roce 2013 (*Soumrak domácího průmyslu v Těšínském knížectví*).

V 90. letech Milan Myška v souladu s trendy světové historiografie započal na katedře historie Ostravské univerzity razit kromě klasických hospodářských dějin výzkumy o podnikatelství a vznikaly samostatné biografie (např. *Vilém Jičínský. Životní příběh českého montanisty v ostravsko-karvinském revíru*, 2006), hodně se zajímal třeba o vítkovického ředitele Paula Kupelwiesera, či biografické slovníky, z nichž nejúspěšnějším se stal *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, vydávaný od roku 1993 dodnes, přičemž na posledním suplementu (č. 3) se ještě redakčně podílel. Myška stál i v čele autorského kolektivu *Historické encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století* (2003).

Milan Myška prosazoval svůj region do těchto velkých děl, ale samozřejmě vytvořil spoustu studií a článků, které představují jeho konkrétní zájem o moravskoslezské pomezí v dějinách. Publikoval v regionálních časopisech a sbornících včetně Těšínska a rozhodně se neomezoval na dvě dosud zmíněná a stěžejní témata. V knize *Člověk v Ostravě v 19. století* (2007) sice logicky napsal kapitoly o báňském inženýrovi (*Životní příběh Viléma Jičínského*) a generálním řediteli (*Životní příběh Paula Kupelwiesera*), ale zároveň kapitoly *Hutník*, *Horník* (s Martinem Jemelkou) a *Prostitutka*. Zvláště poslední zmíněný „člověk v Ostravě“ asi překvapí, ale Milan Myška už dříve vytvořil drobné dílko pro tematickou řadu nakladatelství Repronis s názvem *Kněžky Venušiny aneb Z historie prostituce v průmyslovém velkoměstě* (2006). Rozhodně tedy nevyhledával jen velké procesy, velká témata a velké osobnosti dějin, ale zajímal se i o „ty poslední z posledních“. Přispíval také do nevědeckých periodik, např. o vlku v Beskydech napsal do *Kalendáře Śląského a Moravsko-slezského kalendáře* (*Wilk w Beskidach / Vlci v Beskydech*, 2013). Zájem o společenství v beskydské vsi Morávce vyústil ve studii o *Bebkově a Horákově hospodě*.⁵ Byl to právě prof. Myška, kdo i mě ponoukl napsat studii o hospodách, a dokonce plánoval nějaké

Milan Myška, r. 2011, foto Kazimierz Gajdzica

obsáhlejší monografické dílko o *hostincích* v Beskydech, ale to už bohužel nezrealizuje.

Milan Myška byl historikem plným nápadů a mnoho svých studentů nasměroval k určitým vědeckým tématům. *Odešla v něm jedna z nejvýznamnějších postav moravsko-slezské historiografie*. Jako studenti jsme se ho báli, ale s odstupem času naprostá většina z nás pochočila, že to tak bylo správně, a ti šťastnější jako já mohli zjistit, že pan profesor nebyl nevrlý a přísný *morous, nýbrž milý a vtipný člověk*, který se rád zasmál. V posledních letech se obětavě staral o svou nemocnou manželku, ačkoliv měl sám od 80. let, kdy prodělal první infarkt, potíže se srdcem. Zhruba rok po smrti manželky se jeho srdíčko odebralo za ní.

Bibliografie Milana Myšky v časopise Těšínsko

BÍLKOVÁ, Pavla [Milan Myška]: *František Pinkava (1845–1907). Moravský buditel a vlastivědný pracovník*. Těšínsko 22, 1979, č. 3, s. 18–22.

BÍLKOVÁ, Pavla [Milan Myška]: *K dějinám řepného cukrovaru v Horní Suché v první polovině 19. století*. Těšínsko 21, 1978, č. 1, s. 21–24.

BÍLKOVÁ, Pavla [Milan Myška]: *Život na Staré huti. Příspěvek k dějinám frýdlantských železáren v 2. polovině 17. století*. Těšínsko 24, 1981, č. 1, s. 32–36.

KNOP, Alois – MYŠKA, Milan. *Krajina a lidé Těšínska před 170 lety očima německého cestovatele*. Těšínsko 42, 1999, č. 3, s. 6–11.

MYŠKA, Milan: *Jednota – boj – vítězství. Ke 30. výročí stávky stavebních dělníků v Dolní Lomné*. Těšínsko 5, 1962, č. 3–4, s. 23–25.

MYŠKA, Milan: *Na okraj keltičkovské pověsti o objevu uhlí*. Těšínsko 10, 1967, č. 4, s. 1–5.

MYŠKA, Milan: *Stávky v průmyslovém sektoru Těšínského Slezska Rakousko-Uherského imperialismu 1884–1914*. Těšínsko 29, 1986, č. 1, s. 16–22.

MYŠKA, Milan: *Založení tovární obecné školy severní dráhy Ferdinandovy v Michálkovicích v roce 1872*. Těšínsko 35, 1992, č. 1, s. 11–13.

MYŠKA, Milan: *Příspěvek k dějinám frýdeckých židů*. Těšínsko 37, 1994, č. 4, s. 19–20.

MYŠKA, Milan: *Statistika spolků ve Slezsku roku 1870. Pozoruhodný dokument z vídeňských archívů*. Těšínsko 40, 1997, č. 1, s. 7–10.

MYŠKA, Milan: *Klub techniků v Těšíně*. Těšínsko 53, 2010, č. 3, s. 9–18.

MYŠKA, Milan: *Rothschildovy peníze...* Těšínsko 54, 2011, č. 4, s. 16–20.

MYŠKA, Milan: *K založení prvních akciových společností na Těšínsku*. Těšínsko 55, 2012, č. 2, s. 12–17.

MYŠKA, Milan: *Soumrak domácího průmyslu v Těšínském knížectví*. Těšínsko 56, 2013, č. 3, s. 1–8.

Bibliografie Milana Myšky ve Studiiích o Těšínsku

BÍLKOVÁ, Pavla [Milan Myška]: *Jak byla založena drátovna v Bohumíně-Pudlově (K 80. výročí založení drátovny)*. Studie o Těšínsku 6, 1978, s. 325–339.

BÍLKOVÁ, Pavla [Milan Myška]: *Biografický slovník techniků, manažerů a hospodářských pracovníků, kteří se zasloužili o rozvoj ostravsko-karvinského revíru před rokem 1918*. Studie o Těšínsku 7, 1979, s. 467–514; II. Studie o Těšínsku 8, 1980, s. 305–350.

POZNÁMKY

- 1 Jeho životopis otiskl u příležitosti 60. narozenin mj. i časopis Těšínsko, viz Prof. PhDr. Milan Myška, DrSc. *Životní jubileum*. Těšínsko 36, 1993, č. 3, s. 31–32.
- 2 Jeho výzkum vycházel ze studentských let. Jako posluchač 3. ročníku přednesl na studentské vědecké konferenci referát o založení Vítkovických železáren a jeho profesor Josef Polišínský doporučil studii vydat ve *Slezském sborníku*, viz MYŠKA, Milan: *Založení a počátky Vítkovických železáren (1828–1848)*. Slezský sborník 51, 1953, s. 502–517.
- 3 Například v anglickém časopisu *Past and Present* mu v roce 1979 vyšel článek *Pre-Industrial Iron Making in the Czech Lands: the Labour force and Production Relations Circa 1350 – circa 1840*.

- 4 Drobnou studii o moravských suknech na východních trzích v 17. století uveřejnil vlastně již v roce 1953 na stránkách Slezského sborníku (*Přiborská sukna na polských trzích v 17. století*) a pod vedením Františka Kutnara napsal diplomovou práci o vývoji severomoravského a slezského plátenictví (1956), takže se opět nejednalo o něco zcela nového.
- 5 MYŠKA, Milan: *Karczma beskidzka Bebek*. Kalendarz Śląski (dále jen KS) 41, 2005, s. 97–106; TÝŽ: *Beskydská krčma Bebek*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek (dále jen SbSOka F-M) 8, 2007, s. 145–170; TÝŽ: *Beskydská krčma Horák na Morávce-Nytrově*. SbSOka F-M 9, 2008, s. 134–154; TÝŽ: *Karczma beskidzka Horák w Morawce-Nitrowej*. KS 46, 2009, s. 177–184.

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Acrocephalus (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 29/2014

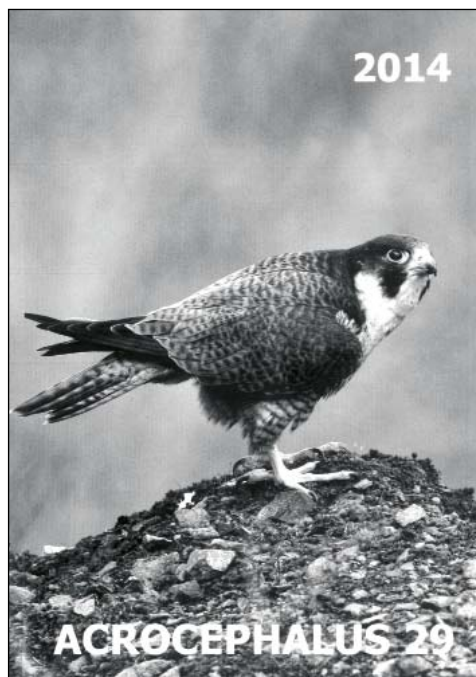
Ostrava: Slezská ornitologická společnost 2014, 64 s.

ISSN 2464-7918

Představované periodikum je zpravodajem Slezské ornitologické společnosti, která je jednou z mnoha poboček České společnosti ornitologické. Sdružuje profesionální i amatérské zájemce o výzkum a ochranu ptáků na území severní Moravy a Slezska a bývalého okresu Vsetín. Působí jak na poli vědeckém, tak jako popularizátor ornitologie a ochrany přírody mezi širokou veřejností. Ornitologickým zprávám a výzkumům nejen svých členů věnuje od 80. let 20. století své periodikum *Acrocephalus*. Jeho současná periodicitu je sice roční, nicméně po představovaném čísle 29 následuje vydání dalšího až v závěru roku 2016.

K pravidelným příspěvkům tohoto zpravodaje patří *Ornitologický průzkum Karvinských rybníků*, v němž Marek Haluzík každoročně informuje o výsledcích svého výzkumu, tentokrát z roku 2012. Předkládá bohatý seznam pozorovaných a okroužkovaných ptáků, jež bylo možno v daném roce na lokalitě pozorovat. Ke starším, nicméně nesmírně hodnotným výzkumům patří *Hnízdní denzita dravců na území Hlučínské pahorkatiny v letech 2006–2008* z pera Patrika Molitora. Precizně provedený výzkum s robustní diskuzí a zhodnocením přináší unikátní pohled na výskyt a početnost dravců v naší krajině. Další článek, širšího kolektivu autorů, přináší shrnutí výsledků každoroční velké odchytové

a kroužkovací akce *Acrocephalus Poodří 2014*, která mapuje spektrum a početnost protahujících ptáků v rákosinách v okolí Bartošovic u Nového Jičína. Tradiční součástí periodika je i každoroční výčet zajímavých ornitologických pozorování z regionu, v tomto čísle pod názvem *Materiály k avifauně severní Moravy a Slezska – 23: Pozorování v roce 2013* (Martin Mandák). Nutno říci, že tato rubrika již s nástupem online databáze (<http://birds.cz/avif/>), kde ornitologové sdílejí svá pozorování téměř okamžitě a každý zájemce si může „vyfiltrovat“ ptačí záznamy z jakékoli oblasti ČR, ztratila své kouzlo i smysl. Otázkou je, jak se s tímto problémem redakce zpravodaje do budoucna vypořádá a rubriku dále pojme. Na čtyři hlavní příspěvky navazují krátké

zprávy s rozdílnými ornitologickými tématy. Informují o novinkách v regionu, aktuálních problémech či detailněji rozpracovávají neobvyklá terénní pozorování, a zaslouží si proto rovněž svůj díl pozornosti.

Představované číslo zpravodaje *Acrocephalus* má pouhých 64 stran (+ dvě stránky barevné fotografické přílohy) a vyšlo v nákladu 170 výtisků. Ačkoliv jde o dílo svým rozsahem vcelku skromné, přináší ucelená shrnutí výzkumů, komentáře k neobvyklým pozorováním či podněty k diskuzi, na něž v napěchovaných online ornitologických databázích není prostor.

Jana Glombová

Dudała, Halina (ed.)

Clerus decanatus Plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych pszczyńskich z lat 1691–1756.

Edycja źródłowa

Źródła do dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku Nr 10

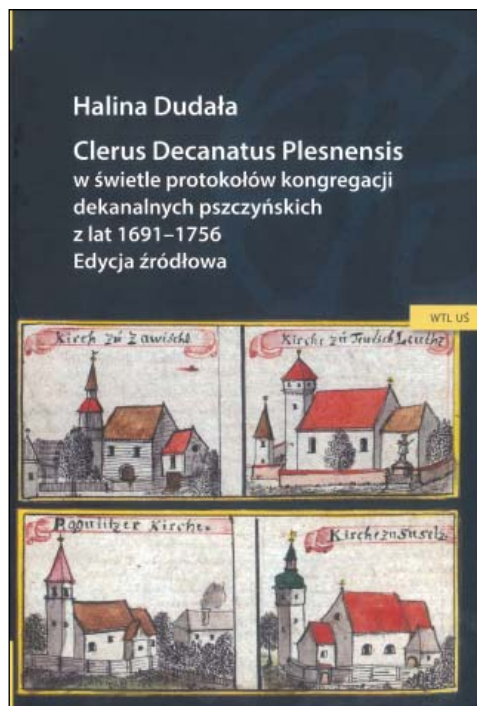
Katowice: Wydawnictwo Inforteditions 2015, 608 s.

ISBN 978-83-64023-60-6

Edice významného archivního dokumentu umožňujícího bližší vzhled do života katolické církve a především jejich reprezentantů, tedy příslušníků nižšího kléru v určité části Horního Slezska – Pštinsku – v období baroka, je nepřehlédnutelným počinem nejen v rámci ediční řady *Źródła do dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku*, která se během dvou let představila již úctyhodnou desítkou titulů,¹ nýbrž i důstojným dárkem k loňskému 90. výročí katovické diecéze. Význam publikace však daleko přesahuje pouhé přiblížení tehdejších náboženských poměrů ve zdanlivě periferní části Slezska, oblasti, v níž se po staletí mísily německé, české a polské vlivy. Máme zde totiž

co dočinění s cennou a pečlivě připravenou mikrosondou do někdejšího raně novověkého milieu slezské části krakovské diecéze, díky níž je možno objasnit a blíže definovat mechanismy výkonu správy katolické církve po tridentském koncilu včetně některých obecnějších závěrů.

Editorka, ředitelka Arcidiecézního archivu v Katovicích (Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach), zpřístupnila nejširší veřejnosti, prioritně však badatelské obci, velmi cenný písemný pramen (*Acta et decreta congregationum synodaliū decanatus Plesnensis sub illustri et admodum reverendo domino domino Adalberto Gawinski decano Plesnensi inchoata anno Domini 1691 die 19 Iulii. Possessionis beneficii Plesnensis eiusdem anno primo*, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, fond Archiwum Dziekanów Pszczyńskich, sign. 21/2). Tento typ dokumentu se dochoval v archivech současného Polska velice zřídka. Ze samotného území někdejší krakovské diecéze jsou vedle editovaného exempláře protokolů pštinských děkanských konferencí z let 1691–1756 známy ještě protokoly děkanátu Bytom (1696–1789), Osvětim (p. Oświęcim, 1692–1779) a Nowa Góra (1634–1767). Z někdejší

sousední vratislavské diecéze dosud disponuje protokoly z konferencí arcikněžství Tošek (p. Toszek), resp. Pyskowice (p. Pyskowice, od roku 1727) a Frýdek (1722–1729).² Všechny tyto dokumenty již našly svou odezvu či zhodnocení v odborné literatuře.

Jedním ze zásadních podnětů ke zpřístupnění edice protokolů konferencí pštinského děkanátu bylo vnést nový úhel pohledu na problematiku raně novověkých děkanských archivů a podnitit k jejich studiu. Samotná editorka to tvrdí v úvodu: *Nešlo nám tedy o monografické uchopení dějin katolické církve na Pštinsku. Kniha také nezkoumá vztah mezi centrem místní správy (držitelé pštinského panství) a katolickým duchovenstvem, ačkoliv tato problematika se vyskytovala jak na stránkách pramene, tak i v našich analýzách týkajících se personální politiky krakovských biskupů a pštinské vrchnosti. Hlavním tématem našeho výzkumu se stala každodennost duchovenstva pštinského děkanátu: jak žili tehdejší kněží, jaké měli pastorační, morální a také hospodářské problémy* (s. 11). Zpřístupnění dobového dokumentu a především minuciózní studie však v mnohém překračuje skromné konstatování Haliny Dudała.³

Po úvodu, v němž editorka hodnotí pramen a zdůvodňuje potřebu jeho představení formou edice, následuje historiografický diskurz, tedy pojednání o dosavadním stavu poznání a vývoji bádání v oblasti církevních dějin Horního Slezska, především jeho někdejší pruské, resp. německé části. Pro tuto část Slezska (nikoliv však bez výhrad pro někdejší rakouskou, resp. českou) lze aplikovat i závěrečná konstatování, k nimž dospívá Halina Dudała. Další pasáž je věnována rozboru koncepce a přípravy samotné edice.

Úvodní studie je rozdělena do čtyř hlavních kapitol (s. 9–257). První z nich (*Dekanat pszczyński w rozwoju historyczno-prawnym*) si vytkla za cíl sledovat historicko-správní vývoj pštinského děkanátu, jenž na jihozápadě v daném období sousedil s oblastí Těšínska a z hlediska tamějšího dobového církevně-správního uspořádání s arcikněžstvími biskupským a těšínským (z něhož se v roce 1738 vydělilo se Pštinskem sousedící strumeňské arcikněžství). V této kapitole je podrobně vysvětlena geneze a vývoj děkanátu coby

typu církevně-správní jednotky v širším středoevropském kontextu. Následně je sledován vývoj pštinského děkanátu od jeho počátků v polovině 14. století až do poloviny 18. století,⁴ jsou představeni děkanští úředníci a zejména způsob organizace a průběh sledovaných děkanských konferencí.

Druhá, poměrně rozsáhlá kapitola má prosopografický charakter. Kromě podrobných medailonů čtyř děkanů (Vojtěch Xaver Gawiński, Petr Antonín Zborowski ze Zborowa, Martin Jan František Matuszewicz a Fridrich Tomáš Isidor Cibulka /Cebulka/ z Litultovic), jež stáli v čele pštinského děkanátu v období, kdy vznikaly editované prameny, byly zkoumány především kvalifikační otázky spjaté s tehdejšími klérem pštinského děkanátu – úroveň vzdělání, knižní kultura, literární aktivity duchovenstva či jeho testamentární praxe.

Obdobný charakter má i další kapitola rozvádějící závažnou problematiku související s častým námětem děkansých konferencí, tedy morálku a život duchovenstva. S ohledem na tehdejší konfesně smíšené prostředí Horního Slezska nezůstaly stranou pozornosti ani vztahy s protestantskou (resp. luterskou) menšinou či Židy, stejně jako problematika apostazí, jež začaly nabývat na významu především v souvislosti s Altranštátskou smlouvou z roku 1707 a jejími dopady na Slezsko. Posledně uváděná problematika však nalezla v editovaném dokumentu jen marginální ohlas, což koresponduje i s průběhem a výsledky rekatolizace druhé poloviny 17. století tohoto území. Vyskytují se zde i vlivy ve Slezsku méně rozšířeného kalvinismu. Zajímavým tématem je bezesporu problematika rekollekci, resp. exercicií pštinského duchovenstva probíhajících hlavně u františkánů v Kentech (p. Kęty) či v Hlivicích (p. Gliwice) nebo otázky vztahující se ke kněžské morálce a disciplíně (potulní kněží, kvalifikace, alkoholismus, celibát, karban, okultní praktiky aj.).

Velice cennou a užitečnou součástí úvodní studie edice je její čtvrtá kapitola koncipovaná jako biografický přehled duchovenstva pštinského děkanátu v letech 1691–1756. Při tvorbě biogramů 108 duchovních bylo použito jednotné schéma: 1) příjmení a jméno (jména) včetně variant, 2) datum a místo narození,

jména rodičů, 3) informace o vzdělání, 4) data zisku všech stupňů svěcení, 5) kanonický titul kněžské ordinace, 6) přehled působišť, 7) datum a místo úmrtí, 8) přehled pramenů a literatury použitých při tvorbě biogramu. Nutno podtrhnout i skutečnost, že autorka zde nashromáždila úctyhodné množství informací z četných zdrojů. Jejich důslednou analýzou a kritickým vyhodnocením se jí taktéž podařilo zdárně vypořádat s omyly či nedostatky dosavadní literatury. Velká část zmiňovaných duchovních pocházela přímo ze sledované oblasti či jejího nejbližšího okolí, badatele z Těšínska jistě zaujmou informace o Teofilu Salentariovi de Sancelental, synovi evangelických rodičů z Těšína, a katolickém faráři v hornoslezském Mikulově (p. Mikołów) v letech 1687–1696. Mnoho z představovaných kněží rovněž studovalo u jezuitů v Olomouci.

Bezprostřední úvod k editované části (s. 259–274) je opatřen zasvěceným diplomaticko-paleografickým vstupem a zpracovanými edičními zásadami. Ačkoliv byl představovaný dokument veden především v latinském jazyce, pozornosti editorky neunikl ani průnik polonismů, event. výskyt dalších jazyků do zkoumaného textu. Také všem sporným záležitostem byla věnována pozornost v poznámkovém aparátu, jímž je ostatně důsledně opatřen celý editovaný text. Dodejme, že bylo editováno znění všech protokolů pštinských děkanských konferencí z let 1691–1756, přičemž se ve sledovaném období nekonaly v letech 1697, 1702, 1709, 1714–1719, 1733, 1736, 1740–1742, 1744–1747 a 1751. I této skutečnosti editorka věnovala pozornost a uvedla důvody, které zabránily jejich konání. Samotný editovaný text pak zabírá téměř 250 tiskových stran (s. 281–529).

Nezbytnou součástí edice je podrobný soupis použitých pramenů a literatury. Editorka využila nejen archivního materiálu deponovaného v polských centrálních církevních (diecézních, kapitulních) či státních archivech, ale v několika případech provedla výzkum materiálu nacházejícího se dosud na jednotlivých farách. Velmi záslužný je rovněž editorčin výzkum v archivech v České republice (Zemský archiv v Opavě a jeho pobočka v Olomouci). Rozsáhlý přehled edic pramenů, starých tisků a literatury je dalším dokladem příle

a zodpovědného přístupu autorky k přípravě publikace. Užitečnou pomůckou jsou i oba rejstříky – jmenný a místní, přičemž u prvně zmiňovaného se setkáváme se snahou o bližší identifikaci osob spjatých s církevním prostředím. Součástí knihy je i několik tabulek a grafů, ikonografickou přílohu tvoří vedle map především ukázky zápisů z editovaného pramene. Připojeno je resumé v německém jazyce.

Představovaná edice zpřístupňuje nejširší veřejnosti a badatelům *Acta et decreta*, cenný dokument umožňující nejen pohled do mechanismu a průběhu děkanských konferencí a jimi řešených témat a otázek, avšak i vzhled do života duchovenstva a jemu svěřenému Božímu lidu v této části Slezska v prostředí potridentské církve. Studie Haliny Dudała pak naznačuje nové směry a optiku nazírání života katolické církve v daném období ve středoevropském prostoru a do jisté míry představuje modelovou publikaci pro vybrané aspekty z historie církevní správy a zpřístupňování raně novověkých písemných památek církevní povahy s dosahem překračujícím hranice Polska. Stává se platformou ke studiu dějin krakovské diecéze v jejích historických hranicích, stejně jako minulosti Slezska v období, kdy se valná část této vedlejší země Koruny české stala součástí pruského státu.

David Pindur

POZNÁMKY

- 1 MYSZOR, Jerzy (ed.): *Błogosławiony Emil Szramek – Męczennik. Źródła do dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku* (dále jen ŽDKKGS) Nr 1. Katowice 2013; TYŻ (ed.): *Biskup Józef Gawlina w Związku Sowieckim*. ŽDKKGS Nr 2. Warszawa 2013; DUDAŁA, Halina – SCHÄFFER, Wojciech: *Księgi metrykalne w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach*. Przewodnik po zespole. ŽDKKGS Nr 3. Katowice 2013; MYSZOR, Jerzy (ed.): *Ks. August Hlond na Górnym Śląsku 1922–1926. Listy pasterskie – odezwy – przemówienia*. ŽDKKGS Nr 4. Katowice 2014; OLSZAR, Henryk (ed.): *Ludwik Hurski, Z pamiętnika Westfaloka*. ŽDKKGS Nr 5. Katowice 2014; BEDNARSKI, Damian (ed.): *Żyłem krótko, lecz cel swój osiągnąłem. Ks. Jan Macha (1914–1942)*. ŽDKKGS Nr 6. Katowice 2014; MYSZOR, Jerzy: *Pobożny Ślązak idzie na wojnę z Francuzami 1870–1871*. ŽDKKGS Nr 7. Katowice 2014; SCHÄFFER, W. (ed.): *Dokumenty pergaminowe w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach*. ŽDKKGS Nr 8. Katowice 2015; MYSZOR, Jerzy – BEDNARSKI, Damian (red.): *Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*. ŽDKKGS Nr 9. Katowice 2015.

- 2 Ke zlomku protokolů z konferencí frýdeckého arcikněžství, resp. *Relationem trimestralem* vedených frýdeckým arciknězem a farářem Václavem Tadeášem Faldynou viz PINDUR, David: *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku. Frýdecké arcikněžství v letech 1654–1770. Struktury – procesy – lidé*. Studie o Těšínsku 22. Český Těšín 2015, s. 25, 101.
- 3 Nástin dějin katolické církve ve Pštíně a na Pštínsku podává nejnověji např. SPERKA, Jerzy: *Pszczyna i ziemia pszczyńska w strukturach Kościoła do początku XVI wieku*. In: Kaczmarek, R. – Sperka, J. (red.): *Pszczyna. Monografia historyczna. Tom II. Pszczyna 2014*, s. 438–453; MYSZOR, Jerzy: *Parafia pszczyńska przy kościele pw. Wszystkich Świętych w Pszczynie po okresie reformacji*. In: Tamtéž, s. 454–493. Srov. BARWICKA-MAKULA, Aleksandra: *Protestanci*. In: Tamtéž, s. 494–511.
- 4 Ve sledovaném období konce 17. a první poloviny 18. století k němu náleželo 15 farností, kromě Pštiny se jednalo o farnosti (uvádíme současný polský název): Bieruń Stary, Bojszowy, Brzeźce, Chelm, Ćwiklice, Łędziny, Łąka, Miedźna, Mikołów, Mokre, Suszec, Tychy, Woszczyce, Wisła Mała.

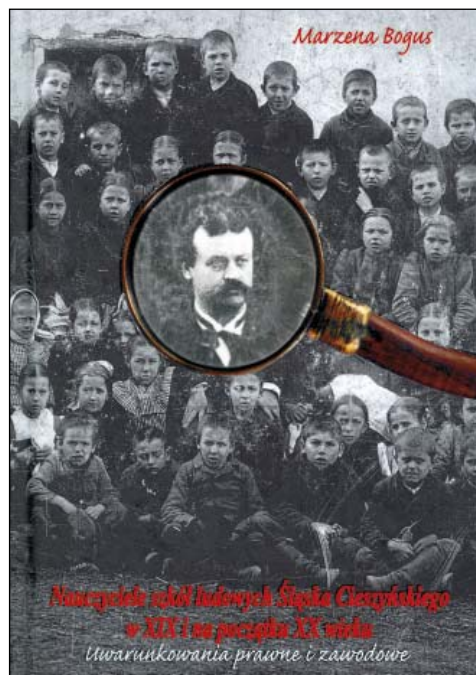
Bogus, Marzena

Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowanie prawne i zawodowe

Czeski Cieszyń – Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie – Kongres Polaków w Republice Czeskiej 2013, 517 s.
ISBN 978-83-7455-260-8
ISBN spoluvydavatele neuvedeno

Díky finanční podpoře Národního vědeckého centra (*Narodowe Centrum Nauki*) v Krakově se do rukou nejen těšínských čtenářů dostává další důležitá publikace věnovaná dějinám školství na Těšínsku. Hlavní zásluhu na tom má samozřejmě autorka Marzena Bogus, která se ve své práci zaměřila na problematiku učitelů obecných škol v období rakousko-uherské monarchie. Jedná se o objemné dílo, rozdělené do čtyř částí, z nichž má každá čtyři až pět

kapitol obsahujících další menší části. První část je věnována *Právním a institucionálním vzdělávacím determinantám na Těšínsku*, tedy především právním aktům upravujícím fungování obecného školství v habsburské monarchii a v Rakouském Slezsku počínaje rokem 1774, kdy byl vyhlášen příslušný patent královny Marie Terezie. Tímto začal proces budování školských struktur také na Těšínsku. V oblasti základního školství se ze začátku jednalo o triviální, hlavní a normální školy a po liberální reformě z roku 1869 o nižší stupeň neboli školy obecné a vyšší stupeň neboli měšťanské školy („měšťanky“). Školní reformy přinesly rozhodující změnu v postavení učitelů, kteří se teprve od konce 18. století stali profesní skupinou, jež postupně získávala na významu a jejíž početnost postupně rostla (od přibližně 70 na začátku 19. století po téměř 1 500 v roce 1916). Druhá část knihy, nazvaná *Učitelé z Těšínska jako společenská a profesní kategorie*, je podrobnou analýzou této profesní skupiny s uplatněním všech možných hledisek. Marzena Bogus analyzuje učitelský stav na Těšínsku na základě počtu, pohlaví učitelů, druhů škol, v nichž byli zaměstnáni, jejich oprávnění a kvalifikací, náboženského vyznání, odpracovaných let, stavu, poměru

k vojenské službě a rovněž původu a národnosti. Samostatně jsou prezentováni učitelé soukromých škol a ženy pracující ve školství. V závěru této části autorka popisuje učitele obecných škol jako stále důležitější složku místní inteligence, která byla na Těšínsku většinou plebejského původu, a nastoupení cesty k získání vyššího společenského postavení jí umožňovalo nejčastěji právě vzdělání. Další, třetí část práce je věnována *Otázkám vzdělávání a profesního rozvoje učitelů regionu*. Podrobně popisuje, jak získat zaměstnání učitele (vzdělávání v „přípravkách“ – preparandách, učitelské semináře), postupy ověřování schopnosti učit a vychovávat ve školách (kvalifikační zkoušky pro výkon povolání) a další formy profesního vzdělávání (kurzy, učitelské konference, četba). Důležitá je zde část věnovaná odměňování a pracovním podmínkám učitelů. Na základě archivních materiálů provádí Bogus podrobnou analýzu platů, jež učitelé dostávali za svou práci, přičemž se snaží tyto platy v každém období srovnávat s tehdejšími cenami.

Poslední, čtvrtá část s poměrně dlouhým názvem *Světlé a stinné stránky povolání, stimulatory a inhibitory neboli vnitřní a vnější příprava pracoviště* je věnována otázkám práce učitele na jeho pracovišti. Jsou zde postupně prezentovány nejdůležitější pedagogické směry, jimiž se učitelé řídili ve svých didaktických postupech, způsoby učení, školní programy, ale také vnější pracovní podmínky, k nimž patří školní budovy, učebnice, školní pomůcky, metodická literatura, školní knihovny nebo vybavení tříd. Na tomto místě stojí za to připomenout jeden z dřívějších článků Marzeny Bogus, a sice *Russische Rechenmaschinen i inne pomoce... Wyposażenie sal lekcyjnych w szkołach ludowych na Śląsku Cieszyńskim przed 1914 rokiem* (Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 181–196). Najdeme v něm nejen širší rozbor tohoto problému, ale i řadu ilustrací zobrazujících typické vybavení a školní pomůcky používané ve staré, „rakouské“ škole. Celá monografie je ukončená částí týkající se pedagogického dozoru nad vzděláváním, jehož důležitou součástí bylo hodnocení práce učitelů obecných škol prováděné průběžně školními inspektory. Jak na základě oficiálních zpráv

školských orgánů autorka konstatuje, bylo toto hodnocení nadmíru pozitivní (s. 408). Je třeba říci, že učitelé obecných škol se velmi aktivně podíleli na životě místních komunit (s. 370–395), přičemž Marzena Bogus vědomě ponechává stranou jejich angažovanost v jednotlivých národních táborech, jelikož se touto otázkou zabývala řada autorů již dříve.

Práci doplňuje několik statistických tabulek a kompetentně zvolené ilustrace. Východiskem byl široký pramenný materiál, z něhož stojí za to uvést archivní materiály a tištěné zprávy ústředních školních orgánů v Opavě, kterým byly podřízeny školy a učitelé z území Těšínska. Téma bylo zpracováno vyčerpávajícím způsobem, takřka každé hledisko činnosti učitelů bylo v monografii příslušně prezentováno. Lze předpokládat, že se kniha stane jednou z prací, po které sáhne každý, kdo se chce zabývat situací školství na Těšínsku v 19. století, vždyť právě v této době se škola stala neodmyslitelnou etapou života každého člověka. Je třeba zdůraznit, že s nestranností typickou pro skutečného vědce věnuje autorka svou pozornost všem učitelům bez ohledu např. na národnost nebo vyznání. Jediná drobnost, jež může do určité míry rušit čtenáře, je příliš častý výskyt slova „didaktik“, které autorka používá jako synonymum pro pojem „učitel“, aby se vyhnula jeho nadměrnému výskytu. Každý učitel je didaktik, avšak ne každý didaktik plní funkci učitele. Tato drobná poznámka však nikterak nezmenšuje význam monografie Marzeny Bogus.

Józef Szymeczek

Majer, Petr

***Na perutích RAF. Plukovník in memoriam
Antonín Velebnovský***

Jablunkov: Sdružení pro rozvoj Třinecka
a Jablunkovska 2016, 80 s.

ISBN 978-80-270-0052-4

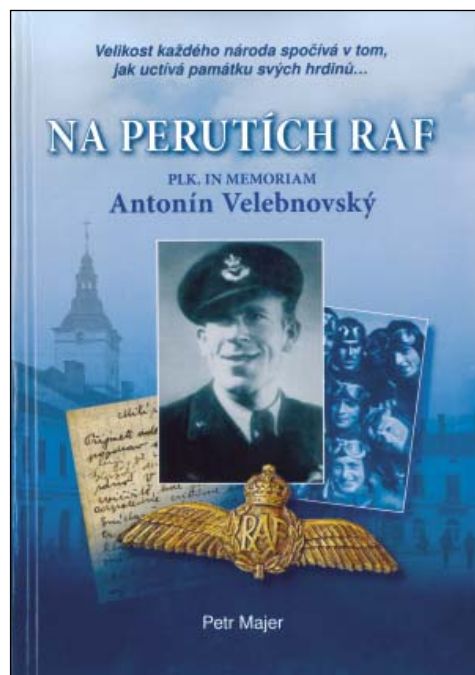
Publikace představuje další tiskem vydané zpracování osudů rodáků z Těšínska během válečných konfliktů 20. století. Autor publikace, plukovník ve výslužbě, se dlouhodobě věnuje zejména problematice československých legionářů a válečných veteránů z front druhé světové války se zvláštním zřetelem na osoby pocházející z Těšínska v jeho historických hranicích. Předkládaná biografie je pak výsledkem dlouhodobého autorova zájmu o letce a letecký personál z Těšínska působící v československých a polských perutích britského královského letectva (RAF). K nejvýznamnějším z nich patří i jablunkovský rodák Antonín Velebnovský (1915–1941).

Knihu zahajují úvodní proslovy prezidenta republiky Miloše Zemana, starosty města Jablunkov Jiřího Hamroziho a krajské zastupitelky Kateřiny Chybidziurové. První kapitola představuje mládí a léta dospívání Antonína Velebnovského v Jablunkově a školní docházku v českých školách a na gymnáziu v Českém Těšíně. Ukazuje ho jako českého vlastence a aktivního člena Sokola, jenž toužil po vojenské dráze v československé armádě. Armádní službě Velebnovského jsou věnovány další kapitoly, které stručně nastiňují jeho působení na Vojenské akademii v Hranicích a Vojenském leteckém učilišti v Prostějově. Do slibné kariéry vojenského pilota zasáhly válečné události. Antonín Velebnovský se po vzniku protektorátu Čechy a Morava rozhodl odejít za hranice a přes Polsko se dostal do Francie, kde nastoupil po vypuknutí války u francouzského letectva. Po porážce Francie odletěl do Velké Británie a v řadách 1. perutě RAF se stal účastníkem bitvy o Anglii. Při návratu z nočního útoku však 16. července 1941 havaroval a zahynul nedaleko letiště u Graffhamu. Další kapitola je věnována ocenění Velebnovského po skončení druhé světové války, kdy mu bylo in memoriam uděleno několik medailí a vyznamenání. Zároveň byl povýšen do hodnosti štábního kapitána a na rodném domě č. p. 188

v Jablunkově mu byla 9. května 1947 za velké účasti veřejnosti odhalena pamětní deska. Od roku 1968 pak nese ulice s rodištěm Antonína Velebnovského jeho jméno.

Hlavní text publikace doplňuje poznámkový aparát a soupis použité literatury. Součástí knihy jsou přílohy mapující působení čs. letců ve Velké Británii. Jedná se o stručný popis bitvy o Británii, soupisy čs. letců a čs. perutí v britském královském letectvu, odznaky, nášivky a výsostné znaky RAF, vojenské stejnokroje čs. příslušníků letectva v zahraničí a hodnostní označení čs. letců v RAF. Pro náš region je nejzajímavější příloha obsahující soupis autorem nashromážděných osmi desítek jmen letectva z Těšínska zařazených v československých a polských perutích RAF v době druhé světové války. Poslední příloha pak představuje rodokmen rodiny Velebnovských. Závěr knihy je věnován stručnému nástinu minulosti města Jablunkov a představení jejího autora.

Text knihy doplňuje bohatá ikonografie, přičemž řada vyobrazení je publikována vůbec poprvé. Z faktografického hlediska publikace čtenáři předkládá množství detailních informací z Velebnovského života, přičemž byla hojně využita jeho osobní pozůstalost. Kladem je rovněž přehledné shrnutí působení

československých letců v rámci RAF, včetně vyobrazení výstroje nebo hodností. Pro méně znalého čtenáře však může působit potíž orientace v dobových realitách jen rámcově zasazených do tehdejších mezinárodních souvislostí.

Velkou devízou této biografie je však využití unikátní pozůstalosti Antonína Velebnovského, ať již fotografií, vyznamenání, nebo soukromé korespondence a rovněž osobních vzpomínek Antonínovy sestry, Valérie Vavračové, která zesnula 18. dubna tohoto roku a vydání publikace se již nedožila.

Představovaná kniha je prvním shrnutím životních osudů letce Antonína Velebnovského, jenž zahynul ve svých 26 letech při obraně vlasti v zahraničním odboji. Jejím hlavním posláním je připomínat – v souladu s výstižným mottem publikace (*velikost každého národa spočívá v tom, jak uctívá památku svých hrdinů*) – současným generacím osudy lidí, kteří za svobodu vlasti položili nejvyšší oběť.

Martin Krůl

Martinek, Libor

Identita v literatuře Těšínska. Monografie

Kielce – Opava: OW STON2 – Nakladatelství a vydavatelství Libor Martinek Literature & Sciences 2015, 435 s.

ISBN 978-83-7273-842-4 (pro Polsko)

ISBN 978-80-904126-8-2 (pro ČR)

Rozsahem úctyhodná monografie otevírá čtenáři významnou výšeč literárních dějin Těšínska. Autor, docent Slezské univerzity v Opavě a mimořádný profesor Vratislavské univerzity, se problematikou literárních dějin Těšínska, zejména ve 20. století, dlouhodobě zabývá, jeho práce tak navazuje na jeho starší publikace, z nichž je třeba zmínit alespoň *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (Opava 2004) či *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989. Wybrane zagadnienia* (Kielce 2008).

Pokud se týče korelace titulu a obsahu knihy, je třeba upřesnit, že z jedné strany se autor neomezuje jen na pojednání o problematice identity, nýbrž předkládá spíše komplexní literárně-historické pojednání o vývoji literatury Těšínska, z druhé strany je jeho záběr zúžen převážně jen na literaturu polsky psanou, a po roce 1920 jen na českou část Těšínska. V rámci takto vymezeného předmětu publikace je třeba vyzdvihnout imponující masu faktografického materiálu, který autor shromáždil a čtenáři prezentuje. Jedná se nejen o biografie jednotlivých spisovatelů, soupis a hodnocení jejich díla, ale rovněž i představení almanachů, časopisů či autorských uskupení. Není relevantního fenoménu v literární historii těšínské polsky psané literatury v minulém století, jenž by v monografii nebyl náležitě podchycen.

Monografie je rozvržena do tří hlavních částí: teoreticko-metodologické, kulturně-historické a kulturně-sémiotické. Těžiště spočívá v prostřední části, která zasazuje těšínskou literaturu do širšího kulturního kontextu, zabývá se její periodizací (Martinek se tvůrčím způsobem přidržuje periodizace Edmunda Rosnera) a následně mapuje její vývoj od raného novověku až k současnosti. Výrazně se

Identita v literatuře Těšínska

Libor Martinek

STON2

v ní věnuje životu a dílu Pawła Kubisze, Ōndry Łysohorského, Henryka Jasieczka, Renaty Putzlacher aj. Poslední část pak pojednává zejména o různých literárních topoi (most, řeka, hory, domov aj.) v těšínské literatuře či dílech jednotlivých vybraných autorů.

Určitým diskomfortem pro čtenáře je poměrně komplikovaná a někdy i nejasná kompozice díla; nadto tituly jednotlivých částí a kapitol ne vždy odpovídají plně jejich obsahu. Tento nedostatek lze částečně eliminovat díky solidnímu jmennému rejstříku. Nicméně i tak systematika textu může čtenáři evokovat představu patchworku. Ostatně sám autor si zřejmě byl této skutečnosti vědom, neboť v úvodu monografie uvádí, že spíše než o ucelenou syntézu se pokusil o prezentaci vzájemně se osvětlujících případových studií. Druhá kritická poznámka musí být adresována pojednání o starší těšínské literatuře (kap. 3.2), které je dosti stručné, místy až povrchní, opřené jen o malou výseč předmětné literatury; jak plyne z připojeného soupisu primární literatury, autor s původními díly starších autorů nepracoval, a proto nepřekvapí, že nijak konkrétně nerefletoval ani problematiku identity v jejich dílech.

Navzdory shora uvedeným výtkám je nutno zdůraznit, že Martinkovo *opus magnum* představuje dílo výjimečné s ohledem na svůj rozsah i sebraný faktografický materiál a žádný historik moderní literatury Těšínska se bez jeho znalosti neobejde. Lze také doufat, že přispěje i k většímu zohlednění těšínské polské literární produkce v českých literárněvědných syntézách, pojednávajících o literatuře vzniklé na území českého státu bez ohledu na její jazyk.

Daniel Spratek

Poklady muzeí

a galerie Moravskoslezského kraje

Ostrava: Moravskoslezský kraj,
Odbor územního plánování,
stavebního řádu a kultury 2015, 90 s.
ISBN 978-80-87503-90-4

Moravskoslezský kraj vydal publikaci přibližující zaměření, charakteristiku a sbírky čtyř muzeí a jedné galerie. Jsou představeny instituce – Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, Muzeum v Bruntále, Muzeum Novojičínska, Muzeum Těšínska a Galerie výtvarného umění v Ostravě, příspěvkové organizace, jejichž zřizovatelem je Moravskoslezský kraj.

Muzea či galerie (muzea umění) charakterizujeme jako instituce sloužící k uchování kulturní a společenské tradice regionu, k poznání dějinných souvislostí a vazeb. Jejich prvořadým úkolem je uchovávat pro budoucí generace neporušené hmotné doklady, které vytvářejí sbírkové fondy muzeí a galerií, ty dále využívat k získávání a šíření vědomostí prostřednictvím výzkumu, výchovné činnosti, tvorbou expozic a krátkodobých výstav a dalších akcí (přednášek, edukačních programů aj.). Ke stěžejním činnostem těchto institucí patří sbírkotvorná činnost a péče a ochrana sbírkových předmětů. Uvedené skutečnosti musí být v souladu se stanovenou politikou a cíli muzea. Nesmí ohrožovat ani kvalitu sbírek, ani péči věnovanou jejich uchovávání. Sbírký, jež jsou ve vlastnictví Moravskoslezského kraje a jsou spravovány muzei zřizovanými krajem, se utvářejí více než 100 let. Jsou různorodé povahy, mají svá regionální a další specifika, přesto vycházejí z jednotného rámce, který umožňuje komplexní pohled na všechny aspekty vývoje lidské společnosti a přírody v regionu.

První část publikace je věnována Galerii výtvarného umění v Ostravě (GVUO). Její základ položila soukromá sbírka uměleckých děl ostravského stavitele Františka Jurečky, jenž se rozhodl věnovat ji spolku zajišťujícího výstavbu a následný provoz Domu umění v Ostravě. Sbírký ostravské galerie jsou členěny na kolekci starého a moderního evropského umění, české umění 19. století, české moderní umění první poloviny 20. století, české umění druhé poloviny 20. století a současnosti, umění regionu a sbírku kreseb a grafiky. Nejvýraznější

je soubor maleb evropského umění, českého umění 19. a 20. století a umění regionu. Kvalita sbírkových předmětů řadí GVUO mezi pět nejvýznamnějších galerií v České republice (Národní galerie v Praze, Galerie hlavního města Prahy, Moravská galerie v Brně, Muzeum umění v Olomouci).

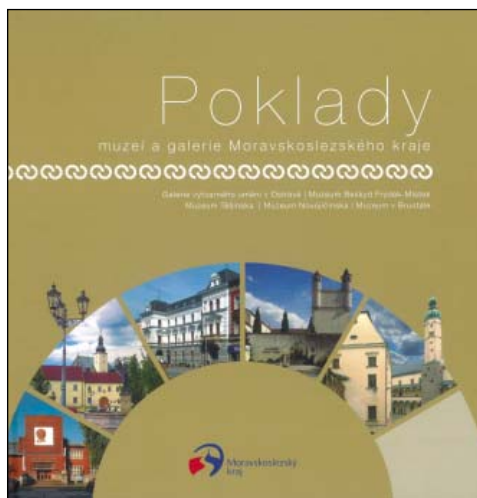
Další části představované publikace jsou věnovány jednotlivým muzeím. Jako první je představeno Muzeum Beskyd Frýdek-Místek. Sídlem této instituce je budova frýdeckého zámku, pobočkou hrad Hukvaldy. Sbírkový fond charakteristický svou sběrnou oblastí Pobeskydí čítá více než 300 000 předmětů. Muzeum spravuje archeologické, historické, národopisné, umělecko-historické či přírodovědné sbírky. Pozornost si jistě zaslouží sbírkový fond umělecké litiny, jenž obsahuje především výrobky hutních podniků Těšínské komory a hukvaldského panství. V produkci tzv. umělecké litiny se snoubí funkce užitková s dekorativní. Dalším fenoménem muzea jsou rozsáhlé a rozmanité přírodovědné sbírky. Člení se na sbírku obratlovců, bezobratlých, botanickou, geologickou, mykologickou a bryologickou.

Muzeum v Bruntále slučuje poslání regionálního muzea a správy památkových objektů, k nimž náleží zámek Bruntál, hrad Sovinec a kosárna v Karlovicích ve Slezsku. Veškeré sbírky muzea jsou rozděleny na sbírky muzejní povahy a sbírky památkové. Sbírkové fondy se dělí na historické knihovny, archeologii, historické sbírky, uměleckou historii,

etnografii, staré tisky, lesnictví, přírodovědné sbírky a mobiliární fond. Určitou raritou je specializace muzea na oblast lesnictví. Fond dokumentující tuto činnost byl založen v roce 1967, je rozsáhlý a dělí se na několik podskupin – semenářství, školkařství, pěstování lesa, ochrana lesa, těžba, přibližování a manipulace, taxace, mapy, oděv, ochranné pomůcky, písemnosti, myslivost či ostatní lesnické pomůcky. Sbírkové předměty pochází zejména z Hrubého Jeseníku, Nízkého Jeseníku, Zlatohorské vrchoviny a Bruntálska.

Muzeum Novojičinska spravuje bohaté archeologické, geologické, historické, národopisné a přírodovědné sbírky. Fenomenální je jedinečná kolekce klobouků a pokrývek hlavy, pocházející nejen z lokalit celé České republiky, ale i z různých oblastí světa. Představuje vývoj pokrývek hlavy od období antiky až do 21. století a je evropským unikátem. V průběhu druhé poloviny 20. století se muzeum stalo institucí s kulturním záběrem celého území okresu Nový Jičín. K jeho současným pobočkám patří Žerotínský zámek v Novém Jičíně, Zámek Kunín, Muzeum v Bílovci, Muzeum ve Frenštátě pod Radhoštěm, Muzeum v Klimkovicích, Muzeum a pamětní síň Sigmunda Freuda v Příboře, Muzeum ve Štramberku, Památník Františka Palackého v Hodslavicích, Památník J. A. Komenského ve Fulneku, Památník J. G. Mendela v Hynčicích a Kostel sv. Josefa při kapucinském klášteře ve Fulneku.

Muzeum Těšínska působí na území české části Těšínského Slezska v jeho historických hranicích a je zaměřeno na bohatou historii regionu, přírodovědu a vlastivědu. Sbírkové fondy zahrnují archeologické, historické, umělecko-historické, etnografické, botanické, geologické sbírky a Muzejní knihovnu Silesia. Muzeum Těšínska spravuje více než 200 000 sbírkových předmětů. Unikátem je bezesporu fond krojových stříbrných šperků, jenž je tvořen zcela výjimečným a svým charakterem jedinečným souborem lidových šperků, které byly v minulosti součástí těšínského a jablunkovského lidového kroje. Sběrka má ojedinělé postavení v ČR. Muzeum Těšínska působí v celém regionu Těšínského Slezska prostřednictvím několika poboček: Výstavní síň v Českém Těšíně,

Výstavní síň Musaion v Havířově, Kotulova dřevěnka v Havířově-Bludovicích, Památník životické tragédie v Havířově-Životicích, Výstavní síň v Karviné, Technické muzeum v Petřvaldě, Výstavní síň v Orlové a Výstavní síň v Jablunkově. Archeopark je nejmladší pobočkou muzea a byl budován jako replika původního slovanského hradiště v Chotěbuzi-Podoboře na místě archeologické lokality. V roce 2016 byl veřejnosti zpřístupněn nový vstupní objekt se vzdělávacím centrem s archeologickými a přírodovědnými expozicemi.

Publikaci uzavírá přehledný adresář s otvírací dobou výše uvedených institucí a jejich poboček. Tiskovina je doplněna barevnými doprovodnými fotografiemi interiérů, exteriérů a solitérních sbírkových předmětů s popisky, jež utvářejí celkový dojem konkrétní instituce.

Účelem publikace je podat čtenáři, popř. potenciálnímu návštěvníkovi muzeí ucelenější přehled o muzeích Moravskoslezského kraje a jejich zaměření a rozšířit celkové povědomí o sbírkových předmětech, které jsou uloženy v muzejních depozitářích jako nezastupitelné hmotné doklady dějinného vývoje společnosti, především v oblasti českého Slezska, přilehlé oblasti severní a severovýchodní Moravy. Každé muzeum podrobně člení svou kolekci na jednotlivé sbírky či podsbírký a v rámci jednotlivých sbírkových fondů informuje o konkrétních sbírkových předmětech. Propagační a informativní publikace vhodným způsobem prezentuje bohatství hmotného dědictví, které se dochovalo do dnešních dnů právě prostřednictvím muzeí a představuje jejich roli v dnešní společnosti, zejména pak na území Moravskoslezského kraje.

Ilona Pavelková

CONTENTS

Volume 59 • 2016 • Number 2

ARTICLES & STUDIES

- 1 **Articles & Studies The Life Story of Soldier Jan Němčický of Němčice**
On the Clientelism and Career Strategies of the Lower Aristocracy in the pre-1620 Period
Part II
Jan Saheb
- 21 **Personalities of Těšín Historiography II**
Eleazar Tilisch
Janusz Spyra
- 37 **Mons. Otto Furch**
Prominent Personality of the Roman Catholic Church in Těšín Silesia in the 20th Century
David Pindur
- 51 **Ropice and its Transformation in the 19th Century and the First Half of the 20th Century**
Ludmila Hůrková – Klára Mezihoráková

MATERIALS

- 63 **19th Century Births in the Villages of Darkov, Ráj, and Staré Město**
Marek Laryš
- 77 **Contribution to Understanding Vertebrate Fauna in the Valley of Černá Ostravice**
Jana Glombová – Kateřina Janová

VARIOUS

- 89 Interesting invasive Species in Těšín Silesia | Canadian Goldenrod (*Solidago canadensis*) |
Daniela Podstawková
- 92 Comprehensive Secondary School in Jablunkov | An Episode in the History of the Czech
Education System in Těšín Silesia | *Ilona Pavelková*
- 96 The Construction of new Bezruč Lodge of the Czech Tourist Club atop Lysá Mountain |
Břetislav Boháč
- 103 The Vladislav Santarius Diaconal and Training Centre with the Museum of Protestantism in
Český Těšín | *Anna Macurová*
- 105 Memorial Hall in Tyra | *Eva Haltořová*
- 107 On the 60th Anniversary of the Slezan Ensemble | *Monika Kupková*
- 109 Visiting Leda Pešatová | *Karel Bogar*
- 113 About the Leading Expert on Economic History | Milan Myška (1933–2016) | *Radek Lipovský*

FROM THE NEW LITERATURE OF (not only) TĚŠÍN SILESIA

- 117 Acrocephalus (Ostrava). Zpravodaj Slezské ornitologické společnosti, pobočky České
společnosti ornitologické v Ostravě. Bulletin of the Silesian Ornithological Society the branch
of the Czech Society for Ornithology in Ostrava 29/2014
- 118 Dudała, Halina (ed.): Clerus decanatus Plesnensis w świetle protokołów kongregacji dekanalnych
pszczyńskich z lat 1691–1756. Edycja źródłowa
- 121 Bogus, Marzena: Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku
XX wieku. Uwarunkowanie prawne i zawodowe
- 123 Majer, Petr: Na perutích RAF. Plukovník in memoriam Antonín Velebnovský
- 124 Martinek, Libor: Identita v literatuře Těšínska. Monografie
- 125 Poklady muzeí a galerie Moravskoslezského kraje

REDAKČNÍ RADA

PhDr. Karel Bogar
prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
PhDr. Jaromír Kalus
prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.
PhDr. Karel Müller
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Mgr. Jiřina Veselská

REDAKCE

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež, Ph.D.
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.
Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryšová
Grafický návrh: Petr Kwašný, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 3. 11. 2016
Vyšlo: 30. 11. 2016
Tisk: PRINTO, spol. s r.o., Ostrava

ADRESA REDAKCE

Muzeum Těšínska, p. o., Masarykovy sady 103/19, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.
Časopis je evidován v Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí. Za obsahy článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v pobočkách Muzea Těšínska: ve Výstavní síni v Českém Těšíně, ve Výstavní síni Musaion v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitovicích, v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni, v Technickém muzeu v Petřvaldě, v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře a dalších partnerských institucích.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází dvakrát ročně, cena jednoho výtisku je 100 Kč, celoroční předplatné činí 200 Kč + poštovné.
Členové Klubu Muzea Těšínska získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Na obálce: Malovaná truhla s kovovými drždaly pocházející z Tyru, r. 1865, rozměry: 65 × 122 × 69 cm, Muzeum Těšínska, foto Petr Gomola

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Vydává Muzeum Těšínska, příspěvková organizace zřizovaná Moravskoslezským krajem.

